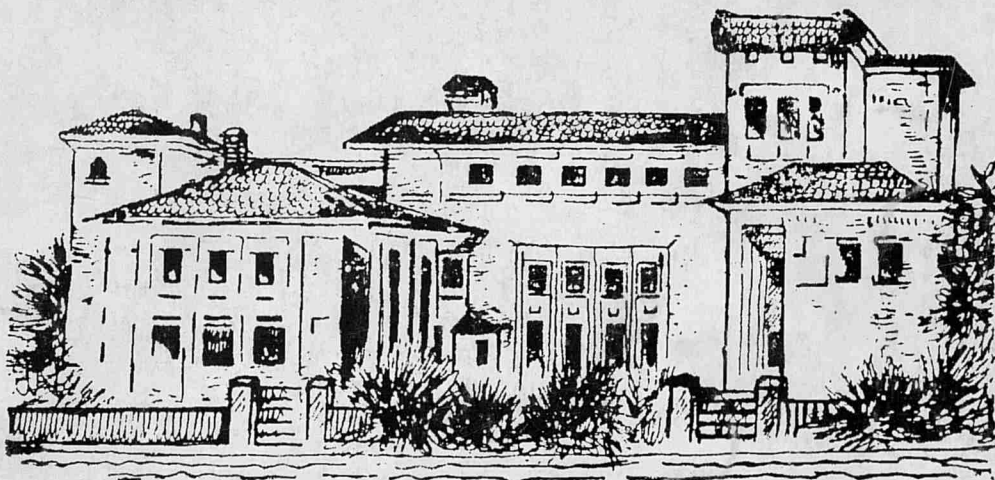

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE „N. IORGA”

REVISTA ISTORICĂ

Fondator N. Iorga

Serie nouă, Tomul XI, 2000

3 – 4

Mai – August

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

www.dacoromanica.ro

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE „N. IORGA”

COLEGIUL DE REDACȚIE

ȘERBAN PAPACOSTEA (*redactor șef*), VENERA ACHIM, PAUL
CERNOVODEANU, VIRGIL CIOCÎLTAN, FLORIN CONSTANTINIU,
EUGEN DENIZE, ANDREI EȘANU, GEORGETA PENELEA-FILITTI,
NAGY PIENARU, APOSTOL STAN

„REVISTA ISTORICĂ”, apare de 6 ori pe an.

Revista se poate procura de la: **EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE**, Calea 13 Septembrie, nr. 13, Sect. 5, P.O. Box 5–42, București, România, RO–76117, Tel. 401–411 9008, Tel./Fax 401–410 3983; 401–410 3448; **RODIPET S.A.**, Piața Presei Libere, nr. 1, Sect. 1, P.O. Box 33–57, Fax 401–222 6407, Tel. 401–618 5103; 401–222 4126, București, România; **ORION PRESS IMPEX 2000**, P.O. Box 77–19, București 3 – România, Tel. 653 79 85, Fax 401–324 06 38.

La revue „REVISTA ISTORICĂ”, paraît six fois l’an.

Toute commande pour les travaux parus aux Éditions de l’Académie Roumaine sera adressée à: **EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE**, Calea 13 Septembrie, nr. 13, Sect. 5, P.O. Box 5–42, București, România, RO–76117, Tel. 401–411 9008, Tel./Fax 401–410 3983; 401–410 3448; **RODIPET S.A.**, Piața Presei Libere, nr. 1, Sect. 1, P.O. Box 33 – 57, fax 401–222 6407, Tel. 401–618 5103; 401– 222 4126, București, România; **ORION PRESS IMPEX 2000**, P.O. Box 77–19, București 3 – România, Tel. 653 79 85, Fax 401–324 06 38.

„REVISTA ISTORICĂ” is published in six issues per year.

All orders from abroad for publications of the Romanian Academy should be addressed to: **EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE**, Calea 13 Septembrie, nr. 13, Sect. 5, P.O. Box 5–42, București, România RO–76117, Tel. 401–411 9008, Tel./Fax 401–410 3983; 401–410 3448; **RODIPET S.A.**, Piața Presei Libere, nr. 1, Sect. 1, P.O. Box 33–57, Fax 401–222 6407, Tel. 401–618 5103; 401–222 4126, București, România; **ORION PRESS IMPEX 2000**, P.O. Box 77–19, București 3 – România, Tel. 653 7985, Fax 401–324 0638.

REDACȚIA:

NAGY PIENARU (*redactor șef adjunct*)
VENERA ACHIM
ECATERINA PETRESCU
IOANA VOIA (*traducător*)

Redactor (Editura Academiei): MIHAI POPA
Tehnoredactor: DIANA RUSU

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice
corespondență se vor trimite pe adresa redacției revistei:

„REVISTA ISTORICĂ”,
B-dul Aviatorilor nr. 1, 71247-București,
Tel. 650 72 41

© 2002 EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie, nr. 13, R-76117, Tel. 410 32 00, Tel./Fax 410 39 83; 410 34 48
București, România

REVISTA ISTORICĂ

SERIE NOUĂ
TOMUL XI, NR. 3 – 4
Mai – August 2000

S U M A R

ISTORIA COMUNISMULUI

- DAN CĂTĂNUȘ, Primele reacții ale regimului de la București la schimbarea lui Hrușciov.... 183
CRISTIAN TRONCOTĂ, Istoria instituției Securității externe a regimului comunist din
România, 1965–1989..... 195
ION ȚURCANU, Premise ale revoltei basarabenilor împotriva ocupației sovietice (1945–1949) 221

ROMÂNIA INTERBELICĂ – RELAȚII CU VECINII

- LUCIAN LEUȘTEAN, Incidentele din ianuarie 1923 de la granița româno-maghiară..... 243
FLORIN ANGHEL, Între rațiune și prevedere: despre premisele alianței polono-române,
1919–1921 261

ISTORIOGRAFIA COMUNISMULUI – DOCUMENTAR

- COSMIN POPA, Instaurarea regimurilor comuniste în Europa Centrală și de Sud-Est
(1944–1947). Curente în istoriografia anglo-americană și rusă..... 285

OAMENI REPREZENTATIVI ÎN ISTORIA ROMÂNILOR

- CRISTIAN VASILE, Episcopul Ioan Suciu – contestatar al regimului comunist 301

OPINII

- DEMÉNY LAJOS, Imaginea României într-o recentă cronologie ungară a vieții internaționale 309

„Revista istorică”, tom. XI, nr. 3–4, p. 179–340, 2000

NOTE ȘI RECENZII

- NICU CRĂCEA, *Dezvăluiri legionare*, București, Edit. Fundației „Buna Vestire”, 1997, 236 p. + 1 foto (Ioan Babici); LOUIS DUMONT, *Eseuri despre individualism. O perspectivă antropologică asupra ideologiei moderne*, București, Edit. Anastasia, 1997, 310 p. (Alexandru Mamina); PAUL FILIP, *Bellu. Panteon național*, București, Edit. Crater, 1997, 242 p. + il. (Adrian-Silvan Ionescu); FRANZ HALDER, *Jurnal (1939–1942)*, Iași, Edit. Elit, f.a., 592 p. (Valeriu Giuran); M.J. LEWIS, ROGER LLOYD-JONES, *Using Computers in History. A Practical Guide*, Routledge, London & New York, 1996, 248 p. (Irina Gavrilă); PETRU LUCINSCHI, *Ultimele zile ale U.R.S.S.*, București, Edit. Evenimentul Românesc, 1998, 160 p. + 18 foto (Ioan Babici); JEAN-JACQUES MARIE, *Les peuples déportés d'Union Soviétique*, Bruxelles, Editions Complexe, 1995, 206 p. (Ovidiu Bozgan); WERNER OGRIS, *Vom Galgenberg zum Ringtheaterbrand (Auf den Spuren von Recht und Kriminalität in Wien)*, Wien, Böhlau Verlag, 1997, 256 p. (Betinio Diamant); APOSTOL STAN, *Iuliu Maniu. Biografia unui mare român*, București, Edit. Saeculum, 1997, 512 p. (Ioan Babici); P.M. ȘORNİKOV, *Politika Rumânskîh vlastei i krizis pravoslavnoi țerkvi v Bessarabii 1918–1940*, în „Otecestvennaia istoriia”, 1998, nr. 5, p. 158–167 (Armand Goșu); GLENN E. TORREY, *The Revolutionary Russian Army and Romania, 1917*, Pittsburg, 1995, 94 p. (Adrian Grecu); MICHEL WINOCK, *Histoire de l'extreme droite en France*, Paris, Edition du Seuil, 1994, 326 p. (Sabin Daniel Drăgulin).....i..

REVISTA ISTORICĂ

NEW SERIES

TOME XI, Nos. 3 – 4

May – August 2000

CONTENTS

THE HISTORY OF COMMUNISM

- DAN CĂTĂNUȘ, The First Reactions of the Bucharest Regime to the Deposition of Hrushev..... 183
- CRISTIAN TRONCOTĂ, The History of the External Securitate of the Communist Regime of Romania 1965–1989 195
- ION ȚURCANU, Premises of the Bassarabeans' Revolt Against Soviet Occupation (1945–1949) 221

INTERWAR ROMANIA – THE RELATION WITH THE NEIGHBOURS

- LUCIAN LEUȘTEAN, The Incidents of January 1923 at the Romanian-Hungarian Border.... 243
- FLORIN ANGHEL, Between Reason and Prudence: On the Issues of the Polish-Romanian Alliance, 1919–1921..... 261

THE HISTORIOGRAPHY OF COMMUNISM – DOCUMENTARY

- COSMIN POPA, The Establishment of Communist Regimes in Central and Southeastern Europe (1944–1947). Trends in the English-American and Russian Historiography 285

REPRESENTATIVE FIGURES IN THE HISTORY OF THE ROMANIANS

- CRISTIAN VASILE, Bishop Ioan Suciuc – An Opponent of the Communist Regime..... 301

OPINIONS

- DEMÉNY LAJOS, The Image of Romania in a Recent Hungarian Chronology of International Life 309

NOTES AND REVIEWS

- NICU CRĂCEA, *Dezvăluiri legionare* (Legionary Disclosures), Bucharest, Edit. Fundației "Buna Vestire", 1997, 236 pp. + 1 photo. (Ioan Babici); LOUIS DUMONT, *Eseuri despre individualism. O perspectivă antropologică asupra ideologiei moderne* (Essays on Individualism. An Anthropological View on Modern Ideology), Bucharest, Edit. Anastasia, 1997, 310 pp. (Alexandru Mamina); PAUL FILIP, *Bellu. Panteon național* (Bellu. A National Pantheon), Bucharest, Edit. Crater, 1997, 242 pp. + ill. (Adrian-Silvan Ionescu); FRANZ HALDER, *Jurnal (1939–1942)*, Jassy, Edit. Elit, f.a., 592 pp. (Valeriu Giuran); M.J. LEWIS, ROGER LLOYD-JONES, *Using Computers in History. A Practical Guide*, Routledge, London & New York, 1996, 248 pp. (Irina Gavrilă); PETRU LUCINSCHI, *Ultimele zile ale U.R.S.S.* (The Last Days of the USSR), Bucharest, Edit. Evenimentul Românesc, 1998, 160 pp. + 18 photos. (Ioan Babici); JEAN-JACQUES MARIE, *Les peuples déportés d'Union Soviétique*, Bruxelles, Editions Complexe, 1995, 206 pp. (Ovidiu Bozgan); WERNER OGRIS, *Vom Galgenberg zum Ringtheaterbrand (Auf den Spuren von Recht und Kriminalität in Wien)*, Wien, Böhlau Verlag, 1997, 256 pp. (Betinio Diamant); APOSTOL STAN, *Iuliu Maniu. Biografia unui mare român* (Iuliu Maniu. The Biography of a Great Romanian), Bucharest, Edit. Saeculum, 1997, 512 pp. (Ioan Babici); P.M. ȘORNIKOV, *Politika Rumynskih vlastei i krizis pravoslavnoi țerkvi v Bessarabii 1918 – 1940*, in "Otecestvennaia istoriia", 1998, no. 5, pp. 158–167 (Armand Goșu); GLENN E. TORREY, *The Revolutionary Russian Army and Romania, 1917*, Pittsburg, 1995, 94 pp. (Adrian Grecu); MICHEL WINOCK, *Histoire de l'extrême droite en France*, Paris, Edition du Seuil, 1994, 326 pp. (Sabin Daniel Drăgulin).....

ISTORIA COMUNISMULUI

PRIMELE REACȚII ALE REGIMULUI DE LA BUCUREȘTI LA SCHIMBAREA LUI HRUȘCIOV

DAN CĂTĂNUȘ

Disparația lui Stalin în 1953 a creat condițiile apariției unor breșe în rigidul sistem edificat de cel care fusese liderul de necontestat al lumii comuniste. După un răgaz relativ scurt (1953–1955), necesar pentru a-și asigura supremația, noul lider de la Kremlin, Nichita Sergheevici Hrușcirov, a început să-și facă tot mai remarcată personalitatea printr-o serie de inițiative, care au avut darul de a șoca pe cei din jur, în special pe liderii țărilor satelite, neobișnuiți cu acest mod de a acționa. Inteligent, plin de spontaneitate și cu o energie neobișnuită, Hrușcirov se remarcă în același timp printr-un comportament imprevizibil și arogant, datorat spiritului său impulsiv, dar și tradiției staliniste în care se formase, potrivit căreia dorința „suveranului” trebuia îndeplinită fără discuție, din centru până la periferia blocului comunist. Începând cu Raportul secret pe care l-a prezentat în februarie 1956 la Congresul XX al P.C.U.S., Hrușcirov a devenit un adevărat factor de instabilitate în relațiile internaționale, alternând momentele de destindere cu cele de încordare. Inițiativele sale s-au repercutat mai ales asupra relațiilor din interiorul mișcării comuniste mondiale, stârnind progresiv nemulțumire atât în U.R.S.S., cât și în alte state de sorginte comunistă.

Deși strategia regimului de la București urmărea în primul rând menținerea unor relații bune cu Uniunea Sovietică, pe baza cărora să beneficieze de mai multă libertate de mișcare, începutul anilor '60 a marcat apariția unor divergențe între conducerile celor două state comuniste. Pentru Gheorghiu-Dej, „aventurismul” lui Hrușcirov începuse să devină deranjant, datorită stării de nesiguranță provocate de schimbările propuse de acesta și de pretenția ca ele să fie aplicate și de ceilalți lideri comuniști. Destalinizarea inițiată în 1956, poziția lui Hrușcirov față de China, ca și ideea integrării economice a țărilor din C.A.E.R. nu au fost privite cu ochi buni la București. Rezistența lui Dej la astfel de inițiative, ca și comportamentul „original” al lui Hrușcirov față de cei din jur au determinat apariția unei anumite animozități între cei doi lideri.

Schimbarea primului secretar al C.C. al P.C.U.S. în octombrie 1964 a fost privită cu interes maxim la București. S-a căutat să se obțină cât mai multe informații, în special cu privire la cauzele care au condus la această schimbare: exista o

convergență între motivele Prezidiului P.C.U.S. și cele care de-a lungul timpului îi nemulțumiseră pe români, creând o stare de încordare? În acest caz se putea spera că pe viitor va avea loc o îmbunătățire a relațiilor dintre cele două state. Dar rațiunea îndepărtării lui Hrușciov putea să aibă cu totul alte conotații și atunci nu erau de așteptat mari schimbări. Care era componența noii conduceri sovietice, pe ce grupuri de sprijin se baza, cu ce obiective pleca la drum, toate acestea necesitau informații rapide, veridice, pe baza cărora să se poată face o analiză viabilă, care să dea o nouă perspectivă politicii externe românești.

Întâmplarea a făcut ca o delegație română de partid și de stat, care se deplasa spre Beijing pentru a participa la a 15-a aniversare a R. P. Chineze, să facă o escală, potrivit tradiției, la Moscova, pe 27 septembrie 1964. Delegația a fost primită chiar de Hrușciov, iar întrevederea s-a prelungit neașteptat de mult. A fost ultima întrevedere a unei delegații străine cu Nikita Hrușciov. La începutul lui octombrie acesta a plecat în concediu la Pițunda, pe malul Mării Negre, iar pe 16 octombrie a survenit anunțul „retragerii” sale din toate funcțiile de partid și de stat deținute. Ceea ce păruse inițial o simplă întâlnire protocolară, a căpătat o altă semnificație din momentul în care s-a aflat de înlăturarea liderului moscovit.

Cu privire la cele discutate cu această ocazie există două surse de prim ordin: o informare realizată de ambasadorul român la Moscova, N. Guină, și relatarea lui Paul Niculescu-Mizil, membru al delegației române alături de Maurer și Bodnăraș, în cartea sa cu caracter memorialistic, *O istorie trăită*. Ambele surse subliniază caracterul neobișnuit al primirii de care s-a bucurat delegația, care a fost invitată la masă de către Hrușciov, și faptul că discuțiile, desfășurate într-un cadru neprotocolar, s-au prelungit de la orele 15.00 până la 20.00. Potrivit lui Paul Niculescu-Mizil, atmosfera a fost „extrem de prietenească”, Hrușciov fiind „într-o stare sufletească plină de melancolie”¹.

Între problemele expuse de liderul sovietic, partea română a reținut cu precădere aspectele privind evoluția conflictului sovieto-chinez și mai ales considerațiile sale asupra litigiului teritorial dintre cele două state, care, potrivit lui Hrușciov, ajunsese într-un stadiu de mare încordare². La cererea părții sovietice, Beijingul confirmase autenticitatea interviului pe care Mao Tze-dun îl acordase socialiștilor japonezi, în care acesta punea sub semnul întrebării modul în care fusese „rezolvată” de către Uniunea Sovietică problema granițelor după cel de-al doilea război mondial, pentru a arăta că revendicările Chinei nu erau singulare³. În telegrama sa, ambasadorul Nicolae Guină transmitea că „șeful guvernului sovietic a precizat că dacă partea chineză ar privi în mod realist lucrurile, renunțând la cererea de a se include în convenția ce s-ar încheia a unei formule care să stipuleze

¹ Paul Niculescu-Mizil, *O istorie trăită*, București, 1997, p. 322–323.

² Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare ANIC), fond C.C. al P.C.R., Cancelarie, dosar nr. 55/1964, f. 3.

³ Ibidem.

caracterul inechitabil al acordurilor încheiate de țarism, partea sovietică ar fi dispusă să trateze unele corectări ale demarcațiilor actualei frontiere cu R.P. Chineză”⁴. Hrușciov s-a referit numai la aspectul din interviul lui Mao privind frontiera polono-germană, considerând problema inactuală. „Spre deosebire de alte ocazii, remarca diplomatul român, șeful guvernului sovietic nu a amintit nimic despre R.S.S. Moldovenească”⁵. Informarea realizată de ambasadorul român la Moscova lasă să se înțeleagă faptul că discuțiile s-au desfășurat într-o atmosferă ușor împăciuitoare, evitându-se replicile tăioase, tranșante, în contradicție cu modul tradițional în care decurgeau întâlnirile la care participa și Hrușciov. Astfel, la un moment dat, acesta a afirmat că P.M.R. și guvernul R.P.R. „și-au însușit teoria chineză a bazării pe forțele proprii în construcția socialistă”, dar că „el nu are nimic împotriva”⁶. În privința relațiilor dintre țările socialiste, el a spus că acestea trebuie să se bazeze pe principiul egalității și avantajului reciproc, conducerea P.C.U.S. depunând numeroase eforturi pentru a îndrepta greșelile din vremea lui Stalin și a exemplificat cu Sovromurile, care „vă scot pe voi românii din sărite când auziți de ele”⁷.

Această observație este întărită de Paul Niculescu-Mizil: „Dacă până la această dată orice referire la relațiile cu China stârneau o ripostă dârză, ascuțită, de data aceasta Hrușciov n-a ripostat. Dimpotrivă, ne-a pus nenumărate întrebări. Credem oare că va fi posibilă o înțelegere cu chinezii? Atitudinea lor va fi binevoitoare, corectă? Sunt perspective reale de acord? În acest spirit, numeroase alte întrebări. Ba, la un moment dat, a lăsat să-i scape: «Cine știe, s-ar putea să aveți dreptate!»”⁸. În schimb, Kosâghin a avut o atitudine diferită, atacându-i brutal pe chinezi. Ulterior, în avion, își amintește Paul Niculescu-Mizil, membrii delegației române și-au confruntat impresiile: „Am luat pe rând la puricat fiecare întrebare sau remarcă a lui Hrușciov, fiecare intervenție a lui Kosâghin. Toți trei am ajuns în mod unitar la două concluzii. În primul rând, cu Hrușciov se întâmplă ceva. Posibil că el are în vedere o normalizare a raporturilor cu China. În al doilea rând, în conducerea sovietică sunt divergențe serioase pe această chestiune. Am transmis urgent acasă, lui Dej, gândurile noastre”⁹.

În timp ce delegația română își urma periplul prin țările asiatice, iar Hrușciov se odihnea pe litoralul Mării Negre, la Moscova Biroul Politic al C.C. al P.C.U.S. se întrunea în taină pentru a decide înlăturarea șefului statului sovietic. Se pare că, la începutul lui octombrie, înainte de a pleca în concediu, Hrușciov avusese unele informații cu privire la aceste pregătiri, dar nu le luase în serios. Potrivit relatării

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem, f. 5.

⁷ Ibidem.

⁸ Paul Niculescu-Mizil, *op. cit.*, p. 323.

⁹ Ibidem.

lui G.I. Voronov, fost președinte al Consiliului de Miniștri al R.S.F.S. Ruse, un membru al Prezidiului și secretar al C.C. al P.C.U.S. (Ignatov) i-ar fi povestit că într-una din ședințe, înainte de plecarea la Pițunda, când rămăseseră în sală numai membrii Prezidiului C.C., Hrușciov a exclamat: „Ce tot puneți la cale împotriva mea, dragi tovarăși? Băgați de seamă, la o adică, vă pun pe fugă, așa cum alungi puii de găină”, ceea ce i-a șocat pe participanți, care s-au grăbit să-și reafirme loialitatea¹⁰. Hrușciov l-a însărcinat atunci pe Mikoian să afle despre ce este vorba, dar acesta n-a dat dovadă de prea mult zel în lămurirea chestiunii. Relatarea este întărită de N.G. Egorăcev, fost prim-secretar al Comitetului de partid Moscova, care spunea că „însuși Brejnev, la începutul lui octombrie, s-a speriat foarte tare aflând că Hrușciov posedă anumite informații în această privință și nu voia deloc să se întoarcă din R.D.G., unde se afla în fruntea unei delegații a Sovietului Suprem al U.R.S.S.”¹¹.

Soarta lui Hrușciov era însă pecetluită. Pe 12 octombrie a fost chemat la Moscova. După ce a ajuns în capitală, membrii gărzii sale au fost arestați. În ședința Prezidiului toți membrii au fost împotriva lui. Repetarea situației din iunie 1957 nu a mai fost posibilă. De această dată, nici șeful K.G.B., nici cel al Armatei nu îi erau alături. Popularitatea sa în rândul maselor ajunsese la o cotă foarte joasă. După cum va relata mai târziu K.T. Mazurov, fost prim-secretar al C.C. al P.C. din Bielorusia, „a făcut tot ce-a putut pentru ca lucrurile să ajungă la destituirea lui din funcție”¹². Hrușciov a înțeles și a abandonat lupta. Iată un fragment din cuvântul său în ședința de Prezidiu: „Mă voi retrage și n-o să opun rezistență. Vă cer iertare încă o dată: dacă am jignit pe cineva, dacă am fost grosolan – într-o activitate comună se întâmplă fel de fel de lucruri. Totuși, pot spune că o parte din învinuirile ce mi s-au adus le resping categoric. Eu nu pot reține toate învinuirile și nici nu încerc să le contest. Defectul meu principal și slăbiciunea mea sunt bunătatea și firea mea prea încrezătoare. Poate și faptul că eu însumi nu mi-am dat seama de acest cusur la timp, însă dumneavoastră, toți cei de față, nu mi-ați vorbit niciodată deschis și sincer despre defectele mele și întotdeauna m-ați încurajat și m-ați sprijinit. Din partea dumneavoastră au lipsit principialitatea și curajul. Sunt acuzat că am acumulat posturile de prim-secretar al C.C. al P.C.U.S. și de președinte al Consiliului de Miniștri al U.R.S.S.”¹³. Dar nu eu am vrut asta. Această problemă s-a rezolvat în colectiv, iar unii dintre dumneavoastră, inclusiv Brejnev, chiar au insistat în această privință. Poate că e greșeala mea că nu m-am opus acestei hotărâri, dar tot dumneavoastră ați spus că această cumulare se face în interesul cauzei noastre”¹⁴. Acest fragment de discurs este elocvent pentru psihologia liderului comunist suprem, indiferent de țară.

¹⁰ G.V. Ivanova, *Pensionarii puterii. Din amintirile unor foști demnitari sovietici*, Iași, 1998, p. 264.

¹¹ *Ibidem*, p. 200.

¹² *Ibidem*, p. 164.

¹³ Din 1958, Hrușciov conducea Prezidiumul C.C. al P.C.U.S., Secretariatul și Consiliul de Miniștri, fiind în același timp comandant suprem al armatei.

¹⁴ G.V. Ivanova, *Pensionarii puterii*, p. 122.

O comparație interesantă poate fi făcută cu ședința Biroului Politic al P.M.R. din aprilie 1956, în care Gheorghiu-Dej a fost supus unor critici asemănătoare de către Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi. Atunci raportul de forțe a fost în favoarea lui Dej, iar apărătorii săi au invocat, în numele său, același tip de argumente: că aceia care îl criticau acum au fost lipsiți de curaj și principialitate pentru a-i atrage atenția atunci când li se părea că încalcă vreo normă, ba mai mult, au fost printre cei mai zeloși susținători ai măsurilor respective etc.¹⁵

Pe 14 octombrie, după-amiaza, a fost întrunită Plenara C.C. al P.C.U.S. Mihail Suslov a dat citire unei scurte informări asupra celor discutate în Prezidiu privind eliberarea din funcție a lui Hrușciov. Decizia Prezidiului a fost aprobată în unanimitate de Plenară.

Pe 15 octombrie a avut loc o consfătuire la care au participat, printre alții, și ambasadorii U.R.S.S. Cu acest prilej s-a luat decizia informării membrilor Birourilor Politice din partidele frățești.

În aceeași zi, Brejnev l-a sunat la București pe Gheorghiu-Dej pentru a-i aduce la cunoștință schimbarea conducerii la Moscova. Momentul respectiv este relatat de Paul Sfetcu, șeful de cabinet al lui Dej, care prezintă astfel reacția liderului român la aflarea veștii: „L-au înlăturat pe Hrușciov, a răbufnit el [Dej]. L-am întrebat [pe Brejnev] de ce și mi-a spus că din motive de sănătate. Să-l creadă mutu! Deși am insistat să-mi spună ce i-a determinat la o asemenea măsură, el a ținut-o tot pe a lui. Să-mi fi spus deschis și cinstit că l-au înlăturat pentru incapacitate, incompetență, că nu mai face față sarcinilor și funcțiilor cu care era investit, nu să-mi vorbească mie ca unui copil sau ageamiu în politică”¹⁶. Sfetcu relatează că toată ziua Dej a fost preocupat de știrea primită: „Acum să vedem ce va urma! Puterea o fi luat-o singur sau a făcut o nouă troică?” – s-ar fi întrebat Dej¹⁷.

Această convorbire telefonică este confirmată de ambasadorul sovietic I.K. Jegalin, revenit la București a doua zi, pe 16 octombrie, după ce participase la Moscova la Plenară, în calitate de membru al C.C. al P.C.U.S. Imediat ce a sosit în București, s-a prezentat la Gheorghiu-Dej, având misiunea de a detalia cele comunicate de Brejnev prin telefon cu o zi înainte¹⁸. Jegalin a specificat că această însărcinare o primise din partea Prezidiului C.C. al P.C.U.S., în special de la

¹⁵ Vezi în acest sens stenograma discuțiilor din Biroul Politic al C.C. al P.M.R. din aprilie 1956, în volumul editat de Alina Tudor și Dan Cătănuș, *O destalinizare ratată. Culisele cazului Miron Constantinescu–Iosif Chișinevschi, 1956–1961*, București, 2001.

¹⁶ Paul Sfetcu, *13 Ani în anticamera lui Dej*, București, 2000, p. 306–307.

¹⁷ *Ibidem*. Interesant este că Alexandru Bărlădeanu, aflat la Moscova la o ședință a Comitetului Executiv al C.A.E.R., îi telefonase lui Dej să-l anunțe înlăturarea lui Hrușciov cu două ore înaintea lui Brejnev, dar, de teama unei interceptări, folosise un limbaj aluziv, care nu a fost priceput în acel moment de liderul P.M.R. (Lavinia Betea, *Alexandru Bărlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri*, București, 1997, p.139–140).

¹⁸ ANIC, fond C.C. al P.C.R., Cancelarie, dosar nr. 55/1964, f. 5. Dej însuși va menționa în timpul convorbirii respective momentul aflării știrii: „vă spun sincer, când am primit telefon, v-aș mărturisi, vă spun cu toată sinceritatea, dar așa a fost, mi s-a tăiat respirația” (*Ibidem*, f. 14).

Brejnev, Kosâghin și Podgornâi. Era evident că această enumerare avea rolul de a sublinia care era noua conducere sovietică¹⁹. După cum se afirma și în hotărârea plenarei, publicată în aceeași zi (16 octombrie), Hrușciiov făcuse o cerere pentru a fi eliberat din funcțiile de prim-secretar al C.C., membru al Prezidiului și președinte al Consiliului de Miniștri pe motive de vârstă și sănătate.

Așa cum am menționat mai sus, pe 15 octombrie avusese loc o ședință în care noua conducere sovietică își instruisese ambasadorii cu privire la informările pe care urmau să le prezinte în țările unde erau acreditați. Jegalin își construisese și el un discurs în acest sens. Expunerea sa a fost însă în repetate rânduri întreruptă de Gheorghiu-Dej, care a intervenit cu comentarii sau a cerut informații suplimentare. Principalele puncte asupra cărora Dej a cerut precizări au fost următoarele: când consideră noua conducere de la Moscova că Hrușciiov a început să încalce „normele leniniste ale vieții de partid”; dacă discuțiile au avut loc mai întâi în Prezidiu și după aceea în Plenară; poziția lui Mikoian și a armatei; dacă s-a discutat și despre situația din mișcarea comunistă și muncitorească internațională.

Încălcarea normelor de partid de către Hrușciiov, a precizat Jegalin, s-a făcut în special în ultimii doi-trei ani, prin încălcarea principiilor conducerii colective, desconsiderarea părerilor membrilor Prezidiului și secretarilor P.C.U.S. și jignirea brutală a acestora, reorganizărilor foarte frecvente ale organizațiilor de partid. Aceste metode de lucru au creat o stare de nervozitate în rândul membrilor C.C., care au fost unanimi în aprecierea negativă a activității lui Hrușciiov²⁰. Înlăturarea acestuia din funcțiile de conducere deținute a fost discutată însă mai întâi la nivel de Prezidiu și apoi a fost convocată plenara C.C. Jegalin însuși, fiind membru al C.C. al P.C.U.S., a fost nevoit să întrerupă concediul pe care și-l petrecea pe Valea Prahovei, la Timiș și să plece urgent la Moscova. În ceea ce-l privește pe Mikoian, acesta nu a făcut notă discordantă și nu s-a împotrivit părerii generale²¹. Nici armata nu a mișcat, deși Hrușciiov era comandantul suprem. Criticile aduse lui Hrușciiov s-au axat pe situația internă, fără a fi însă abordate toate aspectele. Linia generală fixată prin hotărârile Congreselor XX, XXI și XXII s-a precizat că rămâne valabilă. De asemenea, principiile generale ale politicii externe, ca și relațiile cu țările socialiste „rămân așa cum au fost”²².

În momentul în care Jegalin și-a epuizat principalele informații pe care le avea de transmis, Gheorghiu-Dej a început să intervină tot mai mult cu exemple personale referitoare la activitatea, opiniile și modul de lucru al lui Hrușciiov.

Un lucru pe care i-l reproșa liderul român era „vulgarizarea” socialismului. „Ce credeți, zicea el [Hrușciiov], că aceia care intră într-un partid care merge spre socialism, intră de dragul socialismului? Ei intră pentru că vor o bucată de pâine în

¹⁹ Ibidem, f. 1.

²⁰ Ibidem, f. 2.

²¹ Ibidem, f. 7.

²² Ibidem, f. 4.

plus, un salariu mai mare. Ei habar n-au de socialism! Zice, uitați-vă la mine: credeți că atunci când eu am intrat în partid știam ce este aceea socialism sau comunism? Habar n-aveam! Eu am intrat în partid, am vrut o pâine mai mare, un salariu mai bun. Așa o denaturare a lucrurilor...”, conchidea Dej²³. Aceste remarci fuseseră făcute la masa festivă care a încheiat consfătuirea de la Moscova din noiembrie 1960, când se pare că Hrușciiov devenise mai bine dispus datorită votcii consumate²⁴. O altă săgeată aruncată de Hrușciiov cu acea ocazie îl afectase însă pe Dej. Este vorba de spinoasa problemă apărută în relațiile dintre partidele comuniste român și sovietic referitoare la momentul 23 August 1944 și la preluarea și consolidarea puterii în perioada imediat următoare. Pentru liderii regimului de la București devenise o problemă de legitimitate aprecierea factorului intern ca decisiv, în timp ce în istoriografia sovietică și în luările de poziție ale oficialilor sovietici intervenția Armatei Roșii era considerată precumpănitoare în aducerea și menținerea la putere a P.C.R. Hrușciiov avea o opinie asemănătoare: „Cu cât dispreț vorbea despre factorii interni [relatarea îi aparține lui Dej, n.n.]. Întâi o subapreciere categorică a partidelor comuniste în general și a mișcării muncitorești, în special. În cuvântul lui, care l-a ținut acolo, mie mi-ar fi fost rușine, s-a apucat să vorbească despre situația din țările socialiste, cum au venit la putere partidele din aceste țări. Rezulta dar din ceea ce spunea că ce, cum a fost și în Polonia; acolo, când a fost la votare, zice, s-au introdus buletine cu Nikolaczic [Mikolajczik] și a ieșit Gomulczik [Gomulka]. Eu eram lângă el, aici era Hrușciiov, el vorbea la microfon, era ceva mai încolo microfonul de el. Și după ce spune asta, se uită – Gomulka tăcea din gură, ca și cum n-ar fi zis de Polonia – se uită și zice: așa a fost și în Ungaria și când dă cu ochii de mine, zice, și în România. Eu am ripostat, spunând că în România a fost altfel. El a auzit acolo că a fost puțină rumoare. A stat puțin, s-a uitat la mine și zice: se vede că la voi a fost altfel și cu asta s-a terminat. Aceasta pornea tot din subaprecierea factorilor interni, din subaprecierea partidului, conținutul lui, rolul lui, rostul lui”²⁵.

Un alt moment penibil evocat de Gheorghiu-Dej îl reprezintă disputa referitoare la greutatea optimă la care sunt tăiați porcii în România, din timpul vizitei lui Hrușciiov în România, din 1962. Reproducem și acest pasaj pe care îl considerăm semnificativ pentru modul în care, o problemă lipsită de importanță, datorită orgoliului celor doi conducători, riscă să afecteze relațiile dintre state: „La prima întâlnire, după ce avusese primele schimburi de păreri, scoate din buzunar o hârtioară, eu am aici și câțiva arici. Și scoate primul arici cu purceii. La voi se taie purceii la 25 kg, dar de unde știe asta? Discuții, discuții, îi face pe toți birocrăți, inclusiv pe Ceaușescu, pe Gaston și pe Bârlădeanu. Eu mai rămăsesem nebirocrat. Dându-și seama probabil că a mers prea departe, zice, dar să știți, eu sunt un

²³ Ibidem, f. 10.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem, f. 11.

birocrat mai bătrân, n-o să mă induceți în eroare. Noi i-am spus că media tăierilor este de 110–130. [...] Totuși el a avut un plan. Avea alte probleme, însă a început cu asta, ca să ne umilească, să ne dovedească ce proști gospodari sunteți voi acasă. Dar dacă ar fi judecat puțin, nu trebuie să fii prea inteligent sau prea învățat, putea să se întrebe: dar câți porci trebuie să aibă România ca să-și permită să taie porcii în medie la 25 kg și cât timp va putea rezista, fiindcă va tăia toți porcii? [...] A doua zi când mă duc acolo, erau toți afară, când am sosit eram eu cu Apostol sau cu Chivu și cu Moghioroș, zic, bună dimineța. S-au ridicat, mă rog, erau ei afară, discutau și zice: ei, uite, ne-am adunat aici o fracție antiromânească, a spus râzând, așa, că a luat drept glumă aceasta. De ar fi numai asemenea fracții antiromânești! Zice, uite, voi ați sărit la mine aseară, ați vrut să mă puneți în genunchi, să recunosc că n-am dreptate. Să știți că lucrurile stau cum v-am spus! Am recalculat și media tăierilor la voi este de 50–60 kg. Am spus: ei, Nichita Serghievici, dacă numai după o seară mai mult decât dublu a crescut media, mai gândiți-vă, mai puneți la punct nițel și sunt convins că nici nu trebuie o seară de calcul și o să ajungeți, dacă nu vă veți apropia de datele noastre [...] El avea o doză de smecherie”²⁶.

Astfel de momente au fost numeroase în cursul vizitei din 1962: la Constanța nu a vrut să treacă în revistă garda de onoare, iar când i-a fost prezentată cantina de la Atelierele Grivița a făcut următoarea remarcă: „Uite, acum s-au pus fețe de masă pe mese, pentru că am venit eu aici”; insistențele privind metoda de cultivare a porumbului în pătrat, de care era obsedat; desconsiderarea noii uzine de locomotive de la Craiova, prilej de mândrie pentru români. Toate acestea au contribuit la tensionarea relațiilor dintre cele două state, cu atât mai mult cu cât Jegalin recunoștea acum că și membrii delegației sovietice fuseseră jenați de atitudinea lui Hrușciov²⁷.

Purtarea lui Hrușciov fusese provocată de opoziția României la inițiativele sale din cadrul C.A.E.R. Astfel de conflicte au devenit tot mai numeroase după 1962 și au contribuit la întărirea hotărârii lui Dej de a se îndepărta tot mai mult de Moscova și de a căuta o apropiere de China, ale cărei probleme cu U.R.S.S. erau parțial similare cu ale României.

Legat de chinezi, Dej considera că Hrușciov avea o „mare vină”: „L-a acuzat pe Stalin cu Iugoslavia. Dar [el] ce a făcut [cu China]? De ce s-a ajuns aici? Cum am ajuns, nimeni nu înțelege toată tărășenia asta. Nici eu nu înțeleg. Dacă începi să vorbești despre un conducător ca Mao Tze-dun ca despre un galoș rupt ...”²⁸

La întoarcerea delegației conduse de I. Gh. Maurer, Gheorghiu-Dej a convocat o ședință pentru a discuta situația: „Analiza a fost concentrată pe problemele legate de debarcarea lui Hrușciov, relatează Paul Niculescu-Mizil. Se

²⁶ Ibidem, f. 13.

²⁷ Ibidem, f. 12.

²⁸ Ibidem.

simțea nevoia să cunoaștem orientarea noii conduceri sovietice. A apărut ideea să se încerce o întâlnire la Moscova a tuturor partidelor din țările socialiste²⁹. Prilejul era oferit de aniversarea zilei de 7 Noiembrie. Ambasadorul chinez la București a fost invitat la Emil Bodnăraș, care i-a expus ideea unei consfătuiri internaționale care să aibă loc în capitala sovietică. O propunere similară a fost trimisă părții sovietice. Probabil că nevoia unor clarificări exista de ambele părți, pentru că răspunsul a fost pozitiv.

Componenta delegației care a plecat la Moscova a fost identică celei din septembrie: Maurer, Bodnăraș, Niculescu-Mizil și ambasadorul Nicolae Guină. Cu excepția Albaniei, au venit delegații din toate țările socialiste. Majoritatea erau conduse de primii secretari: T. Jivkov, W. Ulbricht, J. Ţedenbal, W. Gomulka, J. Kadar, Kim Ir Sen. Nu erau prezenți Mao, Tito, Ho Și Min și Gheorghiu-Dej.

Delegația română a călătorit cu trenul. Pe 5 noiembrie a fost întâmpinată la Ungheni de I. I. Bodiul, prim-secretar al C.C. al P.C. din R.S.S.M., A.F. Dgheorghiuța, președintele Consiliului de Miniștri al R.S.S.M., Melnikov, secretar II al C.C. al P.C. din R.S.S.M. și E.D. Karpeșenko, lucrător la Secția Externă a C.C. al P.C.U.S., care a însoțit delegația până la Moscova.

Dgheorghiuța și Karpeșenko, dar mai ales Melnikov, au furnizat informații despre schimbările din conducerea U.R.S.S. Ei au arătat că acestea au fost făcute „respectându-se normele și principiile democratice de conducere”³⁰. Melnikov a menționat că Hrușciiov, care a fost chemat de la Pițunda, a venit pe 12 octombrie, în jurul orelor 13,00 și a intrat direct în ședință, a crezut că se va repeta situația din 1957, dar până la urmă și-a făcut autocritica³¹. Referitor la reacția populației, același Melnikov a spus: „aceste schimbări au fost primite în interiorul țării fără nici un fel de complicații, liniștit, că peste tot oamenii au înțeles aceste schimbări”³².

Sovieticii au reconfirmat faptul că principalele cauze ale schimbării au ținut de politica internă și nu de cea externă. Au fost menționate din nou încălcarea principiului muncii colective, mai ales după 1961, jignirea membrilor Prezidiului (Dgheorghiuța a menționat că un comportament asemănător avusese și cu celelalte țări socialiste și a dat exemplul că în România a încercat să-și impună punctul său de vedere cu privire la cultivarea porumbului). Oamenii erau nemulțumiți de creșterea prețurilor la produsele alimentare și scăderea nivelului de trai.

Întrebat dacă problemele fuseseră discutate mai înainte în conducere, Melnikov a spus: „lucrurile s-au copt mai demult, că încă înainte au avut loc discuții pe diferite probleme, demult se ducea lupta în cadrul Prezidiului și au avut

²⁹ Ibidem.

³⁰ Paul Niculescu-Mizil, *op.cit.*, p. 342.

³¹ ANIC, fond C.C. al P.C.R., Cancelarie, dosar nr. 69/1964, f. 3.

³² Ibidem.

loc ciocniri, îndeosebi între Hrușciiov și Kosâghin”³³. Referitor la decizia luată, s-a recurs la informarea activului de partid, fără a se face dezbateri.

Delegația română a redactat o *Notă* separată cu privire la informațiile furnizate de E.D. Karpeșcenko în drum spre Moscova. Acesta a menționat că atunci când Hrușciiov sosea dintr-o deplasare, era de obicei întâmpinat de membrii Prezidiului C.C. Pe 12 octombrie, când s-a întors de la Pițunda, îl aștepta doar Vladimir Semiceastnâi, șeful K.G.B. Mașina cu care s-a deplasat Hrușciiov a fost însoțită de două mașini de escortă. În prima, echipa de pază a lui Hrușciiov fusese înlocuită, doar însoțitorii din a doua mașină fiind din garda prezidențială. În momentul în care au ajuns la Prezidiu, aflat deja în ședință, și a doua echipă a fost dezarmată.

Karpeșcenko a spus că tovarășii moldoveni nu cunoșteau cum s-au desfășurat lucrurile în Prezidiu și în plenara C.C. Hrușciiov nu și-a făcut autocritica, și-a dat doar demisia. La plenară, Suslov a prezentat un raport fără a avea un material scris, după un blocnotes în care erau făcute notițe. Plenara a primit expunerea cu aplauze. Hrușciiov a fost pensionat, iar acum stă într-o locuință lângă Molotov.

Karpeșcenko a arătat și el că problema unor schimbări în conducere era mai demult coaptă, că în Prezidiul C.C. au fost discuții, ciocniri. În discuția ce a avut loc în iunie cu delegația română la Ogoriovo, Hrușciiov l-a jignit pe Mikoian când, după ce a informat delegația română că Mikoian va fi președintele Sovietului Suprem, a adăugat așa-zis în glumă: „Nu știu dacă nu mă va înșela”³⁴. Karpeșcenko a mai spus că în discuția pe care Kosâghin a avut-o cu Maurer cu o lună în urmă, în mașină, în drum spre aeroport, s-a declarat „foarte frământat de situația actuală”, ceea ce devenea acum explicabil³⁵.

Referitor la relațiile cu chinezii, Karpeșcenko a declarat că ele n-au fost discutate pe larg la plenară, dar că se manifestă o tendință de apropiere a conducerii P.C.U.S. în relațiile cu China. Se recunoștea că amestecul în treburile interne ale Chinei „nu a fost just” și că lucrurile merseseră prea departe, situația fiind „pe muchie de cuțit”. Oamenii erau îngrijorați în legătură cu disputa cu chinezii, noua conducere de la Moscova fiind gata de o nouă abordare³⁶.

Delegația română, care a ajuns la Moscova pe 6 noiembrie, a fost întâmpinată de A.N. Kosâghin, fiind salutată și de L.I. Brejnev, care aștepta delegația bulgară.

Cu acest prilej, Ion Gh. Maurer a exprimat interesul părții române pentru o întâlnire cu conducerea sovietică, „întrucât cunoaștem foarte puțin despre ultimele evenimente”³⁷. Această dorință a fost reafirmată și în discuțiile care au avut loc pe

³³ Ibidem, f. 5.

³⁴ Ibidem, f. 8.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Ibidem, f. 10.

³⁷ Ibidem, f. 13.

7 noiembrie cu Mikoian. Acesta a spus că „principala cauză a greșelilor lui Hrușciiov este bătrânețea”³⁸. Hrușciiov avusese merite importante în activitatea de partid, dar „în ultimii doi ani, în activitatea lui s-au accentuat unele aspecte negative, datorită sclerozei la cap”. Hrușciiov avea idei multe, însă nu le putea duce la capăt, datorită acestei „scleroze a creierului”. „Se credea competent în toate, a adăugat Mikoian, și nu se mai sfătuia cu nimeni”. A dat și el exemplul cu încercarea lui Hrușciiov de a-i învăța pe români cum se seamănă porumbul și a menționat că atunci când s-au întors din România l-au criticat pentru aceasta. Maurer a spus că ceea ce a deranjat cel mai mult partea română a fost că Hrușciiov a ridicat problema într-un miting, deși știa că Bucureștiul are altă concepție: „asta înseamnă să te adresezi maselor dintr-o țară peste capul conducerii”³⁹. Potrivit celor spuse de Mikoian, Hrușciiov i-ar fi declarat încă de la Pițunda că era gata să demisioneze. Referitor la comportarea lui Hrușciiov în timpul ședinței Prezidiului, Mikoian a mai afirmat: „După ce și-au spus toți tovarășii cuvântul, Hrușciiov a luat și el cuvântul și a spus că își însușește critica făcută, că a săvârșit greșeli, dar nu este capabil să le îndrepte, că este prea bătrân. Apoi a cerut să fie pensionat”⁴⁰.

În timpul festivităților, delegația română s-a bucurat de multă atenție din partea sovieticilor. În întâlnirile care au avut loc cu alte delegații, s-au făcut schimburi de opinii asupra schimbărilor recente din conducerea P.C.U.S. și a modului în care au fost informate delegațiile. Polonezii s-au declarat mulțumiți de informațiile primite de la sovietici, italienii însă nu. Românii au remarcat, printre altele, următoarea ordine a portretelor: Brejnev, Kosâghin, Mikoian, Podgornâi, Suslov.

Pe 10 noiembrie, delegația a avut o discuție cu Brejnev. Cu acest prilej, I. Gh. Maurer s-a arătat interesat de cauzele schimbării conducerii sovietice, dar mai ales de consecințele ei. Brejnev a reluat elementele devenite deja cunoscute privind motivele înlăturării lui Hrușciiov, menționând că „autoritatea pe care și-a căpătat-o în prima perioadă a activității sale de prim-secretar în cadrul partidului nostru treptat a început să scadă”⁴¹. Brejnev a reluat și el ideea că Hrușciiov era bolnav de scleroză, povestind de 30–40 de ori același lucru. Deși a menționat că linia politicii externe hrușcioviste a fost „justă”, Brejnev a recunoscut că „problemele externe sunt cea mai grea moștenire care ne-a fost lăsată”⁴².

Principala concluzie care se poate desprinde în urma acestei intense campanii de obținere de informații duse pe diverse canale, dar mai ales prin

³⁸ Ibidem, f. 15.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem, f. 17. Nu e mai puțin adevărat că Hrușciiov însuși ridicase de câteva ori problema vârstei sale avansate și că va trebui la un moment dat să predea ștafeta, dar acest moment era totuși departe, simțindu-se încă plin de energie, capabil să controleze situația. Vezi în acest sens Myron Rush, *Political Succession in the U.S.S.R.*, New York and London, 1965, p. 116–117.

⁴¹ Ibidem, f. 97.

⁴² Ibidem, f. 110.

discuții cu interlocutori sovietici aflați pe diverse paliere ale puterii este aceea că problemele de politică externă – cele care la momentul respectiv îi interesau în principal pe români – nu s-au aflat printre cele imputate lui Hrușciiov. Afirmăția lui Brejnev că linia externă va urma aceleași coordonate nu avea darul de a entuziasma regimul de la București. Tot ceea ce se putea spera era că aventurismul lui Hrușciiov va fi înlocuit printr-o politică mai precaută, mai realistă, chiar dacă urma aceleași principii.

Pe de altă parte, în ciuda izvorului de inițiative „agasante” pe care îl reprezentase Hrușciiov, totuși liderii români obținuseră o mare libertate de mișcare în perioada în care acesta se afla în fruntea lagărului comunist. Cum va privi noua conducere de la Moscova „cvasiindependența” României rămânea pe mai departe o incertitudine. Pentru moment însă, situația era astfel sintetizată de Maurer: „crența partidului nostru este că plecarea lui Hrușciiov este un lucru bun”⁴³.

THE FIRST REACTIONS OF THE REGIME IN BUCHAREST TO THE DEPOSITION OF HRUSTCHEV

Abstract

In the early 60s, Romania's evolution within the communist bloc became ever more independent, which caused a number of disputes between Gheorghiu-Dej and Nikita Hrustchev. However, these disputes never turned into an open conflict such as the Chinese-Soviet one. In October 1964, Bucharest learned of the deposition of the Soviet leader with surprise and with a fair amount of secret satisfaction. No outward signs of it transpired, since little was known about the new leaders in Kremlin or about their attitude towards the rather independent orientation in Romanian foreign policy. Under the circumstances, Gheorghiu-Dej strove to gather as much information as possible on the developments in Moscow. He adopted a prudent stand in his talks with the Soviet officials, and gave no signs of being prepared to accept a change in the position of the regime in Bucharest.

⁴³ Ibidem, f. 102.

ISTORIA INSTITUȚIEI SECURITĂȚII EXTERNE A REGIMULUI COMUNIST DIN ROMÂNIA, 1965–1989

CRISTIAN TRONCOTĂ

După retragerea ultimilor consilieri sovietici din structurile organelor de securitate românești¹, în decembrie 1964, Securitatea externă, adică Serviciul de spionaj (Direcția de Informații Externe – DIE), la fel ca și celelalte organe de securitate interne, a cunoscut o serie de transformări, în sensul adaptării la noile orientări în politica internă și externă a României inițiate de Nicolae Ceaușescu, imediat după instalarea acestuia în fruntea Partidului Comunist și apoi a statului.

În 1967 noul lider de la București a dat trei lovituri importante în domeniul politicii externe, care au consolidat România ca stat cu o mai mare autonomie în blocul estic european: stabilirea de relații consulare și comerciale cu Spania, țară în care se afla la putere regimul naționalist al lui Francisco Franco (5 ianuarie); stabilirea de relații diplomatice cu Republica Federală Germania (31 ianuarie); refuzul de a rupe relațiile diplomatice cu Israelul în urma războiului de 6 zile (5–10 iunie). Mai mult, în cadrul întâlnirii conducătorilor unor partide comuniste și muncitorești de la Moscova, din 9 iunie 1967, delegația României a refuzat să semneze declarația prin care a fost condamnată „agresiunea israeliană” asupra lumii arabe².

Consolidarea relativei autonomii față de Kremlin, în paralel cu apropierea de țările puternic industrializate din Occident, poziția de echilibru în relațiile dintre Israel și țările arabe, precum și deschiderea totală față de țările Americii Latine, Africii și Asiei, au însemnat pentru spionajul regimului comunist din România nu numai o extindere structurală, ci și o regândire a principiilor de lucru, a sferelor de competență și, nu în ultimul rând, a sistemului de recrutare și instruire a propriilor cadre.

S-a produs o puternică infuzie de tineri intelectuali, încadrați ca ofițeri imediat după absolvirea facultăților civile și parcurgerea unor cursuri de inițiere în munca de informații cu durată de unu-doi ani în școlile Securității de la Grădiștea sau Brănești. Pentru a suplini lipsa lor de experiență, la început au fost transferați în

¹ Vezi *România. Retragerea trupelor sovietice 1958*, coordonator prof. univ. dr. Ioan Scurtu, București, 1996, doc. nr. 94 și 95, p. 389–391; Cristian Troncotă, *Politica de cadre în instituția securității regimului comunist din România (1948–1964)*, II, în „Revista istorică”, tom. X, 1999, nr. 5–6, p. 451–456.

² *Relații internaționale postbelice 1965–1980*, București, 1983, p. 67, 81–82.

structurile de informații externe și ofițeri din aparatul de securitate intern, în special din contraspionaj și contrainformații militare, care în ultimii ani se dovediseră stăpâni pe meseria lor. O meserie ce se prefigura să nu mai semene deloc cu practicile anilor '50, ci să se apropie tot mai mult, prin spirit, ambiție și profesionalism, de ceea ce fusese în perioada interbelică și în timpul celui de-al doilea război mondial. Atât la cursurile de inițiere, cât și la Școala de ofițeri a Ministerului de Interne de la Băneasa, unde se pregăteau viitorii ofițeri de securitate, instructorii făceau tot mai des aluzie la fostul Serviciu Special de Informații (SSI), principala instituție cu sarcini de spionaj și contraspionaj înainte de comunizarea României. De asemenea, serviciile de învățământ și editorial au publicat în 1967, sub formă de broșură pentru uz intern – e adevărat într-o formă mult mai redusă și prelucrată – „Memoriile” lui Eugen Cristescu³. La începutul anilor '70 au cunoscut lumina tiparului și primele lucrări cu caracter istoric despre acțiunile de spionaj și contraspionaj desfășurate pe teritoriul României în perioada de dinainte de 23 august 1944⁴. Elaborate de foști ofițeri de informații sau în colaborare cu scriitori sau oameni de cultură, astfel de lucrări au fost bine primite de istoriografie, dar și de către publicul larg iubitor de lecturi istorice. Se prezenta astfel o altă viziune asupra istoriei naționale, în care rolul și locul serviciilor de informații românești au început să capete treptat un interes aparte.

Toate acestea constituiau semne clare că autoritățile regimului comunist de la București căutau să-și consolideze poziția și să-și câștige credibilitate prin întoarcerea la tradițiile și valorile naționale. Această nouă orientare în activitatea de spionaj, sau, după o formulă mai elevată, „de informații externe”, s-a accentuat cu deosebire după 1972, an ce coincide cu ridicarea instituției de la rangul de direcție generală la cel de departament, șeful acestuia fiind automat promovat și în funcția de prim-adjunct al ministrului de Interne.

Modificările majore în activitatea de informații externe s-au produs și sub presiunea a două evenimente: Primăvara de la Praga, 1968, și defecțiunea generalului Ion Mihai Pacepa, 1978. Dacă primul a avut menirea de a reaseza activitatea spionajului românesc pe locul ce i se cuvenea în sistemul de apărare și siguranță națională, cel de-al doilea a însemnat o adevărată prăbușire, din care instituția nu și-a mai putut reveni. În legătură cu acest din urmă aspect, de un interes istoric aparte sunt afirmațiile făcute de Valentin Vâlcu, avocatul generalului Iulian Vlad, ultimul șef al Departamentului Securității Statului (DSS): „Momentul dramatic pentru Securitate a fost fuga lui Pacepa. Din acel moment Ceaușescu, în cel mai pur stil comunist, a rupt Securitatea de menirea ei reală, câștigată după

³ Eugen Cristescu, *Secrete dezvăluite din culisele spionajului românesc*, introducere și note dr. Gheorghe I. Bodea, Cluj-Napoca, 2000.

⁴ Vezi Horia Brestoiu, *Acțiuni secrete în România*, București, 1973; Ion Bodunescu, Ion Rusu-Șirianu, *Descifrarea unei istorii necunoscute*, București, 1975; C. Neagu, D. Marinescu, R. Georgescu, *Fapte din umbră*, 4 vol., București, 1975–1977.

1965. Spionajul a fost canalizat cu totul spre sprijinirea politicii partidului în exterior [...]. După Pacea, care a fost o lovitură catastrofală (se știe că Willy Brandt a demisionat pentru un caz asemănător), Ceaușescu a hotărât că Securitatea nu are nivel politico-ideologic. La conducerea Securității au fost numiți activiști de partid, care nu aveau nici o legătură cu domeniul. În loc să restructureze activitatea, pentru că nu se mai putea merge pe ce știa Pacea, Ceaușescu a luat o măsură uluitoare: a mărit de câteva ori numărul orelor de învățământ politic”. Concluzia formulată tranșant nu poate fi decât că: „ce a făcut Ceaușescu din Securitate, e o crimă împotriva unui organism necesar în orice stat”⁵.

La fel de tulburătoare sunt și afirmațiile făcute de generalul (r) Iulian Vlad, atunci când a fost pus în situația să vorbească despre măsurile impuse pentru reorientarea activității de informații externe, imediat după numirea sa, în noiembrie 1987, în funcția de șef al DSS: „...*Am mărit cerințele, exigența și controlul asupra activității specifice a Centrului de Informații Externe care, de mai mulți ani, ca urmare, pe de o parte, a mai multor trădări ce au destabilizat munca pe zone întregi* (subl. n.), iar pe de altă parte și mai ales datorită orientării profund greșite date anterior activității, angrenând unitățile respective aproape exclusiv în acțiuni așa-zis economice, a fost grav afectată funcția lor de bază, aceea de a culege informații pentru apărarea statului și promovarea intereselor politice, economice și de altă natură”⁶.

Schimbări s-au produs în mod firesc și în conducerea DIE, devenită, după 1978, Centrul de Informații Externe (CIE). Din 1960 până în 1976, serviciul de spionaj al Securității a fost condus de generalul Nicolae Doicaru, urmat de generalul C. Dănescu (1976–1978), de Romus Dima (1978–1980), de generalul Nicolae Pleșiță (1980–1984) și apoi de generalul Aristotel Stamatoiu (1984–1989).

PRINCIPALELE STRUCTURI ȘI COMPETENȚE

După evenimentele din Cehoslovacia '68, pe fondul unei destinderi în relațiile Est-Vest⁷, noul dispozitiv informativ-operativ al activității de informații externe s-a realizat printr-o serie de măsuri ce au vizat: crearea unor structuri care să corespundă mai bine noii conjuncturi politico-economice și militare; înființarea unor compartimente speciale și desființarea celor excesiv birocratizate și cu randament scăzut; deschiderea unor linii de activitate viabile; numirea de noi cadre de comandă. Pentru a se asigura condiții optime de secretizare și compartimentare

⁵ Vezi dialogul ziaristei Magdalena Amariei cu Valentin Vâlcu, avocatul lui Iulian Vlad, în „Expresmagazin”, nr. 9, 1991.

⁶ *Generalul Iulian Vlad dezvăluie secretul căderii lui Ceaușescu*, în „Evenimentul zilei”, nr. 76, 18 septembrie 1992.

⁷ Vezi pe larg Martin Mc Cauly, *Rusia, America și războiul rece 1949–1991*, Iași, 1999, p. 77–92.

a activității de informații externe, au fost abandonate sediile deconspirate și înlocuite cu noi clădiri și spații corespunzătoare, dotate cu toate facilitățile necesare desfășurării muncii, independent de logistica sediului central.

În cadrul DIE, la fel ca și pentru structurile Securității interne, invazia trupelor Tratatului de la Varșovia în Cehoslovacia – cu excepția armatei române – a pus problema elaborării unei strategii de protecție. Astfel, s-a întocmit un plan ce prevedea dezafectarea rapidă a sediilor DIE, în caz de invazie din exterior, a fost revizuit întregul fond arhivistic și s-a modernizat sistemul de evidență⁸. În caz de pericol iminent s-a prevăzut măsura extremă de distrugere a arhivei și evidenței.

Pentru o mai bună acoperire a ofițerilor care urmau să primească misiuni în domeniul securității externe, în 1969 a luat ființă Institutul de Economie Mondială. Acesta fusese creat inițial după modelul unei instituții similare, coordonată de CIA, cu sediul la New York. Institutul românesc, al cărui prim director a fost numit savantul Costin Murgescu, iar ca adjunct generalul Gheorghe Marcu, dispunea de un personal format din specialiști și tineri cercetători de perspectivă, care au primit grade militare, figurând ca ofițeri DIE detașați. Memorialiștii susțin că “Institutul a stabilit legături cu instituții similare, inclusiv cu cel din New York, făcând schimb de informații și, foarte important, a obținut burse, trimițând la specializare, dar și la culegerea de informații, cca 60–80 de tineri economiști români”⁹.

Organigrama DIE cuprindea brigăzi care asociau două sau mai multe unități operative, în funcție de specificul misiunilor și aria geografică a competențelor. Erau structuri mult mai flexibile față de cele din perioada anilor '50, dispuse oricând la adaptări în funcție de conjunctură și evoluția firească a situației operative.

Brigada „U” grupa câteva unități speciale, încadrate numai cu ofițeri acoperiți, numiți în literatura de specialitate și ofițeri-fantomă¹⁰ sau ilegali¹¹. Astfel de ofițeri beneficiau de o instruire strict individuală și de un statut conspirat. Adevărata lor identitate nu era cunoscută decât de șeful ierarhic, și, evident, de șeful compartimentului de personal din Centrală. Generalul (r) Nicolae Pleșiță susține că structuri similare Brigăzii „U” se întâlnesc în toate serviciile de informații¹².

În străinătate, ofițerii deplin conspirați acționau sub diferite acoperiri oferite de reprezentanțele oficiale ale instituțiilor din țară sau de noul statut social și profesional pe care și-l asumau după stabilirea lor în statele de adopție. În țările de interes pentru România, spre care erau dirijați mai mulți ofițeri acoperiți, se

⁸ Ștefan Cernea, *Munca de informații externe de la SSI la SIE*, în „Alerta”, 25 ianuarie 2001, p. 12.

⁹ Neagu Cosma, Ion Stanescu, *De la iscoadă la agentul modern în spionajul și contraspionajul românesc*, București, 2000, p. 210.

¹⁰ Gheorghe Ionescu Olbojan, *Good by domnule Pacepa!*, București, 1992; idem, *Fantomele lui Pacepa*, 1994.

¹¹ Geoffrey D'Aumale, Jean-Pierre Faure, *Guide de l'espionage et du contre-espionage. Histoire et technique*, Paris, 1998, p. 16.

¹² „Lumea-magazin”, nr.4/1999, p. 60.

constituiau grupe operative conduse de cadre cu experiență. Legătura cu Centrala se realiza prin comunicări telegrafice cifrate și scrisori transmise prin curieri. Ofițerii acoperiți, al căror statut nu le permitea să se asocieze grupelor operative, țineau legătura cu Centrala prin sisteme individuale de comunicare secretă.

Desigur că această metodă nu reprezenta o noutate. Ea intrase de mult timp în practica marilor servicii de spionaj și am întâlnit-o chiar în activitatea SSI-ului din vremea lui Mihail Moruzov¹³ și a lui Eugen Cristescu¹⁴. A fost folosită și de DIE în anii '50, evident cu unele îmbunătățiri inspirate din experiența NKVD/KGB și impusă de consilierii sovietici, în special în ceea ce privește legendarea și instruirea ofițerilor care urmau să plece la post în străinătate. Ceea ce a fost de noutate la sfârșitul anilor '60 și începutul anilor '70 l-a reprezentat curajul factorilor de comandă din DIE de a o generaliza la cetățenii români din rândul minorităților etnice și cu o pregătire universitară foarte solidă. De asemenea, s-au folosit pentru acoperire și căsătoriile mixte, ceea ce conferea ofițerilor posibilitatea de a penetra mai ușor mediile de interes pentru regimul politic de la București.

În funcție de obiectivele urmărite, de spațiul geografic de interes, de mediul în care urmau să-și desfășoare activitatea, viitorii ofițeri acoperiți erau selecționați de regulă din rândul tinerilor cu pregătire superioară, evitându-se în toate cazurile acele persoane care avuseseră legături cu Securitatea internă. Era o măsură de protecție, foarte bine pusă la punct și justificată, ceea ce explică și faptul că în mai toate cazurile punctarea, recrutarea și instruirea unor astfel de ofițeri erau precedate de o verificare amănunțită, făcută cu întregul arsenal de metode și mijloace ale muncii de securitate, care uneori puteau să dureze și unu-doi ani. Dacă verificările – care însemnau practic o urmărire informativă în toată regula – nu duceau la depistarea unor calități deosebite și/sau a posibilităților de construire a unei „biografii-legendă” solide, se renunța la candidat.

După verificări, persoanele selecționate erau contactate, li se explicau noile „oferte de serviciu”, dar și regulile activității conspirative pe care trebuiau să le respecte cu sfințenie. Cei care acceptau intrau într-o primă fază de instruire, un fel de inițiere, care cuprindea pregătirea specifică în domeniul culegerii și transmiterii secrete de informații, precum și documentarea amănunțită despre spațiul geografic ori mediul de relații în care urmau să-și desfășoare activitatea.

În această fază a instruirii, viitorul ofițer era pus în fața unor situații reale, comparabile cu cele din mediul sau spațiul spre care urma să fie dirijat. După trecerea testelor, în parametri de competitivitate, se începea o a doua fază de pregătire, în care se lucra la legendarea ofițerului cu identitatea sub care urma să

¹³ Vezi pe larg Cristian Troncotă, *Mihail Moruzov și Serviciul Secret de Informații al Armatei Române*, București, 1997, p. 47–48; idem, *Istoria serviciilor secrete românești. De la Cuza la Ceaușescu*, București, 1999, p. 140–143.

¹⁴ Idem, *Eugen Cristescu – asul serviciilor secrete românești – memorii, mărturii, documente*, București, 1995, p. 39–42.

activeze. De menționat că „biografia–legendă” nu era doar o simplă acoperire, ci ofițerul trebuia să devină în mod real cel care afirma că este. După însușirea perfectă a noii biografii și intrarea efectivă în pielea noului personaj, ofițerul trecea împreună cu instructorul la pregătirea sistemului de legătură care să-i asigure o permanentă comunicare cu Centrala.

Pe toată durata instruirii tinerilor ofițeri care urmau să activeze sub acoperire nu putea lipsi, evident, pregătirea politico-ideologică, ce insista asupra unor valori atât de dragi regimului de la București, precum: menținerea suveranității, independenței și integrității național-statale; necesitatea dezvoltării economice, culturale și tehnico-științifice a țării; dezvoltarea relațiilor statornice ale României cu toate statele lumii, indiferent de orânduirea socială; susținerea și promovarea în toate împrejurările a intereselor României etc., etc. Instructorii aveau grijă, însă, să nu se exagereze în acest domeniu, întrucât, orice încercare de a îndulci cu argumente ieftine realitatea românească – mai direct spus, „nivelul de trai material și spiritual al poporului” – putea avea efectul de bumerang.

După cum rezultă din destăinuirile unor ofițeri memorialiști, din rândul foștilor ofițeri de securitate care au cunoscut activitatea acestor structuri, rezultă că Brigada „U” și-ar fi adus o importantă contribuție la obținerea de date și informații necesare dezvoltării unor ramuri și sectoare industriale românești, cum ar fi cea nucleară și petrochimică. La fel, bunele relații dintre România și o serie de țări din Occident, Africa și Asia ar fi avut la bază, printre altele, și activitatea informativă a ofițerilor acoperiți¹⁵.

Interesant este faptul că ofițerilor acoperiți li se interzicea, indiferent de conjunctură sau de situația operativă cu care s-ar fi confruntat, să se lase antrenați ori să participe direct la acțiunile îndreptate contra ordinii de drept din statele spre care erau dirijați ori să sprijine terorismul internațional. Principala lor misiune era de a veghea permanent la păstrarea neștirbită a „biografiei-legendă”, ca unică șansă de a întreține raporturi de colaborare cu factorii importanți din administrațiile tuturor statelor în care activau și pentru ca fluxul informațional de interes pentru România să fie continuu și de calitate.

În urma defecțiunii generalului Ion Mihai Pacepa, după 1978, mai mulți ofițeri acoperiți ai Brigăzii „U” – care se stabiliseră de ani de zile în străinătate – au fost nevoiți, din rațiuni de protecție și securitate, să renunțe la pozițiile sociale pe care și le creaseră, unii chiar la familiile întemeiate în străinătate, repliindu-se în țară. Din fericire pentru DIE/CIE, se pare că generalul defector Ion Mihai Pacepa nu reușise să afle în totalitate componentele rezidențelor din statele în care se foloseau ofițerii acoperiți¹⁶. Acesta a fost și motivul pentru care Brigada „U” a fost

¹⁵ „Alerta”, 24 august 2000, p.16.

¹⁶ George Dora, *Ofițerii fantomă*, în „Alerta”, 31 august 2000, p. 3; Mihai Pelin, *Culisele spionajului românesc. D.I.E. 1955–1980*, București, 1997, p. 167–169.

reorganizată la sfârșitul anului 1978 în trei structuri noi – UM 0101, UM 0102 și UM 0103 – ale căror competențe informativ-operative se deosebeau în funcție de repartizarea zonelor geografice.

Brigada „ZI” era o structură specializată în valorificarea informațiilor obținute atât din surse deschise (cu precădere mass-media cu circulație internațională), cât și din surse secrete, de unde și sigla „ZI” (ziare și informații de interes). Prelucrarea informațiilor și datelor din astfel de surse era folosită pentru întocmirea buletinelor zilnice de informații care se trimiteau, de regulă, principalului beneficiar, adică șefului statului. De asemenea, se întocmeau și documente secrete, pe o problematică destul de largă, cum ar fi: politicile regionale și internaționale; capacitățile de luptă și de apărare ale unor țări; politicile economice, culturale și religioase din zone și state luate separat; acțiunile serviciilor secrete din alte țări; acțiunile antiromânești inițiate de posturi de radio sau ziare străine, precum și de organizațiile revizioniste. Stocarea știrilor și informațiilor se făcea pe domenii, teme și conexiunea factorilor de risc. Ofițerii acestei brigăzi acționau în exteriorul țării sub acoperire de ziariști, atașați de presă sau funcționari internaționali în organisme de profil (cultură, drepturile omului, cercetători în variate domenii, precum educație, culte, învățământ etc.)¹⁷.

Spionajul tehnico-științific a reprezentat o direcție de bază în practica serviciilor de securitate ale blocului estic. În timpul războiului rece s-au înregistrat și performanțe deosebite. De exemplu, pentru 5 milioane de mărci investite în acțiunile de spionaj inițiate de STASI (*Ministerium für Staatssicherheit* – Ministerul Securității Statului), R.D. Germană economisea 300 milioane în domeniul cercetării și dezvoltării¹⁸.

Asemănătoare „Diviziei științifice” a STASI, în instituția românească *Brigada „SD”* era o structură specializată în activitatea de informații externe cu caracter științific și aducerea în țară a documentațiilor și aparaturii necesare institutelor de cercetare și proiectare din industrie, de unde și acronimul „SD” (știință și dezvoltare). După cum susțin o serie de memorialiști ai fostei Securități, se pare că această brigadă și-ar fi concentrat acțiunile, după 1970, pentru sprijinirea Elenei Ceaușescu de a se afirma ca „savant de renume mondial” în domeniul chimiei polimerilor. Ofițerii brigăzii erau recrutați dintre inginerii cercetători cu brevete de invenții sau inovații și care, sub legenda că mergeau în străinătate pentru studii, obțineau pe căi oficiale ori secrete, materiale documentare de interes, unele ținute chiar sub cheie de instituțiile occidentale. Pe lângă contribuția adusă la dezvoltarea industriei chimice românești, materialul documentar obținut s-ar fi folosit și în construcția de mașini, a navelor de mare tonaj, a echipamentelor și

¹⁷ „Alerta”, 24 august 2000, p. 16.

¹⁸ Vezi pe larg John O. Koehler, *STASI. Fata ascunsă a politiei secrete est-germane*, vol. I, Bucuresti, 2001, p. 230 și urm.

aparaturii de bord pentru avioanele civile și militare. Din alte surse rezultă însă că mare parte dintre aceste documentații aduse în țară ar fi rămas nevalorificate datorită nivelului scăzut al înzestrării tehnice a industriei românești, ori a insuficiențelor în pregătirea profesională a inginerilor constructori din România.

În 1982 această brigadă s-a transformat în *Serviciul „SD”* din cadrul Întreprinderii de Comerț Exterior „Dunărea”, rămânând până în decembrie 1989 un compartiment operativ al acestei întreprinderi¹⁹. Generalul Mihail Caraman, primul ofițer de informații din blocul estic, care a penetrat informativ secretele NATO și primul șef al spionajului românesc de după evenimentele din decembrie 1989, a declarat sub jurământ în fața unei instanțe judecătorești că „Firma ICE Dunărea a fost o unitate militară din cadrul Direcției de Informații Externe și avea o structură militară. În cadrul acestei firme se combinau relațiile comerciale cu activitățile de ordin informativ. Activitățile din cadrul ICE Dunărea se desfășurau în zone care prezentau interes din punct de vedere comercial pentru România²⁰”

Generalul (r) Nicolae Pleșiță susține că el a înființat ICE „Dunărea” la sugestia lui Nicolae Ceaușescu. Iată și motivul: „Gemeau depozitele ministerelor de mărfuri care nu se cereau. Era problema cea mai gravă a economiei socialiste. Pe de o parte se trăgea clopotul cu creșterea productivității muncii, iar pe de altă parte produsele proaste zăceau în magazine. Se ajunsese de fapt la o criză economică, motivul principal al prăbușirii sistemului²¹”. La fel ca și predecesorul său, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Nicolae Ceaușescu refuza pur și simplu să vadă realitatea, mai precis gravele eșecuri ale economiei socialiste, supercentralizate. Orice eșec era considerat, ca în anii '50, drept sabotaj sau rezultatul „acțiunilor dușmănoase” ale unor „reacționari dirijați din exterior”. În realitate, la începutul anilor '80, pe un fond de criză, începuse să se generalizeze corupția în rândul funcționarilor din întreprinderile de comerț exterior. Pentru a încerca să taie răul de la rădăcină, Nicolae Ceaușescu a preferat să încredințeze deci unei structuri de spionaj o parte din sarcinile de comerț exterior.

Ingenioși, ofițerii acestei structuri – selecționați din rândul specialiștilor – au căutat să folosească „dugheana”, cum era denumită cu ironie ICE „Dunărea”, ca bază de lansare a unor operațiuni specifice de informații externe, și aceasta întrucât, în concepția șefului de atunci al CIE, „munca de informații nu este perisabilă ca regimurile politice²²”. La început treaba a mers mai bine, chiar Ceaușescu a fost nevoit să decoreze ICE „Dunărea” cu titlul de „Erou al muncii socialiste”. Pe măsură ce exigențele din partea conducerii superioare de partid și de stat creșteau, cifrele din plan se măreau de la an la an. „Ne-a făcut plan de 400 000 de dolari pe

¹⁹ „Alerta”, 10 august 2000, p. 16.

²⁰ „Evenimentul zilei”, nr. 2739, 22 iunie 2001, p. 2.

²¹ „Lumea magazin”, nr. 2/2001, p. 47.

²² Ibidem.

an. Pe urmă 500 000, 800 000. Apoi, un milion de dolari. Nu aveau atât toate ministerele la un loc. Cu America aveam 500 000 de dolari oficial pe an. Ne fixa sarcini de plan și eram nevoiți să antrenăm toți oamenii” – se mai destăinuie generalul (r) Nicolae Pleșită²³.

Un alt memorialist din rândul foștilor ofițeri de securitate, care a activat mulți ani în domeniul contrasabotajului și a contraspionajului economic, a ținut să precizeze în fața Comisiei Senatoriale pentru Cercetarea Evenimentelor din Decembrie 1989 că: „«Dunărea» a fost înființată prin HCM ca să vândă toate produsele României la export care nu se puteau vinde în mod normal: fiare, locomotive făcute la 23 August, VERD-uri se chemau”. Faptul că, numai după 6 luni de la înființare, ICE „Dunărea” a ajuns cea mai bună unitate de comerț exterior a României nu se datorează – în opinia aceluiași memorialist – soluțiilor ingenioase adoptate, ci pur și simplu transferului de valută încasată din exportul produselor competitive ale unităților economice care aveau contracte în derulare cu IC Danubiana, Chim-import-export, Azo-export, etc. O astfel de practică a fost posibilă prin intervențiile lui Tudor Postelnicu, șeful DSS în perioada 1978–1987, pentru a-i face pe plac Elenei Ceaușescu²⁴.

Brigada „TS” a fost o altă structură a CIE, direcționată pe problema tehnologiei de vârf din țările occidentale, de unde și acronimul „TS” (tehnicostiințific). Erau vizate tehnologiile ținute sub embargou sau „secret tehnologic” în domeniile industriei electronice și microelectronice, chimiei, alimentației, radioactivelor, tehnicii de luptă, pulberilor explozibile, energiei nucleare, semințelor selecționate, reproducătorilor animale de mare valoare seminală etc. De regulă obiectivele erau stabilite de șeful statului, în urma cererilor făcute de ministerele interesate în obținerea de asemenea tehnologii. Solicitățile aveau ca obiect teme de cercetare, pentru derutarea funcționarilor ministeriali, ce erau puși să facă propunerile și care nu trebuiau să cunoască modul în care doleanțele lor erau îndeplinite și mai ales de către cine. Multe tehnologii aduse în țară au rămas ca material documentar nevalorificat, iar materialul seminal și reproducătorii din agricultură și-au pierdut valorile biologice inițiale, fie din nepriceperea beneficiarilor, fie din reaua credință a unor specialiști români care pretindeau că sunt mai docti decât colegii lor occidentali. Din 1982 și până în 1990, această brigadă a acționat ca un compartiment distinct în cadrul ICE „Dunărea”, pentru mai buna acoperire contrainformativă a ofițerilor²⁵.

DIE dispunea și de o școală proprie pentru pregătirea ofițerilor. Ea se afla la Brănești, o ctitorie a serviciilor de spionaj sovietice din perioada în care România

²³ Ibidem.

²⁴ Șerban Săndulescu, *Decembrie '89. Lovitura de stat a confiscat revoluția română*, București, p. 250–251.

²⁵ „Alerta”, 10 august 2000, p. 16.

era ocupată de trupele Armatei Roșii – după al doilea război mondial – și lăsată ca moștenire Securității imediat ce consilierii sovietici au fost retrași.

Școala de la Brănești era legendată ca fiind Stația de Recepție a mesajelor cifrate emise de reprezentanțele diplomatice române din exterior. Așezământul era dotat cu cele mai moderne sisteme de învățare a limbilor străine, a tehnicilor de spionaj, a protocolului diplomatic și multe altele, necesare unei instrucții cum este cea de care trebuia să beneficieze ofițerii din structurile externe. În școală se derulau trei categorii de cursuri: cea de inițiere în munca de culegere a informațiilor, cea de pregătire profesională și cea de perfecționare a pregătirii profesionale. Instructorii școlii erau recrutați dintre ofițerii de informații externe cu experiență și care, dintr-un motiv sau altul, nu mai puteau executa misiuni în exterior²⁶. De aici și unele ironii, școala fiind denumită cu răutate „cimitirul elefanților”.

Întrucât dezinformarea este în arta informațiilor o măsură de protecție și prevenire a deconspirărilor, dar și a identității ofițerilor din aceste structuri de spionaj, practic, mai toate serviciile secrete care se respectă au în componența lor structuri specializate în astfel de operațiuni. De interes este și opinia generalului (r) Nicolae Pleșiță, unul dintre puținii români care au avut în subordine o astfel de structură specializată: „Dezinformarea este o metodă fundamentală în războiul psihologic, un vârf de lance. Cine e mai inteligent câștigă războiul. Dezinformarea este la fel de importantă ca diversiunea. Simularea trebuie să fie perfectă”²⁷. Intenționând să realizeze o modernizare efectivă a instituției, conducerea Securității a luat măsura de a organiza o unitate specială pentru realizarea acțiunilor de dezinformare. Prin H.C.M. nr. 715 din 6 aprilie 1968 s-a prevăzut constituirea *Serviciului „D”* pentru dezinformarea serviciilor de spionaj străine. Activitatea de dezinformare se organiza „în scopul apărării și promovării intereselor țării în legătură cu acțiunile de ordin politic, economic, tehnico-științific și cultural ce urmau a fi întreprinse atât pe plan intern, cât și extern”. Consiliul Securității Statului, împreună cu ministerele și celelalte organe centrale, care potrivit competențelor și normelor legale, întrețineau contacte cu misiunile diplomatice, militare, culturale și turistice străine, întocmeau „planuri de dezinformare, în scopul de a le deruta și a contracara acțiunile ostile întreprinse de acestea”²⁸. Așa a apărut *Serviciul „D”*. Dezinformarea se adresa: serviciilor secrete străine care urmăreau activitatea DIE și politica regimului de la București; guvernelor occidentale, în dorința de combatere a criticilor aduse lui Nicolae Ceaușescu și guvernului prin posturile de radio străine, în special Europa Liberă și Vocea Americii, care transmiteau emisiuni în limba română, maghiară sau germană;

²⁶ Idem, 27 iulie 2000, p. 14.

²⁷ „Lumea magazin”, nr. 4/2001, p. 44.

²⁸ Arhiva Serviciului Român de Informații (în continuare se va cita Arh. SRI), fond „D”, dosar nr. 9633, vol. 5, f. 21.

opinieii publice interne cu privire la realitățile din Occident etc. În realizarea obiectivelor sale, Serviciul „D” se bucura de tot sprijinul: altor unități din DIE și chiar a unor unități din interior, rețelelor informative interne și externe; ziariștilor din țară și al celor de peste hotare; diplomaților de carieră și al funcționarilor internaționali; asociațiilor culturale ale exilului românesc care erau loiale regimului de la București; oamenilor de afaceri străini interesați în relațiile comerciale cu România etc.²⁹

Se pare că nici în acest domeniu lucrurile nu au mers prea bine. Există atestări documentare ce demonstrează, fără dubii, că din dorința de a se evidenția în fața „conducerii superioare de partid și de stat”, Securitatea a recurs, nu de puține ori, la depășirea propriilor atribuții, substituindu-se Ministerului de Externe. Elocventă în acest sens este Nota întocmită de Direcția a III-a (contraspionaj) și Serviciul „D”³⁰, la 9 februarie 1973, prin care se propunea „o acțiune de influențare și dezinformare” asupra unui diplomat japonez.

Acțiunea s-a dovedit inoportună, dacă nu cumva total deplasată, întrucât diplomatul japonez se adresase cu toată sinceritatea unui funcționar român din Ministerul de Externe – care la acea dată se afla în postura de informator al organelor de securitate românești – cu rugămintea de a i se furniza date și informații din presa română, deci care nu erau considerate secrete de stat, despre politica economică și poziția României față de o serie de organizații și organisme economice internaționale. Într-o atare situație, conducerea Securității nu a găsit ceva mai bun de făcut decât să-i plaseze diplomatului japonez o serie de materiale „deja pregătite” – în sensul că fuseseră mai de mult aprobate de conducerea Ministerului de Interne – special pentru asemenea situații. Pe lângă datele veridice, documentația „deja pregătită” strecura și o serie de informații false, fără să se realizeze că printr-o astfel de acțiune se putea obține exact efectul invers – compromiterea credibilității autorităților românești.

Pentru ca CIE, alături de celelalte unități centrale și teritoriale de securitate, să-și poată realiza mai bine atribuțiile, fixate prin Decretul 221 din 1978, s-au întocmit programe speciale, direcții și probleme de activitate, care purtau un nume de cod.

Eterul era un program de măsuri ce viza strângerea de informații despre agențiile de presă și posturile de radio străine care transmiteau știri considerate de regimul de la București ca tendențioase și ostile României. Prin acest program Securitatea era interesată să-i identifice pe autorii materialelor „cu caracter dușmănos la adresa politicii partidului” trimise din România și să țină într-o strânsă supraveghere rudele redactorilor de la emisiunile în limba română ale posturilor de radio Europa Liberă, BBC, Vocea Americii, Deutche Welle. CIE împreună cu

²⁹ „Alerta”, 3 august 2000, p. 16.

³⁰ Arh. SRI, fond D, dosar nr. 9633, vol. 5, f. 22–23.

Direcția a III-a (contraspionaj), Direcția I (contrainformații interne) și Serviciul „D” aveau sarcini precise și cooperau în cadrul acestui program³¹. Se pare că o asemenea orientare nu a reprezentat o inițiativă a Securității, ci a fost un rezultat al prețioaselor indicații ale organelor de partid traduse în practică de Tudor Postelnicu, imediat după ce a preluat conducerea DSS³².

Energia a fost un program de măsuri speciale pentru a proteja sistemul energetic național și strategia partidului în acest domeniu. Trebuiau prevenite defecțiunile, sabotajele, disfuncționalitățile sau orice alte evenimente ce puteau împiedica buna funcționare a sistemului energetic.

Atomul era un program de măsuri pentru protecția energiei nucleare, ce se baza pe Centrala de la Cernavodă și pe uzina de apă grea de la Turnu-Severin.

Atlas reprezenta un program de măsuri pentru protejarea personalului românesc care lucra în străinătate în baza unor contracte semnate de statul român. De asemenea, era vizată și calitatea utilajelor și a materialelor produse în țară ce urmau să fie destinate exportului.

Mercur era un program pentru protejarea comerțului exterior. Se avea în vedere păstrarea secretului asupra detaliilor contractelor de import și export. Principala beneficiară a programului era ICE „Dunărea”.

Problema Badea viza activitatea de prevenire a recrutărilor din rândul românilor de către serviciile de spionaj ale țărilor din Blocul Estic. Contracurarea spionajului sovietic era o acțiune codificată drept problema *Gladiola*, iar cea a spionajului maghiar, problema *Lotru*.

Brândușa a fost numele de cod al unei acțiuni speciale prin care serviciile de informații externe și structurile de securitate interne trebuiau să coopereze în vederea internaționalizării problemei naționale românești, mai precis, situația românilor din afara granițelor statului și pregătirii condițiilor ca, într-un context politic favorabil, România să-și poată recupera teritoriile pierdute în urma celui de-al doilea război mondial (Basarabia, Bucovina de Nord, Ținutul Herța și Insula Șerpilor). Din nefericire pentru inițiatori, datorită agenților sovietici bine implantați în sferile de interes ale regimului de la București, această acțiune specială a ajuns destul de repede la cunoștința Kremlinului, fapt pentru care KGB-ul i-a pus serios sub lupă pe „naționaliștii din fruntea partidului și statului”³³.

³¹ Dennis Deletant, *Ceaușescu și Securitatea. Constrângere și disidență în România anilor 1965–1989*, București, 1995, p. 313–315.

³² Mihai Pelin, *Operațiunile Melița și Eterul. Istoria Europei Libere prin documente de securitate*, București, 1999, p. 9.

³³ Vezi pe larg Cristian Troncotă, *Securitatea și serviciile secrete sovietice (1968–1989). O reconstituire istorică pe baza izvoarelor memorialistice și a unor documente secrete declasificate, în O viață închinată istoriei – Constantin Bușe*, București, 2000, p. 456–452.

ACȚIUNI DE „PEDEPSIRE” ȘI „INTIMIDARE” A DISIDENȚILOR ROMÂNI DIN OCCIDENT

Un subiect controversat în activitatea serviciilor de informații și securitate externe ale regimului comunist din România îl reprezintă antrenarea lor – din ordinul lui Nicolae Ceaușescu – în complicitate cu profesioniștii crimei organizate și ai terorismului internațional, pentru „pedepsirea” și „intimidarea” disidenților diasporei românești din Occident. Din punct de vedere strict istoric, fără îndoială că nu ne aflăm în fața unei situații inedite ori singulare. Și alte servicii de informații și securitate – chiar din țări cu vechi tradiții democratice – au apelat, în diferite momente sau conjuncturi politice, la organizațiile teroriste ori au inițiat cu forțe proprii atentate, unele reușite, altele dejucate de adversari, dar în mai toate cazurile astfel de acțiuni au fost justificate de cercurile puterii politice ca fiind pornite din „rațiuni de stat” ori „de securitate națională”.

De exemplu, un document de mare răspândire cu privire la terorismul de stat îl constituie un raport al Senatului SUA, din octombrie 1975, asupra activității CIA. Sunt puși direct în cauză trei foști președinți ai SUA și mai mulți foști miniștri. La 14 septembrie 1970, președintele Richard Nixon l-a convocat la Casa Albă pe șeful CIA, Richard Helms, căruia i-a împărtășit opinia potrivit căreia venirea la putere a lui Salvador Allende în Chile era inacceptabilă intereselor SUA, fapt pentru care a dat ordin ca principala instituție de spionaj american să organizeze o lovitură de stat pentru a-l împiedica să devină președinte. A urmat asasinarea președintelui Rene Scheineider, șef al Statului Major al armatei chiliene, la 22 octombrie 1970. Documentul citat precizează că generalul a fost asasinat de un grup de teroriști cărora CIA le-a furnizat arme în dimineața atentatului. Sprijinindu-se pe dovezi și probe de necontestat, documentul mai atestă că CIA a complotat și pentru asasinarea lui Fidel Castro, președintele Cubei, precum și a liderului zairez, Patrice Lumumba, în vremea când președinte al SUA era încă Dwith Eisenhower. Aceeași instituție a SUA ar fi fost amestecată și în asasinarea altor conducători de state³⁴.

În ceea ce privește KGB-ul, instituție recunoscută și temută în lumea spionajului pentru acțiunile de lichidare a oponenților politici ai regimului comunist încă din perioada de dinaintea celui de-al doilea război mondial, coincidența face ca, la începutul anilor '70, autoritățile de la Kremlin să interzică nu numai ofițerilor PGU (serviciul de spionaj sovietic), ci și instituțiilor similare din țările Tratatului de la Varșovia, implicarea în misiuni represive contra

³⁴ Traian Tandin, *Terorismul internațional*, (VII), în „Alerta”, 21 decembrie 2000, p. 10; Miruna Munteanu, *CIA și MI 6 au răsturnat Guvernul de la Teheran, în august 1953*, în „Dosare ultrasecrete”, nr. 106, 20 mai 2000, p.1–3; Idem, *Americanii, complici cu Pinochet*, în „Dosare ultrasecrete”, nr. 133, 25 noiembrie 2000, p. 1; Idem, *Operațiunea „Golful Porcilor”: Dosarul intervenției americane în Cuba*, în „Dosare ultrasecrete”, nr. 8, 13 iunie 1998, p. 1; Idem, *Statele Unite pe banca acuzaților de la Havana*, în „Dosare ultrasecrete”, nr. 65, 17 iulie 1999, p. 1.

conașionalilor din Occident care criticau comunismul. Rațiunea care a stat la baza acestei hotărâri a avut în vedere că „acțiunile umede” implicau riscuri prea mari, iar în situația unor nereușite sau divulgări blocul sovietic putea fi pus într-o lumină total nefavorabilă. Moscova ținea foarte mult nu numai la prestigiu, ci și la imagine. O imagine care în epocă era serios șifonată în fața opiniei publice mondiale după evenimentele din Cehoslovacia, 1968, care demonstraseră pentru lumea civilizată ce înseamna doctrina Brejnev, adică „sprijinul frățesc”, după principiul „suveranității limitate”³⁵.

În atari condiții, PGU a trasat ca sarcină suratelor mai mici din Tratatul de la Varșovia folosirea în operații speciale de lichidare a teroriștilor profesioniști, recrutați din Occident, țările arabe și de pe continentul latino-american. Prin această practică se sconta pe acoperirea unor astfel de acțiuni speciale, dar și pe creșterea șanselor de reușită. Au fost punctați și selecționați șefi de organizații mafiote și membri ai rețelelor traficantilor de droguri. Se miza evident pe contactele acestora cu lumea interlopă și experiența în trecerile ilegale de frontieră.

Fostul general de securitate Nicolae Pleșiță chiar a mărturisit la un moment dat că Nicolae Ceaușescu i-a preferat pe mercenarii străini întrucât „nu mai credea în aparat”, adică în structurile și ofițerii de securitate.

Unul dintre primii agenți recrutați de DIE a fost „Sandu” (nume conspirativ), un contrabandist francez care primise azil politic în România atunci când era în conflict cu Interpolul. În 1976 „Sandu” s-a refugiat la București, unde a fost instalat într-un apartament. Prima victimă a acestuia a fost Vasile Zăpârzan, un preot ortodox român din R. F. Germania. Preacucernicul părinte și-a găsit sfârșitul în 1976 în urma unui accident pus la cale de „Sandu”. La 19 octombrie același an, „Sandu” a fost regizorul unui alt atentat, avându-l de data aceasta ca țintă pe Emil Georgescu, editorul politic al postului de radio Europa Liberă. Atentatul nu a reușit, Emil Georgescu scăpând cu viață din accidentul de mașină înscenat pe o șosea laterală din apropierea Münchenului.

Un alt agent recrutat de DIE pentru misiuni speciale de pedepsire și intimidare a fost „Felix” (nume conspirativ), cetățean american de origine română, unul dintre conducătorii unei familii mafiote din SUA. Misiunea acestuia a fost de a asasina pe un fost ofițer al DIE, Constantin Răuță, care ceruse azil politic în Occident și pe alți câțiva emigranți români din SUA. Datorită divulgărilor făcute de generalul Ioan Mihai Pacepa, imediat după dezertarea sa în iunie 1978, DIE a renunțat la seria de atentate planificate a fi realizate de „Felix”³⁶.

Ținte ale unor acțiuni de intimidare ordonate de Nicolae Ceaușescu deveniseră și cei implicați în demonstrația organizată de emigrația română și maghiară de la New York, în ziua de 16 aprilie 1978. Printre cei vizați au fost:

³⁵ „Lumea magazin”, nr. 4/1999, p. 63.

³⁶ „Ziua”, nr. 884, 19 mai, 1997, p. 7.

Cornel Dumitrescu, redactor al ziarului „Lumea liberă” (New York), pe numele căruia se obținuse autorizația pentru demonstrație; Viorel Trifa, conducătorul Episcopatului Ortodox Român din SUA, asupra căruia Securitatea română, cu câțiva ani în urmă, în complicitate cu structuri similare ale SUA și la inițiativa unor cercuri evreiești influente³⁷, întreprinsese și o acțiune de compromitere, avându-se în vedere trecutul lui în mișcarea legionară; Lazlo Kolman, Lazlo Hamas și Ferencz Koreseh, toți trei lideri ai emigrației maghiare din SUA. În paralel, DIE lansase zvonul potrivit căruia toți acești emigranți erau „fasciști” și „criminali de război”, și se făcuseră vinovați în timpul celui de-al doilea război mondial de „asasinarea unor evrei”.

Pentru executarea acestor operațiuni speciale s-a constituit un comandament condus de șeful departamentului de emigrație din DIE (generalul Ion Afrim), din care au mai făcut parte cei doi rezidenți din SUA (generalii Aurel Florea și Aurel Gheorghe), precum și șeful Secției emigrație a rezidenței DIE din Washington (maior Mihai Alexandru Tănăsescu, conspirativ „Bebe”).

În timpul vizitei sale oficiale în Anglia, mai 1978 – unde a fost primit cu toate onorurile din partea Casei Regale Britanice – Nicolae Ceaușescu l-a inclus și pe Ion Rațiu pe lista celor ce trebuiau aduși la tăcere. Nepot al diplomatului român Viorel Tilea, Ion Rațiu ceruse azil politic în Marea Britanie în toamna anului 1940, imediat după instaurarea regimului național-legionar în România. Ziarist talentat, dar și un prosper om de afaceri, Ion Rațiu a fost o figură importantă a emigrației românești din Occident. Datorită spiritului său foarte critic la adresa comunismului³⁸, Ion Rațiu și familia sa din țară intraseră în vizorul organelor de securitate românești, fiind bănuț că desfășoară „acțiuni de spionaj în beneficiul serviciilor secrete britanice”. Dar și aceste acțiuni de intimidare din partea Securității externe au rămas în stadiul de proiect datorită „defecțiunii” generalului Ion Mihai Pacepa.

Oricum, de necontestat rămâne faptul că în urma dezvoltărilor făcute de Ion Mihai Pacepa, imediat după ce a primit azil politic în SUA, acțiunile de pedepsire și intimidare asupra emigrației române din Occident întreprinse de CIE au fost mai bine monitorizate de către serviciile secrete occidentale. În paralel s-a declanșat și o puternică acțiune de presă, prin care ziarele de mare tiraj occidentale au atras atenția opiniei publice mondiale asupra războiului pe care Nicolae Ceaușescu, prin CIE, l-a declanșat contra emigrației române. Probabil că acesta a fost și motivul pentru care o serie de autorități publice occidentale au numit ulterior CIE ca „cel mai criminal serviciu de spionaj din Blocul Estic”³⁹. Se pare că astfel de acuzații nu

³⁷ Arh. SRI, fond „D”, cele patru volume de documente – fotocopii facsimil – pentru compromiterea lui Viorel Trifa.

³⁸ Vezi Ion Rațiu, *La Roumanie d'aujourd'hui*, Paris, 1975.

³⁹ „Ziua”, loc. cit.

erau lipsite de temeii, având în vedere că acțiunile „de pedepsire” și „întimidare”, inițiate de CIE, au continuat și în deceniul al nouălea. Este un aspect recunoscut chiar și de generalul (r) Nicolae Pleșiță. Acesta a mărunțit că la venirea sa ca șef al CIE, în 1980, ar fi găsit acolo o minusculă unitate specializată în lichidări, copie a unor structuri similare din cadrul serviciilor de informații străine. Întrucât o astfel de unitate „nu ne-ar fi avantajat”, generalul Pleșiță a reprofilat sectorul, direcționându-l spre acțiuni antiteroriste, dar nu omite să precizeze că „au fost păstrate însă mai vechile sarcini doar pentru trădători”. Și toate acestea pentru că, în concepția aceluiași memorialist, „din când în când nu strică să-i ciomăgești pe unii ca să le vină mintea la cap. Nu e democratic, dar e polițienesc”⁴⁰.

Va trebui să recunoaștem că în fața unui asemenea stil de exprimare, direct, simplu și la obiect, Pleșiță reușește ca nimeni altul să sintetizeze în câteva cuvinte esența muncii de securitate, atât în interiorul cât și în exteriorul țării, cel puțin în ultimul deceniu al „epocii de aur”. Iată și cum s-a materializat o astfel de concepție. În noiembrie 1980, agenții CIE au trimis pachete explozive (cartea cu Memoriile lui Hrușciiov în limba spaniolă umplută cu exploziv plastic) celor trei conducători anticomuniști ai emigrației (Nicolae Penescu, Șerban Orăscu, Paul Goma), dar atentatele nu au reușit datorită măsurilor de protecție. Ceaușescu era pornit contra acestora întrucât reușiseră să demaște jocurile sale oculte și încălcarea drepturilor omului în fața celei de a treia Conferințe pentru Securitate și Cooperare în Europa de la Madrid.

În aprilie 1982, agenți din legătura CIE au organizat un nou atentat împotriva lui Paul Goma, la Paris. Matei Haiducu, ofițer CIE însărcinat cu această acțiune, s-a predat însă autorităților franceze, iar serviciile secrete din Hexagon au elaborat o combinație spre a-l compromite pe liderul de la București. Fiind fals informat, că Paul Goma își găsisse sfârșitul, Ceaușescu a aprobat decorarea lui Haiducu (decorația fiindu-i înmănată, în numele secretarului general, chiar de Nicolae Pleșiță, primul adjunct al ministrului de Interne și șeful Securității externe) și emigrarea mamei sale în Franța. Apoi s-a organizat la Paris o conferință de presă, în care serviciul de contraspionaj francez (DST) a expus în amănunt actul terorist pus la cale împotriva lui Paul Goma.

Președintele Franței, François Mitterrand, care, deși primise din partea lui Ceaușescu 400 000 de dolari pentru a-și asigura victoria în campania electorală, a calificat totuși DIE drept „o bandă de asasini” și, în semn de protest, a anunțat public amânarea vizitei oficiale pe care urma să o întreprindă la București câteva zile mai târziu. Generalul (r) Nicolae Pleșiță ne oferă și un alt amănunt al acestui eveniment, în sensul că el ar reprezenta de fapt o poliță pe care serviciile secrete franceze au plătit-o CIE pentru faptul că nu reușiseră în tentativa lor de a-l racola pe șeful spionajului românesc⁴¹.

⁴⁰ „Lumea magazin”, nr. 11/2000, p. 45.

⁴¹ Idem, nr.12/2000, p. 45.

La 28 iulie 1981 CIE a organizat o altă acțiune de pedepsire, de data aceasta asupra lui Emil Georgescu, care continua să prezinte de la microfonul postului de radio Europa Liberă politica economică falimentară a lui Ceaușescu, exacerbarea cultului personalității și nivelul de trai din ce în ce mai scăzut al cetățenilor României. Emil Georgescu a fost atacat de doi francezi – Layoni și Cottenceau – și înjunghiat cu 22 de lovituri de cuțit în fața casei sale din München, dar a supraviețuit ca prin minune. Raportul Serviciului de securitate al R.F. Germania (Bundesamt für Verfassungsschutz) pe anul 1982 atestă că viața lui Emil Georgescu a fost salvată numai după numeroase intervenții medicale și că cei doi atentatori fuseseră deja arestați și condamnați. Documentul menționa, de asemenea, că infractorii au refuzat cu încăpățănare să dea orice informație în legătură cu cei care i-au angajat. În cursul procesului, început în aprilie 1982, Layoni a declarat că atât el cât și partenerul său fuseseră angajați de un român din Franța ca să-l „intimideze” pe Emil Georgescu. În ianuarie 1983, Ion Mihai Pacepa l-a identificat pe „Sandu” ca fiind unul dintre cei doi atentatori⁴².

AFACEREA ȘACALUL

Arhivele fostelor organe de informații și securitate est-germane (STASI) păstrează date interesante despre relațiile renumitului terorist internațional „Carlos” („Șacalul”) cu oficialitățile regimului comunist de la București, precum și informații privind implicarea sa în câteva atentate comandate de dictatorul din Carpați.

De asemenea, înainte de moartea sa misterioasă în 1982, fostul colonel de securitate Sergiu Nica a lăsat un raport în care oferea detalii despre legăturile sale cu „Carlos” și persoanele implicate în organizarea unor acțiuni teroriste ordonate de Nicolae Ceaușescu asupra unor disidenți români refugiați în Occident.

În presa postdecembristă s-a vorbit și despre câteva atentate care s-au produs la Paris, Viena, München (la postul de radio Europa Liberă), Praga și Geneva (acesta din urmă vizându-l pe Ion Șerban, un fost agent al Securității românești). Toate acestea ar fi legate de numele lui „Carlos” și ale câtorva ofițeri din serviciile de spionaj ale României. Mai mult, după ce în vara anului 1994 „Carlos” a fost răpit din Sudan – unde își găsisese refugiul și protecția – de către serviciile secrete franceze, organele de procuratură din Franța, Germania, Elveția, Cehia, Ungaria și România au început efectuarea unor minuțioase investigații care au scos la iveală complicitatea serviciilor secrete din țările fostului Bloc Estic într-o serie de acțiuni ale terorismului internațional⁴³.

Recent, fostul general de securitate Nicole Pleșiță a făcut, la rândul lui, câteva dezvăluiri interesante privind legătura sa cu teroristul „Carlos”, afirmând tranșant

⁴² „Ziua”, loc. cit.

⁴³ „Evenimentul zilei”, nr. 2498, 5 septembrie 2000, p. 3.

că „«Șacalul» (Carlos) a fost agentul nostru, nu noi agenții lui»⁴⁴. Prin urmare, există suficiente date atestate de documente arhivistice, memorialistice ori de cercetare penală, pe baza cărora se poate reconstitui așa-zisa „afacere Carlos”, un episod încă prea puțin și de prea puțini cunoscut în istoria serviciilor de informații și securitate românești. Având în vedere că procedurile judiciare din Hexagon nu sunt încă finalizate, vom sintetiza în cele ce urmează doar unele certitudini deja conturate.

Cel care a realizat din ordinul lui Nicolae Ceaușescu legătura între vârfurile Securității și celebrul terorist „Carlos” a fost colonelul Sergiu Nica, de la UM 0620 (USLA), care îndeplinea în 1979 funcția de șef de serviciu. El cunoștea cel mai bine acțiunile teroristului „Carlos”, dar și pe membrii grupului acestuia.

Despre „Carlos” se știa că este cetățean venezuelean, pe numele adevărat Ilici Ramirez Sanchez, mai folosea numele conspirative „Salim”, ori „Mahomed Ali Aldares”, dar și preiorativul „Șacalul”, un fanatic extremist inițiat încă de tânăr în operațiuni conspirative de către instructorii școlilor speciale din Cuba și URSS. În anii '70-'80, „Carlos” a organizat și condus o serie de atentate teroriste pe teritoriul unor țări occidentale, revendicate de palestinieni, irakieni, libieni și mai ales sud-americieni. Devenise cu timpul unul dintre oamenii de mare încredere și foarte apropiat colaborator al lui Yasser Arafat, în probleme speciale ce țineau de realizarea idealului revoluției musulmane. Trăia mai mult pe teritoriul unor țări socialiste, unde se bucura de protecție din partea autorităților din Ungaria, Cehoslovacia, Polonia și R.D. Germană. Organele Securității interne din România îl urmăreau pe „Carlos” de mai mult timp, fotografia acestuia fiind dată în consemn pentru urmărire generală pe țară. Pe teritoriul României fusese semnalat pentru prima dată în 1973, intrat clandestin sub identitate de cetățean francez, pentru a se întâlni cu diplomați irakieni și reprezentanți ai organizațiilor palestiniene. În România, „Carlos” a mai luat legătura și cu refugiații chileni, adepți ai președintelui Salvador Allende, răsturnat de la putere de forța militară a generalului Pinochet, sprijinit de CIA, adversară regimului socialist instaurat în Santiago de Chile. Dintre acești refugiați „Carlos” a selecționat viitori teroriști internaționali, sub pretextul că îi va putea sprijini în acțiunile lor de restabilire a regimului socialist în patria lor. Legăturile dintre „Carlos” și Nicolae Ceaușescu s-au realizat în anii următori prin intermediul lui Yasser Arafat, liderul OEP și dr. George Habash, șeful FPEP (Frontul Popular pentru Eliberarea Palestinei). Acțiunile desfășurate de „Carlos” erau în atenția serviciilor de securitate centrale din România, respectiv Serviciul K din cadrul DIE, Unității Speciale de Luptă Antiteroristă, Direcției a III-a (contraspionaj) și Direcției a V-a (pază demnitari), care cooperau și îl informau operativ pe șeful statului despre aspectele mai importante ce puteau aduce atingere securității naționale ori relațiilor internaționale ale statului român⁴⁵.

⁴⁴ „Lumea magazin”, nr. 10/2000, p. 47.

⁴⁵ *Dicționar pentru buzunarul agenților secreți*, în „Alerta”, 14 septembrie 2000, p. 16.

Colonelul Sergiu Nica, transferat între timp la CIE, a primit ordin direct din partea șefului DSS – Tudor Postelnicu – să se deplaseze în Cehoslovacia pentru a-l contacta pe „Carlos” în vederea neutralizării lui Ion Mihai Pacepa. Deplasarea s-a realizat în 1979, iar colonelul Sergiu Nica a fost însoțit de colonelul Ion Diaconescu. Întâlnirea cu „Carlos” a avut loc într-un castel din Praga, pus la dispoziție de către oficialitățile statului cehoslovac.

Colaborarea Securității românești cu grupul lui „Carlos” este atestată și de un raport al STASI, din februarie 1981, în care se menționează printre altele: „Conform constatărilor operative, în august 1979, s-a stabilit contactul cu «Carlos», Lilly și Abul Hakim, în timpul șederii la Praga, de către doi angajați ai organelor de securitate românești”. La această întâlnire i s-a oferit, deschis și direct, sprijin logistic grupului ce urma să desfășoare acțiuni contra statelor imperialiste. Neoficial s-a mai înregistrat că, în ianuarie 1980, un membru de frunte al grupului „Carlos”, Kopp Magdalena, numită Lilly, a efectuat o călătorie în România, răspunzând unei invitații a organelor de securitate românești⁴⁶.

În 1980 conducerea CIE a fost încredințată generalului Nicolae Pleșiță, căruia șeful statului i-a sugerat să continue legăturile cu „Carlos”. Acest lucru nu era greu de realizat, întrucât la București fuseseră deja instalate posturi telefonice conectate la rețeaua internațională. Lângă aparatele telefonice se aflau zi și noapte ofițeri de securitate, buni vorbitori de spaniolă și engleză.

Relațiile lui „Carlos” cu generalul Pleșiță erau strict confidentiale. Într-un amplu interviu acordat ziaristului Viorel Patrichi, fostul șef al CIE de la începutul anilor '80 a recunoscut că s-a întâlnit cu renumitul terorist, care era la acea dată „mâna dreaptă a lui Arafat pentru Europa”. Relația Carlos–Pleșiță a avut două directive bine definite: prevenirea oricărui atentat teroriste pe teritoriul României și capturarea lui Pacepa.

Interesantă este explicația pe care generalul (r) Pleșiță a oferit-o presei postdecembriste în legătură cu rațiunea și rezultatele colaborării organelor de securitate românești cu persoane importante ale terorismului internațional: „Carlos împreună cu Arafat, al cărui subordonat era, ne-au adus servicii foarte mari. România n-a avut acte teroriste pe teritoriul ei și ne-am folosit de influența lui Arafat și a lui «Carlos», de informațiile pe care ni le-a furnizat, demontând multe acțiuni ale grupărilor haotice, teroriste din Orient. Noi fiind placă turnantă aici. Între Orient și Occident era România. Tranzitul pe aici se făcea. Pe aici treceau toate mișcările serviciilor teroriste din Orient. Noi am reușit să dezamorsăm multe, nu toate și mai ales pe acelea care vizau teritoriul nostru. Ne mândrim cu asta”⁴⁷.

Dacă primul obiectiv al colaborării poate fi considerat un succes, cel de-al doilea, respectiv capturarea sau neutralizarea lui Pacepa nu s-a putut realiza, în

⁴⁶ „România liberă”, 27 februarie 1988, p. 6.

⁴⁷ „Lumea magazin”, nr. 4/1999, p.62.

primul rând pentru că „generalul defector era bine păzit de serviciile specializate americane”, iar „Carlos” se pare că nu avea forțe pe teritoriul SUA. Desigur că pot fi aduse în discuție și alte cauze, dacă e să avem în vedere legăturile lui „Carlos” cu serviciile secrete sovietice ori relația mai veche Pacepa – Saharovshi – aspect asupra căruia vom reveni – într-o perioadă în care liderul de la București era perceput la Kremlin ca un „naționalist” ce submina coeziunea Blocului Estic.

Generalul Pleșiță, în calitate de șef al CIE, a avut inițiativa înființării unei noi structuri informative externe cu misiunea de a-i supraveghea pe trădătorii și disidenții români aflați în străinătate. Astfel de ținte trebuia mai întâi localizate, pentru ca apoi să devină obiect al acțiunilor lui „Carlos” și ale echipei sale. Pentru îndeplinirea acestui gen de misiuni, ordonate de la București, „Carlos” ar fi cerut bani (aproximativ un milion de dolari), pașapoarte false și arme.

Din documentele aflate în arhivele fostelor organe de securitate românești și publicate în ultimii ani, rezultă că pretențiile lui „Carlos” ar fi fost satisfăcute doar parțial. De pildă, Adresa UM 0544 (CIE) cu nr. 102/71/00/10748 din 28 iunie 1981 atestă că în baza aprobării șefului DSS, Tudor Postelnicu, au fost scăzute din evidențele UM 0297 (unitate cu profil logistic) o impresionantă cantitate de armament folosit și comandat în executarea unor misiuni speciale⁴⁸. Pe lângă sprijinul logistic, organele de Securitate românești ar mai fi pus la dispoziția lui „Carlos” și a oamenilor săi baza de pregătire de la Recea (jud. Covasna).

Comentariile pe un ton foarte dur realizate de secția română a Europei Libere la adresa politicii regimului comunist de la București strârniseră mânia lui Ceaușescu. Potrivit afirmațiilor generalului Lajos Karasz – vice-ministru de interne ungar la acea vreme – atentatul din februarie 1981 contra postului de radio Europa Liberă a fost comandat de CIE în urma ordinelor date personal de șeful statului român. Atentatul, care a zguduit opinia publică mondială, a fost realizat de „Carlos” și a purtat numele codificat „Tangoul münchenez”. Din documentele publicate până în prezent, rezultă că atentatul s-a produs în felul următor.

La 14 octombrie 1980 „Carlos” s-a întâlnit cu câțiva membri ai grupului său de la Budapesta, într-o casă conspirativă pusă la dispoziție de serviciul de

⁴⁸ Documentul a fost publicat, în facsimil, în „România liberă”, vineri 27 februarie 1998, p. 6. Era vorba despre : aruncătoare de grenade antitanc, AG 7 și RP 6, 6 puști semiautomate cu lunetă, 7 pistoale mitralieră AKM, pistoale Stecikin, Walter și Makarov, lunete, 5 grenade fumigene, 280 aprinzătoare electrice, 5 capse electrice, 550 capse pirotehnice detonate, 215 kg exploziv plastic, 150 m fitil detonat, 3753 cartușe calibru 7,62, 5040 cartușe de 9 mm Makarov, 1669 cartușe de 7,65 mm, 1306 cartușe de 7,62 mm cu miez de oțel, la care se adaugă alte echipamente, dispozitive de iluminat pe timp de noapte, filtre, încărcătoare etc. Scăzământul acestui material s-a făcut în două tranșe, în iunie și decembrie 1981, deci după seria de atentate, ceea ce alimentează suspiciunea potrivit căreia principalul beneficiar ar fi fost „Carlos” și echipa sa. Din alte date publicate ar rezulta însă că cel puțin atentatul împotriva secției cehoslovace a postului de radio Europa Liberă ar fi fost efectuat cu explozibil de proveniență cehoslovacă (vezi Mihai Pelin, *op.cit.*, p. 10).

securitate ungar, pentru o ședință de analiză asupra atentatului. Au fost examinate și discutate diverse rapoarte pe care le aveau despre cum arată clădirea postului de radio Europa Liberă, precum și 5 filme alb-negru și color, 60 de fotografii ale clădirii. Materialele documentare au fost puse la dispoziția lui „Carlos” de către oamenii de legătură ai organelor Securității de la București. La acea întâlnire au mai fost prezenți Johannes Weinrich și Magdalena Kopp (Lilly), pe atunci amantă, ulterior devenită soția lui Carlos⁴⁹.

Din fotocopiile aflate în arhivele STASI asupra notițelor luate de Weinrich la acea reuniune rezultă că explozibilul urma să fie livrat de Securitatea română, printr-un ofițer de legătură numit „Andrei” (numele conspirativ al colonelului Sergiu Nica). Nevoile echipei lui „Carlos” mai includeau 8 aparate de comunicații radio (walkie-talkie), 9 pistoale, două cu amortizor, precum și cinci grenade. „Carlos” a stabilit ca grupul să plece la München în noiembrie 1980, să aștepte acolo materialele și echipamentele necesare acțiunii. La sfârșitul lunii ianuarie 1981 „Carlos” a plecat la București, unde a rămas până la 5 februarie, deci cu 18 zile înainte de atentatul de la München.

Bomba a fost instalată pe zidul clădirii postului de radio Europa Liberă, în dreptul departamentului cehoslovac, deși era destinată celui românesc. Schema, realizată cu ajutorul unor informații obținute de la surse din interiorul postului de radio, indica cu săgeți departamentul românesc. La atentat au mai participat și trei teroriști elvețieni, dintre care a fost ulterior identificat Bruno Bruget. Deflagrația s-a produs la 21 februarie 1981, ora 21 și 47 minute. Capitala bavareză era înzăpezită, iar temperatura foarte scăzută. Era o zi geroasă de iarnă. Explozia puternică a unei încărcături, estimată a fi avut 20 de kg, a spart geamurile imobilelor din cartier pe o rază de 1 km, a făcut o spărtură mare în zid de aproximativ 18 metri, a îndoit stâlpii de beton și a distrus mai multe birouri. Nu s-au înregistrat morți, ci doar răniți: patru salariați ai postului de radio și două persoane din clădirile învecinate. Rănille cele mai grave le-a suportat o angajată de la serviciul cehoslovac. Pagubele provocate au depășit două milioane de dolari.

Într-un amplu raport al Securității ungare despre „Carlos”, trimis securității est-germane – document păstrat în arhivele STASI – se atestă că, îndată după explozia de la München, „Carlos” a plecat la București, unde cei mai înalți demnitari ai Securității române l-ar fi felicitat pentru reușita acțiunii⁵⁰.

Chiar dacă, după finalizare, cercetările justiției franceze vor aduce la lumină noi probe sau vor infirma unele suspiciuni deja conturate în ceea ce privește complicitatea Securității externe a regimului comunist din România în așa-zisa „afacere Șacalul”, un lucru rămâne de necontestat, și anume că prin astfel de practici

⁴⁹ „România liberă”, loc. cit.

⁵⁰ Ibidem.

politica lui Nicolae Ceaușescu din anii '80 „întorsese spatele Europei”⁵¹, punându-se astfel într-un total dezacord cu tradițiile și sentimentele poporului român.

ENIGMA DEFECTORILOR TRANSFUGI DIN BLOCUL ESTIC

Un alt aspect ce merită interesul istoriografic se referă la ceea ce lucrările de specialitate, publicate recent în Occident, evidențiază despre unii defectori-transfugi ai organelor de securitate din Blocul Estic. Doi autori francezi – Geoffrey D'Aumale și Jean-Pierre Foure, în voluminoasa lor lucrare despre istoria tehnicilor de spionaj și contraspionaj, apărută la Paris în 1998 – disting două categorii de transfugi: transfugi propriu-ziși (exteriori), care își părăsesc țara din motive politice, ideologice sau economice pentru a trece la inamic, și transfugi activi („transfugue-en-place”, sau interiori) cei care acceptă să rămână în țara de origine, dar care joacă rol de „cârțițe” pentru un serviciu de informații advers. Interesant e că nu toți sunt considerați trădători. Serviciile secrete aveau obiceiul de a prelua sub control pe unii transfugi-defectori, ca metodă de a-și implanta agenții cu o instruire specială în tabăra adversă. Gestapo-ul a provocat prin acest sistem mari pierderi mișcărilor de rezistență din țările europene ocupate de armata germană; la fel și sovieticii au obținut unele succese în perioada războiului rece⁵², ceea ce înseamnă că din punct de vedere strict profesional pentru activitatea de informații avem de-a face cu „defectori răi” și „defectori buni”. La rândul său, Jacques Baud, în a sa monumentală enciclopedie despre tehnicile de informații și serviciile secrete, apărută la Paris în 1998, prezintă un nou tablou al defectorilor transfugi, cu 52 ofițeri ai KGB și GRU, 5 români, 4 cubanezi, 3 polonezi, un ceh și un maghiar⁵³. Din studiul dosarelor de la fondul anchetă al fostei arhive a Securității rezultă însă că numărul defectorilor români care în perioada 1963–1985 au cerut azil politic în diferite țări occidentale, ca Franța, Anglia, SUA, Germania Federală, Belgia, Italia, Suedia și Elveția, este mult mai mare⁵⁴, de unde se naște o firească întrebare: oare ce i-a nemulțumit atât de mult pe toți aceștia, încât să-i determine la gesturi care practic au luat proporția unui fenomen?⁵⁵ Un posibil răspuns nu poate

⁵¹ Vezi pe larg Jean-Marie Le Breton, *Sfârșitul lui Ceaușescu. Istoria unei revoluții*, Cavallioti, 1997, p. 160.

⁵² Geffray D'Aumale, Jean-Pierre Faure, *op.cit.*, p. 439–440.

⁵³ Jacques Baud, *Encyclopedie du renseignement et des services secrets*, Paris, 1998, p. 571.

⁵⁴ Arh. SRI, fond „Y”, dosarele : nr. 65 884, vol. 1, f. 15; vol. 2, f. 12–13; nr. 65 659, vol. 1, f. 5–6; nr. 65 791, f. 44–45; nr. 65 733, f. 16–17; nr. 65 792, vol. 1, f. 17–18; nr. 65 776, f. 16–17; nr. 65 762, vol. 1, f. 22–23; nr. 65 843, f. 17–18; nr. 65 843, f. 19–20; nr. 65 888, vol. 2, f. 4–5; nr. 65 619, vol. 1, f. 26–27.

⁵⁵ Noțiunea de „defector – transfug” cuprinde, din punctul nostru de vedere, în primul rând ofițerii de securitate aflați în misiune în afara granițelor statului român și care au refuzat înapoierea în țară, solicitând azil politic. O altă categorie se referă la foștii ofițeri ai organelor de Securitate care,

pierde din vedere explicația oferită de istoriografia occidentală despre această problemă, și anume că o parte din defectorii-transfugi din Blocul Estic erau în realitate dirijați de serviciile secrete sovietice. Americanii au fost primii care și-au dat seama despre această metodă, și, ca urmare, au înființat rapid un program special – Defector Program – administrat de CIA prin Interagency Defector Committe (IDC), în scopul de a coordona găzduirea și exploatarea (debriefing) transfugilor. Până în 1990 au fost avuți în vedere defectorii din URSS, Cuba și Tratatul de la Varșovia⁵⁶. Rezultatele nu le cunoaștem, ele constituind, evident, și astăzi secrete de stat bine protejate. Dar cine citește cu atenție dezvoltările memorialiștilor fostei Securități, e imposibil să nu constate unele ciudățenii. Așa, de exemplu, generalul Pleșiță susține că atât de bine informată Securitate nu a cunoscut totuși, până la apariția cărții lui Ion Mihai Pacepa, *Moștenirea Kremlinului*, cine îl ajutase pe acesta să ajungă în DIE⁵⁷. Or, defectorul-transfug Pacepa, care și el a fost supus timp de câțiva ani unui interogatoriu amănunțit (debriefing) de către serviciile americane, în cadrul Defector Program, recunoaște că a fost adus în DIE de Alexandr Mihailovici Saharovski, nimeni altul decât mai marele consilierilor sovietici din Securitate din perioada 1949–1953 și care, după retragerea lui din România, a ocupat, timp de 15 ani, funcția de șef al spionajului sovietic⁵⁸, ceea ce întărește serios suspiciunile că gestul său nu a fost chiar dezinteresat, putând avea și alte conotații.

O situație asemănătoare ar fi avut și un alt ofițer al DIE, un anume Gheorghe Mandache. Din datele păstrate în documentele fostei Securități rezultă că acesta era născut la 13 februarie 1933 într-o comună din județul Botoșani, de profesie strungar. A fost încadrat în Securitate în 1951, fiind trimis la un curs de specializare de doi ani în URSS, unde a fost recrutat de organele de spionaj sovietic. Încadrat în DIE, a primit misiuni informative în R.D. Germană, unde s-a logodit cu Kothe Brunich, sub numele de cod Rudolf Breuman. La 13 martie 1959 a fost declarat dispărut din Berlinul răsăritean. Împreună cu logodnica sa trecuse în sectorul occidental al orașului, stabilindu-se ulterior la Ulm, în sudul R.F. Germania. În realitate, primise misiuni informative din partea serviciilor secrete sovietice, care-i controlau activitatea sub steag străin. Securitatea română a încercat să-l localizeze abia în 1973. Un an mai târziu s-a întreprins o acțiune de răpire a sa și aducere sub escortă în România, care e eșuat. „Gheorghe Mandache – prognoza

după trecerea în rezervă, profitând de ocazia unor excursii în Occident, au refuzat înapoierea în țară. Dar cea mai numeroasă categorie o reprezintă informatorii Securității care, în timp ce erau activi – deci folosiți – au cerut azil politic în țările occidentale, unii dintre ei chiar și pe spațiul sovietic. Numărul acestei din urmă categorii este de ordinul sutelor.

⁵⁶ Jacques Boud, *op. cit.*, p. 570–571.

⁵⁷ „Lumea magazin”, nr. 11/2000, p. 45.

⁵⁸ Christopher Andrew, Oleg Gordievski, *KGB. Istoria secretă a operațiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov*, București, 1994, passim.

un raport al Securității – nu a fost judecat și nici condamnat în țara noastră, întrucât imediat după comiterea actului de trădare s-a apreciat că trădătorul va putea fi adus în țară”⁵⁹. Între timp fapta ofițerului dezertor intrase sub prescripție. Interesantă este și dezvăluirea făcută de generalul Nicolae Pleșiță referitoare la acest caz: „L-am lansat în Germania și a acționat la ordinele ăloră (adică KGB – n.n.) în interesul lor și în detrimentul nostru. Ția au simulat dezertarea lui Mandache de la noi, iar el a devenit trădător. Realitatea e că nu era trădător”⁶⁰.

Aceleași semne de întrebare le ridică și tratamentul neuniform aplicat, după prăbușirea Blocului Estic, asupra defectorilor-transfugi. În vreme ce unii au rămas în postura de trădători, alții au fost reabilitați cu acte în regulă chiar de noile autorități democratice din Polonia (colonelul Ryszard Kuklinski), România (generalul Ion Mihai Pacepa) și Federația Rusă (Boris Yutsin).

Un posibil răspuns – la întrebarea pusă anterior referitoare la motivele care au provocat această adevărată maree de „transfugi” din Blocul Estic către Occident, sau pusă în slujba intereselor occidentale – îl putem formula, dacă e să avem în vedere faptul că Departamentul de Stat din SUA, prin CIA, a pus bazele, în 1989, unei structuri informative denumită Trust Organization, cu sediul central în California și cu filiere în Austria și RFG. Nou creată organizație, în rândul căreia se aflau foști ofițeri de informații transfugi, plecați din România, URSS, Polonia și Cehoslovacia, primise următoarele misiuni: de a începe și sprijini mișcarea de disidență în țările socialiste, organizarea și dirijarea activităților informative în rândul emigrației originare din aceste țări, inițierea unor acțiuni îndreptate împotriva statelor socialiste prin intermediul elementelor ostile din rândul emigrației sau disidenților⁶¹. Printre acțiunile considerate reușite ale lui Trust Organization, Nota nr. 00444 din 14 noiembrie 1989 a CIE menționa contribuția adusă la destabilizarea situației din Polonia, Ungaria și RDG. Potrivit datelor și informațiilor deținute la jumătatea lunii noiembrie 1989 de principala structură de spionaj a Securității din România, Trust Organization își propusese să-și concentreze acțiunile cu preponderență pe spațiul României și Cehoslovaciei⁶².

Având în vedere evenimentele din noiembrie–decembrie 1989 de la Praga și București, se pare că organizația care grupa foștii defectori din Blocul Estic a jucat un rol important, rol pe care îl vom putea cunoaște mai bine pe măsură ce istoriografia va beneficia și de alte documente ce se vor declassifica. Până în prezent, doar fostul general de securitate Ion Mihai Pacepa face referire tranșant la acest aspect: „...revolta din Decembrie 1989 a fost posibilă datorită eforturilor

⁵⁹ Apud Mihai Pelin, *Ceea ce nu se spune: Defectorii*, în „Cotidianul”, 24 noiembrie 2000, p. 8.

⁶⁰ „Lumea magazin”, nr. 11/2000, p. 45.

⁶¹ „Alerta”, 9 noiembrie 2000, p. 7.

⁶² Ibidem.

făcute de SUA pentru a demola imperiul sovietic, precum și al acțiunilor îndelungate întreprinse în comun de românii din țară și de cei din exil pentru a demola tirania lui Ceaușescu. Aceasta este părerea unanimă a politicianilor și istoricilor americani interesați în problemele românești”⁶³.

THE HISTORY OF THE EXTERNAL SECURITATE
OF THE COMMUNIST REGIME IN ROMANIA
1965–1989

Abstract

After the withdrawal of the last Soviet counselors from the Romanian Securitate in December 1964, the External Securitate – the Secret Service (Direction of Foreign Intelligence – DIE) – together with the Internal Securitate underwent a series of transformations. Thus, they adjusted to the new orientations in the internal and external policy of Romania initiated by Nicolae Ceaușescu upon his accession to the leadership of the Romanian Communist Party and subsequently of the State.

The consolidation of the relative autonomy in relation to the Kremlin, the approaches made to thoroughly industrialized countries in the West, the balance kept in the relations to Israel and the Arab countries triggered a structural extension of the communist Romanian espionage. They also called for a rethinking of the work principles, of areas of competency, and even of the recruiting and training systems.

A strong infusion of young intellectuals ensued. Recruited after graduation from civil universities, they attended courses of initiation in the intelligence work for a period of 1 to 2 years in the schools of the Securitate at Grădiștea and Brănești. To counterbalance the lack of experience of these new cadres, officers from the structures of the Internal Securitate, who had proven themselves worthy, were also transferred to the External Securitate apparatus. The profession was no longer the one practiced in the 50s, and a tendency was noted towards picking up the model of the Romanian Intelligence service of the inter-war period and during WWII. At the training courses and at the School of Officers of the Ministry of Internal Affairs of Băneasa, allusions to the former Special Service of Intelligence (SSI), the main intelligence and counter-intelligence institution before the communization of Romania, were being made more and more often.

Changes also occurred at the leadership level of the Direction of Foreign Intelligence (DIE) that became the Centre for Foreign Intelligence (CIE) after 1978. Until 1976 the intelligence service of the Securitate was led by General Nicolae Doicaru, then by C. Dănescu (1976–1978), Romus Dima (1978–1980), General Nicolae Pleșiță (1980–1984), and General Aristotel Stamatoiu (1984–1989).

⁶³ Vezi interviul lui Cornel Dumitrescu luat generalului (r) Ion Mihai Pacepa, în „Ziua”, 19 februarie 2001, p.7.

PREMISE ALE REVOLTEI BASARABENILOR ÎMPOTRIVA OCUPAȚIEI SOVIETICE (1945–1949)

ION ȚURCANU

Atitudinea românilor basarabeni față de regimul bolșevic instaurat în ținut prin cotoșirea acestuia în iunie 1940 și reinstalat la sfârșitul războiului antihitlerist, în a doua jumătate a anului 1944, poate fi studiată foarte bine pe exemplul celor mai importante organizații de luptă din Basarabia împotriva regimului sovietic de ocupație. Și aceasta mai ales din două motive. Unul, pentru că organizațiile la care ne referim, în primul rând *Armata Neagră*, denumire aparent jenantă pentru o astfel de formațiune, apoi grupul de luptă al lui Filimon Bodiș, și în sfârșit, *Partidul Democrat Agrar*, au activat în special în satele din regiunea Codrilor Basarabiei, populată practic în exclusivitate de români. Al doilea – acestea au fost cele mai numeroase organizații antisovietice din ținut, alcătuite în cea mai mare parte din țărani. Erau deci formațiuni țărănești de luptă împotriva Sovietelor și a bolșevismului.

CARACTERUL ANTIUMAN ȘI ANTINAȚIONAL AL REGIMULUI

O neliniște grea, prevestitoare de mari nenorociri, se revărsa în valuri uriașe asupra Basarabiei pe măsura retragerii din ținut a administrației și a trupelor românești și a apropierii armatelor sovietice. Populația avea experiența coșmarului din 1940–1941 și era sigură că reînțorcerea cotoșitorilor, supărați că au fost forțați să elibereze teritoriul cucerit, va aduce niște rânduiri încă mai aspre decât cele din primul an de ocupație.

Țarismul rus a exploatat provincia și a deznaționalizat populația românească de aici în general precaut, evitând procedeele cele mai brutale și creând pentru mulți impresia că nu se amesteca în viața lăuntrică a basarabenilor. Iluzia tindea să se dea drept realitate, cu atât mai mult cu cât în ajunul primului război mondial regimul țarist încerca tot mai des să probeze un fel de veșminte democratice. În anumite momente grele de după aceea, o parte a populației basarabene, mai ales din rândul neromânilor, își aducea aminte cu nostalgie de viața de până la război. Dar revenirea, în 1940, a rușilor, de astă dată contaminați de virusul deosebit de periculos al bolșevismului, a spulberat în doar câteva luni orice iluzie relativ la regimul

adus aici. Lichidarea proprietății private, naționalizarea bunurilor particulare, etatizarea absolută a tuturor sferelor vieții sociale, impunerea unui jug fiscal insuportabil, supravegherea tuturor și a oricui, arestările și deportările de proporții incredibile, omorurile în masă fără judecată sau prin înscenări cinice de procese judiciare, persecutarea culturii naționale, lucrarea programată, deosebit de insistentă și agresivă, la dezrădăcinarea spiritualității românești a ținutului etc., – toate acestea anulau din capul locului încrederea basarabenilor că sovieticii le-ar fi putut aduce, în 1944, un regim suportabil.

Iată de ce examinarea cauzelor care au determinat opoziția foarte largă și consecvent ireconciliantă a basarabenilor la instaurarea regimului bolșevic în ținut trebuie să pornească de la inacceptarea în principiu, deliberată, respingerea acestui regim de către întreaga populație de aici.

Aparte însă trebuie examinat impactul autorităților ocupante cu biserica locală și cu credința creștinească a băștinașilor. Fără a aluneca vreodată în spectacular, credința în Dumnezeu a țaranului român a fost întotdeauna profundă și constantă. Regimul bolșevic, tăbărând asupra basarabenilor cu armele unui ateism primitiv și războinic, dezlănțuind o prigoană sălbatică împotriva credinței strămoșești și distrugând locașurile de cult, a reușit dintr-o dată, numai prin această manifestare a sa, să se facă impopular și indezirabil. Aceasta este cea mai importantă cauză fundamentală, care a regenerat atmosfera de respingere a bolșevismului în Basarabia.

Numai după acestea și în cadrul impus de ele trebuie văzută și interpretată multitudinea factorilor care au determinat începuturile, amploarea și urmările marilor răbufniri ale nemulțumirii populare îndreptate împotriva Sovietelor și a ideologiei comuniste a acestora.

DISTRUGEREA AGRICULTURII ȚĂRĂNEȘTI

Dezolarea țăranilor și nemulțumirea lor porneau chiar de la dezastrul total al agriculturii, provocat de comunizarea ei forțată, dar, bineînțeles, și drept urmare a războiului. Conform informației trimise în iunie 1947 lui Stalin de către lacheii acestuia din Chișinău, Koval, secretar al CC al PC (b) din Moldova, și Ivanov, președintele biroului CC al PC (b) din toată Uniunea, special creat pentru Moldova, „în Basarabia nu au vite de muncă 80% din gospodăriile țărănești, vaci și oi – 69%, porci – 96%, nu au vite deloc 43% din gospodăriile țărănești”. Comunizarea începută în 1940–1941 a însemnat deposedarea țăranilor de inventarul agricol de care dispuneau. Tocmai de aceea informația celor doi slujitori ai Kremlinului consemna că „țăranii nu au inventarul agricol necesar. În republică, un plug revine la 3 gospodării, o boroană la 9 gospodării”¹. Se spune, în continuare, că mașinile

¹ *Trudnije straniți istorij Moldovî. 1940–1950–e gg.* (sostaviteli V.I. Pasat), Moskva, 1994, p. 267 (în continuare abreviat *T.S.I.M.*).

agricole mai complicate și mai productive lipseau practic cu desăvârșire, că stațiile de mașini și tractoare, create formal de noile autorități, erau ca și inexistente. Că aceste autorități nu erau interesate de agricultura ținutului, care de fapt trebuie identificată cu întreaga lui economie, o demonstrează structura bugetului republicii la cheltuieli, în care agricultura deținea în primii ani de după război mai puțin de 5 la sută².

Drept urmare, nu putea fi practică agrotehnica convenită și tocmai de aceea n-au putut fi evitate urmările foarte grave ale secetei din acei ani. În anii 1945–1947 media recoltei de pâine la hectar a variat între 4–6 centnere³.

JUGUL FISCAL ȘI FĂRĂDELEGILE BANDELOR DE PERCEPTORI

Deși agricultura în general și gospodăriile țărănești încă necomunizate în special se aflau în permanență în pragul dezastrului total, ocupanții au impus țăranilor un regim de corvezi fiscale și de dări în natură insuportabil. Cuvântul rusec „postavka” (predarea obligatorie a produselor agricole la stat) a intrat în viața și în limbajul uzual al basarabenilor precum strigătul de disperare ce anunța invazia barbarilor în timpurile tulburi din trecut.

„Postavka” se realiza pe baza hotărârilor organelor superioare de partid și de stat ale republicii, formulate în termenii indicațiilor precise și neînduplecate ale guvernului sovietic. Aceste documente specificau că rechizițiile se făceau „neatârnat de aceea cât s-a semănat de fapt”⁴ și chiar prevedeau „predarea în avans” a produselor agricole⁵. Au fost stabilite norme de predare după zone geografice (județe, raioane) și categorii de gospodării țărănești⁶, dar acestea n-au fost respectate niciodată, deoarece, așa cum se va vedea îndată, organele respective de colectare rechiziționau întotdeauna maximum posibil.

Sunt cunoscute foarte multe fapte despre acest fenomen. Menționm câteva pentru fiecare din primii patru ani de după reocuparea sovietică a Basarabiei.

În 1945, chiar conducerea superioară de partid din Moldova trebuia să constate că la colectarea pâinii erau „violat brutale interesele părții sărace și mijloacele satului”⁷. Astfel, de la țăranca fără de pământ M. Cilinghir din satul Vulcănești, județul Bender, s-au luat 270 kg de cereale și i s-a fixat sarcina suplimentară pentru

² „Țăranul sovietic”, 3 iunie 1945.

³ „Sovetskaia Moldavija”, 18 ianuarie 1946; „Moldova Socialistă”, 31 ianuarie 1948.

⁴ „Țăranul sovietic”, 28 iunie 1945.

⁵ Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), fond 2307, inv. I, dosar 2, f. 60.

⁶ Vezi, în detaliu, Ion Țurcanu, *Foametea din Basarabia în anii 1946–1947. Mecanismul organizării ei*, Chișinău, 1993, p. 16, 17, 19, 63–65, 69–71; idem, *Un crâmpet de istorie zbuciumată*, în „Orizontul”, 1988, nr. 8, p. 70–71; Idem, *Au fost rechiziții și a fost foamete*, în *Fărăma cea de pâine* (Culegere de schițe și articole alcătuită de Ilie Lupan), Chișinău, 1990.

⁷ Arhiva organizațiilor social-politice a Republicii Moldova (AOSPRM), fond 51, inv. 3, d. 13, partea a II-a, f. 398–402.

încă 300 kg. Țăranilor săraci Grișciuc și Balan din satul Gura Galbenei, raionul Cimișlia, li s-a luat toată pâinea pe care o aveau. În satele Musaid și Burlăceni, raionul Vulcănești, țăranii care îndeplinseseră sarcina inițială au fost forțați să predea suplimentar de la 230 până la 1000 kg cereale de fiecare gospodărie⁸.

Lucrătorii de partid și ai Sovietelor organizau brigăzi speciale pentru razii de jaf prin sate. În raionul Orhei, președintele sovietului sătesc Mălăiești, C. Bivol, și lucrătorul comitetului raional de partid E. Pokaniuk au organizat o brigadă din care mai făceau parte activiștii N. Ivanov și I. Snegur. Aceștia au organizat percheziții de-a valma prin gospodăriile forțându-i pe țărani să ducă la sovietul sătesc toată pâinea găsită la ei. De la Maria Melnic au luat un sac de sămânță de floarea-soarelui, de la Olga Vieru – un sac de orz, de la Teodora Mendrigan – un sac de orz și altul de sămânță de floarea-soarelui, de la Eudochia Ivanov – un sac de porumb. La Bulăiești, raionul Susleni, brigada din care făceau parte N. Carnigruță, președintele sovietului sătesc, și activiștii Șt. Ciornâi și T. Langu au luat cu forța 2 saci de pâine de la Maria Rogovici, de la P. Gheorghiciuc – 2 saci de grâu și un sac de secară, de la Efim Gheorghiciuc – un sac de grâu și doi de secară, de la Ana Tureanu – 3 saci de grâu⁹.

Erau cazuri și mai revoltătoare, ca acela al unui oarecare Streleț, delegatul ministerului colectărilor în raionul Căușeni. Chiar conducerea de partid a republicii a trebuit să semnaleze că acest individ efectua personal percheziții peste tot unde bănuia că țăranii ar fi putut ascunde produse agricole. De rechiziții nu era scutit nimeni: nici sărac, nici bogat, nici bătrân, nici văduve cu orfani de război. Pe deasupra și în paralel, acest zelos funcționar de stat se dădea la beții și scandaluri care întrețineau o atmosferă de teroare în satele raionului¹⁰.

În anul 1946, seceta a continuat și a început foametea. Rechizițiile, în acele condiții, erau o crimă față de țăranime, față de toți cei înfomețați. Și totuși acestea au continuat, deși se realizau foarte greu. Planul colectărilor nu putea fi îndeplinit nici măcar în nordul ținutului, care era grânarul tradițional al basarabenilor¹¹. În zona secetoasă de la sud situația era încă mai proastă. Raionul Taraclia, de pildă, reușise, după recoltare, să livreze la stat doar 7,6% din cantitatea de cereale cerută, iar raionul Vulcănești trimisese numai 840 de centnere, ceea ce făcea doar 6 procente din sarcina sa de plan¹². În octombrie, livrările din unele raioane practic încetaseră¹³.

Această situație a provocat agitație și nemulțumire în rândul autorităților, care au luat măsuri pentru îndreptarea lucrurilor în sensul dorit de ele. Pe de o parte, se

⁸ Ibidem, f. 399.

⁹ *Golod v Moldove (1446–1947). Sbornic dokumentov* (kollektiv sostavitelei), Chișinev, 1993, p. 154–155 (în continuare *GM*).

¹⁰ *GM*, p. 148–149.

¹¹ „Sovetskaia Moldovija”, 12 octombrie 1946.

¹² „Biruința stalinistă”, 31 iulie 1946.

¹³ „Sovetskaia Moldovija”, 11 octombrie 1946.

obține aprobarea Moscovei pentru reducerea parțială a indicilor la livrările de pâine, stabilindu-se că urma să fie predate la stat 72 727 tone¹⁴. Dar întrucât pământul nu rodise în acel an aproape deloc, țăranii nu puteau strânge atâta pâine. Și atunci autoritățile au trecut la confiscarea în masă a tuturor produselor agricole. La 9 octombrie 1946, plenara comuniștilor din republică cerea ca „secretarii comitetelor județene și raionale de partid, președinții comitetelor executive județene și raionale să examineze starea livrării pâinii la stat în fiecare raion și soviet sătesc, să fixeze pentru raioane și sovietele sătești sarcini zilnice la livrarea pâinii, controlând sistematic executarea lor”¹⁵.

Examinând peste o lună felul cum se realiza sarcina, conducerea superioară de partid a republicii a constatat o serie de „fapte de încălcare deosebit de brutală a legalității revoluționare”. Drept pildă concludentă a fost adusă comportarea unui ins pe nume Șarapov, secretar al comitetului raional de partid Olănești, care a organizat o razie în satul Slobozia în fruntea unei brigăzi din zece oameni, între care Ciobanu și Silik, secretari ai comitetului raional al comsomolului, Russu, judecător, Palanciuc, președintele sovietului sătesc, și Novikov, milițian. „Șarapov, citim în sursa noastră de referință, s-a apucat de percheziții și de confiscarea nelegală a pâinii de la țăranii din satul Slobozia. A percheziționat gospodăria țăranului Vereiceanu, de la care a confiscat și trimis la punctul «Zagotzerno» 2 327 kg de pâine, pe când, potrivit termenelor actuale fixate de guvern, această gospodărie a îndeplinit sarcina predării cerealelor. În afară de aceasta, conform creanței gospodăriei lui Vereiceanu, aceasta avea pentru anul 1946 sarcina de a da la stat 1 707 kg de pâine, dar de fapt, drept urmare a fărădelegilor comise de Șarapov, din această gospodărie s-a confiscat 2690 kg de cereale.

Răfuindu-se cu această gospodărie, brigada a continuat perchezițiile și confiscările de cereale la alți țărani, între care Feodora Palanciuc, un fiu al căreia fusese omorât în războiul pentru apărarea Patriei, și ea a rămas singură cu patru copii”. Și cu toate că această țărăncă dăduse la stat în fiecare lună mai mult decât i se ceruse, totuși, citim mai departe în același document, „brigada a confiscat în această gospodărie 248 kg de cereale”. Gospodăria lui Vasile Balan trebuia să dea la stat în luna iulie 84 kg de cereale, dar a dat de fapt 255 kg, și totuși a fost confiscat suplimentar în această gospodărie încă 404 kg¹⁶.

Confiscarea tuturor rezervelor de pâine ale țăranilor a făcut ca planul de stat al colectărilor acestui produs de bază al agriculturii să fie realizat operativ. La 15 august 1946, realizarea era de 17 la sută, la 25 august – de 44,4 la sută, iar la mijlocul lunii decembrie planul era deja depășit¹⁷.

Este adevărat că seceta și foametea au impus o reducere de nouă ori și ceva a indicatorului de plan inițial pentru colectarea pâinii, dar aceste reduceri au fost

¹⁴ ANRM, fond 2307, inv. I, d. 30, f. 4, II, 36, 123; Vezi și I. Țurcanu, *Foametea*, p. 72–73.

¹⁵ AOSP RM, fond 51, inv. 4, d. 3, f. 133.

¹⁶ *GM*, p. 242.

¹⁷ ANRM, fond 2307, inv. I, dosar 30, f. 4, 11, 36, 123.

compensate prin confiscarea unor mari cantități de alte produse agricole. Potrivit situației de la 1 ianuarie 1947, țărani fuseseră forțați să mai dea la stat în 1948 încă 13,6 mii tone de carne, 419,9 tone de brânză, 12,8 mii tone de lapte, 4,9 mii tone de cartofi, 4,5 mii tone de legume, 8,6 mii tone de fructe și alte produse¹⁸.

Și 1947 a fost un an agricol greu. Îndată după recoltă s-a constatat că țărani nu erau în stare să predea la stat nici a zecea parte din cât li se pretindea. De aceea în unele județe și raioane conducerea locală a fost nevoită să admită o reducere considerabilă a indicatorilor de plan. Aceasta a provocat o reacție violentă la Chișinău¹⁹. Un demnitar de partid din capitală, pe nume P. Krutov, își exprima indignarea că în raionul Susleni din județul Orhei fuseseră scutiți de rechiziții 1736 de țărani cu mulți copii și păgubiți în urma operațiilor militare și că în întregul județ au fost eliberate de aceste corvezi 6,5 mii familii de bătrâni²⁰. Insistența și duritatea autorităților au determinat o îndeplinire a planului în 1947 cu 128,8 procente²¹.

În anul 1948, s-a obținut o recoltă bună, dar rechizițiile au fost aproape tot atât de distrugătoare ca și în anii foametei, deoarece pe lângă faptul că fusese fixată o sarcină generală la colectările de pâine foarte mare (peste 275 mii de tone²²), mai erau percepute și așa-zisele restanțe pentru anii din urmă. Țărănimea era foarte nemulțumită, ceea ce făcea ca ministerul securității de stat al republicii să comunice organelor superioare de partid că „populația din satele republicii se plânge de normele mari ale livrărilor la stat”²³. Un țăran din satul Copanca spunea că, deși roada era bună, „la iarnă nu vom avea pâine destulă, pentru că trebuie să dăm toată datoria la stat, apoi postavka, așa că nouă ne rămâne numai pleava”²⁴. Un altul, din Sărata Galbenă, observa, între altele: „Se poate trăi bine, numai nu la noi. Bucurie puțină, nici nu reușim să treierăm că pâinea ne și este confiscată. Nu știm cum o să trăim. Porumbul se arată bun, dar și acesta o să ne fie luat”. Trăim foarte greu, se văita un sătean din satul Traian, raionul Cărpineni, „statul ne ia toată pâinea”. Am terminat de treierat grâul, mărturisea o țărăncă din Leușeni, dar „statul a luat totul, nu mi-a lăsat nimic, și încă trebuie să mai dau 400 kg pe care nu știu de unde să le iau”. „Am terminat de cosit grâul, scria cineva din Chiștelnița, raionul Chiperceni, dar nu ne dau voie să-l cărăm acasă, totul este confiscat. În anul de față trebuie să predăm grâu pentru anii 1945–46–47, și nouă nu ne rămâne nimic din roada aceasta”. „Am dat toată secara, tot ovăzul și grâul, și tot n-am terminat de dat. Am dus și ceea ce am treierat duminică și încă nu ne-am achitat”, plângea un

¹⁸ M.I. Gribincea, *Politica fiscală în R.S.S. Moldova și foametea din anii 1946–1947*, în „Revista de istorie a Moldovei”, 1990, nr. 3, p. 28.

¹⁹ „Moldova socialistă”, 17 august 1947.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ I. Țurcanu, *Foametea*, p. 69.

²² *Ibidem*.

²³ *TSIM*, p. 288.

²⁴ *Ibidem*, p. 291.

suflet necăjit din Criuleni. „Vin în fiecare zi și cer să dăm pâine la stat, se jeluia cu durere un altul din satul Malovata, județul Orhei, dar noi nu avem nimic. Cum vom trăi mai departe, nu știm”²⁵.

Proporțiile corvezilor și urmările lor nu pot fi cunoscute dacă nu precizăm că ele nu se limitau la rechizițiile de pâine, ci vizau predarea obligatorie a tuturor (și uneori, ca în 1946–1947, a întregii cantități) a produselor agricole, deci și a cărnii, a laptelui și produselor lactate, a ouălor, produselor oleaginoase, furajelor etc.

Tot așa, întreaga povară a jugului fiscal sovietic, în care a fost îmbrâncit țaranul basarabean, devine o realitate istorică bine stabilită numai atunci când se ține cont și de birurile în bani, luate aproape în întregime de la același contribuabil. În cea mai mare parte, acestea se luau sub formă de impozit pe venit, împrumuturi de stat obligatorii și așa-zise asigurări sociale, desigur, impuse și acestea de către stat.

Împrumuturile de stat obligatorii (vestitul și înspăimântătorul „zaiom”) erau cea de a doua uriașă lăcustă a regimului bolșevic, care, împreună cu celălalt monstru omnivor, „postavka”, au distrus gospodăriile țărănești din ținut și au pus baza anulării inițiativei economice a țărănimii basarabene. Pentru anul 1945, fusese fixat un împrumut (așa-zis de război) de 81 mil. ruble, dar de fapt populația Moldovei a fost forțată să plătească 126,6 mil.²⁶. Armata perceptorilor era atât de eficientă, încât în multe locuri doar în decurs de două-trei ore țaranii nu numai că se achitau dintr-o dată cu suma, dar mai și plăteau tot de atâtea ori mai mult decât sumele fixate inițial²⁷. Relativ la împrumutul din 1946 (zis „pentru restabilirea și dezvoltarea economiei naționale”), presa din Chișinău consemna: „Suma planificată de 128 mil. ruble, a fost strânsă până în a treia zi de la publicarea hotărârii (de stat privind acest împrumut – n.a.) și până la urmă întreaga sumă a subscrierii a ajuns la 143 de mil. ruble. Cea mai mare parte a populației sătești a depus, o dată cu subscrierea, și banii în numerar”²⁸.

Este cât se poate de semnificativ, deși istoricul preocupat în mod nemijlocit de această perioadă a istoriei Basarabiei nu mai este mirat astăzi de aceste realități, că tocmai în groaznicul an 1946 presiunea fiscoasă devine incredibil de violentă. Pe de o parte, față de anul 1945, s-a micșorat cu o treime numărul gospodăriilor sărace scutite de impozitul agricol, iar pe de altă parte, venitul neimpozabil a fost redus de la 1000 de ruble la 600 de ruble²⁹.

Disperarea și nemulțumirea satelor provocate de aceste corvezi erau atât de mari, încât neliniștea încolțise chiar în sânul conducerii KGB-ului și a partidului, ceea ce le îndemna pe acestea din urmă să tragă totuși cu urechea la ce spuneau țaranii. „Rușii, mărturisea unul din acești țărani din satul Crăsnășeni, raionul

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ „Sovetskaia Moldavija”, 15 mai 1945.

²⁷ I. Țurcanu, *op. cit.*, p. 50.

²⁸ „Sovetskaia Moldavija”, 19 aprilie 1947.

²⁹ M. Gribincea, *op. cit.*, p. 14.

Telenești, ne-au supus pe toți la impozite foarte mari, de 100 ruble de hectar, așa că nu mai știm ce să ne facem. N-ar fi rău dacă n-ar fi aceste biruri. Bani nu avem de unde lua, un kilogram de secară costă 2 ruble”. Un altul, de prin părțile Cărpinenilor, semnală: „Ni se cer impozite din toate părțile și noi nu dovedim să le plătim”. „Impozitele sunt foarte mari”, declara un sătean din Fîrlădeni, județul Țighina. Suntem forțați să dăm totul la stat, observa disperat cineva din Costeștii Hînceștilor, și ni se mai ia „impozit pentru cine nu are copii, împrumuturi, asigurări. Ei cer cât mai mult, ca să nu putem plăti și să intrăm în kolhoz”. Se zvonește, observa neliniștit un locuitor al satului Traian, că „în curând va fi kolhoz și noi nu știm ce să facem, am fi bucuroși mai degrabă să murim decât să avem o așa viață”³⁰.

Aceste temeri ale țăranilor erau întru totul întemeiate. În anul 1949 a avut loc mult trâmbițata „cotitură radicală” în colectivizarea agriculturii basarabene. Într-o scrisoare trimisă în februarie 1949 lui Stalin, președintele Consiliului de Miniștri al RSSM, Gh. Rudi, și secretarul CC al PC (b) al Moldovei, N. Koval, cereau să fie aprobată majorarea normelor medii ale rechizițiilor de cereale și de sămânță de floarea-soarelui de la 20–30 până la 100 la sută și anularea oricăror înlesniri pentru gospodăriile necolectivizate. Pentru țăranii care consimțeau să intre în kolhoz livrările obligatorii de produse agricole erau anulate³¹. Încă în iulie 1948, pe când subunitatea locală a KGB-ului informa conducerea de partid despre aceste mari necazuri ale țăranilor, guvernul sovietic adopta o hotărâre specială care fixa, pentru gospodăriile țărănești individuale din Moldova, norme la predarea de cereale de pe unitatea de suprafață cu 0,6 centnere mai mari decât în kolhozuri³². În aceeași lună, aceiași „conducători” ai republicii cereau stăpânului lor din Kremlin să aprobe o creștere considerabilă a impozitului agricol pentru gospodăriile țărănești care, după părerea lor, erau gospodării chiaburești, și anume „la venitul de până la 10000 de ruble – cu 50%, la venitul de peste 10000 și până la 15000 de ruble – 75%, la venitul de peste 15000 de ruble – 100%”³³.

O serie întregă de măsuri de același gen au fost luate de guvernul sovietic și administratorii săi din ținut în anul 1951, de această dată față de țăranii care părăsiseră kolhozurile. Duritatea și cinismul autorităților sunt subliniate în acest caz mai ales de faptul că cei scârbiți de această formă socială de organizare a producției și a muncii erau forțați să presteze sarcinii fiscale nu numai pentru pământul pe care îl dețineau ca producători individuali, dar și pentru cel nerestituit de către kolhozuri³⁴.

³⁰ *TSIM*, p. 290.

³¹ *Ibidem*, p. 370.

³² ANRM, fond 51, inv. 3, dosar 47, f. 254.

³³ *Ibidem*, p. 371.

³⁴ *TSIM*, p. 574, 576–588.

O FOARTE EFICIENTĂ PÂRGHIE DE CONSTRÂNGERE: ÎNFOMETAREA

Urmarea firească a jafului practicat de sovietici în Basarabia a fost o foamete înspăimântătoare, așa cum nu avuse loc în ținut niciodată. Conducerea de partid a județului Bălți constata, în prima decadă a lunii iunie 1946, că în toate raioanele și satele județului foarte multă lume nu avea nici un fel de hrană, din care cauză se alimenta cu borhot și lobodă, și mulți copii, rămași fără părinți, umblau de la casă la casă, din sat în sat, cerșind și hrănindu-se cu buruieni³⁵. „Anul acesta, raporta la centru conducerea de partid a județului Cahul la 4 decembrie 1946, la noi este o foamete groaznică. Pâinea nu poate fi cumpărată nicăieri. Toată populația din sat mănâncă fân și vite moarte...”³⁶. Multe familii din raionul Chișcăreni nu aveau altă hrană decât tescovină și ciocleje, chiar dacă aveau câte 5–6 hectare de pământ³⁷. La fel era și în județul Chișinău, unde numeroase familii de țărani se hrăneau cu rumeguș, buruieni și hoituri³⁸.

Învățătorii de la sate nu aveau o viață mai bună. La 6 decembrie 1946, Ministerul Învățământului al RSS Moldovenești informa conducerea superioară de partid a republicii că în fiecare raion zeci de familii de învățători nu aveau ce mânca. Învățătorul Petrescu din satul Carbalia, raionul Cahul, zăcea umflat de foame, învățătorii Bevza, Taban, Jiurcu, Mititelu din satul Roșu din același raion mâncau papură, ca și cei din satul Goluboie. În situație similară se aflau învățătorii din satul Jura, raionul Râbnița, din Mana, raionul Orhei, Tiraspol, Slobozia. Se înțelege că acestea sunt doar câteva cazuri, semnalate de autorități, care de fapt se refereau la un fenomen mult mai răspândit. Foametea i-a forțat pe foarte mulți învățători să plece din școli, cum a fost mai ales în raioanele Susleni și Cimișlia³⁹. În același timp zeci de mii de copii au încetat să mai frecventeze școlile din aceeași cauză. Astfel, foametea a paralizat întregul sistem de învățământ.

Numeroase familii de țărani își părăseau gospodăriile⁴⁰, căutând să-și salveze viața oriunde și oricât de departe de locurile de baștină. În octombrie 1947, numai din trei sate (Zolotievka, Ochiu Roș și Larga) ale raionului Bulboaca, județul Tighina, au plecat 163 de familii⁴¹. Aceeași era situația și în raioanele Chircăiești și Fălești, județul Bălți⁴², și de fapt peste tot. Destul de des, părinții își părăseau copiii, ca să nu-i vadă murind de foame. În satul Tălăești, județul Chișinău, I. Șora și soția sa au părăsit 6 copii, M. Ciglei – doi copii, M. Golovneac – trei copii.

³⁵ GM, p. 203–204.

³⁶ *Ibidem*, p. 300.

³⁷ *Ibidem*, p. 349–350.

³⁸ *Ibidem*, p. 724.

³⁹ *Ibidem*, p. 303.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 725.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, p. 204, 350.

Jitoriuc din satul Dușmani, raionul Glodeni, a dispărut fără urmă împreună cu soția, lăsând acasă o mamă bătrână cu patru copii⁴³.

Foamea a provocat o creștere înspăimântătoare a criminalității. Furturile, mai întotdeauna de produse alimentare, deveniseră fenomenul cel mai obișnuit și aceasta în așa măsură, încât omul își putea pierde ușor viața pentru un pumn de grăunțe⁴⁴.

ASPECTUL CEL MAI GRAV AL FOAMEI: CANIBALISMUL

Aspectul cu adevărat oribil al foamei era canibalismul. Pe la începutul lunii iunie 1946, câteva cazuri de canibalism au avut loc în satele Alexandrești, Recea-Slobozia și Sturzeni din raionul Rîșcani⁴⁵. Canibalismul este dovada foamei îndelungate, de aceea, contrar părerii formulate de alcătuitoarea prețioasei culegeri de documente *Foamea din Moldova (1946–1947)*, acest flagel a lovit ținutul nu în august-septembrie 1946, cum se spune în introducerea acelei cărți⁴⁶, ci chiar în primele luni ale aceluiași an. Această concluzie este impusă de materialul documentar din acea carte.

La 8 septembrie 1947, comitetul județean de partid Cahul alcătuieste un document intitulat „Recomandările comitetului județean al PC(b)M către secretarii comitetelor raionale de partid privind preîntâmpinarea faptelor de canibalism din județ”. Conducerea județului, se spune în acel document, „dispune de informație privind canibalismul și întrebuițarea în calitate de hrană a cadavrelor de oameni în unele sate din raioanele Vulcănești, Taraclie, Ciadâr-Lunga, Baimaclia și, mai ales, Congaz”⁴⁷. Un funcționar informa conducerea de partid și de stat a republicii că, aflându-se în zilele de 7 și 8 februarie 1947 în satul Baurci din raionul Congaz, a constatat patru omoruri în scopuri canibalice. „Consumul de cadavre, menționa acea sursă, a luat un caracter de masă... Au fost constatate cazuri de furt a cadavrelor duse la cimitir și rămase neînmormântate”. La multe cadavre găsite în diferite alte locuri prin sat „li s-au luat mușchii și membrele”. În satul Beșalma, citim în continuare, situația este și mai gravă... Consumul de cadavre este tot atât de răspândit aici ca și în celălalt sat”⁴⁸. În ianuarie 1947, o țărancă din satul Țambula, raionul Bălți, a tăiat, în scopul de a-i mânca, doi din cei patru copii ai săi, o fetiță de șase ani și un băiețel de cinci ani. Un țăran din Glinjeni, raionul Chișcăreni, a chemat la el o vecină pe care a sugrumat-o și a mâncat-o. Un altul din

⁴³ *Ibidem*, p. 204, 539, 726–726.

⁴⁴ Fac aici trimitere doar la câteva dintr-un număr nesfârșit de astfel de cazuri: *GM*, p. 539, 725; *TSIM*, p. 244.

⁴⁵ *GM*, p. 203.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 7.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 408.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 412.

satul Cajba, Glodeni, și-a omorât nepotul de 12 ani, care venise la el, și l-a mâncat⁴⁹. Datorită eforturilor din ultimii ani ale unui grup de cercetători, istoriografia din Moldova a dat publicității o serie de documente uluitoare care conțin o descriere detaliată a multor cazuri de canibalism și consum de cadavre⁵⁰.

IMPACTUL FOAMETEI ASUPRA MORBIDITĂȚII POPULAȚIEI

Lipsa completă de produse de hrană normală pentru o populație foarte numeroasă (în unele regiuni, pentru majoritatea populației, în altele – practic pentru toată populația), consumul de plante și subproduse agroindustriale dăunătoare sănătății, de cadavre și hoituri au provocat o mare creștere a morbidității. Se înțelege că aceasta se referă mai ales la sate, pentru că orașele, în care trăia și nomenclatura sovietică, erau ajutate mult mai bine cu produse de hrană, care erau luate desigur cu forța de la țărani.

În legătură cu aceasta s-ar cere și o referire la așa-zisul ajutor acordat de Soviete satelor înfometate ale Basarabiei. Propaganda istoriografică sovietică a trâmbitat până la surzenie despre acest ajutor. În realitate, ajutorul ca atare n-a existat, el a fost mimat. Desigur, iarăși în scopuri propagandistice. Pentru că „ajutorul” nu venea din Rusia, ci se dădea din pâinea confiscată de la țărani moldoveni înfomețați. Aceasta, pe de o parte. Pe de alta, la punctele de alimentație, înființate în sate în iarna 1946/47, norma de până la 200 grame de pâine se dădea, de regulă, numai în cazurile când aceste sate dăduseră în prealabil pâinea cerută de către stat. Ca urmare, pe de o parte, jaful de producție agricolă, practicat de stat, iar pe de alta, lipsa unui ajutor real pentru cei înfomețați au provocat deteriorarea gravă a sănătății populației sătești, ceea ce se constată deja în iunie 1946. Aceasta demonstrează că fenomenul foametei începuse să se manifeste încă de la începutul anului. La începutul lunii iunie, în satele Bălăsinești, Beleavinți și Cotelnea din raionul Lipcani fuseseră înregistrați câte 33 de bolnavi de distrofie⁵¹. Peste câteva luni îmbolnăvirea progresase foarte mult. Către sfârșitul lunii septembrie, după date oficiale, departe de a fi complete, în raionul Comrat fuseseră înregistrați 3 000 de bolnavi de distrofie și de edemuri, din lipsă de albumină, dintre care aproape 2 000 erau copii⁵². Potrivit situației de la 15 noiembrie 1946, în județul Cahul sufereau de aceste boli 4 100 de copii de la 1 până la 12 ani⁵³. În total în județ fuseseră înregistrați 6 755 de bolnavi⁵⁴. Acestea sunt date comunicate de organele

⁴⁹ *Ibidem*, p. 539.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 439, 546–547, 577–579 ș. a.

⁵¹ *Ibidem*, p. 204.

⁵² AOSP, fond 51, inv. 4, dos. 13, f. 339–340.

⁵³ *GM*, p. 299.

⁵⁴ *TSIM*, p. 242.

ministerului sănătății, care, de regulă, nu cunoșteau situația reală din sate, în atmosfera aceea de extremă neliniște și de mare dezorientare. Mai totdeauna acestea erau date incomplete, de aceea ele nu oferă imaginea proporțiilor reale ale calamității, ci doar constată fenomenul în sine și direcția evoluției lui.

Conform acestei statistici, la 10 decembrie 1946 în republică fuseseră înregistrate 30 043 cazuri de distrofie, fără alte boli prilejuite de foame⁵⁵. Se pare că dinamica reală a îmbolnăvirii din cauza lipsei de hrană este reprezentată mai adecvat de datele referitoare la situația din județul Bender. În acest județ erau, la 25 decembrie 1946, 16 877 de bolnavi de distrofie, iar la 5 februarie 1947, deci peste ceva mai mult de o lună, 39,5 mii⁵⁶, altfel spus, doar în decurs de patruzeci de zile numărul distroficiilor crescuse de 2,3 ori. O lună mai târziu, în fiecare raion erau înregistrate în medie cel puțin câteva mii de bolnavi de distrofie. În raionul Telenești erau 5 252 de oameni, în Chipercești – 5 609, în Susleni – 4 262, în Orhei – 7 300, Strășeni – 4 583 de oameni⁵⁷. Potrivit acestor date incomplete, după cum știm deja, la începutul anului 1947 sufereau de distrofie de la 10 până la 15 la sută din populația sătească. În întregul județ Orhei erau 32,3 mii de bolnavi de această boală⁵⁸. Către 1 martie 1947, în întreaga republică fuseseră înregistrate aproape 238 mii de cazuri de distrofie⁵⁹. Deși se luaseră anumite măsuri pentru reducerea ravagiilor acestei boli, totuși rezultatele au rămas mult sub așteptări. Pentru că în decembrie 1947 în multe raioane distroficiile alcătuiau de la un sfert până la 30 la sută din populație, iar în unele locuri (mai ales în raionul Cimișlia) acest procent se ridica până la 80 la sută⁶⁰.

SALTUL FĂRĂ PRECEDENT AL MORTALITĂȚII

Evident că proporțiile înspăimântătoare ale morbidității cauzată de foamea cronică au generat o creștere tot atât de mare a mortalității populației. Pe parcursul primelor trei luni ale anului 1946, în republică numărul celor care s-au născut a fost de 9 494, iar al morților de 14 428, inclusiv în mediul rural, 7 845 și, respectiv, 12 973, deci mureau aproape de două ori mai mult decât se nășteau⁶¹. La începutul verii aceleiași an, în multe sate din raioanele Bolotino și Sângrei mureau zilnic câte 5–7 oameni în fiecare sat, iar în unele localități din raionul Lipcani, câte 10–15 oameni⁶². În Chișinău, informa ministerul de interne al republicii pe șefii de la

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *GM*, p. 436–437.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 553–569.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 580.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 545.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 725.

⁶¹ *Ibidem*, p. 201.

⁶² *TSIM*, p. 242.

Moscova, miliția strângea într-una de pe stradă „de la 8 până la 12 cadavre ale țăranilor sosiți de prin sate”⁶³.

Revenim, în continuare, la raportul menționat mai sus, prezentat la 11 februarie 1947 conducerii de partid și de stat a republicii de către un funcționar trimis la 7 februarie din acel an în raionul Congaz. Acesta menționa că în satele vizitate de el „în luna ianuarie și la începutul lui februarie murise până la 30%” din populație. „Pe drumul de la Ciandâr-Lunga până la Congaz, relatea funcționarul, se găseau cadavre care nu fuseseră strânse multă vreme. În primul sat în care m-am oprit, Baurci, localitate mare, era o liniște de mormânt; oamenii nu puteau fi văzuți nici în stradă, nici în ogrăzi, intrările și ieșirile (în și din curți – n.a.) erau întroienite. Pridvorul și încăperea sovietului sătesc din centrul satului sunt ticsite de bătrâne și copii umflați. Unii din ei sunt pe jumătate leșinați. Alături este un punct de alimentare. La fereastra unde se distribuie hrana e încăierare și strigăte neomenești.

... Sovietul sătesc nu are date exacte privind starea populației. Mi s-a spus că în ziua trecută murise 20 de oameni. Am propus cercetarea imediată a curților. În prima jumătate a zilei au fost găsite 73 de cadavre. Majoritatea cadavrelor erau ascunse în șoproane, pridvoare, în nămeți... În primele zile ale lunii februarie au murit 93 de oameni”. În satul Beșalma, povestește trimisul de la centru, „situația este și mai proastă. La sovietul sătesc mi-au raportat că, potrivit unor date incomplete, pe parcursul a 8 zile ale lunii februarie și în ianuarie au murit 630 de oameni”⁶⁴.

Spre sfârșitul anului 1947, proporțiile mortalității încep treptat să se reducă, dacă am judeca după datele statisticii oficiale. În luna noiembrie decedaseră 3 264 de oameni, cu 21,2% mai mult decât se născuseră. În anul 1946, populația sătească a republicii se redusese cu 477 de mii de oameni, iar în 1947, anume ca urmare a distrofiei, reducerea a fost de 100 633 de oameni, ceea ce înseamnă o pierdere anuală de peste 10 la sută⁶⁵. În general, pe parcursul anului 1947 populația rurală s-a redus cu 193,9 mii de oameni. Foametea a provocat mari pierderi de vieți omenești și în prima jumătate a anului 1948. La începutul aceluși an, numărul decedaților era mult mai mare decât la sfârșitul anului anterior⁶⁶.

Examinarea unei bogate statistici privind mortalitatea în general și în special cea provocată de distrofie în raioanele Comrat, Căușeni, Cimișlia și Volontirovca ale județului Bender, potrivit situației de la sfârșitul anului 1946 și începutul lui 1947, arată că peste 70 la sută din din întregul număr de decese erau rezultatul distrofiei⁶⁷.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *GM*, p. 412.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 729.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 732.

⁶⁷ Calculat după statistica din *GM*, p. 438.

Ținând cont de această constatare, apoi de rata foarte ridicată a mortalității, ca urmare a foametei, pe parcursul anilor 1946–1947 și în prima jumătate a anului 1948, precum și de numărul mediu anual al deceselor, foarte mare (de până la 200 de mii), trebuie să observăm că estimările mai vechi, conform cărora tributul foametei ar fi alcătuit cam 150–200 mii de vieți omenești⁶⁸, sunt depășite. Documentele examinate de noi demonstrează că acest indicator trebuie să varieze între 250–300 de mii, luând ca cifră medie 280 de mii.

DEPORTĂRILE ÎN MASĂ

Pe când rănile foametei nu fuseseră lecuite încă, începu o altă mare dramă a țărănimii basarabene – deportările în masă ale gospodarilor de frunte ai satelor⁶⁹. De fapt această dezrădăcinare a țărănimii și izgonirea ei în Siberia era după război o reluare a procesului început în ajunul războiului.

Un oarecare Butov, președinte al biroului pentru Moldova la CC al PC(b) din toată Uniunea, trimitea încă la 1 noiembrie 1945 secretarului partidului bolșevic Gh. Malenkov un raport, în care cerea să se ia măsuri drastice pentru „reducerea influenței economice a părții chiaburești înstărite a țărănimii din Basarabia”, pe motiv că aceasta ar fi colaborat cu administrația românească și cu partidele politice din România⁷⁰.

Foametea însă a amânat realizarea planului, care era urzit la Moscova, bineînțeles, nu la Chișinău. Autoritățile au revenit îndată la el, cum dispăruseră urmele imediate ale foametei. Astfel, la 17 martie 1949, Ivanov, președintele biroului CC al PC(b) din toată Uniunea pentru RSS Moldovenească, Koval, secretar al CC al PC(b) al Moldovei, și Rudi, președintele consiliului de miniștri al RSSM, trimiteau lui Stalin o scrisoare, în care îl rugau să permită deportarea din Moldova a peste 10 mii de familii. Motivul principal era același: capii acestor familii, în calitate de „elemente chiaburești și naționaliste, au constituit întotdeauna sprijinul regimurilor reacționare române pe teritoriul fostei Basarabii, făceau parte din diferite partide burghezo-naționaliste românești, erau promotori ai politicii antisovietice la sat”⁷¹.

⁶⁸ Vezi *Fărâma cea de pâine*, p. 92; I. Țurcanu, *op. cit.*, 142.

⁶⁹ Din păcate, mai sunt încă istorici moldoveni care nu au reușit să se dezică de etichetările și aprecierile false și denigratoare la adresa masei de țărani basarabeni deportați în Siberia, considerându-i în continuare elemente chiaburești și naționaliste, care sabotau politica statului sovietic și prejudiciuau „proprietatea socialistă”. Așa procedează V. Pasat în introducerea și mai ales în notele scrise pentru foarte utila, de altfel, culegere de documente menționată mai sus, intitulată, după părerea noastră, inadecvat, *Pagini complicate din istoria Moldovei*, pe când documentele din această carte dau în vileag o serie întreagă de, pur și simplu, crime monstruoase, săvârșite cu bună știință de regimul sovietic în Basarabia: *TSIM*, p. 35, 38, 39–46, 223, 225, 388, 398, 454.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 223–225.

⁷¹ *Ibidem*, p. 375.

Sigur că gospodarii satelor basarabene nu aveau cum agreea Sovietele, care arătau pe față că doreau să distrugă tot ce era mai bun în agricultura țărănească a ținutului. Dar masa gospodarilor de frunte ai satelor nu era implicată aproape deloc în activitatea partidelor politice din România, întrucât era absorbită complet de interese economice, cu toate că foarte mulți țărani – mai ales după ce au înțeles ce aveau de gând să facă sovieticii cu ei – regretau în mod sincer pierderea legăturii cu România de peste Prut.

Dar deportările au fost determinate și de un alt considerent, poate încă mai important, și anume de a lichida, prin izolarea frunțașilor satului, rezistența la colectivizarea forțată a gospodăriilor țărănești și crearea accelerată, pe această cale, a sistemului socialist în agricultură. Acesta este un adevăr pe care nu-l ascundea nici chiar istoriografia sovietică⁷² și este relevat cu destulă obiectivitate în cercetările mai noi ale istoricilor moldoveni⁷³.

Conducerea partidului bolșevic din Rusia și guvernul sovietic au „aprobat”, la 6 aprilie 1949, „rugămintea” menționată mai sus a administrației sovietice din Moldova, hotărând să deporteze în Kazahstan, Asia Mijlocie și Siberia „11 280 de familii cu 40 850 de oameni”⁷⁴. Decizia era însoțită de o informație adițională, care preciza că guvernul sovietic hotărâse ca „deportarea categoriilor menționate mai sus să se facă *pentru vecie*” (subliniere în document – n.a.)⁷⁵. În afară de acest fapt extraordinar de semnificativ, pentru dezvăluirea adevăratului caracter al regimului de ocupație sovietic, fapt necunoscut mai înainte în istoriografie, se mai cer menționate în mod special încă două detalii ce se impun la citirea acestor documente. Unul dintre ele este confiscarea întregii averi a celor deportați, ceea ce demonstrează, indirect, că într-adevăr această populație era expatriată pentru vecie. Al doilea, că cei deportați erau susceptibili de tratamentul stipulat de dreptul penal, deci erau calificați drept elemente infracționale, ceea ce era în egală măsură absurd și inuman.

O chestiune nouă este aceea dacă țăraniile aveau știre de „surpriza” pe care le-o pregătea regimul de ocupație. Tradiția istoriografică nu cunoaște altă părere decât că ridicarea în 1949 a zecilor de mii de țărani s-a făcut pe neașteptate. De fapt nu este deloc așa, pentru că documentele care au fost date la iveală în ultimii ani spulberă iluzia surprizei. Ne referim în continuare doar la o parte neînsemnată din mulțimea de astfel de date.

La 15 mai 1949, un ofițer de miliție declara, în prezența unui grup de oameni din satul Ermoclia din raionul Căușeni, că așa-zișii chiaburi „peste câteva zile vor

⁷² M.K. Sîtnik, *Colectivizația selskovo hozeistva i formirovanie klasa kolhoznogo krestianstva v Moldovij*, Kișinev, 1976; *Kollektivizația kristianskih hoziaistv pravoberejnih raionov moldavskoi S.S.R. Zbornik doc.*, Kișinev, 1969.

⁷³ *Anii grei ai colectivizării*, Chișinău, 1990, p. 140, 154; Ion Șișcanu, *Desfășurarea bolșevică în Basarabia*, Chișinău, 1994, mai ales p. 43–70.

⁷⁴ *TSIM*, p. 385.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 387.

fi deportați în adâncul Uniunii Sovietice, iar averea lor va fi confiscată”. La 26 mai, fiind interogat de către oamenii securității, directorul școlii din satul Redi-Cereșnovăț, A. Topor, mărturisea că în zilele de 26–28 aprilie fusese vizitat acasă de un oarecare Mihailiuk, căpitan KGB, care i-a spus că urma să fie deportat. Spunând acestea „scoase din geanta sa niște mape, în care, povestea Topor, am citit numele Kveatkovschi F.C., Sochircă A.C., Iustin Țarălungă și, se pare, Anton Popa. Găsind mape cu numele meu, Mihailiuk mi-a arătat de departe prima pagină a dosarului ca dovadă a afirmației sale că voi fi deportat. Aceasta se arăta ca o anchetă executată la tipografie pe hârtie albă. În partea de sus am citit cuvântul «premilitar», scris la mașină, apoi numele meu de familie, prenumele, numele după tată, anul nașterii, originea socială, studiile. După asta soția mea a început să plângă. Atunci a început să plângă și Mihailiuk, zicând: «Îmi pare rău pentru voi, dar vă vor duce de aici nu mai târziu decât peste 10 zile». Un țăran din Drochia, A. Bejan, s-a destăinuit, din întâmplare, unui agent KGB: „Niște buni cunoscuți de ai mei mi-au povestit că am fost inclus în lista chiaburilor. Pe la sfârșitul lui mai sau în iunie, când se vor termina examenele în instituțiile de învățământ, persoanele din listele cu chiaburi, comercianți, cu acei care au fugit în România și s-au întors, cei suspecți din punct de vedere politic vor fi trimiși din Moldova. O rudă a mea din Edineț este în relații bune cu un căpitan de securitate, care i-a spus că a fost inclus în listele cu chiaburi și i-a zis, dacă dorești să nu fii deportat, atunci șterge-o de aici de cu vreme. Așa a și făcut, a fugit nu se știe încotro”. O femeie pe nume Moskviciuk, administrator de case din Chișinău, a declarat: „În curând vom evacua din Basarabia toate persoanele suspecte”. De altfel, în luna mai Chișinăul fierbea de astfel de zvonuri. Până și corespondența interceptată de KGB conținea o mulțime de relatări despre apropiatele deportări. G.A. Jmurciuk, cetățean din raionul Sângerei, scria unei rude din regiunea Vorosilovgrad: „Nu ne scrieți scrisori, deoarece pe la noi lumea vorbește că toți basarabeni vor fi deportați în alte locuri”. Mulți moldoveni deportați în Siberia încă în iunie 1941 scriau rudelor de la baștină și întrebau dacă într-adevăr vor fi deportate degrabă și ele. „Pe la noi pe aici se aude, scria E.I. Buzdugan din regiunea Tomsk, că din Basarabia va fi deportată foarte multă lume. Așa să fie oare?”⁷⁶.

Din documentele arhivei ministerului securității naționale al Republicii Moldova, care încep să fie valorificate abia acum, cunoaștem că mulți basarabeni au intrat în formațiunile de luptă împotriva sovieticilor tocmai pentru că erau informați că urmau să fie izgoniți pentru totdeauna din satele lor. Prin iunie 1949, țăranul Gavril Andronovici din satul Condrățești, raionul Cornești, mărturisea într-un cerc de prieteni, care la scurt timp după aceea vor constitui nucleul organizației *Armata Neagră*, că fusese inclus în lista chiaburilor și că mâine-poimâine va fi ridicat și trimis în Siberia. Această știre a fost confirmată și de alți participanți la acea întrunire

⁷⁶ *Ibidem*, p. 405–410.

din casa lui Andronovici⁷⁷. Tribunalul militar din Odesa menționa că în 1949 mulți țărani din raioanele Cornești, Chișcăreni și Bravicea au aflat din timp despre ridicările ce se pregăteau, de aceea au părăsit satele și s-au ascuns prin păduri⁷⁸.

Ultimele directive privind deportarea au fost date la sfârșitul lunii iunie și începutul lui iulie 1949. Ceea ce se chema guvern al Moldovei fixa, prin hotărârea sa din 28 iunie 1949, numărul definitiv al familiilor care urmau să fie ridicate și repartizate lor pe raioane, iar prin decizia din 30 iunie aducea o serie de detalii care completau hotărârea menționată a guvernului sovietic din 6 aprilie privind confiscarea averii celor deportați⁷⁹. Tot la 30 iunie ministerul de interne al URSS stabilea că cele 11 280 de familii cu 41 200 de oameni (deci cu 350 mai mult decât se hotărâse la 6 aprilie) urmau să fie trimise în regiunile Kurgan, Tiumeni, Irkutsk, Altai, Bureat-Mongolia⁸⁰. Între timp, până nu fusese încă dat semnalul de atac, ofițerii KGB trimiși în județele și raioanele republicii lucrau cu sârg la completarea listelor, așa încât până la 2 iulie fuseseră luate la evidență 12 718 familii cu 43 387 de oameni ce ar fi urmat să fie expulzați din ținut⁸¹. Înainte de zisul semnal, se stabiliseră definitiv cifrele: 13 000 familii cu 45 537 de viitori expatriați⁸².

Cum se știe, semnalul pentru deportare (așa-zisa operație „Jug” – în traducere din rusește: „Sud”) a fost dat la ora 2 în noaptea zilei de 6 iulie.

REZISTENȚA POPULAȚIEI LA DEPORTĂRI

Deși autoritățile au luat toate măsurile ca operația să se desfășoare rapid și prin surprindere, totuși au existat numeroase cazuri de rezistență a acelor care urmau să fie arestați și evacuați. Din informația evident incompletă ce ne stă astăzi la dispoziție, cunoaștem că trupele însărcinate cu realizarea acestei operații au avut de înfruntat în multe locuri o împotrivire dârză a țăranilor, inclusiv rezistență cu arma în mână. Așa a fost în satele Clocușna, raionul Ocnița, Cosăuți, raionul Soroca, Băneștii Noi, raionul Orhei, Frumoasa, raionul Bravicea, Carahasani, raionul Olănești, Cunicea, raionul Cotuijeni, Răculești, raionul Susleni, precum și în raioanele Kotovsk și Chișinău.⁸³

Metoda cea mai răspândită și mai eficientă a fost totuși fuga țăranilor de acasă și din sate fie înainte de 6 iulie, fie chiar în momentul intrării trupelor în sate. Către acea dată, dispăruseră 508 familii care urmau să fie deportate, în alte 174 de

⁷⁷ Arhiva Ministerului Securității Naționale al Republicii Moldova (în continuare AMSNM), dosar 5 838 (în cazul lui Ion Borș ș. a.), vol. I, p. 22–23; dosar 00232, p. 299–300.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ Ion Șișcanu, *op. cit.*, p. 108–112.

⁸⁰ *TSIM*, p. 438–439. Ulterior, planul inițial de dislocare a fost modificat, așa încât multe familii au fost trimise în alte părți, inclusiv în regiunea Amurului și în ținutul Habarovsk (*Ibidem*, p. 447).

⁸¹ *Ibidem*, p. 439

⁸² *Ibidem*, p. 487.

⁸³ *Ibidem*, p. 452–453, 455, 460, 464–465, 475, 482, 486.

familii n-a fost găsită acasă nici o persoană matură, iar 105 familii s-au ascuns în momentul începerii ocupației⁸⁴. Cele mai multe familii au reușit să se salveze în raionul Chișinău, 64 din 141⁸⁵, adică tocmai în unul dintre raioanele care au opus cea mai mare rezistență Sovietelor.

Conform datelor oficiale generale, operația „Iug” se terminase spre sfârșitul zilei de 7 iulie, dar rapoartele din unele județe aparte⁸⁶ arată că de fapt aceasta a continuat încă cel puțin o zi, până la 8 iulie, ora 20.

Este foarte util a cunoaște reacția la deportări a populației care nu a avut de suferit (sau nu a suferit nemijlocit) de pe urma operației. Datorită mai ales străduințelor KGB-ului, care avea grijă de starea de spirit a populației, astăzi suntem în măsură să cunoaștem atitudinea acesteia față de izgonirea de la baștină a zeci de mii de țărani basarabeni, chiar dacă informația selectată de KGB este fragmentară și, desigur, tendențioasă. Astfel, cineva din Chișinău scria altcuiva, probabil din Rusia, că se procedase foarte bine cu așa-zisa răsculăcire, deoarece, se precizează în acea scrisoare, „chiaburii” se opuneau transformărilor sovietice și „mai ales urau populația nou-venită”. Câteva zile la rând, informa un altul, „întreaga Moldova a fost curățată de elemente dăunătoare și de oamenii cu un anumit trecut, străini față de puterea sovietică”. „În Moldova au fost lichidați chiaburii, ceea ce va îmbunătăți activitatea noastră și în special va fi mai ușor de trăit”. „Acum la noi totul va fi mai ieftin... Au fost eliberat multe apartamente, care sunt repartizate locuitorilor orașului”. „De la 5 pînă la 7 iulie 1949 în Chișinău a avut loc o curățare, adică mulți locuitori au fost deportați în Siberia. Sunt deportate persoanele care au ajutat nemților și românilor să activeze împotriva rușilor. Casele lor au fost date acelor orășeni care nu au locuințe”⁸⁷.

Astfel, oricât de vigilent era KGB-ul, totuși informația lui secretă, alcătuită cu cea mai mare grijă, n-a putut ascunde adevărul că izgonirea zecilor de mii de basarabeni a adus satisfacție doar anumitor categorii de străini, de regulă rușilor și în general sovieticilor care au dat năvală dincoace de Nistru în urma armatei roșii.

CUM APRECIA DEPORTĂRILE ÎNTREAGA POPULAȚIE A BASARABIEI

Aceeași informație demonstrează cu lux de amănunte că atitudinea generală a populației față de deportări a fost pronunțat negativă, hotărât dezaprobatore. Pe când românii basarabeni erau înspăimântați și disperați până la trecerea directă la răfuială cu oamenii noului regim, chiar mulți reprezentanți ai minorității

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 491; Ion Șișcanu, *op. cit.*, p. 109.

⁸⁶ *TSIM*, p. 475.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 496.

neromânești a populației se arătau dezorientați și descurajați de tot ce aducea acest regim. Nu putem aici reproduce decât o mică parte din numeroasele fapte menționate în rapoartele KGB-ului, deși este de la sine înțeles că această instituție n-a avut nici un interes să scoată în evidență dezastrul social-psihologic provocat de exilul forțat al basarabenilor.

Dăm, în continuare, doar câteva crâmpie dintr-o informație specială a KGB-ului, din 14 iulie 1949. „Iată noutatea din satul nostru. La 5 iulie ne-am culcat și n-am știut nimic, iar când ne-am trezit, am văzut 80 de gospodari în mașini. Dar de ce și pentru ce, ei singuri nu știu. Se vede că a sosit ceasul de la urmă, dacă te iau așa, fără nici o vină. Erau mari strigăte și plânsete. Toată lumea era speriată în așa măsură, că nimeni nu a mai ieșit la lucru în câmp. Nu se știe ce va fi și cu noi, adică cu acei care au rămas. Se zice că noi o vom păți și mai rău decât acei care au fost ridicați...”. „...Mare nenorocire au făcut în satul nostru și în satele învecinate, pentru că numai din satul nostru au luat 18 familii. Numai unul Dumnezeu știe unde au fost duse. Grâul se coace, dar nu are cine să-l strângă, deoarece oamenii sunt necăjiți și nu vor să lucreze. Pe câmp nu se vede nimeni...”. „Timpuri grele, viață chinuită, la 6–7 iulie au fost ridicate 10 familii. Din cauza asta oamenii și-au părăsit casele, satul e pustiu, fiecare casă e încuiată...”. „Situția nu e bună, nimeni nu-și dă seama ce va fi, la 6 spre 7 iulie din satul nostru au fost ridicate 7 familii. Le-au dat două ore pentru a se pregăti, unii au fost suiți în mașini dintr-o dată și fără nimic. Au luat mulți oameni și din alte sate și din orașul Chișinău...”. „...În satul nostru e mare nenorocire, deoarece au fost ridicați mulți oameni cu familiile lor. Numai unul Dumnezeu știe de ei, unde sunt și încotro au fost duși. Încă nu se știe cine va fi ridicat în rândul al doilea. În general, în ultimele patru zile nu ne-am mai oprit din plâns...”. „... Numai Dumnezeu știe cum mai trăim și noi, din satul nostru au fost deportate 20 de familii și nimeni nu știe nici măcar încotro au fost duse. Acum au sosit iar la sovietul sătesc și iar ne vor deporta. Au rămas casele pustii. Au scăpat doar acei care au fugit...”. „... Din satul nostru au ridicat mulți oameni. Lumea este tulburată, oamenii nici nu lucrează, dar nici nu stau pe loc, ci umblă dintr-un loc într-altul ca năuciți...”. „Azi la orele 2 noaptea au venit mașinile și au ridicat 14 familii. Era mare jale în sat atunci când i-au dus pe oamenii aceștia. Mare nenorocire a căzut pe capul nostru acum...”. „...E foarte rău de noi. În sat a fost mare nenorocire, au ridicat 11 familii. Se aude că vor mai fi deportați, dar nu se știe când. Oamenii noștri sunt speriați, nu muncesc, e jale pe capul lor, dar mare-i Dumnezeu...”. „...În orice parte ai privi, peste tot e jale și iar jale, deoarece în noaptea trecută au ridicat 60 de familii, iar acum așteptăm să ne ia și pe noi. Domnica e ferie că a murit, ea doarme și nimeni nu o va mai neliniști...”. „... Din satul nostru au fost ridicate o mulțime de familii, dar unde le-au dus – Dumnezeu știe. Iar acum stăm și noi ca frunza pe apă. ... E mare jale și durere, oamenii se vaietă și plâng...”. „...Îți spun cu lacrimi în ochi că Nichita și Anton au fost ridicați împreună cu fetele. Au fost ridicate 20 de

familii. Doamne, ce strigăte și bocete au mai fost la 6 iulie! Lui Nichita i-au luat oaia, porumbul și tot ce mai avea în casă. Sufletul ne este plin de jale ca Nistru de prundiș...”. „Pe mulți de la fabrica noastră i-au luat în timpul lucrului. Aceste trei zile am umblat cu toții ca înnebuniți. ... Lă piață totul ă devenit scump, moldovenii nu se mai văd, din sate a fost ridicată foarte multă lume...”. „Din toată Basarabia oamenii sunt ridicați tot așa ca în 1941. Din satul nostru au luat 19 familii, din Milești – 21 de familii. Au luat și femeii și copiii. Casele au rămas pustii. Se zice că aceștia au fost chiaburi, dar unii din ei nu aveau nici mătă. Iaca ce au avut oamenii noștri să tragă. Sunt trimiși la nord. Nimeni nu mai doarme acasă, toate casele sunt încuiate, satul e pustiu, nimeni nu cântă, nu se aude nici un strigăt vesel, pustiu adevărat...”. „... De la noi au ridicat astăzi 10 familii. Se aude că încă vor mai lua. Nu dea Domnul să ne ia și pe noi. Am ajuns zile tare grele. Azi dimineață era mare jale în satul nostru, așa jale cum n-a mai fost de când există satul acesta. S-a adunat toată lumea și plângea de fierbea satul. I-au luat cu mașinile. Of, of, e mare nenorocire în satul nostru...”. „Tata a terminat de coasă, acum trebuie să cărăm totul acasă, dar n-avem nici o dorință de a lucra de atunci de când au fost ridicați oamenii. Seara închidem totul, încuiem ușile și plecăm să înnoptăm unde ne duc ochii. Dimineața ne vom întoarce acasă, dacă nu se va întâmpla nimic...”. „... Am fost foarte întristați, și nu numai noi, ci toată lumea, pentru că din satul nostru au fost ridicați cei mai buni gospodari și i-au dus departe, dar unde – nimeni nu știe, știe doar unul sfântul duh. Erau mari strigăte și plânsete, ei strigau: Doamne Dumnezeul meu, ce am făcut și unde ne duc...”⁸⁸.

Potrivit datelor de la sfârșitul anului 1949, în acel an au fost deportate 11 293 de familii, care aveau 35 050 de suflete⁸⁹.

Statistica aceasta este departe de a fi completă, pentru că deportările s-au făcut și sub alte forme. Astăzi știm că până și foamea din anii 1946–1947 a fost folosită de către ocupanți pentru a ridica zeci de mii de oameni din sate și a-i trimite în zonele industriale sau de materie primă ale imperiului, ca forță de muncă ieftină. Astfel, la 16 decembrie 1946 comitetul raional de partid Ciadâr-Lunga informa conducerea republicii că era pe cale de a trimite în acele zone peste 3 000 de oameni de la 14 până la 50 de ani, la care se mai adăugau încă 118 familii înfometate⁹⁰. Nu poate fi uitat în acest context nici fenomenul FZO-ului (așa-zisa instruire la – sau pentru – fabrici și uzine), ceea ce a însemnat în realitate ridicarea din sate a zeci și sute de mii de tineri și adolescenți, folosiți mai ales în minele de extracție a cărbunelui și metalelor și dintre care foarte puțini au mai revenit la vatră, cei mai mulți, din cauza condițiilor de muncă din mine, pierzându-și viața încă în tinerețe.

Evident, mulți oameni înțelegeau natura și scopurile deportărilor. Adeseori fenomenul era explicat prin esența regimului adus în Basarabia de ocupația

⁸⁸ *Ibidem*, p. 497–499, 501–503, 506.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 539.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 320.

sovietică. Astfel, cetățeanca Pelaghia Șcekina din Lipovanca, raionul Cahul, spunea: „Sovieticii aceștia își bat joc de noi, chinuie norodul. Parcă asta poate fi socotită putere de stat?” S.S. Lența, locuitor din orașul Soroca, li se adresa tovarășilor săi de lucru: „Voi nu vedeți ce se face? Toate fărădelegile acestea ale bolșevicilor vor fi înscrise în istorie și nu vor fi iertați”. E. Enghirs, contabil în aceeași localitate, spunea că deportarea țăranilor înstăriți „s-a făcut pentru a influența restul masei țărănești și a o forța să intre cât mai repede în kolhoz, adică a realiza colectivizarea delaolaltă în Moldova”. Lucrătoarea de la comunicațiile din Cahul, Nina Bulavina, declara: „Ce fel de viață este asta? S-au deprins să-i ducă pe oameni în Siberia ca să le lucreze pe degeaba. Lui Staliņ nu-i este greu să-și îndeplinească planurile cincinale. Ce-l costă pe el? În așa fel pot fi îndeplinite toate planurile înainte de termen. În închisori sunt 40 de milioane, și foarte mulți sunt luați și de pe la noi”⁹¹.

Era firesc ca basarabenii să-și dea seama că deportările erau o măsură de deznaționalizare a băștinașilor. „Pe noi, moldovenii, spunea Parascovia Prepelică din orașul Soroca, ne vor deporta din Moldova și vor aduce aici ruși. Puterea sovietică vrea să-i nimicească pe moldoveni, deoarece toți aceștia sunt împot.iva puterii sovietice”. „Are loc doar deportarea moldovenilor, declara Alexandra Marcenco din Chișinău. Toți moldovenii din Chișinău vor fi deportați și vor rămâne aici numai ruși”. A.V. Caproș din satul Logănești, raionul Hâncești, astfel le vorbea consătenilor: „Vedeți cum se răfuiesc rușii cu moldovenii noștri? Își bat joc de noi, uitați-vă câți au fost deportați. Românii așa ceva nu făceau...”. Țăranul Vasile Pricop din satul Tochile-Răducani, raionul Leova, spunea că „îndată după sosirea lor în Basarabia, rușii au început să ridice norodul...”⁹².

Documentele de arhivă demonstrează că deportările au fost factorul nemijlocit, care i-a îndemnat pe sute și mii de oameni să lupte împotriva ocupației sovietice. Relativ la *Partidul Democrat Agrar*, de pildă, fuseseră deportați părinții și o soră a conducătorului partidului, Vasile Odobescu, părinții, frații și surorile lui Alexandru Duca, părinții, un frate și o soră de-ai lui Ilarion Tăutu⁹³. Aceeași a fost situația și în cazul grupării de luptă a lui Filimon Bodiu⁹⁴, al organizației *Armata Neagră*⁹⁵, al *Partidului Libertății*, al *Uniunii Democratice a Libertății*⁹⁶ și al tuturor celorlalte formațiuni antisovietice.

⁹¹ *Ibidem*, p. 502, 504, 506.

⁹² *Ibidem*, p. 503, 505, 507.

⁹³ AMSNM, dosar 6314 (dosar de arhivă 20843), vol. I, f. 15–20, 163–165, 261–263.

⁹⁴ *Ibidem*, dosar 6051 (dosar de arhivă 15040), vol. I, f. 6–211; vol. 2, f. 4–158 și altele.

⁹⁵ E. Postică, *Armata Neagră: organizație patriotică sau „bandă teroristă”?*, în „Țara”, 19 ianuarie 1995.

⁹⁶ Idem, *Partidul Libertății: reafirmarea ideii naționale*, în „Țara”, 5 decembrie 1995; Idem, *Uniunea Democrată a Libertății*, în „Țara”, 8 martie 1996.

PREMISES OF THE REVOLT OF THE BASSARABEANS
AGAINST SOVIET OCCUPATION (1945–1949)

Abstract

An analysis of the most important anti-Soviet organizations set up in Bessarabia can reveal the attitude of the Romanian Bessarabians towards the Bolshevik regime established after the invasion of June 1940, and reestablished at the end of WWII, in the second half of 1944. One argument is given by the fact that these organizations, the *Black Army*, whose appellation may sound rather strange given the circumstances, the Filimon Bodi Group, and the *Agrarian Democratic Party* acted especially in villages lying in a forested region mainly populated by Romanians. Another argument is that they were the largest anti-Soviet organizations in Bessarabia, counting a large majority of peasants among their members. Therefore, they were peasants' organizations of struggle against the Soviets and Bolshevism.

ROMÂNIA INTERBELICĂ – RELAȚII CU VECINII

INCIDENTELE DIN IANUARIE 1923 DE LA GRANIȚA ROMÂNNO-MAGHIARĂ

LUCIAN LEUȘTEAN

Perioada 1918–1920 a adus schimbări fundamentale națiunii maghiare. În afara unor voci izolate, elita politică și culturală maghiară transmisese poporului ungar, în perioada 1867–1914, un mesaj repetat cu obstinație, ce s-a impus ca atare în conștiința publică. „Compromisul” din 1867 fusese prezentat drept un act tranzitoriu, realizat doar în vederea catalizării renașterii maghiare; fusese necesar doar ca un instrument în urmărirea interesului maghiar în interiorul și în afara țării; producea avantaje economice palpabile și, în plus, aducea Ungariei o influență supradimensionată în politica europeană. Mai mult decât atât, cercurile conducătoare maghiare avuseseră o viziune dinamică asupra aranjamentului dualist, încurajându-se astfel speranța că, într-o zi, centrul de putere se va transfera de la Viena la Budapesta¹.

Una dintre condițiile fundamentale pentru renașterea națiunii maghiare era „menținerea” integrității teritoriale a Ungariei, ceea ce însemna, în concepția liderilor maghiari, că toate teritoriile care aparținuseră vreodată de Coroana maghiară, indiferent de compoziția lor etnică, trebuiau să rămână pentru eternitate părți componente ale Regatului Sfântului Ștefan². Acest teritoriu ungar, o „unitate geografică ideală”³, era locuit de o singură națiune, cea maghiară. Toate celelalte naționalități reprezentau doar intruși, veniți ulterior și manifestând o inferioritate culturală evidentă, ceea ce nu le conferea dreptul de a atenta la integritatea teritorială a națiunii maghiare⁴. Ungurii avuseseră o misiune „istorică”: apărarea creștinătății de tătari, turci și slavi (ulterior și de bolșevici), ceea ce le oferea

¹ Andrew J. Janos, *The Decline of Oligarchy. Bureaucratic and Mass Politics in the Age of Dualism (1867–1918)*, în *Revolution in Perspective, Essays on the Hungarian Soviet Republic of 1919*, ed. by A. J. Janos and William B. Slottman, Los Angeles, 1971, p. 23–24.

² Walter Kolarz, *Myths and Realities in Eastern Europe*, London, 1946, p. 86.

³ Count Apponyi, *Hungarian Foreign Policy*, Budapest, 1921, p. 4–5.

⁴ Karacsony, *The Historical Right of the Hungarian Nation to Its Territorial Integrity*, Budapest, 1920, p. 14.

anumite drepturi spiritual-istorice, prevalente asupra celor de natură etnică. Era o revenire la vechea idee a naţiunii politice maghiare: naţiunea era o categorie moral-culturală fără nici o legătură cu afiliaţiile etnice ale membrilor săi, dintre care mulţi puteau aparţine altor popoare; era vorba, deci, de o naţiune cu caracter multirasial şi multilingual⁵.

În aceste condiţii, nu este de mirare faptul că toţi cei care au condus în Ungaria după încheierea primului război mondial – radicali, pacifişti, socialişti, comunişti, conservatori sau legitimişti; revoluţionari sau contrarevoluţionari – au avut un ţel comun al politicii externe: conservarea/refacerea integrităţii teritoriale a Ungariei. Orice alt obiectiv fundamental de politică externă ar fi fost probabil respins de către poporul maghiar.

În noaptea de 30/31 octombrie 1918 s-a desfăşurat la Budapesta așa-numita „Revoluţie a crizantemelor”, ce a adus la putere Consiliul Naţional Maghiar, condus de contele Mihály Károlyi⁶, o personalitate care îşi dovedise în anii anteriori sentimentele sale pacifiste, antigermene şi proantantiste⁷. Cei mai mulţi dintre maghiari au sperat că Marile Puteri victorioase vor simpatiza cu principiile wilsoniene şi democratice ale guvernului Károlyi şi, pentru a-şi arăta aprobarea lor, vor trasa în mod favorabil noile frontiere ale Ungariei. Károlyi însuşi a nutrit speranţa că, prin reconstituirea unei Ungarii independente, el putea menţine loialitatea diferitelor naţionalităţi, putea apăra frontierele ei „istorice” şi putea câştiga sprijinul Aliat. A eşuat însă pe toate cele trei fronturi. Realităţile internaţionale nu vor lăsa nici o şansă unor astfel de iluzii. Puterile Antantei erau mult mai puţin interesate de caracterul democratic al guvernului, decât de faptul că Ungaria era unul dintre învinşii în război⁸. Regimul lui Károlyi era astfel etichetat, de la început, ca fiind urmaşul unui sistem compromis din punct de vedere moral⁹. Urmarea a fost că, în doar câteva luni, la sfârşitul anului 1918 şi la începutul lui

⁵ George Barany, *Hungary: From Aristocratic to Proletarian Nationalism*, în *Nationalism in Eastern Europe*, ed. by Peter F. Sugar and Ivo J. Lederer, Seattle and London, 1969, p. 291.

⁶ A.M.A.E., Fond 71–1914, E2, partea a II-a, vol. 45, f. 285.

⁷ *Histoire de la Hongrie*, ed. Ervin Pamlényi, Budapest, 1974, p. 450; József Galántai, *Hungary in the First World War*, Budapest, 1989, p. 316–319.

⁸ Un secretar de stat în Ministerul de Externe german remarcă: „Antanta nu se va lăsa uşor abătută de la planurile ei de către un Károlyi...” (1918 la români. *Desăvârşirea unităţii naţionale-statale a poporului român, Documente externe, 1916–1918*, vol. II, Bucureşti, 1983, p. 1178).

⁹ Când şi-a scris memoriile, Károlyi însuşi s-a lamentat că a ajuns la putere prea devreme, că ar fi trebuit să aştepte ca „dreapta” să preia responsabilitatea pentru înfrângere şi să suporte consecinţele (Mihály Károlyi, *Faith without Illusion. The Memoirs of Count Michael Károlyi*, London, 1956, p. 131). Iar Oszkár Jászi, unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai săi, susţinea că, dacă guvernul Károlyi ar fi venit la putere cu câteva săptămâni mai devreme, „istoria ar fi luat un alt curs” (Oszkár Jászi, *Revolution and Counter-revolution in Hungary*, New York, 1969, p. 19). Deci preluarea puterii ar fi trebuit să se facă sau mai devreme, sau mai târziu! Din păcate pentru stânga democratică maghiară, „istoria” nu a avut punctualitatea dezirabilă!

1919, România, Cehoslovacia și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor au ocupat teritoriile pe care le revendicau, iar regimul din Ungaria s-a prăbușit pe plan intern și a fost înlocuit de către o coaliție dominată de bolșevicul Béla Kun.

Béla Kun, adevăratul lider al regimului bolșevic de la Budapesta, ca și Mihály Károlyi înainte sa, a obținut mandatul pentru conducerea țării ca urmare a atitudinilor sale explicite în domeniul politicii externe. Fiind un apropiat al lui Lenin, părea foarte probabil ca el să atragă de la Rusia sovietică ceea ce Károlyi eșuase să obțină din partea puterilor occidentale, adică un sprijin manifest pentru politica externă maghiară. Oricum, în calitatea sa de comisar al poporului pentru afacerile străine, Kun nu a schimbat – nici n-o putea face – țelul de bază al politicii externe maghiare: menținerea integrității teritoriale a Ungariei istorice. S-a bucurat de popularitate atât timp cât a lăsat impresia că îi stă în putere să atingă acest obiectiv¹⁰; și-a pierdut încrederea poporului și pe cea a apropiaților săi atunci când a devenit evident că Lenin nu-i putea oferi decât încurajări și „saluturi tovărășești”. Decizia de a-i ataca pe români în iulie 1919 pare suicidală, însă era unica opțiune disponibilă. Altfel, ar fi fost înlăturat fie printr-o manevră internă, fie printr-o intervenție externă. Cele 133 de zile ale experimentului bolșevic din Ungaria au reprezentat o deslușită dovadă că „naționalismul maghiar ... cu cât se schimbă, cu atât rămâne același”¹¹.

În sfârșit, regimul Horthy, impus în toamna lui 1919, dar consolidat abia după ianuarie 1920, avea să aducă cu sine „Teroarea Albă” pe plan intern și relații extrem de tensionate cu vecinii¹², potențate de încercările de restaurație habsburgică și de diverse acțiuni revizioniste și iredentiste. Semnarea tratatului de la Trianon, la 4 iunie 1920, și ratificarea acestuia de către Parlamentul maghiar în toamna aceluiași an¹³ nu au dus la o normalizare a relațiilor cu vecinii¹⁴, ci doar la transformarea confruntărilor directe, deschise, în ceea ce am putea numi un „război rece”.

Trianonul a lăsat națiunea maghiară într-o neagră disperare. Durerea nu putea fi alinată decât prin încurajarea speranței că tratatul nu putea fi permanent, că mai devreme sau mai târziu el va fi modificat. Milioane de copii din Ungaria rosteau zilnic „Crezul maghiar”: „Cred într-un singur Dumnezeu,/ Cred într-o singură Patrie,/ Cred într-un unic etern Adevăr divin,/ Cred în învierea Ungariei. Amin”; deviza statului maghiar în primii ani interbelici devenise: „Ungaria

¹⁰ Tibor Hajdu, *Plans of Strategic Cooperation between the Russian and Hungarian Red Armies*, în *War and Society in East Central Europe*, vol. XX, *Revolutions and Interventions in Hungary and Its Neighbor States, 1918–1919*, New York, 1988, p. 367–374.

¹¹ Apud George Barany, *op. cit.*, p. 259.

¹² Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy, 1919–1945*, Budapest, 1979, p. 35–40.

¹³ Viorica Moisuc, *Tratatul de la Trianon – consacrare internațională a legitimității unirii Transilvaniei cu România*, în „Anale de istorie”, t. XXII, 1976, nr. 3, p. 44–57.

¹⁴ Vezi Valeriu Florin Dobrinescu, *România și Ungaria de la Trianon la Paris (1920–1947). Bătălia diplomatică pentru Transilvania*, f.l., 1996, p. 37–52.

trunchiată nu este țară, Ungaria întreagă este Rai!”¹⁵. Liderii de la Budapesta au transmis acest mesaj și către maghiarii rămași în țările din preajmă, aspirând în felul acesta să atenueze imensa frustrare resimțită de foștii stăpâni din Transilvania, Slovacia sau Voivodina¹⁶. În același timp, statul maghiar își exhiba o ură viscerală față de foștii cetățeni maghiari de altă origină etnică decât cea maghiară, acum cetățeni ai statelor care înconjurau Ungaria. Aceștia erau considerați a fi neloiali, trădători față de patria ungară, care îi acceptase și îi tolerase până la 1918.

Această ură față de „infideli” lua uneori și forma unor manifestări de o rară brutalitate. Spre exemplu, în primii ani interbelici, unii cetățeni români, în special cei originari din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, dacă doreau să călătorească în Ungaria sau doar să tranziteze teritoriul ungar în drum spre Viena sau alte destinații din Europa centrală și apuseană, au avut extrem de neplăcuta surpriză de a fi dați jos din tren, arestați și întemnițați vreme de luni sau chiar ani de zile, acuzați fiind de trădare sau spionaj în favoarea dușmanului¹⁷.

Propaganda revizionistă din Ungaria luase o amploare extraordinară în toamna anului 1922. Această recrudescență a revizionismului și iredentismului în Ungaria fusese catalizată și de încoronarea regelui Ferdinand și a reginei Maria, la Alba Iulia, la 15 octombrie 1922¹⁸. Ministrul României la Budapesta, Traian Stârcea, raporta îngrijorat la 23 octombrie: „guvernul întrebuintează necontentit toate mijloacele pentru a câștiga oameni marcanți din țările străine în vederea pregătirii terenului pentru cauza Ungariei. În prezent sunt peste 60 de reprezentanți din 18 state de la Liga Națiunilor, cărora zilnic li s-au organizat tot felul de invitații și vizite prin muzee, biserici și alte instituții cu care se laudă ungurimea; zilnic li se documentează civilizația acestei țări și nedreptatea strigătoare la cer ce i s-a făcut; și aproape nu trece săptămână fără ca să nu sosească la Budapesta astfel de străini și fără să nu se facă astfel de propagandă, în vederea pregătirii opiniei publice mondiale la sosirea momentului începutului revanșei”¹⁹.

În Ungaria, în primii ani după încheierea Marelui Război s-a produs o recrudescență a diverselor organizații și asociații cu caracter naționalist, ale căror

¹⁵ A.M.A.E., Fond 71/1920–1944, Transilvania, Iridenta ungară, 1920–1921, vol. 31, f. 19.

¹⁶ Într-un manifest „către frații noștri roboți”, din toamna anului 1922, se spunea: „Frații ardeleni, frați din nord și din sud, nici un moment să nu credeți că situația de azi va fi statornică. Hotărârea finală o vom face noi, maghiarii liberi. Până atunci păstrați praful de pușcă uscat. O astfel de răfuială va fi, încât povestind-o hoții nepoților lor, dacă vor avea nepoți, vor tremura” (Ibidem, vol. 32, f. 195).

¹⁷ Vezi, spre exemplu, A.M.A.E., Fond 71/1914, E2, partea I, vol. 154, f. 74 sau vol. 159, f. 213.

¹⁸ A.M.A.E., Fond Dosare speciale, 71/1922, Ungaria, Relații cu România, vol. 92/4, f. 11–12, 16–17; despre momentul încoronării, problematica internă aferentă și rezonanțe externe, cea mai bună analiză se găsește în I. Ciupercă, *România în fața recunoașterii unității naționale. Repere*, Iași, 1996, p. 53–83.

¹⁹ A.M.A.E., Fond 71/1920–1944, Ungaria, Politica internă, 1920–1923, vol. 43, f. 248.

țeluri esențiale erau revizionismul și irendentismul. Cele mai puternice erau MOVE (Asociația Forțelor de Apărare Națională), ÉME sau Ébredö (Asociația Maghiarilor care se Deșteaptă), TEVÉL (Liga Apărării Integrității Teritoriale a Ungariei), Asociația Etelköz și Asociația de Sânge a Dublei Cruci²⁰. Datorită presiunilor internaționale exercitate asupra Ungariei, în special din partea țărilor din Mica Înțelegere, la 5 iulie 1921 multe dintre aceste asociații au fost aparent desființate. În realitate, cele mai importante (MOVE și ÉME-Ébredö) au rămas intacte, iar celelalte, cele cu mai puțini membri, s-au reunit în aceeași zi în cadrul Partidului Apărării Patriei²¹. Aceste societăți naționaliste întrețineau legături cu grupuri din Germania ce aveau obiective asemănătoare²².

În a doua jumătate a anului 1922, propaganda maghiară antiromânească s-a întesit, prefigurând parcă o încercare de a trece de la vorbe la fapte²³. În domeniul confruntării propagandistice, de altfel, statul maghiar – prin energia enormă investită, prin sumele imense de bani cheltuite și mai ales prin imaginația în materie de mijloace și metode – a câștigat net confruntarea cu autoritățile românești. O recunoștea și atașatul comercial al României la Budapesta, Victor Stătescu: „propaganda ungară este un teren în care vecinii noștri dovedesc o rară fecunditate și ingeniozitate”²⁴. Și Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române își manifesta îngrijorarea față de activitățile maghiare: „deși adevărul prin puterea sa internă își formează ieșirea la iveală, totuși nu putem rămâne indiferenți față de calomniile și propagandele ce au început din nou a le face ungerii pe la toate congresele mondiale și prin broșurile ce le răspândesc”²⁵. Statul român însă, după efortul făcut în perioada Conferinței de pace de la Paris, renunțase, din motive diverse – de la veșnica penurie de mijloace financiare și până la o anumită delăsare izvorâtă din suficiență –, la o activitate propagandistică susținută²⁶.

Revizionismul maghiar a părut la un moment dat, în ianuarie 1923, să-și piardă caracterul de pericolozitate latentă și să se transforme într-o acțiune frontală, de amenințare directă împotriva integrității teritoriale românești. A existat un plan conceput în Ungaria, cu consimțământul și susținerea autorităților de la Budapesta, menit a realiza infiltrări în Transilvania cu scopul de a declanșa o revoltă împotriva românilor, ceea ce ar fi putut conduce la urmări neplăcute pentru stabilitatea României Mari.

²⁰ Ferenc Pölöskei, *Hungary after Two Revolutions (1919–1922)*, Budapest, 1980, p. 14–16; C. A. Macartney, *October Fifteenth. A History of Modern Hungary, 1929–1945*, Edinburgh, 1956, p. 29–33; Aurel Gociman, *România și revizionismul maghiar*, Cluj-Napoca, 1996, p. 186–193.

²¹ A.M.A.E., Fond 71/1920–1944, Transilvania, Iridenta ungară, 1922, vol. 32, f. 13–15.

²² Ibidem, f. 165.

²³ Vezi, spre exemplu, A.M.A.E., Fond 71/1920–1944, Transilvania, Propaganda revizionistă ungară, 1922, vol. 2, f. 134, 174, 184–185, 200–201, 239–241.

²⁴ Ibidem, f. 264.

²⁵ Ibidem, vol. 3, f. 7.

²⁶ Nicolae Dascălu, *Propaganda externă a României Mari (1918–1940)*, f.l., 1998, p. 17–18.

Există puține referiri în istoriografia română la evenimentele din ianuarie 1923. Una dintre aceste referiri se găsește în monumentală lucrare, cu aspect de operă de colectiv²⁷, dar semnată doar de Mircea Mușat și Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*. Ne permitem să cităm în întregime textul respectiv: „La începutul anului 1923 au avut loc manevre ale trupelor ungare în unele zone ale frontierei cu România. Imediat, trimișii României în Franța, Anglia și Italia (Victor Antonescu, Nicolae Titulescu și Alexandru Emanoil Lahovary) au informat guvernele respective asupra acestor aspecte. Demersurile României au determinat marile puteri să adreseze guvernului ungar, prin ambasadorul Italiei la Budapesta, o notă de protest prin care cerea (*sic!* – L.L.) încetarea manevrelor militare la frontierele cu vecinii. Totodată, ele au creat o comisie militară²⁸ compusă din reprezentanți ai Angliei, Franței și Italiei care să ancheteze asupra situației semnalate”²⁹. Această informație a fost preluată din ziarul „Viitorul” și „L’Indépendance Roumaine” din 16 ianuarie 1923. Nu se precizează în nici un fel finalitatea evenimentelor respective.

Și Viorica Moisuc amintește de un moment de tensiune în relațiile româno-maghiare spre sfârșitul anului 1922: „În toamna și iarna anului 1922 au fost masate trupe la frontierele Ungariei cu România și Cehoslovacia, au fost provocate numeroase incidente de frontieră, concomitent cu organizarea, după 10 decembrie, a unei serii de manifestații și reuniuni publice în localități situate de-a lungul frontierei cu România; în cadrul acestor manifestații au fost adoptate moțiuni în care se cerea anularea tratatului de pace de la Trianon și refacerea «Marii Ungarii»”³⁰. Autoarea concluzionează că amploarea acțiunilor maghiare a determinat trimiterea către autoritățile ungare a unei note comune de protest, anglo-franco-italiană, precum și a unei note verbale din partea statelor din Mica Înțelegere³¹.

Să vedem ce se ascunde în spatele acestor fraze. Informații despre acțiunile autorităților maghiare de încălcare a unora dintre clauzele militare ale Tratatului de la Trianon ajunseseră la București de-a lungul întregii toamne a anului 1922³². Însă de la mijlocul lunii decembrie a anului 1922, mesajele și rapoartele reprezentantului României la Budapesta, Traian Stârcea, încep a avea un caracter dramatic, indicând îngrijorarea crescândă a autorului lor. Spre exemplu, într-o

²⁷ Nu este vorba doar o figură de stil, ci despre o situație indubitabilă; pot fi identificate în această lucrare fragmente întregi din operele altor istorici. Poate că erau doar similitudini de gândire!

²⁸ În realitate, nu a fost înființată o nouă comisie care să cerceteze respectivele evenimente, ci era vorba doar de Comisia Militară Interaliată de Control, statuată prin tratatul de la Trianon.

²⁹ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, partea I, 1918–1933, București, 1986, p. 1030.

³⁰ Viorica Moisuc, *Premisele izolării politice a României, 1919–1940*, București, 1991, p. 152.

³¹ *Ibidem*, p. 153.

³² Vezi A.M.A.E., Fond 71/1920–1944, Ungaria, Probleme militare, 1921–1925, vol. 55, f. 75–76, 81–82, 98–103.

telegramă trimisă Ministerului Afacerilor Străine, la 13 decembrie 1922, Stârcea oferă informații despre o mare adunare care se desfășurase la 10 decembrie, la Békéscsaba, unde 10000 de refugiați maghiari din Transilvania³³, din comunele de lângă frontieră, protestaseră împotriva tratatului de la Trianon și a presupuselor atrocități comise de către români. Principala cerere cuprinsă în moțiunea pe care o adoptaseră participanții la reuniunea respectivă viza „organizarea unui plebiscit în teritoriile ocupate temporar de români, în caz contrar fiind necesar apelul la arme”³⁴. Ministrul român la Budapesta sublinia faptul că autoritățile maghiare nu numai că au aprobat reuniunea, dar au și participat la această manifestare „în spirit de ură și revanșă”. De asemenea, presa maghiară a prezentat evenimentul prin articole de o violență extremă la adresa țării noastre.

Informații îngrijorătoare despre situația din Ungaria, din vecinătatea graniței cu România, soseau la Ministerul Afacerilor Străine și din partea Ministerului de Interne, Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale. Spre exemplu, o adresă din 31 decembrie 1922 indica ce cântau soldații armatei ungare încartiruiți la Debrecen atunci când mergeau la instrucție și traversau orașul³⁵: „În ograda mamei mele jalea e adâncă,/ În ograda mamei mele soldați valahi umblă./ Nu mai plânge mamă dragă, jalea-ți va dispărea/ Când în ogrăjiora-ți mică, soldați secui vor umbla./ Tâlharului, mizerabilului și câinelui de moț/ Îi vom smulge părul unsuros,/ Bătu-l-ar Dumnezeu maghiarilor/ Pe blestematul de valah”³⁶.

La 26 decembrie 1922, Stârcea revine cu o nouă telegramă în care prezintă informații primite de la un informator de încredere, plătit de Legația română de la Budapesta. Era vorba despre un plan semioficial ungar de pregătire a unei revolte a maghiarilor din România și Cehoslovacia. În Ungaria de răsărit și de nord se adunau sute de „insurgenți” cărora li se puneau arme la dispoziție și care trebuiau ca în luna ianuarie să organizeze incursiuni peste granițe (în zonele Arad, Oradea Mare, Satu Mare și Careii Mari din România, precum și în direcția Kassa – Cehoslovacia) și să declanșeze revolte în Transilvania și Slovacia. Aceste informații au fost comunicate imediat miniștrilor de război și de interne, pentru a adopta măsurile corespunzătoare, precum și ambasadorului cehoslovac în România, Veverka³⁷.

La 30 decembrie Traian Stârcea transmite un mesaj disperat de la Budapesta prin care comunică M.A.S. că o anchetă întreprinsă de către secretarul de legație Gh. Davidescu, pentru a elucidă cauzele întârzierilor foarte mari ale telegramelor

³³ Despre problema refugiaților, vezi István I. Mocsy, *Partition of Hungary and the Origins of the Refugee Problem*, în *War and Society in East Central Europe*, vol. VI, *Essays on World War I: Total War and Peacemaking. A Case Study on Trianon*, ed. by Béla K. Király, Peter Pastor and Ivan Sanders, New York, 1982, p.491–508

³⁴ A.M.A.E., Fond Dosare speciale, 71/1923, Ungaria, U9, vol. 93/1, f. 1.

³⁵ A.M.A.E., Fond 71/1920–1944, Transilvania, Propaganda revizionistă ungară, 1922, vol. 2, f. 283.

³⁶ Ibidem, f. 284.

³⁷ A.M.A.E., Fond Dosare speciale, 71/1923, Ungaria, U9, vol. 93/1, f.2–4.

Legeții trimise la București, ajunseser la concluzia că maghiarii sunt responsabili de acest lucru și, mai important, că ei cunoșteau „cel puțin o parte a cifrului nostru”. Mesajul a stârnit panică la București, experții ministerului lucrând în perioada 30 decembrie 1922 – 3 ianuarie 1923 zi și noapte pentru a înlocui cifra³⁸.

La 2 ianuarie 1923 o telegramă venită de la ambasada noastră din Berlin confirma informațiile lui Stârcea: „sub făgăduiala unei recompense ce i s-ar acorda din partea guvernului român, în cazul când cele afirmate s-ar dovedi exacte, un fost ofițer german, reîntors de două zile din Ungaria, a ținut să facă următoarele destăinuiri asupra unui atac pe care guvernul de la Budapesta l-ar plănuși împotriva României: în noaptea de 20/21 ianuarie 1923, o ceată 600–700 de oameni va trece granița românească în pâlcuri mici și se vor reuni la 2 km de graniță, unde vor găsi armele și munițiile necesare, adunate de pe acum. De aci, ceata se va îndrepta spre Arad, cu intenția de a surprinde garnizoana nepregătită, a o masaca, a distruge firele telegrafice și a pune stăpânire pe localurile administrative. Acesta ar fi semnalul unei răscoale generale împotriva românilor, la care ar participa peste 150.000 de maghiari, care toți ar poseda arme ascunse. Mișcarea, pusă la cale acum două luni, cu prilejul unei vizite pe care amiralul Horthy a făcut-o la moșia contelui Esterhazy, este pregătită la noi de un oarecare László, fost farmacist, originar din Transilvania, expulzat din țară, actualmente aflat clandestin la Arad, cu pașaport fals sau fără pașaport. Complicii săi ar fi un anume Barday, chimist, și un impegat c.f.r. al cărui nume nu este cunoscut informatorului”³⁹.

Lucrurile începeau să se lege. Autoritățile române intră în alertă maximă. Este vorba despre Ministerul de Război, cel de Interne (în special Direcția Poliției și Siguranței Statului) și Ministerul Afacerilor Străine. Rapoarte ale Siguranței din 10 ianuarie 1923 oferă informații despre reuniuni secrete de pe teritoriul maghiar ale unor ofițeri superiori, unde s-ar fi hotărât un atac în direcția Oradea Mare⁴⁰.

De asemenea, Inspectoratul General de Siguranță al Dobrogei comunică faptul că Marele Stat Major al armatei bulgare a dat ordin confidențial către grăniceri să sape tranșee în fața fiecărui pichet. În plus, efectivul trupelor din garnizoana Rusciuk se dublase, ajungând la 40 000 de soldați, iar în prima decadă a lunii ianuarie s-au observat mari mișcări de trupe în timpul nopții spre granița Dobrogei, în direcția Rasgrad și Chemanlar⁴¹. Astfel de temeri privitoare la o eventuală acțiune comună a inamicilor României nu reprezentau o noutate. De-a lungul întregii perioade interbelice autoritățile românești s-au temut de pericolul unei acțiuni concertate a vecinilor revizionști⁴², iar ceea ce s-a întâmplat în 1940 a confirmat aceste temeri.

³⁸ Ibidem, f. 11.

³⁹ Ibidem, f. 12.

⁴⁰ Ibidem, f. 30.

⁴¹ Ibidem, f. 31.

⁴² Vezi, spre exemplu, informațiile obținute de Traian Stârcea din surse iugoslave și trimise la București la 6 februarie 1923, referitoare la niște discuții desfășurate la Berlin între delegați bulgari, unguri și sovietici (A.M.A.E., Fond 71/1920–1944, Ungaria, politica internă, 1920–1923, vol. 43, f. 296).

Alexandru Cretzianu, diplomat în cadrul M.A.S.⁴³, i-a comunicat, la 10 ianuarie, lui I. G. Duca, ministrul de externe, aflat atunci la Paris, știri privitoare la pregătirile militare ale Ungariei și Rusiei și l-a rugat să insiste pentru trimiterea de material de război din Franța⁴⁴. Răspunsul lui Duca, adresat Ministerelor de Finanțe și de Război, indica faptul că acesta se ocupase de chestiune la Paris, dar încheia astfel: „insist asupra trebuinței de a începe organizarea fabricațiunii la noi în țară”⁴⁵. Era un indiciu că negocierile lui Duca din capitala Franței pentru obținerea unui împrumut destinat achiziționării de material militar nu păreau prea fructuoase. României nu-i rămânea decât varianta apelului la resursele proprii, inevitabil limitate⁴⁶.

Pentru a se contura o atitudine comună în privința Ungariei, diplomația românească a făcut apel la statele Micii Înțelegeri. C. Hiott, reprezentantul nostru la Praga, s-a întâlnit cu Eduard Beneš, ministrul de externe cehoslovac, convenind cu acesta să se efectueze imediat mișcări de trupe la granițele celor două țări cu Ungaria, să se acționeze prin reprezentanții Micii Antante la Budapesta pentru atragerea atenției guvernului maghiar asupra consecințelor acțiunilor sale, să se avertizeze marile puteri Aliate și să se abordeze în mod similar, împreună cu Iugoslavia și Grecia, și chestiunea bulgară⁴⁷.

Th. G. Emandi, reprezentantul român la Belgrad, a încercat să ralieze și guvernul Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor într-o asemenea abordare tranșantă, însă acțiunea a fost primită oarecum fără entuziasm, ministerul de externe din această țară dorind calmarea spiritelor, declarându-se satisfăcut de negațiile guvernului maghiar și sugerând că nu este bine să se lase impresia că Mica Înțelegere are o atitudine „provocatoare”⁴⁸.

Exista, de altfel, o anumită continuitate de abordare a statului iugoslav în privința Ungariei. Încă din 1919, în perioada când la Budapesta se instalase la putere coaliția bolșevico-social-democrată dominată de Béla Kun, planurile de intervenție Aliată împotriva penetrării comuniste în centrul Europei fuseseră primite cu răceală la Belgrad⁴⁹. Și după eliminarea focarului bolșevic din Ungaria, relațiile dintre statul iugoslav și cel maghiar n-au fost foarte tensionate, mulți dintre liderii unguri considerând că Regatul Sârbo-Croato-Sloven era singurul

⁴³ Pentru începutul carierei sale diplomatice, vezi Alexandru Cretzianu, *Relapse into Bondage: Political Memoirs of a Romanian Diplomat, 1918–1947*, ed. by Sherman David Spector, Iași, 1998, p. 21–32.

⁴⁴ A.M.A.E., Fond Dosare speciale, 71/1923, Ungaria, U9, vol. 93/1, f. 21.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Vezi I. Ciupercă, *Probleme ale relațiilor internaționale ale României după primul război mondial*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”, Iași, tom XVIII, 1981, p. 354–359.

⁴⁷ A.M.A.E., Fond Dosare speciale, 71/1923, Ungaria, U9, vol. 93/1, f. 32.

⁴⁸ Ibidem, f. 61.

⁴⁹ Mária Ormos, *From Padua to the Trianon*, Boulder, 1990, p. 219, 222, 232, 322.

vecin față de care se putea realiza o apropiere⁵⁰. Pe de altă parte, dintre toate statele din jurul Ungariei, cel iugoslav părea cel mai puțin stabil: disensiunile dintre sârbii ortodocși și croații catolici trebuiau, în concepția conducătorilor maghiari, speculate. În plus, singura componentă a Micii Înțelegeri împotriva căreia Ungaria putea spera să obțină sprijinul unei mari puteri (Italia) era Iugoslavia⁵¹. Acestea ar putea fi motivațiile pentru care Regatul Sârbo-Croato-Sloven a fost uneori mai reținut decât România sau Cehoslovacia în privința unei atitudini aspre față de Ungaria, însă aceste rețineri nu s-au transformat niciodată într-o apropiere reală între cele două țări.

Revenind la incidentele din ianuarie 1923, trebuie spus că, între timp, în noaptea de 8/9 ianuarie, cu 12 zile mai devreme de data cunoscută de autoritățile române, în preajma orelor 24, trei grupuri mici, a câte 5–8 oameni, au încercat să forțeze granița română în direcțiile Oradea Mare, Chișinău Criș și Arad. Grănicerii români erau pregătiți și au reacționat prin deschiderea focului. Li s-a răspuns în același fel, schimburile de focuri durând doar câteva minute, după care atacatorii s-au retras, nici una dintre părți nesuferind pierderi⁵². Incidente asemănătoare s-au produs și în seara zilei de 10 ianuarie⁵³.

Acestea au fost, practic, singurele rezultate ale planului conceput pe teritoriul maghiar. În rest, se poate aminti doar accentuarea fenomenului de propagandă antiromânească printre maghiarii din Transilvania și răspândirea de zvonuri în sensul că Ungaria va porni un război de reîntregire dacă nu va reuși să obțină desfășurarea unui plebiscit⁵⁴. În această activitate de propagandă iredentistă, un rol important – o știm dintr-un raport al prefectului de Bihor, Petre Pârvulescu – l-a deținut Episcopia romano-catolică din Oradea Mare, ai cărei conducători beneficiau de pașapoarte diplomatice permanente eliberate de Ministerul Afacerilor Străine, ceea ce le facilita „naveta permanentă între Gyula și Oradea Mare”. Prefectul de Bihor își încheia raportul său: „Chiar episcopul unit Frențiu răspândește ideea că noi suntem agresivi, iar ungurii nu fac decât să se apere. Vă asigur, d-le ministru al afacerilor străine, că vom veghea aci la graniță și ne vom face întreaga datorie”⁵⁵.

Traian Stârcea, ministrul României la Budapesta, a adresat un protest comun, împreună cu ambasadorii iugoslav și cehoslovac, guvernului maghiar, la 13 ianuarie,

⁵⁰ Magda Ádám, *The Little Entente and Europe (1920–1929)*, Budapest, 1993, p. 233–234.

⁵¹ Venirea la putere a lui Mussolini, la 31 octombrie 1922, a născut speranțe la Budapesta. Paradoxal însă, liderul fascist nu i-a încurajat pe maghiari și a preferat, cel puțin vreme de câțiva ani, să aibă relații bune cu statele Micii Înțelegeri (Christopher Seton-Watson, *Italy from Liberalism to Fascism, 1870–1925*, London, 1967, p. 680; John Whittam, *Fascist Italy*, Manchester, 1995, p. 101).

⁵² A.M.A.E., Fond Dosare speciale, 71/1923, Ungaria, U9, vol. 93/1, f. 46.

⁵³ Ibidem, f. 211–212.

⁵⁴ Ibidem, f. 54–55, 57.

⁵⁵ Ibidem, f. 97.

pentru incidentele de la graniță⁵⁶. Cei trei reprezentanți în capitala Ungariei ai țărilor din Mica Înțelegere au transmis acasă opinia lor referitoare la faptul că „deocamdată guvernele noastre să se folosească de materialul pe care îl punem la dispoziție pentru a face o propagandă serioasă în străinătate, arătându-se opiniei mondiale și în special Marilor Puteri aliate, chiar cu textele discursurilor și descrierilor manifestațiilor apărute în presa maghiară, cum că Ungaria este o țară în care spiritele sunt ținute într-o neconținută agitație în vederea războiului de revanșă, anihilând deci prin acest mijloc toate declarațiunile ce guvernul maghiar nu lipsește de a le face pentru a dovedi că Ungaria este o victimă a mașinațiunilor Miciei Antante”⁵⁷.

Traian Stârcea trimitea la București, la 20 ianuarie 1923, o telegramă lungă de câteva pagini în care solicita o acțiune hotărâtă din partea Ministerului Afacerilor Străine pentru demonstrarea atitudinii de rea-credință din partea maghiarilor. În acest sens, transmitea la București un colaj format din tăieturi din ziarele oficioase maghiare și promitea că va trimite și o lucrare despre societățile iredentiste din Ungaria⁵⁸. De asemenea, atașatul militar al României la Budapesta, colonelul Motaș, completa telegrama lui Stârcea cu un referat în care demonstra, bazându-se pe constatări oficiale extrase din unele rapoarte ale Comisiei Militare Interaliatate de Control, că Ungaria nu respecta anumite clauze militare din tratatul de la Trianon: articolele 103 (suprimarea serviciului militar obligatoriu), 106 (interzicerea oricărei măsuri de pregătire a mobilizării), 112 (interzicerea ca așezămintele de învățământ și societățile sportive să se ocupe de chestiuni militare), 113–114 (deținerea anumitor tipuri de armament și muniție), 115 (fabricarea armelor, munițiilor și altor materiale de război), 119 (interzicerea fabricării și importării de gaze toxice)⁵⁹.

Guvernul de la Budapesta, deși dezamăgit de nereușita acțiunilor sale din prima decadă a lunii ianuarie 1923, a știut să profite de pe urma acestui eșec lamentabil, minimalizând evenimentele și reușind să convingă Comisia Interaliată de Control în privința faptului că au fost unele operațiuni anarhice ale unor persoane private, fără nici o legătură cu oficialitățile maghiare. Rolul decisiv pentru stabilirea acestei concluzii, în fond sugerată de maghiari, a fost – o știm din raportul concluziv al lui Traian Stârcea de la Budapesta, din 20 ianuarie 1923 – cel al delegației italiene, care s-a arătat favorabilă părții maghiare⁶⁰. Era, de altfel, în spiritul politicii externe a Italiei din acea perioadă, când se încerca extinderea influenței italiene în Europa centrală și răsăriteană⁶¹.

⁵⁶ Vezi „Universul”, an XLI, nr. 11/15 ianuarie 1923.

⁵⁷ A.M.A.E., Fond Dosare speciale, 71/1923, Ungaria, U9, vol. 93/1, f. 107.

⁵⁸ Ibidem, f. 107–108.

⁵⁹ A.M.A.E., Fond 71/1920–1944, Transilvania, vol. 33, f. 20–23.

⁶⁰ A.M.A.E., Fond Dosare speciale, 71/1923, Ungaria, U9, vol. 93/1, f. 108; vezi și raportul din 31 ianuarie 1923 al atașatului militar al României în Ungaria, col. D. Motaș (Ibidem, f. 299).

⁶¹ Vezi și *supra*, nota 51.

De altfel, Stârcea se plângea de faptul că, chiar dacă ar fi dorit să facă anchetă adevărată, Comisia Interaliată de Control nu ar fi putut, deoarece partea maghiară supraveghea în întregime deplasările în teritoriu ale ofițerilor Aliți. Aceștia urmau să fie însoțiți de un interpret ungar, care trebuia să cunoască dinainte la ce oră și la ce gară trebuia să se prezinte în vederea plecării. În consecință, toate garnizoanele aflate de-a lungul căii ferate respective erau avertizate de sosirea controlului, având timp suficient pentru îndepărtarea elementelor incriminatorii. Iar dacă nu puteau fi șterse toate urmele, nici măcar nu se permitea accesul ofițerilor aliți în anumite depozite, sub pretextul că acestea aparțineau „unei autorități civile”, fiind deci necesar acceptul unui procuror, care era de obicei greu de găsit... etc.⁶².

Concluziile anchetei respectivei comisii au sugerat că românii au reacționat exagerat la un incident minor. Era, în fapt, un „certificat de bună purtare”⁶³ acordat Ungariei, prin care se atesta că nu existaseră mișcări sau concentrări de trupe, ceea ce permitea autorităților maghiare să afirme că țara lor era victima „mașinațiunilor” Micii Înțelegeri, în special ale României⁶⁴.

Diplomațiile marilor puteri au preluat acest punct de vedere, se plângea Victor Antonescu într-o telegramă trimisă din Paris la 25 ianuarie 1923⁶⁵, România nereușind să argumenteze gravitatea acțiunilor întreprinse de partea maghiară, datorită în principal lipsei dovezilor concrete. Nici măcar ofițerii francezi din Ungaria nu constatașeră nimic anormal la frontiera româno-maghiară⁶⁶, iar ministrul Franței la Budapesta nu detectase nimic suspect în atitudinea guvernului maghiar⁶⁷. Însuși mareșalul Ferdinand Foch, cel care de atâtea ori susținuse punctul de vedere românesc în perioada Conferinței de pace de la Paris⁶⁸, de data

⁶² A.M.A.E., Fond Dosare speciale, 71/1923, Ungaria, U9, vol. 93/1, f. 109.

⁶³ Ibidem, f. 299.

⁶⁴ Ibidem, f. 110.

⁶⁵ Ibidem, f. 247–248.

⁶⁶ Se prelungea în acest fel o situație care data din perioada de după încheierea armistițiilor de la finalul primului război mondial. Ofițerii francezi care se aflau la Budapesta sau Belgrad trimiteau la Paris rapoarte favorabile punctului de vedere maghiar (vezi Peter Pastor, *Hungary between Wilson and Lenin: the Hungarian Revolution of 1918–1919 and the Big Three*, New York, 1976, p. 97–104, 107–108; idem, *The French Military Mission in Hungary, 1918–1919*, în vol. *War and Society*, XX, p. 254–255), iar cei aflați în subordinea generalului H. M. Berthelot, aflat la București, scriau rapoarte filoromânești și antimaghiare, Gh. Iancu, G. Cipăianu, *La consolidation de l'union de la Transylvanie et de la Roumanie (1918–1919)*, *Témoignages français*, București, 1990, p. 140–147 (raportul Landrot), p. 180–225 (raportul Patey), p. 226–234 (raportul Sangnier), p. 241–259 (raportul Brevette Hayaux de Tilly).

⁶⁷ De altfel, cercetătoarea maghiară Magda Ádám, bazându-se pe un raport al lui Doucet, filomaghiarul ministru al Franței la Budapesta, ajunge la concluzia că România lansase niște acuzații nefondate la adresa Ungariei (*op. cit.*, p. 254).

⁶⁸ Vezi, spre exemplu, Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari, Campania armatei române din 1918–1919*, București, 1994, p. 174–175.

aceasta minimaliza evenimentele, considerând că vreo două sentinele maghiare s-au rătăcit din cauza ceții și au trecut frontiera română. Totuși, la insistențele Franței, s-a hotărât amânarea suprimării existenței Comisiei Interaliatate de Control, înființată prin tratatul de la Trianon. Era singurul aspect pozitiv al unei afaceri de pe urma căreia statul român nu a avut prea multe de câștigat.

Diplomația maghiară a reușit să acrediteze ideea că incidentele din ianuarie 1923 nu reprezentau decât un pretext pentru ca statele Micii Înțelegeri să ocupe noi teritorii maghiare. E. Papiniu, ministrul român în Austria, trimitea la București⁶⁹, la 28 ianuarie 1923, o copie a unui interviu pe care ministrul Ungariei la Viena îl acordase influentului ziar „Neues Wiener Tageblatt” din 26 ianuarie: „Ceea ce s-a întâmplat reprezintă o confirmare a faptului că Ungaria nu urmărește nici cea mai mică activitate contra vecinilor săi. Noi am dovedit deja cu prisosință că pretensele atacuri asupra României nu au avut loc niciodată. Noi bănuim că se pregătesc noi acțiuni diplomatice ale Micii Înțelegeri și că în curând se vor născoci iarăși motive pentru a ne atribui intențiuni de agresiune, a ne arăta în Europa ca tulburători ai păcii și a încuraja și înrăutăți situația noastră în interior și în străinătate. Ce scop final urmăresc aceste fapte și unde vrea să ajungă Mica Înțelegere? Aceasta nu dorește decât un pretext pentru a ajunge pe teritoriul unguresc și a-l ocupa”⁷⁰.

Până la urmă tensiunea s-a aplanat din dorința ambelor părți: românii și-au dat seama că nu pot specula incidentele pe plan internațional, iar maghiarii nu au dorit să forțeze nota, în contextul în care Ungaria aspira la eliminarea statutului de stat învins (Ungaria fusese deja admisă, în 1922, în Liga Națiunilor). Calmarea spiritelor s-a manifestat și la recepția pe care regentul Horthy a oferit-o, la 30 ianuarie 1923, tuturor șefilor misiunilor diplomatice acreditate la Budapesta. Acolo a avut loc o discuție amicală între Traian Stârcea și contele István Bethlen, primul-ministru maghiar⁷¹. Stârcea a raportat ulterior la București: „Contele Bethlen mi-a spus că are toată bunăvoința de a intra în raporturi cât mai strânse cu țara noastră, dar i-am răspuns că de doi ani guvernul român a fost împăciuitor și a întins mâna în mod loial Ungariei, însă cu mult regret constat că dorința României nu a ajuns la nici un rezultat bun. Contele Bethlen mi-a spus că timpul nu este pierdut și că am putea intra acum în niște raporturi cât se poate de strânse. Înțelegând aluzia care mi-o făcea, i-am răspuns că raporturi strânse, așa cum le înțelege Domnia Sa, deocamdată nu s-ar putea realiza, deoarece avem legături

⁶⁹ A.M.A.E., Fond Dosare speciale, 71/1923, Ungaria, U9, vol. 93/1, f. 253.

⁷⁰ Ibidem, f. 261–262.

⁷¹ Bethlen era renumit pentru stăpânirea sa de sine. Iată cum îl caracteriza Gusztáv Gratz, un fost ministru de externe al Ungariei (ianuarie-aprilie 1921): „Secretul superiorității sale constă în principal în bunul său simț și în judecata sobră. Nu este niciodată nervos sau nerăbdător; mișcările sale sunt studiate, iar gesturile sale sunt bine coordonate. Răceala sa merge adesea atât de departe, încât pare lipsit de pasiune, chiar impasibil” (Gustav Gratz, *Count Stephen Bethlen*, în „The Hungarian Quarterly”, t. III, 1937, no. 2, p. 210).

politice pe care le cunoaşte, iar Ungaria nu a dat dovadă faţă de România decât de sentimente duşmănoase. Domnia Sa m-a întrebat: Mica Antantă?, iar eu i-am răspuns afirmativ, adăugându-i că în schimb am putea începe acum raporturi de bună vecinătate, care să pregătească pentru mai târziu un teren cât mai favorabil, căci nu se pot prevedea de astăzi viitoarele constelaţiuni politice. Atunci contele Bethlen mi-a răspuns: Cu toate acestea, eu prefer să începem mai bine acum, decât mai târziu, repetându-mi această frază de două ori⁷².

Ce concluzii am putea trage de pe urma incidentelor din ianuarie 1923? În primul rând, faptul că maghiarii nu considerau ceea ce se realizase în 1918 în România, Cehoslovacia şi Iugoslavia ca fiind ceva definitiv, iar tratatul de la Trianon era văzut ca având un caracter temporar. Planurile maghiare, de genul celui din finalul anului 1922 şi începutul lui 1923, s-au succedat de-a lungul întregii perioade interbelice. De multe ori, iniţiativele veneau din partea unor asociaţii private sau a unor persoane particulare, dar primeau aproape întotdeauna sprijinul moral şi material al autorităţilor oficiale maghiare. Pe de altă parte, aceste conspiraţii păreau teribile pe hârtie, însă în practică ele nu izbuteau mare lucru, nereuşind decât să confirme vigilenţa vecinilor Ungariei, pregătiţi în permanenţă să riposteze cu duritate, inclusiv prin forţa armelor.

Ungurii îşi supraestimau forţele, nefiind capabili să se obișnuiască cu ideea că aparţin unui stat mic, fără influenţa de altă dată şi fără capacitatea de a produce mari schimbări în Europa. La fel ca şi la Conferinţa de pace de la Paris, unde delegaţia maghiară, cu inconştienţă, sau poate datorită unei mentalităţi de tip „imperial”, şi-a propus doar obiectivul maximal – menţinerea integrităţii teritoriale a regatului Sfântului Ştefan –, şi în primii ani postbelici liderii maghiari s-au lăsat amăgiţi de ţeluri fantasmagorice, precum cel privitor la declanşarea unei revolte în tot spaţiul fostului imperiu austro-ungar care să convingă marile puteri că nedreptatea ce ar fi fost făcută maghiarilor trebuia remediată.

Totuşi, se pare că deja începeau să se impună anumite personalităţi care nu mai încurajau acţiuni riscante, ci preferau să încerce integrarea ţării în sistemul internaţional, în aşteptarea unui moment mai prielnic pentru promovarea refacerii teritoriale maghiare. Este vorba, în primul rând, de premierul István Bethlen, ale cărui obiective de guvernare erau consolidarea politică şi economică, precum şi atragerea unor împrumuturi occidentale⁷³. Acest program de guvernare a stârnit nemulţumirile grupurilor de extremă dreaptă ce susţineau idei antiliberale şi „creştine”, adică antioccidentale şi antisemite. Poate nu este întâmplător faptul că ciocnirile dintre Bethlen şi radicalii de dreapta (al căror lider era Gyula Gömbös) au cunoscut o intensificare exact după momentul ianuarie 1923. În luna februarie au început contestările deschise la adresa lui Bethlen, iar în aprilie tensiunile dintre

⁷² A.M.A.E., Fond Dosare speciale, 71/1923, Ungaria, U9, vol. 93/1, f. 285–286.

⁷³ A.M.A.E., Fond 71/ Ungaria, vol. 53, f. 17–18.

cele două tabere au atins un punct critic, pentru ca la 1 august 1923 Gömbös să înființeze o grupare de opoziție, Partidul Protejării Rasei⁷⁴. Poate că Bethlen, care era deranjat de revanșismul zgomotos și anticapitalismul înverșunat al extremiștilor, a preferat să-i lase pe aceștia să experimenteze aventurismul planurilor de recucerire imediată a teritoriilor pierdute de Ungaria prin tratatul de la Trianon. Abia după ce s-a demonstrat eșecul, primul-ministru maghiar a putut să tranșeze în favoarea sa confruntarea de pe plan intern și să înceapă operațiunea de reabilitare internațională ce trebuia finalizată prin obținerea de împrumuturi din Occident. Ambele obiective ale lui István Bethlen au fost atinse: Gömbös a fost temporar îndepărtat⁷⁵, iar Ungaria, cu toată opoziția statelor din Mica Înțelegere și cea a Franței, a izbutit să obțină, în februarie 1923, primul împrumut de pe piața internațională de capital⁷⁶, în condițiile în care nevoia statului maghiar de capital era extrem de mare, iar piețele tradiționale de acțiune pentru maghiari – Viena, Berlin și Paris – erau acum fie în competiție cu Budapesta pentru obținerea de capital străin, fie nu mai aveau resurse și erau ostile Ungariei din punct de vedere politic⁷⁷.

În al doilea rând, începeau să-și facă simțită prezența pe plan european semnele unui fenomen care se va maturiza în anii următori. Este vorba despre anularea treptată a diferențelor de statut internațional între învingătorii și învinșii din primul război mondial. Autoritatea statelor din tabăra victorioasă – fie mari puteri, fie puteri de rang inferior – începuse a se eroda. Acest fenomen era o urmare naturală a dificultăților pe care Puterile Aliate și Asociate le-au întâmpinat pentru a-și concretiza din punct de vedere politic și economic victoria militară obținută în 1918⁷⁸. Maghiarii au știut să profite de această evoluție, dovedind promptitudine, într-o perioadă în care diplomațiile din România, Cehoslovacia, Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor și Polonia păreau încă nedumerite de pierderea prea timpurie a unei părți din fructele victoriei în prima conflagrație mondială. Din perspectiva raporturilor româno-ungare, dispariția etichetelor ce atestau apartenența la tabăra învingătoare sau la cea învinsă în primul război mondial s-a concretizat prin intrarea Ungariei în Liga Națiunilor și mai ales prin anularea posibilității ca statele Micii Înțelegeri să poată bloca reconstrucția

⁷⁴ Vezi William M. Batkay, *Authoritarian Politics in a Transitional State, István Bethlen and the Unified Party in Hungary, 1919–1926*, Boulder, 1982, p. 72–78.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 77–78.

⁷⁶ M. Ádám, *op.cit.*, p. 256–257.

⁷⁷ György Péteri, *Financial Change at the Sector Level: the Interrelations between Banking and Industry in Hungary during the 1920s*, în *European Industry and Banking between the Wars. A Review of Bank-Industry Relations*, ed. by P. L. Cottrell, Hakan Lindgren and Alice Teichova, Leicester, 1992, p. 31.

⁷⁸ Brian Bond, *The Pursuit of Victory, From Napoleon to Saddam Hussein*, Oxford, 1996, p. 118–133.

financiară maghiară, înfăptuită sub egida Ligii, cu bani britanici⁷⁹. În timp ce Ungaria a reuşit să contracteze începând din perioada 1923–1924 împrumuturi consistente din exterior⁸⁰, România nu a izbutit, din diverse motive, acelaşi lucru⁸¹, iar Cehoslovacia a avut dificultăţi în acest sens⁸².

În al treilea rând, trebuie subliniat faptul că românii continuau să resimtă, în pofida satisfacţiei determinate de realizarea Marii Uniri şi a obţinerii confirmării internaţionale a acesteia la Conferinţa de pace de la Paris, o stare de anxietate profundă datorată în principal pericolului, uneori real, alteori imaginar, al unei conspiraţii a vecinilor ostili – Ungaria, Bulgaria şi Rusia sovietică. Probabil că originile acestei idei trebuie căutate în momentele dezastrului militar din 1916–1917, când românii s-au găsit aproape singuri într-un cleşte care se strângea inexorabil. Posibilitatea, destul de aproape de concretizare, a colaborării, în anul 1919, a Armatelor Roşii din Ungaria, Ucraina şi Rusia nu a făcut decât să potenţeze această temere a românilor⁸³. Ostilitatea manifestă a vecinilor revizionişti ai României în anii '20 a confirmat această spaimă. Din această perspectivă trebuie văzută reacţia autorităţilor româneşti, poate uşor supradimensionată, faţă de evenimentele din ianuarie 1923. Nu trebuie uitat faptul că la sfârşitul anului 1922 declaraţiile sovietice în chestiunea Basarabiei deveniseră belicoase⁸⁴. Tot atunci, la sfârşitul lui 1922 şi începutul lui 1923, a fost o perioadă foarte tensionată a lucrărilor Comisiei româno-maghiare de delimitare a frontierei dintre cele două ţări⁸⁵, amânându-se astfel finalizarea raportului concluziv până în iunie 1925.

Ministerul Afacerilor Străine român nu a găsit poate cele mai potrivite mijloace pentru a specula eşecul planului maghiar. Acest fapt s-a datorat poate şi absenţei din Centrală a titularului, Ion G. Duca, aflat la Lausanne, la conferinţa care reglementa chestiunile orientale rămase nerezolvate în urma schimbării profunde⁸⁶ a acelei situaţii din regiunea respectivă ce fusese avută în vedere de

⁷⁹ Vezi Anne Orde, *British Policy and European Reconstruction after the First World War*, Cambridge, 1990, p. 266–274.

⁸⁰ Vezi I. Ciupercă, *Marile puteri şi ţările Europei centrale şi de sud-est după primul război mondial. Probleme economice*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii Al. I. Cuza”, t. XXVI, s. III a, Istorie, 1980, p. 116–118.

⁸¹ *Ibidem*, p. 118–128; Ion Stanciu, *România şi condiţiile financiare internaţionale după primul război mondial (1919–1929)*, în „Revista de istorie”, t. 37, 1984, nr. 12, p. 1214–1215.

⁸² Zbynek Zeman, Antonin Klimek, *The Life of Edvard Beneš 1884–1948, Czechoslovakia in Peace and War*, Oxford, 1997, p. 91.

⁸³ T. Hajdu, *op. cit.*, p. 367–374; Francis Conte, *Christian Rakovski et l'usage de la force armée dans un mouvement révolutionnaire: le cas de l'Ukraine (janvier–août 1919)*, în „Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine”, t. XX, 1973, no. 4, p. 545–547.

⁸⁴ M. Muşat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 1024.

⁸⁵ Vezi studiul lui Zeno Câmpăneanu, *Frontiera româno-ungară*, în A.M.A.E., Fond 71/1920–1944, Transilvania, Studii istorice, vol. 348, f. 127–129.

⁸⁶ Reuşita turcilor în privinţa schimbării termenilor tratatului lor de pace a constituit pentru maghiari o speranţă şi un îndemn la revizionism în întreaga perioadă interbelică!

artizanii tratatului de la Sèvres⁸⁷. Înlocuitorul temporar al lui Duca, Gheorghe Mârzescu⁸⁸, nu era probabil familiarizat cu funcționarea mecanismului complex al M.A.S. și, de aceea, acțiunea românească de pe scena europeană a părut lipsită de coerență și a dat dovadă de unele stângăcii. O dată cu revenirea titularului, lucrurile au reintrat în normal, ecoul evenimentelor din ianuarie 1923 stingându-se treptat, ca rezultat al dorinței ambelor părți.

În sfârșit, incidentele de la începutul lui 1923 au coincis, poate nu întâmplător, cu un eveniment extrem de important al relațiilor internaționale din Europa interbelică: ocupația franco-belgiană a Ruhr-ului. Decisă de Consiliul de miniștri al Franței încă de la 27 noiembrie 1922⁸⁹, această ocupație debutează la 11 ianuarie 1923⁹⁰, adică exact în perioada de maximă tensiune a relațiilor româno-maghiare. Protestul făcut la Budapesta de reprezentanții statelor din Mica Înțelegere s-a produs la 13 ianuarie. Poate că exemplul francez a părut atractiv pentru români și cehoslovaci; poate că liderii celor două țări s-au gândit să utilizeze evenimentele din Ruhr fie și numai pentru a atrage atenția conducătorilor maghiari asupra pericolozității politicii pe care o urmaseră până în acel moment. Oricum, guvernul liberal al lui Ion I. C. Brătianu a privit cu simpatie acțiunea franco-belgiană; în revista „Democrația”, publicație a P.N.L., se scria: „prin urmare, blocul germano-ruso-turc, care înainte de ocuparea Ruhr-ului părea atât de compact și care amenința să se consolideze din ce în ce mai mult, astăzi s-a descompus în urma succeselor dobândite de acțiunea franco-belgiană. Deci atât din punct de vedere economic, cât și din cel politic, ocuparea regiunii Ruhr n-a avut decât consecințe fericite care n-au făcut decât să consolideze pacea lumii”⁹¹. Se poate discuta în ce măsură estimările liberalilor români s-au dovedit corecte; este însă cert faptul că acțiunile tranșante de impunere a aplicării prevederilor păcii erau pe placul liderilor liberali. Nu aceasta era însă tendința de evoluție a relațiilor internaționale din Europa, ci aceea care va conduce la sistemul de la Locarno din 1925, o direcție imprimată în principal de către Marea Britanie⁹².

⁸⁷ I. Seftiuc, *Momente din activitatea diplomatică a României la Conferința de la Lausanne (1922–1923)*, în „Revista Arhivelor”, an XLVII, t. XXXII, 1970, nr. 1, p. 147–163; M. Mușat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 1026–1027; Eliza Campus, *Din politica externă a României, 1913–1947*, București, 1980, p. 239–243; Ilie Seftiuc, Iulian Cârțână, *România și problema strâmtoarelor*, București, 1974, p. 137–188.

⁸⁸ Gh. Mârzescu, unul dintre fruntașii P.N.L., mai fusese ministru de interne în guvernul I.I.C. Brătianu (decembrie 1918–septembrie 1919), iar în acel moment, tot într-un guvern condus de I.I.C. Brătianu, era ministrul sănătății publice, muncii și ocrotirii sociale.

⁸⁹ V. Moisuc, *op. cit.*, p. 140.

⁹⁰ Emilian Bold, *Diplomația de conferințe. Din istoria relațiilor internaționale între anii 1919–1933 și poziția României*, Iași, 1991, p. 91–92.

⁹¹ „Democrația”, an XI, nr. 4/1923, p. 43.

⁹² Despre relațiile franco-britanice și ascendentul britanic, vezi Alan Sharp, *Standard-bearers in a Tangle: British Perceptions of France after the First World War*, în *Statecraft and Diplomacy in the Twentieth Century, Essays presented to P. M. H. Bell*, ed. by David Dutton, Liverpool, 1995, p. 55–73.

THE INCIDENTS OF JANUARY 1923 AT THE ROMANIAN-HUNGARIAN BORDER

Abstract

Neglected by Romanian and Hungarian historiographies, the incidents of January 1923 at the border between the two countries were an event with many implications for an understanding of the complex relations between Romania and Hungary in the inter-war period. Based primarily on Romanian archival sources, the study describes and inquires into this event so full of inferences.

Although the original blueprint, materially and morally supported by authorities in Budapest, had conceived a huge rebellion in Transylvania and Slovakia, everything eventually boiled down to several attempts of infiltration into the Romanian territory of some Hungarian armed groups. Those persons had to retreat after an intense firing with Romanian frontier guards. Virtually failed, this Hungarian attempt had some success on the diplomatic ground. The leaders of Budapest succeeded in convincing the Great Powers that there were only anarchical actions of some individuals without any connection with the Hungarian authorities.

The incidents of January 1923 at the Romanian-Hungarian border proved that the Hungarians did not consider the Trianon Treaty as final. They could not become inured to the idea that they were belonging to a small state, without former influence into European politics and without ability to induce great changes in Europe. However, there were some Hungarian leaders – like István Bethlen, the prime minister – who preferred to try to integrate their country into the international system, postponing for a while the restoration of Hungarian territorial integrity.

During the early twenties, the process of deleting the distinction between victors and vanquished in World War One had been already started. Romania, Czechoslovakia, Yugoslavia and Poland were still bewildered by this early loss of a part of the fruits of victory. On the other hand, Hungary showed promptness entering the League of Nations and obtaining important credits from the financial market, especially from the British.

Some hesitations of Romanian diplomacy in January-February 1923 were due to the absence from Bucharest of the Romanian Foreign Secretary, I. G. Duca. He was attending the Lausanne Conference, an international meeting aimed to reach a solution regarding the Peace Treaty with Turkey. It is worth noticing that the changing of the peace terms by Turkey was a permanent hope and impulse for the Hungarian revisionism during the entire inter-war period.

Finally, the incidents of January 1923 at the Romanian-Hungarian border coincided with the commencement of the French-Belgian occupation of Ruhr area in Germany. It is most likely that the Romanian Government, led by Ion I. C. Brătianu, wished to use the French example of a resolute policy in order to curb on the Hungarian actions of non-observance of the Trianon Treaty.

ÎNTRE RAȚIUNE ȘI PREVEDERE: DESPRE PREMISELE ALIANȚEI POLONO-ROMÂNE, 1919–1921

FLORIN ANGHEL

„Polonia e predestinată victoriei, dar soarta ei este martirajul [...]. Polonia, din când în când, trebuie să reînvie. Dar pentru a reînvia, trebuie să moară în chinuri”¹. Raporturile din relația victorie-martiraj-reînviere nu ar fi sinergetice decât dacă, din curiozitate, am deschide un demers referitor la nenumăratele ecuații politico-geografice din Europa Central-Răsăriteană; astfel, s-ar dobândi o perspectivă inedită în fața cazului polon.

Debutul noilor structuri statale, la 11 noiembrie 1918, sub tiparul Republicii a II-a, a fost marcat, ca și în cazul României, de garanțiile ferme oferite din partea Franței. Deloc convenționale, relațiile cu Parisul au asigurat, dar au și modificat – îndeosebi în tiparele de gândire (despre frontierele de la 1772, spre exemplu) – reacțiile și evoluțiile dorite de Varșovia. S-a avansat, chiar, termenul de „relație clientelară”², de inspirație medievală. Cum ne asigură un document din 29 ianuarie 1919, Quai d’Orsay-ul preconiza organizarea statului polon primordial ca o contrapondere la acțiunea germană și ca o barieră între Rusia și Germania. Parisul era interesat ca noua Polonie să se bazeze pe trei principii fundamentale: 1) asigurarea unui debușeu la Baltica (atât din rațiuni militare – era vorba despre un riveran antigerman – cât și economice), 2) asigurarea vecinătății dintre Polonia și România,³ și 3) arbitrarea justă a diferendelor de frontieră cu Cehoslovacia, Ucraina, Bielorusia și Lituania⁴. Planurile franceze de control și influență în Europa Central-Orientală, imediat după sfârșitul războiului mondial, au avut drept obiectiv stabilirea predominanței securității militare a Franței asupra tuturor celorlalte probleme economice și etnice⁵. Politica regională astfel circumscrisă a fost influențată, decisiv, și de competiția, în primul rând economică, dintre Franța și Marea Britanie⁶.

¹ Stanisław Dygat, *Lăcul Constanța* (trad. Mărgărita Petrescu-Vavi), București, 1975, p. 38.

² Henryk Bulhak, *Polska a Franța. Z dziejów sojuszu 1922–1939*, Warszawa, 1993, p. 319.

³ Vezi, pe larg, Florin Anghel, *Despre o problemă aproape necunoscută: frontiera româno-polonă în perioada interbelică, 1918–1939*, „Revista Istorică”, t. VIII, 1997, 3–4, p. 255–269.

⁴ Kalervo Hovi, *Cordon sanitaire or barrière de l’Est? The Emergence of the New French Eastern European Alliance Policy, 1917–1919*, Turku, 1975, p. 179.

⁵ Henti Austruy, *La frontière polono-roumaine*, „La Nouvelle Revue”, Paris, 15.04.1919, p. 6.

⁶ Kalervo Hovi, *Alliance de revers. Stabilization of France’s Alliance Policies in East Central Europe, 1919–1921*, Turku, 1984, p. 83.

La București și Varșovia sugestiile franceze au încurajat tendințele precumpănitoare privind: 1) stabilirea unei frontiere comune polono-române și 2) încheierea unei alianțe strategice regionale care să asigure controlul regiunilor amenințate de Rusia Sovietică (Volânia, Polesia, Galiția Orientală, Basarabia și Bucovina).

Semnale în acest sens deținem chiar din luna decembrie 1918 când, la Londra, Comitetul Național Polon (care pregătea participarea la Conferința de pace) contacta pe ministrul român Mihail Boerescu pentru a insista ca, la viitoarele negocieri, „frontiera sud-estică a statului polon să fie limitrofă României”; documentul polon aducea și argumente de ordin strategic și economic: „cele două țări, cu relații economice intime, își vor asigura un deuseu la Marea Neagră și la Marea Baltică”⁷.

Polonia, primordial, sub influența concepției federaliste a lui Józef Piłsudski, a promovat ideea recâștigării întregului „spațiu al polonității”, adică a teritoriilor pierdute în 1772. Oamenii timpului – cei care, până la 1918, nu cunoșteau altă „Rzeczpospolita” (Republica nobiliară) decât cea de la sfârșitul secolului al XVIII-lea – considerau împărțirile teritoriale drept acte de uzurpare, fără validitate și aveau în vedere o anumită unitate geografică, economică și culturală a teritoriilor cuprinse între Carpați, Baltica, Nipru și Dvina. Pe lângă acestea mai erau și tradițiile istorice: pentru un polon era ceva evident că cel puțin jumătate din figurile proeminente ale țării proveneau din zonele răsăritene și că generații la rând Polonia a depus un efort infinit în organizarea și civilizarea (iar în cazul lituanienilor, chiar creștinarea) acestor teritorii din răsărit (Kresy) și în apărarea lor în fața invaziilor.

Chiar de la încheierea noilor structuri, beneficiind și de atitudinea favorabilă a Franței, Varșovia a demarat construirea unui complicat sistem de tratate și alianțe cu București, Riga, Tallinn și Helsinki⁸. Viziunea integratoare a lui Piłsudski concepea federalismul polon drept o cale sigură de rezolvare deopotrivă a securității, autodeterminării și disputelor teritoriale și avea drept scopuri, pe de o parte, întărirea statelor respective în relația cu Rusia Sovietică și crearea unui

⁷ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond 1914, vol. 90, f. 14–15.

⁸ J. Laptos, *Dyplomacia II R.P. w świetle raportów Quai d'Orsay*, Warszawa, 1993; *Stosunki polsko-radzieckie w latach 1917–1945. Dokumenty i materiały*, Warszawa, 1967; *Tajne rokowania polsko-radzieckie w 1919 v. Materiały archiwalne i dokumenty* (red. Weronika Gostyńska), Warszawa, 1986; Norman Davies, *White Eagle-Red Star. The Polish-Soviet War 1919–1920*, London, 1972; Piotr Łossowski, *Po tej i tamtej stronie Nemna. Stosunki polsko-litewskie 1883–1939*, Warszawa, 1985; *Przyjaznie i antagonizmy. Stosunki Polski z państwami sąsiednimi w latach 1918–1939*, (red. Janusz Żarnowski), Wrocław, 1977; Piotr Łossowski, *Łotwa nasz sąsiad. Stosunki polsko-łotewskie 1918–1939*, Warszawa, 1990; Ēriks Jēkabsons, *Stosunki polsko-łotewskie na przestrzeni dziejów*, în *Polacy na Łotwie*, Lublin, 1993, p. 23–44; Nicolae Dascălu, *Relații româno-polone în perioada interbelică (1919–1939)*, București, 1991; Florin Anghel, *O uniune imposibilă: relațiile Poloniei cu statele baltice, 1919–1922*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, 1998, p. 93–115.

sistem defensiv competent (tratatul polono-ucrainean din aprilie 1920, alianțele cu România, Letonia și Estonia) și, pe de altă parte, asigurarea priorității Poloniei în toate variantele⁹. Documentația provenită din apropierea palatului Belvedere (reședința șefului statului) avansau, exagerat, că în aceste ecuații de strategie, și tot sub conducerea Varșoviei, puteau fi atrase și alte state, precum Grecia sau chiar Turcia¹⁰. Concomitent, urmărind aceeași idee, diplomația polonă a speculat disputele interminabile cu Cehoslovacia, recomandând reprezentanților intereselor Varșoviei în Slovacia, încă din martie 1919, să coopereze cu mișcările slovace anticehe, indiferent de ceea ce ofereau programele acestor grupări: independența Slovaciei, federație cu Ungaria sau cu Polonia. Delegația autonomiștilor slovaci a plecat la Conferința de Pace de la Paris cu pașapoarte eliberate de autoritățile polone¹¹, ceea ce a agravat și mai mult relațiile, deloc calme și cordiale, cu guvernul de la Praga.

România, înainte de a elabora un program coerent de obiective strategice în regiune, a considerat primordială răsturnarea regimului comunist de la Budapesta (martie-august 1919) și obținerea, și pe această cale, a recunoașterii juridice internaționale a Unirii cu Transilvania, Basarabia și Bucovina. Era vorba, evident, și de o provocare continuă venită din toate direcțiile politice ungare. Amiralul Miklos Horthy, regentul Ungariei din 1920, adversar al guvernului comunist, era convins, în octombrie 1919, înaintea retragerii armatelor române din Budapesta, că „inamicul numărul unu al Ungariei este România, pentru că cele mai mari pretenții teritoriale sunt împotriva ei și pentru că ea este cea mai puternică dintre statele vecine. De aceea, *principalul țel al politicii noastre externe este rezolvarea problemelor cu România prin recurgerea la arme*” (sublinierea noastră). Stânga ungară, la rândul ei, promise, în timpul Republicii Ungare a Sfaturilor, sprijinul total al Moscovei în ceea ce privește planurile expansioniste: în ultimatumul lui Gheorghe Cicerin, înaintat guvernului român la 1 mai 1919, se atrăgea atenția că orice atac al armatei române împotriva Ungariei ar fi fost considerat ca fiind îndreptat și asupra Rusiei Sovietice, care, în consecință, ar fi ripostat energic¹².

⁹ Vezi studiul nostru pentru o viziune românească, *O componentă a sistemului federalist polon: despre alianța strategică dintre Varșovia și București, 1919–1920*, în *Concepte și metodologii în studiul relațiilor internaționale*, Iași, 1998, p. 300–301. De asemenea, un punct polon de vedere la Piotr S. Wandycz, *Polish Federalism 1919–1920 And Its Historical Antecedents*, „East European Quarterly”, 1, 1970.

¹⁰ Wincenty Luboslawski, *Siedmiorzeczec polskie*, în „Wschód Polski”, 1, decembrie 1919.

¹¹ Tadeusz V. Gromada, *Pilsudski and the Slovak Autonomists*, în „Slavic Review”, 1969, 3, p. 448–449.

¹² Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari: campania armatei române din 1918–1919*, București, 1994, p. 325; Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia*, Iași, 1991, p. 79. Vezi, de asemenea, și clasicul studiu al lui Gheorghe Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I.C. Brătianu*, București, 1939. La fel, Sherman David Soector, *Rumania at the Paris Peace Conference. A Study of the Diplomacy of I.I.C. Bratianu*, New York, 1962.

Diplomația română a privit spre Varșovia cu speranță și încredere: ambele state erau pregătite pentru acțiuni militare defensive comune și doreau recunoașterea reciprocă a unor mărimi teritoriale care au provocat nu puține tensiuni regionale. De altfel, în 1919, alături de Cehoslovacia, Polonia era singurul vecin al României din partea căruia nu se aștepta un atac militar. Va fi, cu excepții ne semnificative, și singura frontieră care nu va capacita problemele iminente – revendicări teritoriale, discuții despre localitățile de graniță, despre comunitățile etnice etc. Potrivit documentației de care dispunem în momentul de față putem evalua că *inițiativa pentru încheierea unei alianțe bilaterale a pornit, în 1919, aproape exclusiv din partea polonă.*

Generalul Tadeusz Rozwadowski, șeful misiunii militare polone la Conferința de pace, considera, la 26 aprilie 1919, pe un ton lipsit de echivocuri, că înțelegerea cu România reprezenta pentru Polonia „o problemă de existență”¹³. Mai mult, generalul Stanislaw Haller, șeful Marelui Stat Major polon, propunea (la 4 martie 1920), în cea mai strictă confidențialitate, un program minimal în trei puncte vizând încheierea relației politico-militare: 1) recunoașterea reciprocă a unirii Basarabiei, Bucovinei și Galiției Orientale, 2) „război conjugat cu Rusia” dacă aceasta ar ataca una din părți și 3) tranzit special pentru Polonia prin porturile românești Constanța, Galați și Brăila¹⁴.

Enunțată în termenii diplomației federaliste pilsudskiste, reușita de a convinge Bucureștiul să adere la principiile apărării spațiului polonității în esență a însemnat „intrarea României în orbita politicii orientale polone”¹⁵, ceea ce, din perspectiva acțiunilor românești față de statele de la Răsărit (în 1919–1921) poate fi numai în parte adevărat. În apanajul acestui „postulat”¹⁶ al diplomației polone (instituirea alianței bilaterale), românii au dorit, și au reușit oarecum, să păstreze o libertate de acțiune în Răsărit (în special cu Ucraina naționalistă). După semnarea tratatului din 1920, care transforma statul ucrainean într-o posesiune polonă, Piłsudski a retras, în favoarea sa, inițiativa în relațiile cu Semion Petliura; șeful statului polon considera indispensabilă participarea Bucureștiului la soluționarea problemei ucrainene, dorind să creeze un *condominium româno-polon, economic și politic.*

La nivelul clasei politice românești percepția privind asimilarea unei metode defensive, de alianță cu Polonia, era identică cu cea de la Varșovia. Ion I.C. Brătianu, în contact asiduu cu guvernele polon și cehoslovac, asigura pe posibillii parteneri că România era gata să dezvolte „relații politice și economice din cele

¹³ Henryk Bułhak, *Początki sojuszu polsko-rumuńskiego i przebieg rokowań o Konwencje wojskowa w latach 1919–1921*, în „Dzieje Najnowsze”, 1973, 3, p. 23.

¹⁴ *Ibidem*, p. 28–29.

¹⁵ Marian Leczyk, *Z dziejów polsko-rumuńskiego sojuszu wojskowego*, în „Dzieje Najnowsze”, 1994, 3, p. 44.

¹⁶ Vezi la Henryk Bułhak, Antoni Zieliński, *Pologne et Roumanie, 1918–1939*, în „Acta Poloniae Historica”, 1980, 41.

mai intime” cu cele două state, inclusiv prin stabilirea de frontiere comune¹⁷. Șeful guvernului de la București insista pentru aplicarea imediată a planului francez de joncțiune polono-română pe linia Munkacs-Stryj (în Rutenia și Pocuția)¹⁸.

N. Iorga, cel mai fervent susținător al cauzei polone din cercurile decizionale românești, scria, la câteva luni după nașterea Republicii a II-a, că România avea nevoie de legătura cu vecinul său din nord deoarece „e singurul mijloc de a ni asigura existența noastră însăși către hotarele pe care cu atâta trudă și cu atâta jertfă ni le-am căpătat și căutăm a le preciza și a ni le garanta”¹⁹. În același mod, Take Ionescu a militat pentru o asociere româno-polonă în cadrul conceptului politic de Mica Înțelegere. În lucrarea sa programatică, ministrul de externe își enunța două din teoriile sale fundamentale: 1) Mica Înțelegere – „esențialmente o operă de pace” și 2) „izolată, Polonia este periclitată [...], numai cu propriile forțe Polonia nu poate să îndeplinească rolul pe care istoria i l-a atribuit”²⁰. O Europă liberă și viabilă nu putea fi posibilă fără o Polonie puternică; lucrul acesta era cu neputință dacă Varșovia și Praga nu demarau procesul de apropiere și de înțelegere: „adevărata apărare a independenței Poloniei este în Apus, și la Apus ea se confundă cu aceea a Cehoslovaciei”²¹. Take Ionescu era, totodată, unul din primii demnitari europeni care recunoșteau oficial apartenența Galiciiei Orientale la statul polon, criticând Alianții pentru greșeala comisă, aceea de a accepta ideea unei Polonii independente „fără să i se dea toate fruntariile [...]. Marile Puteri, în această chestiune, au lipsit de la datoria lor”²².

Chiar în rândul membrilor Casei Regale române opțiunile erau categorice. Regina Maria declara cu convingere, cu impact puternic la nivelul opiniei publice și a cercurilor politice polone și Aliate: „cele două state ale noastre sunt chemate să

¹⁷ A.M.A.E., Londra, 34, f. 390–391; telegrama nr. 7 de la I.I.C. Brătianu către Legația din Londra, 2 ianuarie 1919.

¹⁸ Idem, 1914, 181, f. 93; telegrama nr. 343 de la I.I.C. Brătianu către Mihail Pherekyde, 26 aprilie 1919.

¹⁹ N. Iorga, *Front româno-polon*, în „Neamul românesc”, nr. 117, 6 iunie 1919. În „Neamul românesc” din 1917–1918 N. Iorga a dus cea mai vibrantă propagandă românească în favoarea restaurării Poloniei independente, criticând, totodată, decizia Puterilor Centrale de a înființa Regatul Poloniei (în 1916). Vezi, de asemenea, în această idee și Victor Jęglinski, *Nicolae Iorga în contextul raporturilor culturale româno-polone*, în „Romanoslavica”, XXIII, 1985, p. 113–129 și N. Iorga, *Polska a Rumunia. Wspomnienia z przeszłości i wskazania na przyszłość*, în „Przegląd Współczesny”, Cracovia, 1924, 26, p. 378–383.

²⁰ Take Ionescu, *Mica Înțelegere*, București, 1921, p. 7.

²¹ *Ibidem*, p. 13; vezi și Marek Kazimierz Kamiński, *Stosunki polityczne pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Republiką Czechosłowacką (Koniec lipca – grudzień 1920)*, în „Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowej – Wschodniej” (în continuare S.D.R.E.S.W.), t. XXXIII, 1998, p. 78–104; idem, *Czechosłowacja wobec wojny polsk-obolszewickiej w 1920 roku*, în *Wojna polsko-sowiecka 1920 roku Przebieg walki tło międzynarodowe*, red. Andrzej Koryn, Warszawa, 1991, p. 185–198.

²² Take Ionescu, *op. cit.*, p. 14.

fie vecine. Trebuia ca Polonia și România să aibă o frontieră comună. Trebuie în mod deosebit”²³.

Foarte important de subliniat ni se pare faptul că *atitudinea în relațiile bilaterale se schimba, în cursul tratativelor din 1919–1920, în funcție de apariția și înaintarea unităților Armatei Roșii la frontierele occidentale ale Rusiei*. Astfel, când bolșevicii amenințau serios Basarabia (martie 1920), la Varșovia s-a desfășurat intempestiv o conferință militară unde românii și-au declarat disponibilitatea pentru cooperarea cu Polonia în realizarea planurilor ei orientale. Vizita generalului Tadeusz Rozwadowski la București (mai 1920) concorda cu succesul ofensivei polone în Ucraina (ocuparea Kievului); în mod cu totul confidențial, regele Ferdinand și-a declarat intenția de a interveni direct în aceste operațiuni, dar a fost refuzat de prudenții lideri ai Partidului Național Liberal²⁴. Eșecurile armatei polone în centrul Ucrainei, retragerea și, în august 1920, rezistența îndârjită în fața Varșoviei au tergiversat negocierile pentru încheierea unui tratat. Nu e mai puțin adevărat însă că România, păstrându-și neutralitatea, a sprijinit activ pe plan internațional interesele polone (remarcându-se activitatea neobosită a lui Take Ionescu) și a permis fără restricții tranzitul prin porturile dunărene și de la Marea Neagră a armamentului aliat destinat Varșoviei.

Închegarea și instrumentarea mecanismului defensiv regional, care a corespuns dilemelor conflictuale și de securitate (un fel de comunitate a securității), a avut drept bază de pornire atitudinea, reacțiile și potențialitățile comune față de autoritățile sovietice. Varșovia a încercat, fără succes, să atragă România în diferendul teritorial și politic cu Lituania. Aspectele polemologice, conflictuale nu au reușit, însă, să reprezinte strategia Bucureștiului în zonă, românii acceptând, în concesie, o influență serioasă a diplomației polone în politica baltică (de altfel, până la sfârșitul anilor '20, nici nu există un program coerent românesc de abordare a relațiilor cu republicile baltice). În Răsărit, însă, în 1918–1919, România a încercat construirea unei politici independente cu guvernul de la Kiev (gestionarea relațiilor nu s-a făcut însă după sfârșitul anului 1918, fără știința Varșoviei).

Kievul naționalist propusese guvernului român, încă de la 11 iunie 1918, stabilirea de „relații amicale” prin numirea în cele două capitale a unor misiuni diplomatice²⁵. Trei săptămâni mai târziu, la 6 iulie, C.C. Arion îi răspundea omologului său de la Kiev că România „dorește relații de bună vecinătate și prietenie”, fiind de acord, în principiu, cu acreditarea unor diplomați; o dorință expresă a guvernului lui Alexandru Marghiloman era însă parafarea cât mai grabnică a unui tratat comercial²⁶.

²³ Archiwum Akt Nowych, Warszawa, fond Minister Spraw Zagranicznych, vol. 6370, f. 296–306.

²⁴ H. Bulhak, *Poczatki sojuszu polsko-rumuńskiego*, p. 52.

²⁵ A.M.A.E., 1914, 301, f. 64; scrisoare a ministrului de externe al R.D. Ucrainene, Dmitri Doroșenki, către ministrul de externe al României, C.C. Arion, 11 iunie 1918.

²⁶ Ibidem, f. 66–67; telegramă nr. 4177 de la C.C. Arion pentru D. Doroșenki, 6 iulie 1918.

Modificarea radicală a cadrelor militare și politice, în toamna–iarna 1918–1919, a provocat, la nivelul întregii zone central-europene, o dezvoltare fără precedent a proiectelor comune generatoare de interacțiune ce putea reface legăturile între părți și interdependența reciprocă precum și studierea, găsirea și crearea instituțiilor capabile să producă asemenea proiecte. La nivelul imaginii guvernului ucrainean, asistăm la o alterare rapidă și ireversibilă; în același timp însă exilul naționalist și albgardist nu a pierdut prilejuri de a ataca preconizata colaborare româno-polonă, militând activ în direcția eșuării proiectului de stabilire a frontierei comune în nordul Bucovinei. Un oficios din Elveția trecea la amenințări directe la adresa Bucureștiului: „a sunat ceasul în care România va trebui să-și abandoneze pretențiile asupra Basarabiei ale cărei districte de nord și de sud sunt pe de-a întregul ucrainene”²⁷.

Eludând un vocabular comun și trecând la presiunea psihologică (poate și în urma izolării totale), guvernul sovietic ucrainean a trimis României, la 2 mai 1919, un comunicat oficial în care anunța: „clasa muncitoare din Ucraina nu poate admite ca între Ungaria sovietică și Ucraina sovietică, Bucovina să rămână înrobită”²⁸. Tot la începutul lunii mai 1919 se constituia „guvernul provizoriu muncitoresc-țărănesc al Basarabiei”, condus de I. Krivorukov, secție a comitetului regional Odessa al Partidului Comunist (bolșevic) din Ucraina. În manifestul programatic din 5 mai, la punctul 1, se stipula că „Basarabia formează o republică socialistă sovietică în componența R.S.F.S. Ruse”²⁹.

Naționaliștii lui Semion Petlura, la rândul lor, erau dispuși să accepte frontiera impusă de România pe Nistru („frontieră definitivă”), dar cereau atât Bucureștiului, cât și Varșoviei să-și retragă imediat trupele din Galiția, pentru ca provincia să poată fi integrată cât mai rapid în Republica ucraineană³⁰. O lună mai târziu, refugiat din fața Armatei Roșii la Kameneț Podolsk, același guvern protesta energic față de cedarea Pocuției către Polonia, în urma retragerii armatei române³¹.

În Ungaria, conflictul generat de tranziția de la sistemul monarhic la cel republican, cu suveranitate limitată, criza vechilor modele și efectele statutului de stat învins (completate cu o gravă criză economică) au provocat izbucnirea a numeroase mișcări radicale, influențate de ideologia comunistă, care au culminat cu proclamarea Republicii Ungare a Sfaturilor. Obiectivul primordial al noii diplomații budapestane, condus de Béla Kuhn, l-a constituit capacitarea tuturor eforturilor militare și politice pentru asigurarea unui culoar de legătură între statul

²⁷ „L'Ukraine”, Lausanne, nr. 72, 24 octombrie 1918.

²⁸ Mihail Bruhis, *Rusia, România și Basarabia. 1812, 1918, 1924, 1940*, Chișinău, 1992, p. 87.

²⁹ *Ibidem*, p. 209–210.

³⁰ A.M.A.E., 1914, 301, f. 110; Nota nr. 110 a Misiunii diplomatice a R.D. Ucrainene la București către guvernul român, 26 iulie 1919.

³¹ *Ibidem*, f. 115; Nota guvernului R.D. Ucrainene către Conferința de pace, Kameneț Podolsk, 28 august 1919.

maghiar și trupele Armatei Roșii din Ucraina și Galiția. Guvernul de inspirație comunistă de la Budapesta era sprijinit material îndeosebi prin intermediul Crucii Roșii Rusești locale și de la Viena (se vehiculează suma de peste 40 milioane ruble țariste)³²; cum diplomația sovietică a primilor ani era eminentă ideologică și revoluționară³³, nu surprinde efortul copleșitor de a proiecta mijloace de a obține controlul asupra Pocuției (colțul sud-estic al Galiției), culoarul perfect între Ungaria și Ucraina, cu o rețea excelentă de șosele și căi ferate.

La fel și Aliații – inclusiv România – au perceput teritoriul de la nord de Ceremuș drept unul generator de securitate și o excelentă bază geostrategică; era clar, în același timp, că armata polonă, în curs de constituire, nu putea să preia un mandat atât de solicitant. De aceea, chiar din luna ianuarie 1919, generalul Constantin Prezan a primit din partea Comandamentului Suprem Aliat ordinul de a ocupa Pocuția³⁴ și de a o păstra până la deciziile negocierilor de pace de la Paris. Operațiunile militare au debutat la mijlocul lunii mai 1919, când trupele Diviziei 8 române (staționate la Cernăuți), comandate de generalul Iacob Zadik, au ocupat Colomeea și Horodenka, oprindu-se lângă Stanisławów și așteptând joncțiunea cu trupele polone³⁵. Concomitent, fără a emite încă pretenții în Pocuția, *Varșovia proiecta un „protectorat” româno-polon în Ucraina, sub egida Societății Națiunilor*³⁶.

Reacția română față de acest inedit program polon de expansiune în Răsărit a fost promptă și realistă: într-o analiză trimisă Bucureștiului, ministrul român de la Varșovia nota că „*aceste gânduri dezvelesc o imprecizie și o fantezie pe care socotesc că se cuvine a nu le lua în seamă decât sub beneficiu de inventar*”³⁷.

Asistența de securitate a României în Pocuția – căci despre aceasta a fost vorba – a presupus nu numai apărarea provinciei, ci și organizarea ei civilă și administrativă. Chiar dacă, în condițiile excepționale ale amenințărilor militare, misiunea autorităților române nu a avut drept rezultat o reușită perfectă, România nu a pretins după retragere (august 1919), în nici o împrejurare, Pocuția sau parte din ea. Precizăm că în primăvara lui 1919 Aliații nu luaseră o decizie definitivă privind statutul juridic și teritorial al provinciei. *Acțiunea militară română a reprezentat prima concretizare a politicii regionale româno-polone, o aplicare la*

³² Ivan Volgyes, *The Hungarian Dictatorship of 1919. Russian Example Versus Hungarian Reality*, în „East European Quarterly”, 1970, 1, p. 63.

³³ Jonathan R. Adelman, Deborah Anne Palmieri, *The Dynamics of Soviet Foreign Policy*, New York, 1989, p. 47.

³⁴ A.M.A.E., 1914, 181, f. 7.

³⁵ Pe larg, Florin Anghel, *O dilemă teritorială și un debut diplomatic. Ocuparea Pocuției de către armata română (14 mai – începutul lunii august 1919) și debutul relațiilor româno-polone*, în „Revista istorică”, t. VI, 1995, 9–10, p. 765–772. Informații apar și în *În apărarea României Mari...*, p. 249–250.

³⁶ A.M.A.E., 1914, 61, f. 8–10; raport nr. 207 de la Al. Florescu, ministrul României la Varșovia, pentru I.I.C. Brătianu, 20 septembrie 1919.

³⁷ Ibidem.

scară medie a intențiilor diplomatice față de Răsăritul Europei. Efectul a cuprins chiar și palatul Belvedere: Piłsudski, într-o discuție confidențială, declara ministrului român în capitala polonă că statele noastre se confruntau cu provocări teritoriale izbitor asemănătoare (Mareșalul dădea ca exemple Lituania și Basarabia) și, deci, „dacă Alianții n-au politică în Orient, s-ar cuveni ca România și Polonia să aibă o politică și să o impună”³⁸.

Așa cum aminteam, misiunea românească în Pocuția nu a fost lipsită de probleme: *vara anului 1919 marchează, pentru prima dată în cursul relațiilor româno-polone, un prim impas major în evoluție*. Într-o scrisoare personală, de la Paris, datată 14 iunie 1919, Roman Dmowski, liderul Comitetului Național Polon și al Partidului Național Democrat, îi propunea premierului Ion I.C. Brătianu un set de măsuri urgente pentru depășirea tensiunilor acumulate. Referindu-se explicit la partea sud-estică a Galiției, Dmowski aducea în discuție: 1) introducerea imediată a administrației polone în teritoriile ocupate de armata română în provincie; 2) facilități acordate guvernului polon de a acredita pe lângă Statul Major al Diviziei 8 române comisari provizorii pentru afaceri civile până când măsuri definitive vor fi luate de către poloni; 3) măsuri de protecție în ceea ce privește exportul de alimente din teritoriul ocupat de trupele române și 4) instrucțiuni către generalul Iacob Zadik în vederea stabilirii unei colaborări amicale între România și Polonia³⁹.

Partea polonă a adus nu puține acuze românilor pentru greșelile și excesele comise. S-au avut în vedere, spre exemplu, transporturile spre România de cherestea, zahăr, cereale, șine de cale ferată, vagoane, locomotive, mașini, materiale de poștă și telegraf⁴⁰. De asemenea, Varșovia cerea oprirea facilităților acordate de militarii români pentru transportul pe calea ferată a soldaților și armamentului ucrainean (naționalității)⁴¹, lucru neconfirmat însă pe teren. Polonii se temeau că, desființându-se administrația provizorie de la Colomeea, românii încercau să dobândească stăpânirea asupra provinciei, obținând și o legătură lesnicioasă între Bucovina și Maramureș⁴² (calea ferată Cernăuți-Sighet-Satu Mare tranzita și teritoriile Poloniei și Cehoslovaciei). Sursele oficiale înregistrau „o surescitare a spiritelor” la Varșovia, iar la începutul lunii august, pe un ton puțin amical, ministerul polon de externe a cerut retragerea militară românească „cu un moment mai înainte”⁴³.

³⁸ Ibidem, f. 50–51; raport nr. 509 de la Al. Florescu, Varșovia, pentru N. Mișu, ministru de externe, 7 noiembrie 1919.

³⁹ Idem, 50, f. 9.

⁴⁰ Vezi la Florin Anghel, *O dilemă teritorială*.

⁴¹ A.M.A.E., 1914, 150, f. 20.

⁴² Władysław Stepniak, *Początki stosunków dyplomatycznych Polski z Rumuniam (1918–1919)*, în „S.D.R.E.S.W.”, tom XXVII, Warszawa, 1992, p. 69.

⁴³ A.M.A.E., 1914, 183, f. 166–167; raport nr. 25 de la Al. Florescu, Varșovia, pentru M.A.E., 14 august 1919.

Partea română a acceptat, de la bun început, ideea restituirii teritoriului către statul polon: nu puține au fost sondajele diplomatice în acest sens. Premierul Ignacy Paderewski îi mărturisea ministrului român că „provizoratul statutului acestei provincii înseamnă pătrunderea mâine a Rusiei în inima Europei prin mâna pe care ar întinde-o cehilor”⁴⁴. Polonia nouă – atât Stânga, cât și Dreapta politică – era obsedată de ipoteza că Praga dorește un culoar de comunicare cu Rusia Sovietică: era dominantă ideea că Cehoslovacia va prelua locul deținut anterior de Germania în spațiul rusesc și că ea va dirija viitorul Moscovei. Inițiativa varșoviană avea în vedere „o solidă barieră între Baltica și Marea Neagră care să facă față *antantei bolșevico-islamiste* (n.n. – sublinierea noastră), pericolelor ruse și germane, ca și împotriva viitoarei politici germane ale căror tendințe sunt deja cunoscute”⁴⁵.

În ciuda divergențelor, imediat după rezolvarea amiabilă a statutului Pocuției, premierul Paderewski intervenea imperativ la București pentru a cere ajutorul imediat în fața unui pericol mai nimicitor decât conflictul armat: foametea. „Ne găsim într-o situație critică – scria el la București. Aprovizionarea noastră cu grâu este insuficientă. Voi puteți să ne procurați, noi plătim orice preț”⁴⁶.

Sistemul de reprezentare diplomatică a avut, chiar din debut, defecțiuni majore. Conform înțelegerii din 22 ianuarie 1919 dintre guvernul de la Varșovia și Comitetul Național Polon (K.N.P.) de la Paris, posturile diplomatice în capitalele Aliate au fost împărțite, România situându-se în sfera de activitate a K.N.P. Stanisław Kozmiński, nominalizat la București de către K.N.P., nu a primit, însă, de la bun început, acceptul ministerului polon de externe⁴⁷. Abia la 19 mai 1919 Kozmiński a fost primit în audiență la Regele Ferdinand. Deși doar reprezentant al K.N.P., demnitarul polon a criticat pregătirile armatei române de ocupare a Pocuției și s-a plâns de lipsa de cooperare și de încredere în ceea ce privește abordarea comună a problemelor ucrainene. Surpriza și nedumerirea autorităților române au fost pretextul pentru *normalizarea reprezentării diplomatice: la 17 iunie 1919, contele Aleksander Skrzyński era numit ministru la București*⁴⁸. Skrzyński deținea la acea dată funcția de secretar de stat în ministerul de externe, iar după încheierea misiunii în România va deține șefia departamentului și va deveni prim ministru (1925–1926), fiind unul din cele mai influente personaje ale Poloniei democratice (1919–1926). Câteva zile după numire, la 22 iunie, el își prezenta scrisorile de acreditare către regele Ferdinand⁴⁹. Guvernul român decidea, la rândul său, la 16 iulie 1919, înființarea unei legații la Varșovia; în postul de trimis

⁴⁴ Idem, 61, f. 58–59.

⁴⁵ A.A.N., Warszawa, M.S.Z., 6370, f. 296–306, aprilie (mai) 1919.

⁴⁶ A.M.A.E., 1914, 37, f. 45.

⁴⁷ Wl. Stepniak, *op. cit.*, p. 60–61.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 70–73.

⁴⁹ „Monitorul Oficial”, nr. 53, 24 iunie 1919, p. 1.

extraordinar și ministru plenipotențiar a fost desemnat, la 18 iulie, Alexandru Florescu⁵⁰. Acesta și-a prezentat scrisorile de acreditare către „Naczelnik Państwa” (Șeful Statului), Józef Piłsudski, la 14 august 1919⁵¹.

Odată conturate, raporturile diplomatice româno-polone s-au circumscris intereselor specifice imediate. *Alianța bilaterală nu a fost un proiect politico-militar care să dețină fundamente istorice tradiționale sau impulsuri decizionale decisive din partea opiniei publice.* Considerăm că au primat prevederea, rațiunea și conjuncturile deosebite în fața unor pericole devastatoare pentru sistemul de valori naționale, politice, juridice și culturale. Tratatul semnat în 1921 a fost perfect doar în teorie, nu a funcționat la momentul în care trebuia aplicat, iar renegocierile periodice au cunoscut dese și importante impasuri, chiar momente de tensiune. La 17 septembrie 1939, în momentul în care alianța ar fi putut intra în acțiune, ministrul de externe Grigore Gafencu nu-și reținea răsuflul de ușurare deoarece intervenția Armatei Roșii în răsăritul Poloniei „ne-ar fi putut pune într-o situație grea”; ea a fost anulată de retragerea guvernului polon în România în așa fel încât „*alianța noastră era o chestiune ce nu se mai pune*”⁵² (n.n. – sublinierea noastră). După instituirea Regenței (iulie 1927), dar mai ales după preluarea mandatului de ministru de externe de către Nicolae Titulescu, și la nivelul deciziei polone putem percepe o stare de neîncredere și de disconfort, anulate doar în a doua parte a anilor '30. Mareșalul Piłsudski își declara public reținerea față de capacitățile de organizare și de luptă ale armatei române (după 1927)⁵³.

Momentul 1919–1920 este unul de semnificative acumulări determinat intrinsec de condițiile internaționale excepționale în care se desfășurau noile cadre interne. *Dogma politicii bilaterale a reprezentat-o atitudinea comună față de Moscova.* Schimburile culturale, economice, educaționale, legăturile interumane, deși în evident progres, s-au oprit, constant, la nivele ridicole. De multe ori, idealismul unei personalități aflate în capitala aliată a reușit să motiveze partea cealaltă (cazul concret al consilierului de presă al legației române, Lucian Blaga), dar întrepătrunderile și împrumuturile culturale (îndeosebi) au dovedit inconsistență. Complementaritatea – în cazul economiei și comerțului – nu poate fi singura explicație a soluțiilor fără substanță și fără un program de viitor. La fel, în ciuda unor eforturi îndreptate spre depășirea schemelor mentale înrădăcinate (aici, un reușit efort au depus comunitățile universitare din Cernăuți, Iași, Lwów și Cracovia), percepția despre celălalt nu a cunoscut modificări substanțiale. Sigur, gustul victoriilor comune a avut impactul binemeritat, dar nu puține, și nu puțin importante, au fost vocile care lansau provocarea: „la ce poate folosi celălalt în

⁵⁰ N. Dascălu, *op. cit.*, p. 18.

⁵¹ A.M.A.E., 1914, 183, f. 165.

⁵² Grigore Gafencu, *Însemnări politice, 1916–1939*, București, 1991, p. 341.

⁵³ Jules Laroche, *La Pologne de Piłsudski. Souvenirs d'une ambassade, 1926–1935*, Paris, 1953, p. 70–71.

afara defensivei comune în fața Sovietelor?” Putem exemplifica cu câteva informații oficiale, provenind din cercurile Legației de la Varșovia, în timpul conflictului polono-sovietic⁵⁴: „polonii nu vor să uite trecutul lor, ei sunt hipnotizați de ideea frontierelor lor istorice [...]. Amețiți de amintirea măririi lor de odinioară, polonii mai par amețiți și de succesele, ce-i drept meritonii, dar totuși cam ușoare ale armatelor care înaintează în inima Rusiei, fără prea multă împotrivire de altfel. [...]. Se pare că nici polonii n-au o idee tocmai lămurită despre o margine peste care n-ar mai trece”.

Precum un Take Ionescu la București (și un N. Iorga și ziarul său, „Neamul românesc”, pe care îi considerăm, cu un termen actual, cei mai activi membri ai lobby-ului polon în țara noastră), la Varșovia Aleksander Skrzyński (legat de o prietenie personală foarte strânsă cu Regina Maria), Marjan Seyda, Konstany Skirmunt sau Erazm Piltz proiectau o alianță central-europeană care să aibă drept ax central cele două capitale. Odată cu sosirea la București a ministrului polon, contele Al. Skrzyński, în vara anului 1919, înregistrăm conturarea unui efort nedisimulat de modificare a cadrului antimaghiar în care se desfășura activitatea viitoare a Mici Înțelegeri⁵⁵ și de deplasare a atenției spre spațiul oriental (Rusia Sovietică, Ucraina naționalistă) sau spre Germania și Italia⁵⁶.

Polonii, nesiguri de un succes la București, au demarat în paralel un ambițios proiect de extindere a influenței decizionale în spațiul politic și economic reprezentat de Regatul Sârbo-Croato-Sloven. Varșovia era interesată de poziția cheie a Belgradului față de Budapesta, Sofia și București și de asigurarea unui eventual tranzit al armamentului și munițiilor. Relațiile privilegiate pe care Polonia le întreținea cu Italia (Roma susținea fățiș Varșovia în diferendul acesteia cu lituanienii catolici și se afla, la rândul ei, în dispută directă cu Belgradul pentru obținerea coastei dalmate și portului Triest) au determinat un final previzibil. Mai rămâne de adăugat și influența puternică a emigrației alb-gardiste ruse, foarte numeroasă în Serbia, în deciziile familiei regale Karagheorghevici, înrudită cu cea a Romanovilor executați⁵⁷. Aceste cercuri, net antisovietice, nu agreau câștigurile teritoriale polone în dauna Rusiei și nici atitudinea profund ostilă a polonilor față de orice autoritate din spațiul rus.

Momentul ales de poloni pentru extinderea influenței lor în Balcani corespundea unui serios impas în relațiile româno-sârbe: cu toate acestea, nu

⁵⁴ A.M.A.E., 1914, 61, f. 39; raport nr. 508 de la Al. Florescu, Varșovia, pentru N. Mișu, 7 noiembrie 1919.

⁵⁵ Două monografii de pe poziții complet diferite la Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, București, 1997 și Magda Adam, *The Little Entente and Europe, 1920–1929*, Budapest, 1993.

⁵⁶ Wiesław Balcerak, *Koncepcje integracyjne w polskie polityce zagranicznej (1918–1939)*, în „Dzieje Najnowsze”, 1, 1970, p. 43–44.

⁵⁷ Anna Garlicka, *Polska – Jugostawia, 1918–1939*, în „Studia z dziejów Z.S.R.R. i Europy Srodkowej”, XII, 1976, p. 97–98; Władysław Stepniak, *Działalność dyplomacji polskiej w Królestwie S-H-S w latach 1919–1922*, în „S.D.R.E.S.W.”, XXXI, 1996.

deținem probe documentate că Varșovia ar fi încercat să favorizeze pe unul din cei doi concurenți la administrarea Banatului. Retragera trupelor sârbe dincolo de linia de frontieră ce va fi stabilită la Conferința de pace va avea loc la sfârșitul lunii iulie 1919, administrația română instalându-se în Banat la 3 august 1919⁵⁸. Opoziția, la București, a proiectului de împărțire a provinciei (negociat la Paris de Take Ionescu și Nikola Pasić)⁵⁹ provenea din rândul grupărilor politice agrariene și regionale (ardelene și bănățene). Argumentele cu cel mai mare impact aveau în vedere dezastrele economice provocate de întreruperea comunicațiilor între zona de munte (din județele românești ale Banatului) și cea de câmpie (rămasă în Serbia), a căilor ferate dispuse special să lege orașele Cluj, Oradea, Arad și Timișoara cu Biserica Albă (Bela Crkva), Vârșeț și Baziaș, la Dunăre, dispariția debușeurilor comerciale și agricole lesnicioase dintre Vârșeț și Timișoara și izolarea aproape totală, din cauza liniei de frontieră, a localităților românești din Clisura Dunării⁶⁰.

Criza bănățeană a fost amplificată de intervenția a aproape tuturor mediilor de la Belgrad. Skupština (Parlamentul) a votat (la 22 iulie 1919) textul unei rezoluții adresată președintelui Woodrow Wilson prin care se cerea sprijinul în obținerea autodeterminării populației sârbe din Banat⁶¹. Guvernul susținea, totodată, că revendicările Serbiei „sunt în perfect acord cu principiile dreptului internațional”⁶², iar patriarhia de la Karlovac a lansat un apel populației sârbe din Banatul ocupat de români cerând „emigrarea masivă” în cursul lunii septembrie 1919⁶³. Ministerul belgrădean de externe emitea, chiar, supoziția că „România pregătește un atac brusc împotriva Serbiei”⁶⁴. În aceste condiții, este relativ de înțeles retragerea intempestivă a polonilor de la Belgrad (în sensul influenței); Varșovia nu dorea să intervină într-un eventual conflict și era interesată exclusiv de păstrarea autorității României.

Conexiunile și comunitatea de interes erau căutate cu febrilitate de Polonia în condițiile în care, în afara pericolului prăbușirii în fața unei ofensive militare

⁵⁸ Radu Păiușan, *Mișcarea națională din Banat și Marea Unire (1895–1918)*, Timișoara, 1993, p. 153–182.

⁵⁹ Take Ionescu, *Chestiunea Banatului și a politicii noastre externe. Programul partidului democrat*, București, 1920.

⁶⁰ Dr. N. Lupu, *Noi și sârbii*, București, 1925, p. 27–29. De asemenea, excelenta monografie a lui Eugène Boia, *Romania's Diplomatic Relations with Yugoslavia in the Interwar Period, 1919–1941*, New York, 1993.

⁶¹ Arhiva M.A.E., 1914, 18, nepaginat. Pentru punctul de vedere al Belgradului, Jovan Cvijić, *Le Banat*, Paris, 1919, p. 8–16.

⁶² Idem, 26, f. 32; telegramă nr. 317 de la Constantin Langa-Rășcanu, Belgrad, pentru I.I.C. Brătianu, 25 august 1919.

⁶³ Ibidem, f. 31; telegramă nr. 335 de la C-tin Langa-Rășcanu, Belgrad, pentru I.I.C. Brătianu, 29 august 1919.

⁶⁴ Ibidem, f. 73; telegramă nr. 1395 de la C-tin Langa-Rășcanu, Belgrad, pentru I.I.C. Brătianu, 13 septembrie 1919.

sovietice, o problemă constituia și atitudinea Lituaniei, aliat fără rezerve al Moscovei. Rusia Sovietică, prin tratatul semnat cu guvernul lituanian la 12 iulie 1920, în calitate de mandatară a fostei autorități suzerane, recunoștea provinciile Vilna (Vilnius, Wilno) și Suwalki (ăflate la Polonia) drept teritorii lituaniene. Informațiile obținute de militarii poloni erau puțin liniștitoare: la 20 martie 1920, un document provenind de la Marele Stat Major, semnat de generalul Stanislaw Haller, atrăgea atenția că guvernul de la Kaunas profita de situația tensionată din raporturile polono-sovietice pentru a obliga Moscova să intervină militar. Din raport rezulta că „atacurile lituaniene (asupra Poloniei – n.n.) sunt iminente”: distrugerea liniilor de telegraf și telefon de la frontieră, deteriorarea căilor ferate și a nodurilor de căi de comunicație⁶⁵.

Supoziția de la care pornim este aceea că, după atenuarea pericolului sovietic, *Polonia a acționat în paralel, militar și diplomatic, pentru a convinge Lituania să renunțe la Vilna (Vilnius, Wilno) și pentru a accelera negocierile cu Bucureștiul; influențele evoluțiilor pe front s-au răsfrânt, însă, asupra cursului tratatelor.* Varșovia a reușit în ambele ofensive: la 8 octombrie 1920, din ordinul direct al Mareșalului Piłsudski, generalul Lucjan Żeligowski a declanșat campania de reocupare a Vilnei, întemeind un stat fără personalitate juridică internațională – Lituania Mijlocie⁶⁶, cu capitala la Vilna. Concomitent, la 11 octombrie 1920, la Riga, se semnau preliminarile tratatului de pace polono-sovietic iar la București se elaborau primele proiecte concrete de alianță. Aceste propuneri aveau în vedere, în principiu, elementele avansate cu perseverență de primul ministru, generalul Alexandru Averescu, contelui Al. Skrzyński, în martie 1920: 1) analiza în comun a condițiilor puse de cei interesați de tratative; 2) stabilirea obligațiilor ce urmau a fi contractate pentru realizarea obiectivelor și 3) necesitatea remedierii situațiilor controversate⁶⁷.

Un aspect niciodată abordat în istoriografia română, din perioada de pregătire a relației strategice bilaterale, este cel referitor la sprijinul României acordat tranzitului refugiaților poloni (civili și militari) aflați în Ucraina, sudul Rusiei, Caucaz și Turcia. Guvernul român și autoritățile locale (din Basarabia, Moldova și

⁶⁵ Zdzisław Budecki, *Stosunki polsko-litewskie po wojnie światowej, 1918-1928*, Warszawa, 1928, p. 27.

⁶⁶ Pentru întreaga problemă, clasicul studiu al lui Alfred Erich Senn, *On The State Of Central Lithuania*, în „Jahrbücher für Geschichte Osteuropas”, Band 12, octombrie 1964.

⁶⁷ C. Xenii, *Take Ionescu, 1858–1922*, București, 1933, p. 420–424. La Mihai Retegan, *În balanța forțelor. Alianțele militare interbelice ale României*, București, 1997, p. 31, apare informația că atașatul militar al Franței la București, generalul Victor Pétin, își anunțase superiorii de la Paris, în martie 1920, că Marele Stat Major român era gata să trimită la Varșovia un om calificat, în persoana locotenent-colonelului Ion Antonescu, pentru a discuta problemele unei colaborări militare româno-polone.

Bucovina) au acceptat ajutorarea umanitară, deși greutățile materiale ale locuitorilor și starea deplorabilă a economiei și finanțelor ar fi dus la alte răspunsuri. Mai precizăm că, pentru a ocoli primejdiile la care erau supuși civilii poloni, românii au riscat foarte mult, mai ales în zonele de la dreapta Nistrului (în contextul atacurilor Armatei Roșii și jafurilor grupărilor neorganizate).

O notă a Legației polone de la Constantinopol estima, în iunie 1919, la circa 2000 de persoane numărul celor care așteptau la Baku (în Azerbaidjan) să plece spre Galați și la peste 5 000 de persoane numărul celor de la Novorosiisk⁶⁸ (port rusesc la Marea Neagră). Reprezentanții poloni de la București (guvernul de la Varșovia a înființat un organism guvernamental cu atribuții exclusive pentru repatrierea polonilor prin țara noastră) informau autoritățile române că prevăzuseră două căi principale de repatriere: 1) maritimă, Sevastopol-Novorosiisk-Odessa-Galați; 2) terestră, permitea intrarea în România pe la punctul de cale ferată Tiraspol-Tighina⁶⁹. Numeroasele cazuri dramatice – bolnavi și morți la Sulina, Galați, Cetatea Albă și Tighina – precum și incapacitatea sistemului sanitar românesc de a sprijini, în condiții de lipsuri cronice, cu tratament și logistică un număr atât de mare de persoane, a determinat Ministerul român al Lucrărilor Publice să decidă ca C.F.R. să acorde reduceri pentru tarifele la vagoanele de călători clasa a III-a pe relația Constantinopol-Galați pentru cetățenii poloni. Pe navele românești puteau fi admise grupuri de cel mult 50 de persoane, îmbarcarea făcându-se pe baza unor liste întocmite de reprezentantul Poloniei în capitala Turciei⁷⁰.

Transporturile funcționau deosebit de greoi datorită faptului că, de regulă, punctele de intrare se aflau la frontieră (iar pericolul unui război cu gărzile sovietice sau naționaliste ucrainene era deosebit de mare), lipsea materialul de cale ferată (vagoane, locomotive, șine), iar sistemul sanitar (inclusiv cel de carantină) își desfășura activitatea într-un ritm haotic. Astfel, la mijlocul lui februarie 1920 la Cetatea Albă se găseau 450 de refugiați ce așteptau să plece spre Galați; ei se aflau acolo fără bani, alimente și îmbrăcăminte de iarnă⁷¹. Câteva zile mai târziu, în același oraș mai soseau alte 340 de persoane⁷². La fel, în fața pericolului iminent al unui atac al Armatei Roșii în Transnistria, autoritățile militare române au decis,

⁶⁸ A.A.N., Warszawa, fond Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Bukaresztie, vol. 332, f. 16. Tangențial, asupra problematicii generale vezi și Gheorghe Palade, *Relațiile româno-sovietice și cheștiunea refugiaților de la Est de Nistru, în anii 1918–1924*, în *Concepte și metodologii în studii relațiilor internaționale*, Iași, 1998, p. 92–96.

⁶⁹ A.A.N., A.R.P.B., 332, f. 30; Notă verbală a Legației Poloniei către M.A.E. român, 7 octombrie 1919.

⁷⁰ Ibidem, f. 84; adresa nr. 28939 a Ministerului român al Lucrărilor Publice pentru Legația Poloniei la București, 21 august 1919.

⁷¹ Ibidem, f. 110.

⁷² Ibidem, f. 112.

intempestiv, evacuarea masivă a refugiaților poloni staționați la Ovidiopol, în dreapta Nistrului, și trecerea lor la Tighina⁷³.

La Reni, la sfârșitul lunii martie 1920, 6 vagoane neîncălzite, cu cetățeni poloni, așteptau de 20 de zile să plece spre Polonia⁷⁴. Autoritățile militare au decis, la 27 februarie 1920, să suspende pentru punctele Sulina și Galați intrarea în țară dacă în portul dunărean nu erau asigurate garnituri de tren disponibile pentru linia Cernăuți-Colomeea⁷⁵. Cu toate acestea, numai în luna aprilie 1920, prin cele două porturi trecuseră peste 4 000 de refugiați⁷⁶. *O statistică a comisariatului guvernului polon pentru refugiați, cu sediul la Galați, arată că, între mai-decembrie 1919, prin România au trecut 10 037 de persoane cu acest statut, iar în primele trei luni ale anului 1920, alte 2652⁷⁷.*

Cu numeroase disfuncționalități, drumul prin România a reprezentat singurul drum spre patrie pentru cei rămași în zone îndepărtate din cauza războaielor sau conflictelor civile; nu puține au fost eforturile administrațiilor locale românești pentru a asigura, din bugetele orașenești sau județene extrem de subțiri, minimum necesar supraviețuirii (inclusiv prin colecte publice).

Operațiunile de repatriere prin România au încetat în amploare la începutul lunii august 1920 când, din cauza ofensivei rapide a Armatei Roșii în Polonia spre Varșovia, guvernul polon a decis unilateral suspendarea legăturilor speciale de cale ferată cu Galați și Cernăuți⁷⁸. Întrerupte pentru aproape jumătate de an, activitățile comitetelor și grupărilor civice de repatriere vor fi reluate după încheierea păcii de la Riga (martie 1921), cu Rusia Sovietică, conform unor documente bilaterale special negociate.

Succesele militare polone din fața Varșoviei (și apoi ocuparea unei părți din Lituania) au determinat, așa cum aminteam, reluarea ofensivei diplomatice în România. Pentru o imagine cât mai completă, dorind să evite o decizie subiectivă (regele Ferdinand ar fi dorit o intervenție militară română în Ucraina, în sprijinul polonilor, iar liderii P.N.L. îndemneau la prudență și reținere), ministrul de externe, Duiliu Zamfirescu, a lansat în primăvara-vara anului 1920 un amplu sondaj diplomatic la Varșovia. În dorința de a fi direct informat referitor la planurile polone din Răsărit, Bucureștiul obținea un răspuns foarte categoric, înaintea intrării

⁷³ Ibidem, f. 121; telegrama nr. 12323 a Marelui Cartier General român pentru Grupul General Popovici din Chișinău, 23 ianuarie 1920.

⁷⁴ Idem, 333, f. 26; adresa nr. 11239 a Marelui Stat Major român pentru Legația Poloniei la București.

⁷⁵ Ibidem, f. 38.

⁷⁶ Ibidem, f. 64.

⁷⁷ Ibidem, f. 60.

⁷⁸ Idem, 334, f. 97–98.

în Kiev a Mareșalului Piłsudski; oficialii ministerului polon de externe arătau că Polonia nu va depăși, sub nici un motiv, frontierele din 1772, dar că „tentația ocupării Odesei este prea mare pentru a se renunța ușor la ea. Operațiunea s-ar putea camufla într-o ocupație a Ucrainei”⁷⁹.

Al. Florescu l-a contactat, inițial, pe Roman Dmowski, liderul Partidului Național Democrat (în opoziție față de Mareșal). Personalitatea polonă a respins, fără a fi întrebat, ideea apropierii polono-maghiare („Ungaria întotdeauna va gravita în jurul Germaniei” – a declarat el și, se știe, P.N.D. promova o politică externă profund germanofobă) și găsea alianța dintre România și Polonia drept „firească” deoarece „nu există între noi decât puncte de atingere”. Favorabil unui stat rus incapabil de anexiuni teritoriale în Europa răsăriteană, Dmowski nu dorea sprijinirea unei Ucraine independente deoarece, credea el, primul lucru pe care l-ar face orice guvern de la Kiev ar fi revindicarea teritoriilor din Polonia și România (Galiția, Bucovina, sudul Basarabiei)⁸⁰.

O zi mai târziu, același Al. Florescu se interesa de opiniile ministrului de externe, Stanisław Patek, unul din apropiații Mareșalului și un apropiat al ideilor referitoare la răsăritul Europei elaborate la palatul Belvedere (el va fi, totodată, întâiul ministru polon la Moscova, după încheierea păcii de la Riga). Entuziast, Patek l-a asigurat pe diplomatul român că Polonia dorea să organizeze rapid o armată ucraineană, că nu va depăși frontierele ei istorice și că Varșovia era interesată de o apropiere de Budapesta, dar nu în dauna relațiilor cu Bucureștiul⁸¹. Solicitat să dea un verdict asupra oportunității reluării negocierilor bilaterale, experimentatul diplomat român din capitala polonă nu și-a ascuns rezervele considerabile în fața unui obiectiv atât de îndrăzneț precum un tratat de alianță: „*Deocamdată prietenie strânsă cu Polonia, contact continuu, înțelegere politică, însă, nu*”⁸² (sublinierea noastră).

După reușitele militare din Răsărit, în toamna anului 1920, diplomația polonă s-a lovit de rezerva României în încheierea sistemului proiectat în 1919 (a primat, considerăm, și poziția puțin favorabilă Poloniei adoptată de primul ministru, generalul Al. Averescu). Pentru a convinge Bucureștiul, ofensivele polone au avut în vedere și o amplă campanie mediatică, proces ce urma să scoată în evidență atât necesitățile, cât și pericolele care ar fi atentat la siguranța statelor noastre. Oficiosul guvernamental, „Rzeczpospolita”, respingea atât ideea Micii Înțelegeri, cât și a alianței în cinci (promovată de Take Ionescu), insistând asupra încheierii grabnice a

⁷⁹ Arhiva M.A.E., 1914, 61, f. 110; telegrama nr. 1174 de la Al. Florescu, Varșovia, pentru Duiliu Zamfirescu, ministru de externe, 17 mai 1920.

⁸⁰ Idem, 302, f. 60–63; raport nr. 1315 de la Al. Florescu, Varșovia, pentru Duiliu Zamfirescu, 31 mai 1920.

⁸¹ Ibidem, f. 55–59; raport nr. 1316 de la Al. Florescu, Varșovia, pentru Duiliu Zamfirescu, 1 iunie 1920.

⁸² Ibidem, f. 59.

tratatului bilateral. „Mica Înțelegere ne împiedică pur și simplu să culegem roadele diplomatice ale recenteii noastre victorii – scria „Rzeczpospolita”. Atunci când armatele bolșevice înaintau în Polonia și când în opinia publică din București domnea cea mai mare surescitare din cauză că guvernul se gândea să ne vină în ajutor, organele inspirate de Ministerul (român – n.n.) de Externe explicau cu mult patos, și cu cuvinte duioase că, cu toată dragostea pe care o resimte pentru Polonia, România nu poate face un pas atât de nesocotit”⁸³.

Polonia, în campania de convingere, a exagerat crizele de situație dintre București și Sofia, pe de o parte, și București și Budapesta, pe de alta. Chiar dacă nu a avut intenția și interesul să le susțină, presa polonă a mediatizat (inclusiv în cea oficioasă) revendicările și soluțiile oferite de Bulgaria pentru revizuirea statutului teritorial. Premierul bulgar Aleksandăr Stamboliiski, încurajat, aflându-se în Polonia la sfârșitul anului 1920, îi mărturisea ministrului de externe Eustachy Sapieha că, „prin retrocedarea Dobrogei, Bulgaria ar deveni cea mai fidelă aliată a României, că armata ei, astăzi puțin numeroasă, dar de o valoare superioară, ar susține România în orice împrejurare”⁸⁴. Stânjenită de reacția iritată a Bucureștiului, diplomația polonă a reconfirmat că respinge propunerea bulgară de discutare a unei alianțe tripartite (România-Polonia-Bulgaria) și că nu este dispusă să-și ofere medierea (cerută de Stamboliiski) pentru rectificarea frontierei sud-dobrogene⁸⁵. Cu toate acestea, în cercurile opiniei publice polone, înaintea vizitei oficiale a premierului Stamboliiski, a circulat un articol de mare impact, „Chestiunea Dobrogei”, publicat de Vladimir Sis în cotidianul praghez „Narodni List” (la 20 mai 1920) și reluat de ziarul „Narodna Odrbrana” din Sofia (la 4 iunie 1920). În material se reactivau vechile marote ale istoriografiei și propagandei bulgare, anume că provincia de peste Dunăre este „o mică țară slavă dată românilor ca recompensă pentru participarea lor la războiul din 1878 și lărgită prin teritoriul răpit în 1913”. Autorul, acuzând realitatea („Dobrogea nu este românească”), critica consistent politica sistemului versaillez: „Aliații au vrut să distrugă puntea dintre două țări slave care putea să permită influenței rusești să se întindă peste întreaga peninsulă balcanică”⁸⁶.

Totodată, proiectul de concretizare instituțională a alianței a fost premers de insistente presiuni din partea Varșoviei de a media o înțelegere româno-maghiară. Din rândul oficialilor ministerului de externe, Jan Szembek a fost acela care s-a remarcat în aceste eforturi; el declara diplomaților români că Polonia este interesată de bunele relații cu Ungaria și că ar fi fost de preferat deschiderea de negocieri

⁸³ „Rzeczpospolita”, nr. 219, 7 octombrie 1920.

⁸⁴ A.M.A.E., 1914, 61, f. 138; raport nr. 222 de la Al. Iacovaky, însărcinat cu afaceri la Varșovia, pentru Take Ionescu, ministru de externe, 26 ianuarie 1921.

⁸⁵ Ibidem, f. 131; raport nr. 77 de la Al. Iacovaky, Varșovia, pentru Take Ionescu, 10 ianuarie 1921.

⁸⁶ Idem, 269, f. 66–67; raport nr. 1560 de la G. Cionescu, comisarul guvernului român în Bulgaria, pentru Duiliu Zamfirescu, ministru de externe, 7 iunie 1920.

directe între București și Budapesta în locul tensiunii și acuzațiilor reciproce. Szembek urmărea, prin construirea demersului său, o izolare a Cehoslovaciei și, implicit, presiuni la Praga pentru rezolvarea diferendului teritorial comun: „Cumetria Budapestei cu Varșovia s-ar acomoda foarte mult cu o înțelegere maghiaro-română care, în reglementarea diferendului polono-maghiar cu cehii, ar arăta România ca o complice îngăduitoare”⁸⁷. Ungaria era percepută, aproape la nivelul întregii opinii politice (cu excepția, poate, a unor lideri germanofobi din Partidul Național Democrat) drept o „barieră catolică”. „Blocul catolic”, constituit de Polonia, Ungaria și, eventual, Slovacia trebuia să aibă legături teritoriale (frontiere comune) și un sistem solid de alianțe; se punea, deseori, în discuție chiar integrarea Slovaciei în Ungaria⁸⁸. Numai astfel constituit, „blocul catolic” (alături de România) și-ar fi putut afirma menirea, anume aceea de stavilă împotriva Rusiei Sovietice. Prințul Sapieha, exponent al intereselor zonelor răsăritene polone, apela, din funcția de șef al diplomației, la o înțelegere româno-maghiară, insistând ca Budapesta să accepte ideea că „Polonia are interese comune cu România”⁸⁹.

Față de aceste tendințe, evident stânjenitoare, românii au respins, fără negocieri, propunerile de mediere; însărcinatul cu afaceri, Al. Iacovaky, îi mărturisea prințului Sapieha că un tratat între România, Polonia și Ungaria „iese din cadrul posibilităților omenestești” (sublinierea noastră) și că „România nu poate avea cu Ungaria decât relații de bună vecinătate”. Ministrul polon a replicat că Polonia nu dorea să subordoneze relațiile ei cu România „prieteniei mai mult decât platonice care o leagă de Ungaria”. Întrebat de Iacovaky dacă el, Sapieha, credea că Ungaria ar dori să recunoască și să respecte unitatea națională a poporului român, șeful diplomației varșoviene a epatat cu sinceritate: „nu, și dacă aș fi ungur, m-aș ruga seara și dimineața la Dumnezeu să ajute țării mele ca ceasul răzbunării să sune cu o oră mai curând”⁹⁰.

Arhivele românești nu conservă, din nefericire, nici o urmă asupra fazei finale (ianuarie–februarie 1921) a negocierilor româno-polone⁹¹. Știm că unul din

⁸⁷ Idem, 302, 92–97; raport nr. 1417 de la Al. Florescu, Varșovia, pentru Duiliu Zamfirescu, 11 iunie 1920.

⁸⁸ Biblioteka Uniwersytecka, Warszawa, lucrarea lui Marian Zdziechowski, *La Tragédie de la Hongrie et la politique Polonaise*, p. 36–39. Deși nedatat, noi am plasat textul acestui document înspre sfârșitul anului 1920, oricum, după victoria din fața Varșoviei (august 1920).

⁸⁹ Francesco Tommasini, *Odrozenie Polski*, Warszawa, 1928, p. 241. La mijlocul lunii iunie 1920, negocierile polono-ungare se îndreptau spre încheierea unei înțelegeri (convenții). Conform pactului militar secret, Ungaria se angaja să acorde tot ajutorul de care dispunea către Polonia, în războiul cu Armata Roșie. Ungaria avea în vedere două variante în acest posibil conflict: 1) dacă Cehoslovacia ar ataca Polonia în timpul războiului sovieto-polon, Ungaria se angaja să atace Cehoslovacia, 2) Ungaria era dispusă să înroleze 30 000 de voluntari pe care să-i trimită în ajutorul Poloniei (Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy, 1919–1945*, Budapest, 1979, p. 56).

⁹⁰ A.M.A.E., 1914, 61, f. 137, 138.

⁹¹ Arhivele polone, însă, dețin un proiect de lucru, din ianuarie 1921 (datarea noastră), pe care îl prezentăm, în traducere, în anexă.

cei mai importanți factori militari, generalul Stanisław Haller, șeful Marelui Stat Major, s-a aflat la București în decembrie 1920 pentru a stabili liniile anteproiectului alianței militare; negocierile se desfășurau în contextul în care premierul Averescu ar fi dorit să aștepte încheierea discuțiilor și tratatului de la Riga⁹². Franța a intervenit și ea, la sfârșitul anului 1920, pe lângă cele două capitale (ca și la Praga) pentru grăbirea tratatelor. Cum, practic, în planul regulilor juridice internaționale statutul Basarabiei și cel al Galiției Orientale erau identice (nerecunoscute de toate Marile Puteri prin tratate speciale), ministrul de externe, Take Ionescu, a intervenit pe lângă guvernul francez, cerându-i să recunoască Poloniei frontierele stabilite prin tratatul de la Riga. Tot în spiritul instrucțiunilor Quai d'Orsay-ului, ministrul cehoslovac de externe, Edvard Beneš, a asigurat de tot sprijinul statului: său în cazul unui atac neprovocat împotriva României și Poloniei⁹³. De la București, Take Ionescu comunica la sfârșitul lunii ianuarie 1921, prin legația de la Varșovia, că se clarificaseră concepțiile despre conținutul alianței cu Polonia; o rezervă importantă pe care o păstrau românii era aceea că polonii nu puteau înțelege „necesitatea ireductibilă” a prieteniei cu Cehoslovacia⁹⁴.

Interesantă ni se pare reacția oficiului Partidului Socialist Polon (partid din care Mareșalul Piłsudski s-a revendicat, cel puțin până la părăsirea funcțiilor publice, în 1922); „Robotnik” din 2 martie 1921 publică un virulent articol – „Pentru ce a plecat domnul Sapieha în România?” – îndreptat împotriva tratatului de alianță. România era percepută drept „o țară care nu ne poate da nici un ajutor” iar alianța cu Bucureștiul, „poate numai să ne implice în serioase complicații și să ne ducă, poate, chiar la o aventură militară”⁹⁵.

Putea fi Mareșalul Piłsudski, în realitate, împotriva tratatului de alianță cu România? După consultarea unui voluminos material de arhivă și a principalelor monografii dedicate personalității sale⁹⁶, putem să propunem o ipoteză de lucru, pe care o susținem. Șeful statului polon, fire deosebit de ambițioasă, puternică și

⁹² H. Bulhak, A. Zieliński, *op.cit.*, p. 179–180.

⁹³ A.M.A.E., C-9, P-1, f. 2; idem, 1914, 61, f. 136; raport nr. 222 de la Al. Iacovaky, Varșovia, pentru Take Ionescu, 26 ianuarie 1921 („Sapieha a fost plăcut impresionat de faptul că Take Ionescu a sugerat Franței de a lua inițiativa recunoașterii frontierelor tratatului de la Riga”). În decembrie 1920, mareșalul Ferdinand Foch arăta cât se poate de clar că Franța era interesată de încheierea cât mai grabnică a alianței româno-polone, ca o contrapondere la axa Berlin-Moscova (Mihai Retegan, *op.cit.*, p. 31).

⁹⁴ A.A.N., Warszawa, M.S.Z., 6407, f. 31–32.

⁹⁵ A.M.A.E., 1914, 302, f. 183–185.

⁹⁶ Wacław Lipiński, *Wielki Marszałek, 1867–1935*, Warszawa, 1936; Robert Machray, *The Poland of Piłsudski*, London, 1936; M.K. Dziewanowski, *Joseph Piłsudski, 1867–1935*, în „East European Quarterly”, 4, 1969; Piotr S. Wandycz, *Polish Federalism (1919–1920) And Its Historical Antecedents*, în „East European Quarterly”, 1, 1970; Wacław Jędrzejewicz, *Kronika życia Józefa Piłsudskiego, 1867–1935*, 2 volume, London, 1977; Mieczysław Lepecki, *Pamiętnik adiutanta Marszałka Piłsudskiego*, Warszawa, 1988; Andrzej Garlicki, *Józef Piłsudski*, Warszawa, 1990; Stanisław Mackiewicz-Cat, *Historia Polski od 11.XI.1918 do 17.IX.1939*, London, 1995.

rebelă, a conceput, de la bun început, un plan de federalizare a vecinilor Poloniei conform statutului teritorial din partea a doua a secolului XVIII. Chiar beneficiind de consistent sprijin francez, planul a eșuat datorită precarității mijloacelor politice, economice și militare de care dispunea noua Republică. Evident, proiectele pilsudskiste aveau în vedere și România, ca modul principal de echilibrare și apărare a structurilor polone din Europa răsăriteană. *Atât intervenția franceză de la sfârșitul anului 1920 (pentru accelerarea discuțiilor), cât și intenția clară a lui Eustachy Sapieha, ministru de externe, de a abandona ideea uniunii Poloniei cu statele baltice (în momentul în care „republica de la Wilno” a generalului Żeligowski pregătea unirea cu Varșovia) au provocat reacția iritată a Mareșalului Piłsudski, exclus din centrul deciziilor.* A fost vorba, în esență, de o dispută politică de ordin intern între socialiștii Mareșalului și liderii conservatori (reprezențați de prințul Sapieha), dornici de a ieși din izolarea determinată de amplele reforme politice, economice și sociale preconizate de guvernele polone. Dovadă este că Piłsudski, mai târziu, nu a negat niciodată alianța bilaterală. Prietenul său personal, Waclaw Jędrzejewicz, atrăgea atenția că, după 1918, în calitate neoficială, *Mareșalul a efectuat vizite în doar cinci state: la Paris (în 1921), la Geneva, la Societatea națiunilor (în decembrie 1927), în insulele Madera și în Egipt (la tratament) și în România (în 1922, 1928 și în 1930, vizitând întreaga țară)*⁹⁷. Un cunosător al realităților românești, Mirosław Arciszewski, ministru al țării sale la București (1932–1938), apropiat al cercurilor de la palatul Belvedere, declara, în timpul misiunii sale, că *„alianța din 1921 a fost mai mult un lucru spontan, o manifestare fericită a instinctului celor două popoare, tradus în realitate de spiritul atent al oamenilor politici poloni și de geniul lui Take Ionescu sau Ionel Brătianu”*⁹⁸.

Convenția de alianță defensivă⁹⁹ semnată la București, la 3 martie 1921, de către Take Ionescu și Eustachy Sapieha, consemna la articolul 1, cel mai important, că cele două state se angajau să-și acorde ajutor militar reciproc și imediat în cazul unui atac sovietic neprovocat. Totodată, Varșovia și Bucureștiul urmau să se consulte mutual în problemele de politică externă comună, răsăriteană (art. 2). O convenție militară care să stabilească maniera de acordare a asistenței reciproce era prevăzută la art. 3. Documentul era însoțit de o anexă, cu trei protocoale secrete: A) precizarea conținutului termenului de frontieră răsăriteană existentă, B) acordul semnat trebuia să rămână secret cel puțin până la ratificarea tratatului de la Riga, C) România se angaja să sprijine diplomatic Polonia pentru obținerea recunoașterii Galiției Orientale și, la fel, ambele state promiteau că vor negocia o

⁹⁷ Waclaw Jędrzejewicz, *Rola Józefa Piłsudskiego w odbudowie i umacnianiu państwa polskiego*, New York, 1985, p. 36–37.

⁹⁸ Mirosław Arciszewski, *L'évolution des rapports polono-roumains*, București, 1934, p. 30.

⁹⁹ A.M.A.E., Polonia, 52, f. 11–18; A.A.N., Warszawa, M.S.Z., 6404, f. 1–13; „Monitorul Oficial”, nr. 89, 26 iulie 1921 (fără anexele A, B și C).

eventuală modificare a frontierei comune cu scopul de a facilita legăturile de cale ferată dintre Bucovina și Maramureș, prin mici schimburi de teritorii.

Ce s-a rezolvat, în practică, prin semnarea Convenției de alianță defensivă, în vigoare până la 17 septembrie 1939?

În primul rând, se asigura comunitatea de interes față de spațiul sovietic. De acum și până în anii '30, Varșovia va avea primatul informației și legăturilor diplomatice în tratativele cu Rusia Sovietică. Spre exemplu, polonii au mediat participarea României la semnarea protocolului Litvinov, din februarie 1929, totodată, diplomația românească în spațiul statelor baltice a fost, în deceniul 3, perfect circumscrisă intereselor și indicațiilor Varșoviei. Polonia își va întări această poziție, mai târziu, în 1932, odată cu încheierea tratatului de bună vecinătate și neagresiune cu Moscova.

Concomitent cu sprijinul militar și politic obținut în spirit reciproc, Polonia era sigură acum de tranzitul prin porturile românești de la Dunăre (Brăila) și Marea Neagră (Constanța), singura cale de comunicare cu Europa Aliată în cazul unui blocaj din partea vecinilor lipsiți de bunăvoință (Germania, Rusia Sovietică, Cehoslovacia, Lituania, Orașul Liber Danzig). Diplomația română, la rândul ei, părăsea cadrele politicii strict imperative, promovată fără rezerve până în 1921 (ne referim la încheierea Micii Înțelegeri, la recunoașterea internațională a frontierelor); Bucureștiul dobânda un important avantaj în relațiile cu un partener strategic în Europa centrală – Ungaria – și, mai mult, obținea, la rândul său, o cale mai scurtă de transport a produselor sale comerciale (în special produsele agricole și petroliere) spre Germania, cel mai important partener al economiei românești.

Neaderând la proiectul de stabilitate și păstrare a statuquo-ului reprezentat de Mica Înțelegere, Polonia a realizat un tip identic de alianță cu România; a fost vorba, în plan teoretic, de o transbordare a interesului, de la vest (Ungaria) spre est (Rusia Sovietică). Varșovia a contat, evident, pe o slăbire a pozițiilor Cehoslovaciei (cu o imagine excelentă la București) precum și pe o atenuare a presiunilor internaționale la care era supusă Ungaria. România devenea direct conectată atât la pericolul sovietic, cât și la cel reprezentat de Germania¹⁰⁰.

¹⁰⁰ Unul din artizanii politicii externe românești din această perioadă, Take Ionescu, arăta, într-un discurs din 9 iulie 1921: „Politica noastră trebuie să fie aceasta: Noi vrem să păstrăm, deci noi trebuie să stăm împreună cu aceia care au același interes de a păstra” (C. Xenii, *op.cit.*, p. 426). Era recunoașterea, totuși, a impasului în care se găsea proiectul său de integrare a Poloniei în Mica Înțelegere, susținut în timpul vizitei la Varșovia din toamna anului 1920. Liderii civili și militari poloni au respins categoric oferta, insistând pentru o relație de alianță bilaterală; acest demers, deși consistent din punct de vedere al intențiilor și programului, nu a schimbat, practic, cu nimic mersul tratatelor pentru încheierea convenției de alianță din 3 martie 1921.

A N E X A

Arhivele polone conțin un proiect de convenție, nedatat și nesemnat (noi l-am datat *ianuarie 1921* și, aproape sigur, provine din *Ministerul polon de externe*), necunoscut, cel puțin până acum, istoriografiei române. Îl prezentăm mai jos, în traducerea noastră.

PROIECT DE CONVENȚIE ÎNTRE POLONIA ȘI ROMÂNIA

Polonia și România, în dorința lor de a menține pacea în Europa Răsăriteană și de a salvarda, printr-o înțelegere între cele două state, securitatea frontierelor lor, au convenit:

1. Guvernele Poloniei și României se angajează să-și concentreze politica față de vecinii orientali sub toate punctele de vedere (negocierile referitoare la tratatul de la Riga, în curs de negociere, sunt excluse de la acest angajament). Această cooperare politică are la bază menținerea păcii și luarea de măsuri pentru asigurarea securității frontierelor lor orientale.

2. Dacă, în ciuda dorințelor lor de menținere a păcii, unul din cele două state sau ambele state contractante se află în pericol sau sunt atacate de vecinii lor orientali, cele două state se angajează să-și concentreze acțiunile și să se pună în comun acord pentru a respinge invazia și a restabili pacea.

Cele două State Majore vor stabili modalitățile acestei cooperări,

3. Cele două state se angajează să examineze în spiritul cel mai amical posibilitatea unei rectificări a frontierei polono-române, lăsând Poloniei deplina posesie asupra căii ferate Horodenka-Zaleszczyk.

4. Cele două guverne se angajează să acorde cetățenilor statului prieten, în ceea ce privește aplicarea reformelor lor agrare, toate avantajele ce pot fi ulterior acordate.

5. Pentru a întări relațiile de prietenie dintre cele două țări, cele două guverne se angajează să încheie cât mai curând o convenție comercială bazată pe următoarele principii:

- a) un regim cel puțin la fel de favorabil (precum celui acordat națiunii celei mai favorizate);
- b) facilități speciale pentru exportul de cereale, cai, piei;
- c) România se angajează să acorde Poloniei o zonă liberă în portul Brăila, permițându-i să folosească acest port ca bază maritimă și comercială;
- d) o convenție de tranzit va fixa drepturile și obligațiile reciproce care permit dezvoltarea deplină a comerțului dintre cele două state;
- e) Polonia și România se angajează să dubleze în cel mai scurt timp calea ferată Kołomyja (Colomeea) – Cernăuți și să procedeze la creșterea randamentului acestei căi ferate;

- f) România se angajează să stabilească un acord special prin care va da Poloniei dreptul de navigație pe râurile navigabile ce trec pe teritoriile celor două state;
- g) Înaltele Părți Contractante se angajează să înceapă imediat negocieri în vederea stabilirii unui acord pentru schimbul de produse;

SURSA: Archiwum Akt Nowych, Warszawa, Fond Minister Spraw Zagranicznych, vol. 6407, f. 197–198.

BETWEEN REASON AND PRUDENCE: ON THE PREMISES OF THE POLISH-ROMANIAN ALLIANCE, 1919–1921

Abstract

After World War One, Romanian diplomacy cast a hopeful and trusting eye on Warsaw: both states were prepared for joint defensive military action, and they both sought reciprocal recognition from great powers that more than once had been a source of tension in the region. The initiative of a bilateral alliance of 1919 belonged almost exclusively to the Polish side. During the negotiations of 1919–1921, the position adopted in the bilateral relations changed in accordance with the advance of the Red Army units towards the western borders of Russia.

The political and military project of a Romanian-Polish alliance hardly had any roots in historical tradition. Neither did it follow a particular trend in the public opinion of the time. The dogma of bilateral policy was a common stand adopted towards Moscow.

Without adhering to the project of stability and preservation of the status quo of the Little Entente, Poland concluded an identical type of alliance with Romania, which remained valid until 1939.

ISTORIOGRAFIA COMUNISMULUI – DOCUMENTAR

INSTAURAREA REGIMURILOR COMUNISTE ÎN EUROPA CENTRALĂ ȘI DE SUD-EST(1944–1947). CURENTE ÎN ISTORIOGRAFIA ANGLO-AMERICANĂ ȘI RUSĂ

COSMIN POPA

Controversele istoriografice cu privire la instaurarea regimurilor comuniste în Europa Centrală și de Sud-Est, precum și la strategiile de politică externă ale celor trei mari puteri, în majoritatea lor, s-au desfășurat pe terenul politicii. Astfel, quasitotalitatea analizelor științifice au fost grefate pe un mesaj politic care pleda sau încerca să discrediteze o cauză sau alta.

Dacă lucrurile sunt clare în ceea ce privește istoriografia sovietică, lipsa accesului la documentele necesare, la care s-a adăugat amintitul interes politic, au făcut ca și o parte a lucrărilor istoricilor occidentali să sufere de acest neajuns. În acest fel au fost preluate și acreditate ieze propagandistice prin care se încerca proiectarea în trecut a unor stări de fapt contemporane, apărute ca urmare a unor evoluții curente și imprevizibile. Cel mai cunoscut caz este cel legat de originile și evoluția conflictului sovieto-iugoslav. În lipsa dovezilor documentare primare și din simpatie pentru liderul iugoslav, istoriografia occidentală a preluat, fără rezerve, tezele lansate de istoricii oficiali iugoslavi conform cărora conflictul dintre cele două partide a început încă din anii 1945–1946. Potrivit acestora, comuniștii iugoslavi, în frunte cu Tito, s-au aflat în continuă opoziție cu liderii sovietici, acționând pentru păstrarea independenței tuturor partidelor comuniste față de Moscova¹.

Odată cu intrarea în circuitul științific a unei cantități impresionante de documente din arhivele fostelor state comuniste s-a putut dovedi faptul că, până la începutul anului 1948, comuniștii iugoslavi nu au făcut excepție de la regulile impuse tuturor partidelor comuniste de către liderii sovietici, dovedindu-se extrem de receptivi la ordinele transmise de la Moscova².

Meritele istoriografiei occidentale sunt incontestabile, istoricii de limbă engleză reușind, încă din primii ani postbelici să pună la dispoziția comunității științifice și a celor interesați un tablou veridic al evenimentelor și proceselor ce s-au desfășurat în Europa Centrală și de Sud Est, după ce această zonă a intrat în sfera de dominație exclusivă a Uniunii Sovietice.

În ceea ce privește istoriografia de pe cealaltă parte a baricadei, cea din Uniunea Sovietică și țările „satelit”, este, aproape, imposibil să fie criticată sau amendată, scrierile de aici fiind, în majoritatea

¹ E. Kardelj, *Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije, 1944–1957*, Sečanja, Ljubljana–Beograd, 1980; V. Dedijer, *Iosip Broz Tito. Prilozi za biografiju*, Beograd 1953; A. Ulam, *Titoism and Cominform*, Cambridge, 1952; F. Claudin., *La crise du mouvement communiste. Du Komintern au Kominform*, Paris, 1972; L. Marcou, *Le Kominform: le communisme de guerre froide*, Paris, 1972.

² *Vnešnjaia Politika Sovetskogo Soiuza vo vremea „holodnoi voini”*, Moskva, 1997; *Osmâslenie Istории*, Moskva, 1995; L. J. Gibianski, *The Soviet Bloc and the Initial Stage of the Cold War, 1968*; M. Narinski, *S.S.S.R. i plan Marșalla. Po materialam Arhiva Prezidenta R.F.*, în „Novaia i Noveișiaia Istoria”, 1993, nr. 2; *The Kominform. Minutes of the Three Conferences 1947/1948/1949*, *Annale, Anno Trentesimo*, Milano, 1994.

lor, o simplă colecție de texte și dogme oficiale care își au izvorul de inspirație în stalinismul „clasic”. Cu totul altfel se prezintă istoriografia postsovietică, care, beneficiind de un acces satisfăcător la documentele esențiale a reușit, cel puțin în parte, să depășească modul de gândire maniheist și vechile sabloanele oficiale punând în circuitul științific documente și lucrări analitice de certă valoare.

În virtutea acestor rațiuni, analizarea, cu precădere și prioritate, a istoriografiei de limbă engleză este absolut necesară, sub rezerva faptului că, în majoritatea lucrărilor „clasice” sau mai noi, instaurarea comunismului în Europa Centrală și de Sud Est ocupă un loc secundar în economia discursului istoriografic. Astfel, analizarea evenimentelor este subordonată demersului general de identificare a cauzelor și mecanismelor ce au dus la declanșarea „războiului rece”. Pentru a oferi o imagine cât mai completă cu privire la curentele din istoriografia de limbă engleză, am considerat necesar ca expunerea teoriilor și ideilor directoare să fie făcută în funcție de apartenența lor „politică”, apartenență care a dus la formarea și cristalizarea unor școli de interpretare.

ISTORIOGRAFIA DE LIMBĂ ENGLEZĂ

Istoriografia de limbă engleză a subiectului, așa cum s-a afirmat mai sus, este una dintre cele mai timpurii. Primele preocupări științifice legate de instaurarea regimurilor comuniste în Europa Centrală și de Sud-Est au apărut la sfârșitul anilor '40.

Mediul politic și intelectual propice, și, nu în ultimul rând, o coerentă strategie culturală a guvernelor respective, au permis apariția, aproximativ simultană, a mai multor școli de interpretare a problematicii „războiului rece” și formării „lagărului socialist”.

ȘCOALA „ORTODOXĂ”

Vederile școlii „ortodoxe” au atins stadiul clasic de dezvoltare în cursul anilor '40, acestea reprezentând prima încercare serioasă a savanților occidentali de a explica și a analiza eșecul alianței dintre SUA și URSS, ce a survenit la scurt timp după sfârșitul celui de-al doilea război mondial.

Primele lucrări ale școlii „ortodoxe”, chiar dacă pare paradoxal, au constituit o replică „științifică” la afirmațiile unor specialiști, care susțineau că politica „mioapă” a administrației Roosevelt este răspunzătoare pentru declanșarea „războiului rece”. Astfel, D.J. Birmham, J. Kroker, St. Possoni, Ch. Tansil și alții susțineau că, președintele Roosevelt a dus față de URSS o politică „împăciunitoristă”, asemănătoare cu cea pe care Neville Chamberlain a dus față de Germania național-socialistă.

Potrivit cercetătorilor citați, președintele american nu a putut impune interesele americane în negocierile cu URSS din timpul războiului, văzând între obiectivele politice ale celor două țări o incompatibilitate insurmontabilă.

Drept răspuns, istoricii „ortodocși” au combătut aceste teze, susținând că, deși cei care concepuseră și promovaseră în acea perioadă politica externă americană au făcut unele greșeli minore, politica administrației americane a fost una constantă, în spiritul principiilor democratice universaliste, conducerea sovietică fiind, în consecință, vinovată de izbucnirea „războiului rece”.

Un alt pilon teoretic al școlii istoriografice „ortodoxe” este acela al filiației absolute dintre teoria marxist-leninistă și regimul politic sovietic. Astfel, potrivit majorității istoricilor din acest curent, principiile și scopurile comunismului, așa cum au fost ele teoretizate de către Marx și Lenin, explicau și argumentau, în totalitate, comportamentul sovieticilor din timpul celui de-al doilea război mondial. În acest sens, potrivit „ortodocșilor”, URSS urmărea permanent să declanșeze revoluția mondială, instaurarea regimurilor comuniste în Europa Centrală și de Sud-Est fiind primul pas în acest sens.

Shlesienger, unul dintre clasicii școlii „ortodoxe”, considera că „principala explicație pentru acutizarea rapidă a «războiului rece» este aceea că URSS, în mod tradițional, nu este un stat național, ci unul totalitar, înarmat cu o ideologie atotștiitoare, universalistă, bazată pe ideea infailibilității partidului și guvernului, pătrunsă de spiritul mesianismului politic, și care pune semnul de egalitate între dispută și trădare”³. Luând ca bază de analiză opiniile citate mai sus, istoricii „ortodocși” considerau că erau diferențe imense între opiniile americane și cele sovietice cu privire la ordinea mondială postbelică.

Savanți ca Shlesienger și Zb. Brzezinski au analizat aceste diferențe prin prisma conflictului dintre „universalismul” american, care susținea că toate statele și națiunile au interese comune, putându-și, astfel, asigura împreună securitatea, și apetența sovieticilor pentru sfere de influență, apetență bazată pe principiul asigurării și garantării de către alte puteri, pentru URSS, a unui spațiu în care influența sa să fie deplină și indiscutabilă.

Aceste diferențe principale dintre SUA și URSS s-au oglindit, potrivit savanților citați, și în perceperea diferită a rolului ONU în lumea postbelică, americanii considerând organizația un instrument capabil să reducă, substanțial, riscul declanșării unui nou război, sovieticii continuând să se bazeze, în continuare, pe puterea militară, lărgirea granițelor proprii și instaurarea unui control dur asupra țărilor învecinate.

Chiar dacă majoritatea lucrărilor școlii „ortodoxe” are ca punct de pornire începutul războiului, anul 1939, o parte dintre istoricii acestui curent situează originea conflictului la nivelul anului 1917, susținând că însăși istoria partidului comunist rus și a revoluției bolșevice dovedește tendința intrinsecă de dominație universală. În acest mod este justificat comportamentul Occidentului, care la sfârșitul primului război mondial a încercat să izoleze, total, Rusia Sovietică.

Referitor la politica externă sovietică din perioada interbelică, cercetătorii citați consideră că sovieticii au manipulat întreaga mișcare comunistă internațională, încercând, prin intermediul partidelor comuniste, să influențeze politica vecinilor față de URSS⁴.

Astfel, dacă afirmația de mai sus este valabilă în ceea ce privește politica partidelor comuniste din Germania, Franța, Cehoslovacia și, parțial, a celor de stânga din Marea Britanie, lucrurile nu mai stau așa în țări ca România sau Polonia, unde politica partidelor comuniste a fost una lipsită de orizont, iar impactul principiilor sale directe rareori depășea perimetrul întrunirilor de partid clandestine.

În dorința de a explica poziția URSS la începutul celui de-al doilea război mondial, unii cercetători au afirmat că Moscova a încurajat izbucnirea conflagrației, în speranța că statele capitaliste se vor distruge unele pe altele, fapt ce ar fi permis liderilor de la Kremlin să strângă laurii victoriei cu costuri și eforturi minime. În acest context, Pactul de neagresiune sovieto-german din 1939 apare drept o încercare a URSS de a direcționa agresivitatea țărilor „Axei” către Anglia și Franța, folosind acest răgaz pentru a-și instaura controlul asupra Finlandei, țărilor baltice și a unor regiuni din Polonia și România. Urmând firul logic, „ortodocșii” consideră că SUA au comis o greșeală majoră atunci când au acordat URSS ajutor militar și economic în timpul războiului fără să ceară ceva în schimb în afară de continuarea luptei⁵.

Cu toate că atacul german a forțat URSS la o colaborare temporară cu Occidentul, susține Brzezinski, guvernul sovietic nu a abandonat speranța că situația grea de după război va facilita instaurarea dominației sovietice asupra statelor vecine. Fiind marxiști, potrivit istoricilor „ortodocși”, liderii sovietici nu au crezut niciodată în posibilitatea existenței unor guverne ce ar fi putut fi,

³ A. M. Jr. Shlesienger, *Origins of the Cold War*, în „Foreign Affairs”, t. 46, 1967, October, p. 46–47.

⁴ J. Librach, *The Rise of the Soviet Empire: A Study of Soviet Foreign Policy*, New York., 1964, p. 42–95.

⁵ H. Feis, *Churchill–Roosevelt–Stalin*, Princeton, 1953, p. 6–12.

concomitent, democratice și „prietenoase” față de URSS, din această cauză preferând instaurarea în Europa Centrală și de Est a unor guverne total dependente de Moscova⁶.

Cu adevărat curioasă este explicația pe care istoricii „ortodocși” au dat-o instaurării regimurilor comuniste. Potrivit acestora, chiar dacă armata sovietică a fost factorul determinant în acest demers, „eliberarea” țărilor în cauză a dus la declanșarea unor „revoluții” politice reale, doar preluarea puterii de către comuniști fiind un act al cuceririi străine.⁷

Seton-Watson dovedește că venirea la putere a comuniștilor a avut loc după un plan prestabilit. La început, comuniștii au intrat în diferite coaliții democratice, proclamând respectul pentru drepturile cetățenești și politice, în timp ce sovieticii le întăreau pozițiile „cheie” în toate instituțiile statului, serviciul de securitate și armată. A doua etapă, potrivit cercetătorului citat, a fost aceea a formării unor coaliții politice fictive, sub conducerea comuniștilor, care au forțat, în cele din urmă, partidele democratice să intre în opoziție, folosind metodele polițienești și cenzura. În ultima etapă a instaurării regimurilor comuniste, reprezentanții sovietici și aliații lor locali au mărit presiunea asupra partidelor de opoziție, împiedicându-le, în cele din urmă, să funcționeze⁸.

Potrivit lui Seton-Watson, sovieticii și-au pus în aplicare planurile de comunizare a Europei Centrale și de Sud-Est indiferent de dorința, sinceră, a liderilor locali de a colabora cu URSS pe termen lung.

Convinși de faptul că URSS urmărea exportul revoluției bolșevice dincolo de granițele sale, istoricii „ortodocși” susțin că acesta a fost principalul motiv al „răcirii” relațiilor dintre cele două guverne.

Astfel, în virtutea unor asemenea obiective, URSS a amânat retragerea trupelor sale din Iranul de Nord, încercând să transforme această regiune într-o sursă continuă de insecuritate pentru Turcia, în scopul exercitării unor presiuni cât mai eficiente asupra guvernului de la Ankara, urmărindu-se obținerea unor concesiuni teritoriale de natură să asigure prezența militară a URSS în zona Strămtorilor. Nereușita sovieticilor este explicată de către acești istorici prin rigiditatea și hotărârea de care au dat dovadă statele occidentale în respingerea pretențiilor sovietice⁹.

Războiul civil din Grecia este și el analizat de către această școală ca o încercare a URSS de a-și extinde influența în Mediterana Orientală cu ajutorul partidului comunist local¹⁰.

Interpretarea dată de către istoricii „ortodocși” eșecului revoluției comuniste din Grecia nu poate fi pusă numai pe seama necunoașterii unor documente fundamentale legate de aceste evenimente, ea fiind și un rezultat al filosofiei școlii în cauză, care a tratat angajamentul deplin al lui Stalin față de politica sferelor de influență drept o slăbiciune a acestuia. Respectarea de către sovietici a acordurilor convenite cu britanicii a determinat înfrângerea insurecției comuniste în Grecia și nu reacția puterilor occidentale.

Referitor la politica externă americană din această perioadă, școala „ortodoxă” consideră că ea a fost una constantă, demonstrând aderența totală a SUA la principiile „Chartei Atlantice” și la cele ale „Declarației ONU”, prin care se urmărea instalarea unei păci durabile, prosperității universale, garantarea și diversificarea drepturilor cetățenești și politice și a dreptului fiecărei națiuni la autodeterminare. „Ortodocșii” susțin că politicienii americani s-au pronunțat, în mod sincer, pentru colaborarea cu URSS, depunând mari eforturi pentru destinderea relațiilor dintre cele două țări în momentele de criză. În acest sens, H. Feis subliniază că, „până la ultima suflare”, Roosevelt a

⁶ Zb. Brzezinski, *The Soviet Bloc: Unity and Conflict*, Cambridge (MA), 1967, p. 32–33.

⁷ H. Seton-Watson, *Neither War Nor Peace: The Struggle for Power in the Postwar World*, New York, 1962, și *The Last European Revolutions*, London, 1950, p. 8.

⁸ H. Seton-Watson, *The Last European Revolutions*, p. 169–171.

⁹ H. Feis, *Between Peace and War*, p. 291–301, 322.

¹⁰ J.C. Campbell, *The Council of Foreign Affairs. The United States in World Affairs, 1945–1947*, New York, 1947, p. 92 și Laquer W., *Europe Since Hitler*, London, 1970, p. 90.

continuat să acționeze pornind de la presupunerea că toleranța, buna credință și scopurile juste ale politicii americane vor scădea susceptibilitatea liderilor sovietici pentru ca aceștia să devină „buni parteneri de acțiune”, în folosul binelui universal¹¹.

Conform tradiționaliștilor, având în vedere dorința sovieticilor de a-și instaura dominația asupra întregii Eurasii, guvernului american nu îi mai rămânea nimic de făcut decât să se împotrivescă pătrunderii în forță a sovieticilor. După părerea lor, chiar guvernul sovietic a favorizat demersul american de popularizare a noilor realități politice, pe care SUA l-au întreprins după răcirea relațiilor cu URSS.

În decursul câtorva luni, scrie Bailey, tactica agresivă a Moscovei a deschis ochii americanilor cu privire la adevărata natură a regimului comunist. În acest fel, prevenite despre pericol, SUA și-au modificat politica externă, în paralel întărindu-și puterea militară pentru a nu fi, din nou, surprinse nepregătite¹².

Cu riscul de a se aventura în hățișurile istoriei contrafactice, „ortodoxii” au susținut că, în cazul în care Roosevelt ar mai fi trăit, ar fi fost forțat să modifice cursul politicii externe americane, de unde decurge concluzia că politica externă a administrației Truman se înscrie în „logica” istoriei.

Tradiționaliștii consideră că anul 1947 a fost unul de cotitură în relațiile internaționale postbelice. În acest an, conștientizând inutilitatea continuării tratativelor cu URSS, administrația SUA a adoptat „Doctrina Truman” și „Planul Marshall”. Aceste două „ingrediente” esențiale ale politicii externe americane au temperat, considerabil, pretențiile sovietice, iar ajutorul militar acordat guvernelor democratice în refacerea armatelor naționale, combinat cu solida asistență economică a determinat întărirea considerabilă a capacității acestor state de a se opune ofensivei comuniste interne și externe. Concomitent, noua administrație a oprit demobilizarea rapidă a forțelor armate, a informat opinia publică despre pericolul sovietic, formarea NATO în 1949 nefiind decât continuarea, logică, a proceselor începute în anul 1947.

ȘCOALA „REALISTĂ”

La scurt timp după conturarea clară a opiniilor școlii „ortodoxe”, apariția unei reacții științifice era inevitabilă, cu atât mai mult cu cât o mare parte a tezelor vehiculate de către „tradiționaliști” au fost, în mod evident, discutabile încă de la lansarea lor.

În acest mediu intelectual, marcat de un criticism evident, își face apariția o nouă școală de interpretare, cea „realistă”. Așa cum reiese și din denumirea sub care noul curent istoriografic și-a făcut apariția, reprezentanții săi au supus politica externă americană unei critici serioase, încercând să explice „de ce și cum aliații occidentali, obținând victoria militară, au suferit o înfrângere politică, cum și de ce, învingând Germania și eliberând Europa Occidentală, SUA au permis URSS să-și instaureze dominația asupra Europei Orientale, împiedicând, astfel, aplicarea în această zonă a prevederilor Cartei Atlanticului, pentru care ele s-au luptat”¹³.

În acest sens, acordând o mică atenție declarațiilor și proiectelor politice, dar analizând mai atent modul în care politicienii americani au evaluat situația internațională de la sfârșitul războiului, „realiștii” au încercat să dovedească că SUA nu au sesizat tendințele expansive ale URSS, în consecință, neputând să reacționeze oportun la creșterea puterii militare a URSS. Criticii susțin că guvernării americani au fost prea optimiști în ceea ce privește posibilitatea de a coopera cu sovieticii, fapt ce a diminuat considerabil posibilitatea ca SUA să evite izbucnirea „războiului rece” sau aceea de a-i diminua consecințele.

¹¹ H. Feis, *op. cit.*, p. 22, 120.

¹² Th. Bailey, *op. cit.*, p. 778.

¹³ Ch. Wilmot, *The Struggle for Europe*, New York, 1952, p. 11.

În demersul lor critic, pentru a-și susține cât mai solid opiniile, „realiștii” apelează la un discurs politologizant, afirmând că dorința de a-și mări puterea reprezintă „forța motrice” a politicii fiecărei țări. Chiar dacă o țară se deosebește prin excepționala ei dorință de pace, afirmă „realiștii”, guvernul țării respective este nevoit să apere țara de agresiunea unei terțe puteri.

„Concurența, considera D. Mc. Lellan, este trăsătura caracteristică sistemului statelor naționale, însăși natura acestui sistem determinând fiecare participant să-și asigure propria securitate”¹⁴.

În sprijinul teoriei lor, „revizionişti” dau exemplul Germaniei postbelice, unde, consideră ei, deși ambele părți au urmărit, de la început, promovarea intereselor zonale, susținând, în același timp, ideea statului german unic, ele au fost nevoite să-și întărească considerabil pozițiile pentru a evita preluarea controlului total de către una dintre părți”¹⁵.

Conform istoricilor școlii „realiste”, motivul declanșării „războiului rece” nu a rezidat în deosebirile de vederi între liderii celor trei puteri și nici în diferențele dintre cele două sisteme, susținând că „ele decurg din natura sistemului statal și repartizării bipolare a forțelor, ceea ce duce la apariția situației în care fiecare stat vede în celălalt principalul pericol pentru securitatea sa. Această stare de lucruri forțează statele să ia anumite măsuri, ce sunt socotite de către statul care le-a luat absolut defensive, iar de către cealaltă parte sunt percepute ca măsuri ofensive, expansioniste și agresive”¹⁶.

Bipolarizarea politico-militară postbelică, după părerea „realiștilor”, are drept cauză slăbirea considerabilă a Angliei, care, combinată cu înfrângerea Germaniei, Japoniei și Franței, a făcut ca la sfârșitul războiului să rămână în lume doar două mari puteri: SUA și URSS.

Pentru a combate teza „ortodoxă” potrivit căreia politicienii americani nu au știut nimic despre adevăratele scopuri ale URSS, „realiștii” dovedesc că majoritatea oamenilor politici americani a prevăzut evoluția ulterioară a evenimentelor, dar a crezut că poate atenua susceptibilitățile sovieticilor în ceea ce privește securitatea postbelică a URSS. Tocmai din aceste motive, se afirmă mai departe, SUA au mizat atât de mult pe ONU, dorind să facă din aceasta un organism care să anuleze importanța balanței de putere, în loc să o folosească ca un instrument, tocmai în scopul păstrării acestei balanțe. După opinia lor, SUA ar fi trebuit să acorde o importanță mai mare întăririi puterii militare, în concordanță cu aceasta, adoptând o poziție mult mai dură la masa tratativelor”¹⁷.

„Realişti” critică și optimismul lui Roosevelt, mai exact, convingerea oarbă a acestuia că se poate trata cu Stalin, și mai ales dorința de a juca rolul unui arbitru între URSS și Anglia, presupunând că politicienilor americani Anglia le era antipatică din cauza înțelegerii defectuoase, de către aceștia, a colonialismului englez. „Arbitrajul” lui Roosevelt a subminat relațiile dintre Anglia și SUA, fapt ce a împiedicat o colaborare mai strânsă între cele două state pentru ca acestea să facă, la începutul crizei, front comun pentru a putea limita pretențiile sovieticilor”¹⁸.

Modul în care administrația americană a luat deciziile fundamentale de politică externă este, de asemenea, criticat de către „realişti”. Aceștia susțin că SUA au acordat întâietate factorului militar, trecându-l pe planul al doilea pe cel politic, în acest mod favorizând creșterea influenței politice a URSS, stat ce-și calcula mișcările militare în funcție de avantajele politice ce le putea obține de pe urma acestora”¹⁹.

¹⁴ D. Mc Lellan, *The Cold War in Transition*, New York, 1966, p. 1.

¹⁵ L.J. Halle, *The Cold War as History*, New York, 1968, p. 36-37.

¹⁶ I. Spanier, *American Foreign Policy Since World War II*, New York, 1980, p. 20

¹⁷ L.E. Danis, *The Cold War Begins: Soviet-American Conflict Over the Eastern Europe*, Princeton, 1974, p. 62–63, 83–87, 388–389.

¹⁸ H.W. Baldwin, *Our Worst Blunders in the War: Europe and the Russian*, în „Atlantic Monthly”, 1950, p. 30–39.

¹⁹ G.F. Kennan, *Russia and the West under Lenin and Stalin*, Boston, 1961, p. 335.

Nici politica de capitulare necondiționată impusă Germaniei și Japoniei nu se bucură de aprecierea pozitivă a „realiștilor”. Astfel, Baldwin H. W. consideră că aceasta a funcționat ca un factor inhibitiv pentru mișcarea antifascistă din Germania, întărind voința puterilor „Axei” de a se bate până la capăt. Potrivit istoricului citat, acest lucru a făcut ca la sfârșitul războiului în Europa să nu mai existe nici o putere capabilă să se opună URSS²⁰.

Baldwin critică poziția „timidă” a administrației Roosevelt, care, pe parcursul războiului a refuzat să discute în detaliu criteriile de organizare a lumii postbelice. Davis L. duce raționamentul mai departe, afirmând că niciodată liderii americani nu le-au pus în vedere sovieticilor ce pot și ce nu pot face în Europa Orientală, împiedicând, astfel, găsirea unui compromis sovieto-american în problemele acestei regiuni²¹.

„Realiiști” consideră că multe dintre problemele ce au complicat relațiile dintre Occident și URSS ar fi putut fi evitate, în cazul în care SUA ar fi acordat mai multă atenție Europei Orientale în cursul războiului. „Guvernul SUA, susține Rostow W., nu a putut aprecia însemnătatea Poloniei și a Europei Orientale pentru interesele americane, permițând, astfel, URSS să-și instaureze aici stăpânirea”²².

Acești istorici susțin că SUA, pur și simplu, nu au avut conștiința propriilor posibilități de a împiedica „căderea în teroare” a Europei Orientale. Ținând cont de faptul că SUA au insistat ca statele acestei regiuni să fie conduse de guverne alese în mod democratic, guvernul american ar fi trebuit să facă mai mult pentru atingerea acestui scop.

În viziunea „realiștilor”, SUA ar fi putut exercita presiuni asupra URSS, fie prin sistarea livrărilor de armament, fie chiar prin declanșarea unor acțiuni militare ce ar fi dus la ocuparea Europei Orientale, urmărindu-se astfel realizarea obiectivelor arătate mai sus. Încercarea americanilor de a obține îndeplinirea acestor obiective numai prin mijloace diplomatice, limitate, a coincis cu apariția unui vacuum de putere în Europa Centrală și de Sud-Est și întărirea considerabilă a puterii militare a URSS, ceea ce a făcut ca încercarea lor să fie sortită eșecului, determinând doar răcirea considerabilă a relațiilor cu URSS și întărirea controlului sovietic asupra țărilor regiunii.

Drept model al posibilului compromis sovieto-american, „realiștii” propun înțelegerea dintre Stalin și Churchill de la Moscova, când liderul sovietic s-a declarat de acord cu represarea comuniștilor greci, din moment ce Grecia fusese inclusă în sfera de influență occidentală. Convinși de valabilitatea raționamentelor lor, „realiștii” afirmă că URSS a decis să susțină revolta comuniștilor din Grecia numai după ce SUA, cred ei, a pus sub semnul întrebării influența sovietică în Europa Orientală. Conform „realiștilor”, liderii sovietici nu au intenționat să instaureze, imediat, regimuri comuniste în țările zonei, însă au fost nevoiți să se sprijine în demersurile lor, exclusiv, pe formațiunile comuniste locale, în condițiile în care nici o altă grupare politică nu asigura protejarea intereselor sovietice în regiune.

Instaurarea regimurilor politice de inspirație comunistă, afirmă „realiștii”, a revelat pentru URSS extraordinara lipsă de popularitate a acestor partide în țările zonei, fapt ce i-a determinat să întărească controlul militar exercitat asupra regiunii. Acestei stări de spirit din cercurile sovietice i s-au adăugat și propunerile americane ca țările Europei Orientale să adere la „Planul Marshall”, aderare condiționată de reorganizarea guvernelor locale, fapt ce reprezenta un pericol considerabil pentru influența sovietică în zonă. La rândul lor, măsurile sovietice de întărire a controlului militar asupra Europei Orientale au întărit susceptibilitățile occidentalilor cu privire la planurile URSS în legătură cu întreaga Europă. Potrivit „realiștilor”, acest lucru a făcut ca problemelor apărute în Franța, Italia și Grecia să li se dea o explicație unilaterală, chiar dacă, într-o primă fază, URSS a acordat un ajutor limitat partidelor comuniste din aceste țări.

²⁰ H.W. Baldwin, *op. cit.*, p. 376.

²¹ L.E. Danis, *op. cit.*, p. 376.

²² W.W. Rostow, *The United States in the World Aerial. An Essay in Recent History*, New York, 1960, p.117.

În căutarea începuturilor „războiului rece” și ale „cortinei de fier”, „realiștii” definesc comportamentul politic al URSS drept „previzibil”, în viziunea lor sovieticii acționând așa cum trebuiau să acționeze, adică protejându-și interesele vitale.

În virtutea celor de mai sus, „realiștii” consideră că liderii americani sunt vinovați de izbucnirea „războiului rece”. Teza este argumentată prin faptul că URSS a făcut concesii majore în Grecia, Turcia și Iran, nedorind să provoace SUA prin contestarea influenței lor în Mediterana Orientală, zona Strămtorilor și Orientul Mijlociu, regiuni considerate, în mod tradițional, drept zone de influență a Occidentului. În acest context, școala „realistă” consideră că SUA au făcut prea puține pentru a preveni extinderea imperiului sovietic în Europa Orientală, iar atunci când au încercat să facă ceva, era, deja, mult prea târziu, determinând doar înrăutățirea situației generale, cu consecințe catastrofale pentru evoluția ulterioară a zonei.

Astfel, considerând primatul anglo-american în Europa Occidentală drept o legitate istorică, sovieticii s-au așteptat la un tratament similar din partea SUA în ceea ce privește Europa Orientală. Atunci când acest lucru nu s-a petrecut, liderii sovietici au tras concluzia că americanii intenționează să le ia „prada de război”.

Pe scurt, explicația pe care „realiștii” au dat-o izbucnirii „războiului rece” este aceea că presiunea anglo-americană exercitată, de la distanță, asupra URSS și reacțiile sovietice la aceste „provocări” au determinat accelerarea pregătirilor pentru o nouă confruntare, de această dată între vechii aliați.

ȘCOALA „REVIZIONISTĂ”

Cea de a treia școală istoriografică americană care a dat o nouă interpretare „războiului rece” și formării „lagărului socialist” este cea „revizionistă”.

Încă de la început, merită consemnat faptul că acest curent istoriografic își are izvoarele conceptuale în problemele interne americane din anii '60 – '70, „revizioniștii” recurgând la o serie de explicații sociologice și politologice, care, în viziunea unor autori radicali, capătă accente marxist-leniniste.

Punctul de pornire al acestei școli se situează la nivelul anului 1959, când a fost publicată cartea lui W. A. Williams, *Tragedia diplomației americane*. Deși cartea este o istorie a politicii externe americane, capitolele care tratează problematica „războiului rece” sunt cele care au dat naștere discuției istoriografice soldate cu formarea unei noi școli de interpretare a istoriei universale postbelice.

Conform lui Williams, „războiul rece” este rezultatul încercării SUA de a impune Europei Orientale politica economică a „porților deschise”, ceea ce, în primul rând, contravenea intereselor URSS, iar în al doilea rând, ar fi pus popoarele acestei regiuni într-o stare de dependență față de capitalul american.

Cu toate că tezele lui Williams s-au constituit într-un început șocant al noului mod de interpretare a realităților politice postbelice, numai în 1965, odată cu apariția cărții lui G. Alperovitz, *Diplomația atomică*, școala „realistă” a căpătat conturul ei clasic.

Conform lui Alperovitz, SUA au bombardat atomic Japonia nu pentru a obține capitularea rapidă a acesteia, ci pentru a intimida URSS și a-și extinde influența în Europa Orientală²³.

Radicalismul lui Alperovitz și al susținătorilor lui se explică, mai degrabă, prin criza de identitate prin care trecea societatea americană în acea perioadă, punerea în circulație a unor documente datând din perioada postbelică nepermițând istoricilor americani să tragă asemenea concluzii radicale.

²³ R. Vaiț, *Zapadnâe teorii „holodnoi voini”*, Moskva, 1995, p. 14.

Intervenția SUA în Vietnam, continua încălcarea a drepturilor omului în America, precum și relativa destindere a relațiilor dintre Est și Vest, ce părea că infirmă teza „ortodocșilor” cu privire la agresivitatea intrinsecă, proprie regimurilor comuniste, toate acestea la un loc cu determinat reorientarea conceptuală a tinerilor istorici americani, aceștia îndreptându-și atenția către factorii sociali, mentali, dar mai ales către rolul acestora în formarea deciziilor politice.

Conform lui R. Waits, „revizionişti” pot fi împărțiți în două grupe: „revizionişti moderați” și „revizionişti sistemici”.

Primii susțin că „războiul rece” este rezultatul politicii duse față de URSS de către o parte a administrației Truman, care s-a îndepărtat de principiile președintelui Roosevelt. După părerea acestora, în cazul în care Roosevelt ar mai trăit, el ar fi reușit să preîntâmpine „războiul rece” prin recunoașterea „intereselor legitime” ale URSS în Europa Orientală. Potrivit „revizioniştilor” moderați, cel care se face vinovat de turnura pe care au luat-o relațiile dintre URSS și SUA este președintele Truman, care, sub influența consilierilor săi, a încercat „să fure” „cuceririle” URSS fără a ține seama de acordurile încheiate.

Cealaltă grupă, cea a „revizioniştilor sistemici”, neagă rolul personalităților în politica americană, susținând că dorința SUA de a găsi debușee pentru produsele americane a determinat împotrivirea URSS și a popoarelor Europei Orientale, oripilate de posibilitatea căderii în sclavia capitalului american.

Astfel, istoricii celui de al doilea curent susțin că sistemul economic american a transformat SUA într-o forță reacționară a lumii postbelice. Oamenii rezolvând probleme comit greșeli, însă, sistemul creează aceste probleme pe care oamenii le rezolvă. În cele din urmă, ajungem la concluzia conform căreia răspunderea este a sistemului și a tradițiilor sale²⁴.

„Revizionişti sistemici” susțineau că numai reformarea Americii pe baze socialiste va duce la încetarea „războiului rece” și a politicii contrarevoluționare americane²⁵.

Școala „revizionistă”, la fel ca și cea „ortodoxă”, susținea că „războiul rece” a început odată cu intervenția Alianțelor în Rusia pentru a înăbuși revoluția bolșevică. Asemănările dintre cele două știri se opresc însă aici. În viziunea „revizioniştilor”, europofobia rusă data de numai câțiva ani, adică din 1917, când, odată izolată și atacată de Occident, Rusia a început să privească Europa și SUA ca pe un potențial dușman. Potrivit istoricilor revizionişti, politica occidentală de izolare a Rusiei a făcut ca la începutul celui de-al doilea război mondial țări ca Austria, China, Spania, Cehoslovacia și Polonia să cadă pradă țărilor „Axei”, pentru că SUA și Europa Occidentală au considerat aceste pierderi drept „suportabile” în comparație cu colaborarea „sinceră” în probleme de securitate, care ar fi putut să o dezvolte cu URSS.

„Revizionişti sistemici” consideră că scopul politicii externe americane postbelice a fost restaurarea status-quo-ului european interbelic.

După părerea lui George Kolko, caracteristice pentru anii '40 sunt următoarele două coordonate:

- 1) forțele politice locale de care SUA își legau planurile erau mult mai slabe decât activa mișcare de stânga, ce căpăta din ce în ce mai mulți aderenți în condițiile crizei economice acute;
- 2) numai SUA erau capabile să se opună acestor forțe „înnoitoare”, „revoluționare”²⁶.

²⁴ G. Alperovitz, *The United States. The Revolutions and the Cold War: Perspective and Prospect. Cold War Eassey*, New York, 1970, p. 91.

²⁵ G. Alperovitz, *op. cit.*, și W.A. Williams, *The Tragedy of American Diplomacy*, New York, 1963, p. 306.

²⁶ J. Kolko, *The Limits of Power: World and United States Foreign Policy 1945–1954*, New York, 1972, p. 30.

În viziunea „revizionist sistemică”, pentru a se împotrivi mișcărilor revoluționare din Europa Orientală, SUA au fost nevoite să joace rolul unui Metternich contemporan. Deci, spre deosebire de „ortodocși”, care definesc politica americană în Europa Centrală și de Est ca fiind una „pasivă”, „revizionişti”, afirmă că agresivitatea politicii americane în zonă a determinat, în mod direct, comportamentul politic al URSS, astfel ajungându-se la starea de război diplomatic între cele două mari puteri.

Ambele direcții „revizioniste” consideră că prin formarea „lagărului socialist” URSS a salvat țările Europei Orientale de la sclavia capitalului american, care făcea ca în perioada interbelică aceste țări să îndeplinească rolul unor semicolonii în relațiile comerciale cu SUA.

Pentru „revizionişti”, duritatea regimurilor comuniste instalate în Europa Orientală la sfârșitul celui de-al doilea război mondial nu are de a face cu natura sistemului sovietic, ci mai degrabă cu precaritatea tradițiilor democratice din aceste țări, carențe ce, în viziunea unor astfel de istorici, ar fi dus, oricum, la instaurarea unor regimuri autoritare, chiar dacă nu de stânga.

În timp ce „ortodocșii” dovedesc că politica agresivă a Moscovei a forțat Washingtonul să ocupe poziții defensive în politica externă, „revizionişti” susțin că, la sfârșitul războiului, URSS nu mai dispunea de forțele necesare pentru a reprezenta un pericol pentru Occident, drept care, inițiativa strategică era atunci în mâinile politicianilor americani.

Pentru a continua raționamentele lui Williams, „revizionişti” susțineau că „forța și răspunderea se află într-o relaționare directă, de unde se poate trage concluzia că la sfârșitul războiului SUA, fiind mai puternice decât URSS, sunt principalul vinovat pentru izbucnirea războiului rece”²⁷.

Nu puțini „revizionişti” și-au declarat adevăratele intenții la sistemul sovietic, susținând că la sfârșitul războiului URSS dorea cu orice preț să mențină relații bune cu țările occidentale, având în vedere faptul că, în aceea perioadă, potrivit istoricilor amintiți, sarcina principală a PCS(b) era aceea de a restaura economia națională și de a asigura securitatea țării.

În general, „revizionişti” tratează personalitatea lui Stalin și politica dusă de acesta într-un mod asemănător cu cel al „realiştilor”. „Politica lui Stalin, scria D. Yergin, nu este politica unui om care avea în vedere numai victoria revoluției mondiale. Adevărul constă în faptul că politica externă a URSS a fost grosolană și dezgustătoare, dar, de obicei, atentă și pragmatică. URSS a acționat ca o mare putere, aspirând la creșterea forței sale în concordanță cu scopurile istorice ale Rusiei, prin formarea sferelor de influență, semnarea de tratate secrete și încheierea de alianțe cu marile puteri și prin alte metode ale vechii diplomații”²⁸.

Chiar dacă o mare parte din interpretările școlii „revizioniste” pot fi puse sub semnul întrebării, concluzia citată mai sus concordă, în mod izbitor, cu cele ale istoriografiei neotroțkiste din Federația Rusă.

Potrivit lui Vadim Ragovin, cel mai important reprezentant al acestui curent, politica externă a regimului stalinist nu a urmărit declanșarea revoluției socialiste mondiale, ba chiar a făcut tot ceea ce s-a putut pentru a preîntâmpina acest lucru, scopul principal al politicii externe sovietice fiind consolidarea regimului personal²⁹.

ȘCOALA „POSTREVIZIONISTĂ”

La începutul anilor '70, în peisajul istoriografic american și-a făcut apariția o nouă școală de interpretare a proceselor politice postbelice: școala „postrevizionistă”.

²⁷ I. Deutcher, *Stalin. A Political Biography*, 2nd edition, New York, 1952, p. 384

²⁸ D. Yergin, *The Shattered Peace. The Origin of the Cold War and the National Security State*, Boston, 1974, p. 12.

²⁹ V. Ragovin, *Partia rastrelennih*, Moskva, 1997.

Această școală nu se deosebește prin noutatea ideilor și interpretările puse în circuitul istoriografic mondial, fiind mai mult o reacție la afirmațiile categorice ale „ortodocșilor” și „revizionistilor”.

„Piatra unghiulară” a acestei școli rămâne totuși axioma „ortodoxă” potrivit căreia răspunderea pentru izbucnirea „războiului rece” aparține URSS. Istoricii „postrevizionisti” sancționează, totuși, această afirmație, susținând că la sfârșitul războiului politica sovietică nu era atât de marcată de ideea revoluției mondiale, ci mai degrabă de nevoia de a-și asigura propria securitate.

De Porte susține că liderii sovietici erau dispuși să caute un compromis cu aliații occidentali în privința câtorva obiective cum ar fi:

- 1) formarea unor granițe „sigure”;
- 2) instaurarea unor „guverne prietenoase” în statele din vecinătatea URSS;
- 3) garanții că Germania nu va mai reprezenta un pericol pentru URSS;
- 4) colaborarea cu principalii aliați;
- 5) recunșterea de către aceștia a granițelor URSS și sferei sale de influență³⁰.

V. Mastny ajunge la concluzia că scopurile politico-strategice ale URSS se deosebeau prin elasticitate, ele modificându-se de-a lungul timpului. «Stalin nu a fost Hitler, scrie Mastny, el a fost întotdeauna gata să-și modereze pretențiile atunci când s-a lovit de o împotrivire hotărâtă. La început, scopurile politice ale lui Stalin au fost destul de modeste. Pe măsură ce pozițiile politico-militare ale URSS au devenit din ce în ce mai favorizante, convingându-se, în același timp, de „nedorința” Occidentului de a se amesteca în Europa Orientală, acesta și-a mărit considerabil pretențiile». Mastny afirmă chiar că Stalin nu dorea, de la început, schimbări politico-economice radicale în regiune, iar în privința controlului pe care acesta l-a exercitat asupra mișcării comuniste, autorul amintit este din nou foarte sceptic, avansând ideea unei relative autonomii a partidelor comuniste în timpul războiului.³¹

Un alt istoric „postrevizionist”, G. Lundestad, susține că politica URSS depindea de poziția fiecărei țări în parte. Cu cât țara era mai aproape de URSS, cu atât mai insistent sovieticii au căutat să-și impună controlul absolut asupra proceselor politice din acea țară³².

Școala „postrevizionistă” opinează că dacă în 1948 reacția SUA la procesul de sovietizare rapidă a Cehoslovaciei ar fi fost mult mai energică, s-ar fi reușit păstrarea unei Cehoslovaciei, aproximativ, suverane³³.

Totuși, „postrevizionistii” cad de acord cu „realiștii” și atunci când susțin că, în afara Poloniei, Europa Orientală nu prezenta un interes deosebit pentru SUA, care, nu de puține ori, au abandonat interesele lor aici, atunci când ele au intrat în contradicție cu scopurile strategice ale SUA³⁴.

„Postrevizionistii” susțin încă o altă teză „realistă”, și anume aceea conform căreia acordurile încheiate în timpul războiului între URSS și SUA au fost destul de evazive, în esență, neobligând nici una dintre părți să ia asupra ei obligații neinterpretabile. Alături de acestea, „postrevizionistii” sesizează o contradicție de termeni între două dintre cele mai vehiculate sintagme politice postbelice, și anume, între „guverne alese în mod democratic” și „guverne prietenoase față de URSS”, susținând că, „orice guvern ales liber în asemenea țări, cum ar fi România sau Polonia, ar fi fost, fără îndoială, și antisovietic”.³⁵

A. W. De Porte, *Europe Between Superpowers. The Enduring Balance*, New Haven, 1979, p. 68–67.

³¹ V. Mastny, *Russia' Road to the Cold War Diplomacy*, New York, 1979, p. XVII, 28, 72, 113, 124–125.

³² G. Lundestad, *The American Non-Policy towards Eastern Europe, 1939–1947: Universalism in an Area of not Essential Interest to the United States*, Toronto, 1978, p. 435–455.

³³ A. Ulam, *Dangerous Relations*, London, 1979, p. 137.

³⁴ G. Lundestad, *op. cit.*, p. 36–106, 424.

³⁵ J.L. Gaddis., *The United States and the the Cold War*, New York, 1972, p. 133.

Un alt motiv al evoluției postbelice a Europei Centrale și de Sud-Est este văzut de către „postrevizionişti” în neclaritatea termenilor geopolitici cu care operau liderii celor trei mari puteri. Această confuzie privește, în primul rând, conceptul sferelor de influență. Astfel, A. Ulam susține că, în momentul încheierii celebrei înțelegeri între Stalin și Churchill de la Moscova, cei doi lideri aveau în vedere noțiuni sensibil diferite. Astfel, noțiunea sferelor de influență, așa cum o percepea Churchill, în sensul secolului al XIX-lea, însemna că țara respectivă, aflată în sfera de influență a unei mari puteri, în politica sa externă și de apărare avea în vedere și interesele vitale ale acelei mari puteri. Neînțelegerea occidentalilor a fost risipită atunci când s-a văzut că prezența comuniștilor în guvernele României și Poloniei trebuia să însemne mai mult decât se presupunea, și anume, renunțarea treptată la libertățile cetățenești, o anume politică socială și economică, și în cele din urmă, formarea statului-partid³⁶.

Spre deosebire de „realiști”, „postrevizionişti” nu sunt de acord cu teza conform căreia raportul de forțe de la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, coroborat cu vacuumul de putere din Europa Centrală și de Sud-Est, apărut ca urmare a înfrângerii Germaniei, a dus la încordarea relațiilor dintre SUA și URSS. „Vacuumul de putere din Centrul Europei a făcut confruntarea cu URSS posibilă, dar nu inevitabilă”, crede Gaddis³⁷.

Istorici de factură „postrevizionistă”, așa cum este Toker, recunosc valabilitatea argumentelor „revizioniste”, care susțin că în anii '40 politica externă americană nu a fost una multivectorială, de aceea cercurile politice americane au continuat să considere Emisfera Vestică drept sferă de influență tradițională a SUA și să trateze ONU ca un instrument eficace de atingere a obiectivelor strategice americane³⁸. R. Pollard este și el tributar „revizioniştilor” pentru determinarea rolului sistemului și filosofiei economice americane în conturarea și promovarea obiectivelor de politică externă, declarându-se de acord cu argumentele precursorilor care „au dovedit” că administrația Truman a folosit ajutorul economic în scopul atingerii unor obiective politice și că relațiile economice au servit drept „vehicul” al accelerării tensiunilor diplomatico-politice dintre SUA și URSS³⁹.

Tributari gândirii „revizioniste”, profund partizană și mecanicistă, o mare parte din istoricii curentului „postrevizionist” au aderat, fără rezerve, la o altă „axiomă” controversată, și anume aceea că, în concordanță cu tradițiile istorice ale imperiului rus și cu meritele câștigate de Armata Roșie în timpul războiului, URSS avea dreptul „legitim” să exercite o influență politică totală asupra Europei Centrale și de Sud-Est, fiind, astfel, îndreptățită să considere anumite demersuri americane, precum „Planul Marshall” și „Doctrina Truman”, drept niște amenințări la adresa securității statului⁴⁰.

Mai mult decât atât, istoricii citați consideră că pe parcursul anilor '40 SUA au fost cea mai puternică țară din lume, iar URSS, distrusă după război, cu o economie în ruine și fără arma atomică, nu reprezenta un pericol la adresa intereselor strategice ale SUA.

Fără a pune în discuție demersurile de politică externă ale URSS după cel de-al doilea război mondial, faptul că o parte a istoricilor „postrevizionişti” operează cu astfel de criterii relative, așa cum este cel al „dreptului legitim”, ridică mari semne de întrebare cu privire la valabilitatea oricăror argumente de natură faptică sau documentară, din moment ce ele sunt subordonate unui dat ce depășește sfera analizei, indirect, viciind-o.

Cu totul altfel stau lucrurile în ceea ce privește o altă deducție a școlii „postrevizioniste”, și anume aceea că intențiile Angliei de a duce o politică independentă în Europa Centrală și de Sud-Est i-au neliniștit pe politicienii americani, care doreau să se împotrivescă creșterii influenței comunismului în Europa, dar, în mod direct, fără a implica Marea Britanie, dorind, astfel, să-i

³⁶ A. Ulam, *Expansionism and Coexistence*, p. 360, 399–400.

³⁷ J.L. Gaddis, *The United States and the the Cold War*, p. 360.

³⁸ R. Toker, *The Radical Left and the American Foreign Policy*, New York, 1981, p. 154.

³⁹ R.A. Pollard, *op. cit.*, p. 3.

⁴⁰ R. Toker, *op. cit.*, și A. Ulam, *Troubled Coexistence*, p. 20.

limiteze influența internațională. Acești cercetători susțin că, numai după consumarea crizelor din Iran (1946) și Grecia (1947), politicienii americani au ajuns la concluzia că formarea unei alianțe anglo-americe este benefică pentru o mai mare eficacitate în lupta împotriva URSS.⁴¹

Spre deosebire de „revizionisti”, de la care au preluat o serie de teze, „postrevizionisti” resping ideea pilon a celor dintâi, conform căreia politica externă americană a fost una agresivă, iar obiectivul principal al acesteia era acela de a întări sistemul capitalist american pe seama altor națiuni.

„Postrevizionisti” moderați, apreciind gradul de responsabilitate a fiecărei puteri pentru izbucnirea „războiului rece”, au ajuns la concluzia că fiecareia îi revine o parte din răspunderea generală, afirmând, totuși, că „războiul rece” nu este un fenomen exclusiv postbelic, având adânci rădăcini în perioada interbelică.

Ca și „revizionisti”, „postrevizionisti” susțin că forța presupune răspundere, trăgând, totuși, o concluzie diferită, și anume aceea că Stalin a avut mai multă putere și influență decât au încercat să demonstreze „revizionisti”, de unde și responsabilitatea mai mare care îi revine pentru destrămarea alianței „celor trei mari”.

Asemeni „ortodocșilor”, „postrevizionisti” au afirmat că natura sistemului politic sovietic a făcut „războiul rece” inevitabil, și că oricine ar fi condus în acea perioadă URSS și indiferent ce politică ar fi dus, cele două state ar fi fost, oricum, forțate să se înfrunte. „Exercitând o așa mare influență asupra politicii externe sovietice [...], dictatorul (Stalin), se pare că ar fi putut evita mai ușor confruntarea, scrie Mastny, dar, în cele din urmă, mâinile sale erau legate de către sistemul sovietic, al cărui produs era, și pe care se credea obligat să-l facă veșnic, prin metodele sale dezgustătoare; acest sistem a fost adevăratul motiv pentru izbucnirea războiului rece”⁴².

Fără îndoială, controversele care despart cele câteva școli istoriografice occidentale sunt captivante, însă toate, fără excepție, tratează tangențial problematica proceselor politice din Europa Centrală și de Sud-Est, iar atunci când o fac, nu de puține ori, istoricii citați sunt tributari unor șabloane ce țin mai degrabă de imaginarul istoric.

Astfel, fără excepție, istoricii citați sunt tentați să acorde mai multă importanță „fragilității” democrației parlamentare din țările Europei Centrale și de Sud-Est, cunoscut fiind faptul că aceste deficiențe au avut un rol minor în dinamica proceselor politice din această regiune, unde instaurarea regimurilor comuniste a fost rezultatul direct al intervenției militare sovietice, și nu cel al unei opțiuni politice, liber exprimate, care să exprime slaba aderență la principiile și valorile democratice, așa cum s-a întâmplat în Germania perioadei interbelice.

Cu toate acestea, trebuie consemnată o trăsătură invariabilă caracteristică tuturor școlilor istoriografice occidentale, și anume aceea de a atribui comunizării Europei Centrale și de Sud-Est un rol minor în izbucnirea „războiului rece”, mobilurile esențiale ale acestei confruntări rezidând în natura sistemului celor două state, neputând fi determinat, cu exactitate, momentul începerii conflictului. În acest sens, un lucru pare sigur, și anume acela că nerespectarea angajamentelor politice luate de către sovietici la Ialta în ceea ce privește „democratizarea” fostelor „țări satelit”, fie că este vorba de România, Ungaria sau Polonia, nu a determinat reacția Occidentului, care, încă din timpul războiului, vedea aceste state ca făcând parte din sfera de influență legitimă a URSS.

ISTORIOGRAFIA SOVIETICĂ ȘI POSTSOVIETICĂ

În ceea ce privește istoriografia de factură sovietică, faptul că aceasta a fost folosită, exclusiv, pentru transmiterea unor mesaje politice și legitimarea unor realități impuse prin forță, a făcut ca

⁴¹ T.H. Anderson., *The United States, Great Britain and the Cold War, 1944–1947*, Columbia, 1981; J.L. Gaddis, *Long peace*, p. 27, 40–41.

⁴² V. Mastny, *op. cit.*, p. 306.

tezele susținute de aceasta să nu fie credibile, studiul lor fiind absolut necesar doar pentru cunoașterea modificărilor doctrinale din interiorul Partidului Comunist Sovietic (b) și PCUS.

Astfel, nu se poate vorbi despre existența mai multor școli de interpretare sau măcar despre pluralitatea opiniilor, concluziile „generale” nefăcând obiectul unor dezbateri. Instaurarea regimurilor comuniste în Europa Centrală și de Sud-Est este considerată de către istoriografia sovietică „un fenomen natural”, „rezultat al luptei de clasă seculare”.

Preocupările pentru această temă au început să capete o anumită consistență la mijlocul anilor '80, atunci când tendințele centrifuge din interiorul „lagărului comunist” își consumau ultimele consecințe. Din aceste motive, sub presiunea destrămării „comunității socialiste”, conducerea de partid sovietică a considerat necesar să direcționeze cercetarea istorică pentru „a dovedi” inevitabilitatea, veritabilitatea includerii țărilor Europei Centrale și de Sud-Est într-o singură structură zonală, aflată sub patronajul URSS.

Printre istoricii cei mai cunoscuți ai „lagărului socialist” se numără V.I. Parsadonova⁴³ (specialist al relațiilor sovieto-poloneze), A.A. Șeviakov⁴⁴ (relațiile româno-sovietice), L.J. Ghibianski⁴⁵ (relațiile sovieto-iugoslave) și I.I. Pop (relațiile sovieto-cehoslovace)⁴⁶. Lucrările acestor istorici au fost completate cu o monografie generală care tratează relațiile dintre URSS și statele Europei Centrale și de Sud-Est în perioada 1944–1949⁴⁷.

În aceste lucrări, autorii citați încearcă să acrediteze ideea unei crize generalizate a sistemului social-politic din țările Europei Centrale și de Sud-Est, criză ce a favorizat ascensiunea vertiginosă a partidelor comuniste. În viziunea autorilor, venirea comuniștilor la putere este, totuși, asociată cu ocuparea acestor țări de către Armata Roșie, susținând că prezența trupelor sovietice în zonă a creat condițiile necesare pentru „democratizarea deplină” a sistemelor politice, iar instaurarea regimurilor comuniste a reprezentat doar îndeplinirea aspirațiilor seculare ale popoarelor de aici.

Chiar dacă toate lucrările, fără excepție, stau sub semnul directivelor de partid, totuși se observă unele diferențe de abordare.

Lucrările istoricilor I.I. Pop și L.J. Ghibianski au totuși o certă valoare documentară. Scrise în virtutea și sub presiunea comandamentelor politice, monografiile celor doi istorici conțin o serie de informații perene care se pretează unei interpretări critice și mai puțin politizate. Acest lucru este valabil mai ales în cazul lucrării referitoare la relațiile dintre Cehoslovacia și URSS, istoricul în cauză descriind cu scrupulozitate acțiunile grupului de comuniști cehoslovaci aflați la Moscova în perioada 1939–1944.

Una dintre cele mai interesante abordări este cea a istoricului A.A. Șeviakov, care, deși tratează problematica relațiilor româno-sovietice începând cu anul 1944, își începe expunerea cu anul 1878, atunci când a intervenit cezura în relațiile româno-ruse. Nici evenimentele anului 1918 nu sunt neglijate de către Șeviakov, tratarea subiectului semănând mai mult cu o „judecată proletară” decât cu o analiză istoriografică.

Odată cu punerea în circuitul științific a numeroaselor documente sovietice privitoare la instaurarea regimurilor comuniste în Europa Centrală și de Sud-Est și eliminarea constrângerilor ideologice, începând cu anii '90, cercetarea istoriografică rusă a beneficiat de condiții mult mai propice de exprimare.

Desigur, timpul scurt nu a permis formarea, completă, a unei noi generații de istorici, totuși, o parte dintre istoricii ruși au făcut progrese notabile în evaluarea transformărilor petrecute în Europa Centrală și de Sud-Est după cel de-al doilea război mondial.

⁴³ V.I. Parsadonova., *Istoria sovetsko-polskih otnoșenii, 1939–1944*, Moskva, 1982 și *Istoria sovetsko-polskih otnoșenii 1939–1949*, Moskva, 1992.

⁴⁴ A.A. Șeviakov, *Sovetsko-rumînskie otnoșenia, 1944–1947*, Moskva, 1981.

⁴⁵ L. J. Ghibianski., *Sovetsko-jugoslavskie otnoșenia, 1941–1947*, Moskva, 1989.

⁴⁶ I.I. Pop, *Istoria sovetsko-cehoslovatskih otnoșenii, 1041–1947*, Moskva, 1991.

⁴⁷ *Istoria stanovlenia i razvitia soțializma v Ţ.U.V.E.*, Moskva, 1987.

Ghibianski, în studiul său din monografia *La izvoarele „comunității socialiste”*⁴⁸, analizând transformările diverse survenite în spațiul Europei Centrale și de Sud-Est la sfârșitul războiului mondial, recunoaște rolul coercitiv și determinant al Armatei Roșii în instaurarea abuzivă a regimurilor comuniste, fără a disculpa elitele comuniste locale.

O evoluție surprinzătoare au cunoscut autoarele G.P. Muraško și A.F. Noskova. Astfel, în lucrarea *Democrația populară: mit sau realitate*⁴⁹, deși încearcă să le ascundă prin folosirea unei terminologii, relativ moderne, autoarele repetă ideile de forță ale istoriografiei socialiste. Referitor la Europa Centrală și de Sud-Est, autoarele citate încearcă să argumenteze ideea unei „discreditări a capitalismului”, în țări ca Iugoslavia, Cehoslovacia, Polonia și Bulgaria, ce a dus la deplasarea opțiunilor politice către partidele de extremă stângă.

Pentru țări ca România și Ungaria, în viziunea autoarelor, teoria „discreditării capitalismului” nu este valabilă, deoarece cercurile politico-militare de aici au reușit să transforme războiul într-o afacere profitabilă.

În acest caz, venirea la putere a comuniștilor, așa cum s-a petrecut ea în România și Ungaria, devine o chestiune pur militară, fapt care este nu mai puțin neadevărat decât versiunea „îndeplinirii aspirațiilor seculare”. Cu toate acestea, autoarele recunosc, în mod indirect, rolul determinant al armatei sovietice în venirea la putere a partidelor comuniste, afirmând că, „deși aveau reprezentanții lor în guvern, garantul lor principal era, totuși, Comisia de Control Aliată”⁵⁰.

Într-un alt studiu⁵¹, autoarele renunță la teoria „discreditării capitalismului”, insistând asupra rolului armatei sovietice și instituțiilor de represiune, cărora le este recunoscută funcția de „motor principal al evoluției către socialism a țărilor Europei Centrale și de Sud-Est”.

Referitor la planurile URSS cu privire la Europa de Vest, istoricul V. Malkov⁵² aduce o contribuție importantă, dovedind prezența unor planuri agresive la nivelul conducerii superioare a Armatei Roșii, în perioada 1945–1946.

Istoricul M. Narinski⁵³ reprezintă o pată de culoare în peisajul istoriografic rusesc. Recunoscând importanța „Planului Marshall” în fundamentarea sistemului politic internațional postbelic, Narinski susține că SUA a lansat această inițiativă pentru a determina încordarea relațiilor cu URSS. Solid argumentate, concluziile istoricului citat au aruncat o nouă lumină asupra evenimentelor care au precedat respingerea Planului Marshall de către liderii sovietici, evenimentele petrecute în cele două tabere fiind analizate în spiritul tehnicii cinematografice a contrapunctului.

Lui G.M. Adibekov⁵⁴ îi aparține meritul de a fi scris prima monografie ce tratează, pe larg, rolul Kominformului în „cimentarea” „lagărului socialist”. Cartea conține și o serie de elemente proprii analizei instituționale. Prin argumente valabile, autorul acreditează ideea că formarea Biroului Informativ al Partidelor Comuniste a intervenit într-un moment de criză relativă a regimurilor comuniste din Europa Centrală și de Sud-Est, când se putea constata deplasarea partidelor comuniste din zonă către o formă de comunism național care punea în pericol controlul Moscovei asupra zonei.

Un început consistent în ceea ce privește studiul consecințelor pe care le-a avut declanșarea „războiului rece” asupra economiei sovietice îl reprezintă lucrarea lui N. Simonov⁵⁵. Conform

⁴⁸ U Istokov, *soțialisticeskogo soodrujestva*, Moskva, 1994.

⁴⁹ G.P. Muraško, A.F. Noskova., L.V. Volokitina, *Narodnaia demokratia: mif ili realnosti*, Moskva, 1993.

⁵⁰ G.P. Muraško și A.F. Noskova, *op. cit.*, p. 166–190.

⁵¹ G.P. Muraško și A.F. Noskova., *Sovetskii faktor v Vostocinoi Evrope*, în *Sovetskaia vneșnaia politika v godi „holodnoi voini”*, Moskva, 1995.

⁵² V. Malkov, *Rasvedka i kontrrazvedka v period holodnoi voini*, în *Sovetskaia vneșnaia politika v godi „holodnoi voini”*, Moskva, 1995.

⁵³ M. Narinski, *SSSR i Plan Marșala*, în *Osmâslenie istorii*, 1995.

⁵⁴ G.M. Adibekov, *Kominform i poslevoennaia Evropa*, Moskva, 1994.

⁵⁵ N. Simonov, *Voennii promișlennii kompleks SSR v 1920–1950 godi*, Moskva, 1996.

autorului citat, modul de organizare a economiei sovietice era unul optim pentru starea de război, situație ce a făcut ca în anumite perioade, 1935, 1940, 1945–1965, alternativa războiului direct să fie preferabilă unei concurențe economice cu Occidentul.

La acestea se adaugă o serie de alte articole și studii ale istoricilor A.S. Karpov, J.S. Jaibovskaia, M.D. Ereșcenko, M.I. Rossovskaia, K. Kratki și A.S. Stăkalin din revistele academice rusești „Voprosi Istorii”, „Novaia i Noveiaia Istoria”, la care se adaugă publicația istorică electronică „Mejdunarodnâi Istoriceskii Jurnal”.

Problematika bazelor doctrinale ale politicii externe sovietice este analizată de către istoricii L.N. Nejinski și I.A. Celashev⁵⁶, care, asemeni „realiștilor” americani, ajung la concluzia că politica externă sovietică nu s-a supus, niciodată, unor reguli imuabile, liderii sovietici adoptând decizii în funcție de circumstanțele internaționale, evitând să intre în conflict cu adversari pe care îi considerau mai puternici.

Cunoscutul specialist rus în „problema germană”, A.M. Filitov, în studiul *Cum a început „războiul rece”*⁵⁷, tratând problema periodizării „războiului rece” susține că o împărțire temporală scrupuloasă a acestui fenomen este, aproximativ, inutilă. Potrivit lui Filitov, „războiul rece” poate fi definit drept o stare de tensiune între marile puteri ce s-a manifestat în diferite perioade, cu intensitate diferită, orice încercare de a stabili, cu exactitate, începutul acestuia fiind mai mult decât relativă.

Alături de L. I. Ghibianski și A. Ghirenko*, istoriografia rusă mai are un specialist în problema iugoslavă, A.S. Anikin⁵⁸. Concentrându-se mai puțin asupra genezei conflictului sovieto-iugoslav, Anikin detaliază și analizează reacția sovietică la fronda iugoslavă, descriind traseul parcurs de Iugoslavia de la ortodoxism la nealinie pe parcursul anilor '50.

După cum se poate observa din cele arătate mai sus, odată cu căderea comunismului, istoriografia rusă a câștigat în complexitate și obiectivitate, o parte din opiniile sale venind în întâmpinarea concluziilor mai vechi ale istoriografiei occidentale.

Pe lângă lucrările critice, istoriografia rusă s-a remarcat prin publicarea unor valoroase culegeri de documente care au meritul de a sistematiza tematic și cronologic cantități mari de documente, altfel inaccesibile istoricilor⁵⁹.

⁵⁶ L.N. Nejinskiși și I.A. Celashev, *Teoreticeskie osnovi vneșnei politiki SSSR*, în „Voprosi Istorii”, 1996, nr. 4, p. 42–59.

⁵⁷ A.M. Filitov, *Kak nacilasi ‘holodnaia voina; în Sovetskaia vneșnaia politika v godi ‘,holodnoi voini’*”, Moskva, 1995

* J.S. Ghirenko, *Stalin-Tito*, Moskva, 1991.

⁵⁸ A.J. Anikin, *Protivostoianie SSSR–SȘA v Jugo Vostocnoi Evrope v sovetsko-iugoslavskii Konflikt 1948 goda*, în *Sovetskaia vneșnaia*, p. 115.

⁵⁹ T.V. Volokitina, G. P. Murașko, *Sovetskii faktor v Vostocinoi Evrope 1944–1953, T I 1944–1948, Dokumenti*, Moskva, 1999; T.V. Volokitina, T. M. Islamov, G. P. Murașko, *Vostocinaia Evropa v dokumentah rossiiskih arhivah 1944–1953, T I 1944–1948*, Moskva-Novosibirsk, 1997.

OAMENI REPREZENTATIVI ÎN ISTORIA ROMÂNILOR

EPISCOPUL IOAN SUCIU – CONTESTATAR AL REGIMULUI COMUNIST

CRISTIAN VASILE

Alături de Nicolae Pura, Alexandru Todea și Iuliu Hirțea, Ioan Suciu a făcut parte din acel grup de tineri preoți greco-catolici care s-a manifestat în anii '30 și a adus un suflu nou în viața Bisericii Române Unite. Datorită meritelor sale, în vara anului 1940 Ioan Suciu a fost numit episcop auxiliar de Oradea și titular de Moglena, episcop titular de Oradea fiind Valeriu Traian Frențiu. După cedarea nordului Transilvaniei, Ioan Suciu a rămas în teritoriul ocupat de Ungaria, fiind singurul conducător al eparhiei până în august 1941, când episcopul Iuliu Hossu de la Cluj a fost numit administrator apostolic al diecezei de Oradea. După această dată a îndeplinit vechea sa funcție de episcop auxiliar până în 1947, când revine la Blaj, orașul său natal. După instalarea guvernului Groza, Ioan Suciu, împreună cu ceilalți episcopi uniți, s-a remarcat prin critica acerbă făcută regimului de „democrație populară”, acest fapt determinând autoritățile să adopte măsuri punitive. Acestea au decis să nu îl confirme pe episcopul de Maramureș, Alexandru Rusu, în funcția de mitropolit al Bisericii Unite, păstrând o situație de provizorat la conducerea celui de-al doilea cult din România.

La 30 octombrie 1946 a avut loc la sediul Nunțiatunii Apostolice din București o întâlnire între Andrea Cassulo, nunțiu apostolic în România, și reprezentanți ai autorităților române. A. Cassulo a dat dovadă de o atitudine conciliantă, dar a exprimat clar dorința Vaticanului ca guvernul român să accepte ocuparea scaunelor vacante de ierarhi catolici. La rândul lor, reprezentanții guvernului, fără să dea un răspuns acestei solicitări, i-au vorbit nunțului de „atitudinea incorectă pe linie politică” a mai multor episcopi catolici, printre aceștia numărându-se și Ioan Suciu, care – în contextul campaniei electorale – s-au manifestat „cu prea mult zel pentru Maniu”.

Chiar și după ce comuniștii și-au consolidat puterea după falsificarea alegerilor, episcopul Ioan Suciu – acum în calitate de administrator apostolic al Arhidiecezei de Alba-Iulia și Făgăraș – nu a renunțat la contestarea fățișă a regimului instalat prin fraudă. Astfel, la 4 mai 1947, revenit la Oradea, în vechea sa dieceză, împreună cu episcopul Vasile Aftenie și cu G. Patrick O'Hara (noul nunțiu apostolic) pentru aniversarea a 25 de ani de păstorie a episcopului Valeriu Traian Frențiu, Ioan Suciu a ținut un toast în care, pe lângă evocarea greutăților existente, și-a exprimat speranța că, odată cu viitoare schimbări politice, vor veni și în România zile mai bune¹. Speranțele episcopului Suciu se legau și de sprijinul pe care îl va acorda Vaticanul greco-catolicilor prin noul său nunțiu apostolic în România – energicul G.P. O'Hara. Într-adevăr, Nunțiatuna Apostolică de la București s-a aflat în contact permanent cu conducătorii comunităților catolice de ambe rituri (romano-catolici și greco-catolici), ajutându-le inclusiv în plan material. Întrucât în anul 1947 s-au intensificat arestările chiar din rândul clericilor, Ioan Suciu a decis să viziteze penitenciarul din Aiud și, cu sprijinul „Ajutorului Catolic”, a trimis deținuților de aici medicamente și alimente pentru a le ușura existența. Mai târziu

¹ Arhiva Serviciului Român de Informații (în continuare A.S.R.I.), fond D, dosar 2324, f. 205.

organele de anchetă ale Securității îl vor acuza pe episcop că a primit prin intermediul Nunțiatului Apostolice ajutoare materiale și o sumă de 500 milioane de lei „cu scopul de a le utiliza pentru propagandă antidemocratică și ajutorare a anumitor mișcări ostile regimului democratic”².

În contextul în care războiul rece începuse, iar ascensiunea comunistă era în toi atât în Europa, cât și în Asia, Ioan Suciu, aflat la Dumbrăveni, afirma la 4 octombrie 1947 că: „lumea e frântă de dorul liniștii ce nu e nici azi pe pământ, deoarece în China, ca și în Balcani omenirea sângerează. Lumea de azi e o corabie rămasă fără cârmaci și nu știe din care parte răsare soarele pentru a se adăposti undeva”³.

La puțin timp după instalarea noului ministru al Cultelor, Stanciu Stoian, și în condițiile în care mai mulți preoți erau arestați, o delegație a episcopatului catolic, din care făcea parte și Ioan Suciu, s-a prezentat într-o audiență la primul ministru, Petru Groza, pentru a obține un „cuvânt de liniștire pentru cler și credincioși”. Petru Groza a sugerat că situația nu se va schimba atât timp cât Biserica nu va recunoaște noul sistem politic, cu toate implicațiile ce decurgeau de aici. La numai o lună distanță se producea înlăturarea monarhiei, astfel că nici o forță nu mai putea opune rezistență aplicării proiectului de sovietizare a societății românești, care presupunea și subordonarea Bisericii față de noile autorități. Abdicarea regelui a generat îngrijorare și în rândul episcopilor și clerului greco-catolic, însă Ioan Suciu, într-o predică curajoasă, dădea credincioșilor un exemplu pe care îl considera aplicabil și în România: „se spune că odată un rege a fost înlăturat de către poporul său însă, după câțva timp, regretând acest gest, poporul s-a tulburat și până ce nu l-a readus pe rege nu s-a liniștit”⁴.

Cu toate acestea, presiunile crescânde la care era supusă Biserica Unită l-au determinat pe episcop să convoace în februarie 1948 pe toți preoții greco-catolici din eparhia Blajului, prevenindu-i asupra faptului că i-ar putea aștepta martirajul și rugându-i pe cei ce nu s-au hotărât să apere cu viața lor Biserica, să plece din preoție⁵. Temerile lui Ioan Suciu nu erau deloc nejustificate întrucât chiar la 22 februarie, de la tribuna Congresului I al P.M.R., Gh. Gheorghiu-Dej se lansa într-un atac furibund împotriva Vaticanului și a Bisericii Catolice. Într-un material informativ al Siguranței, redactat probabil în primăvara anului 1948, se afirma că „în ultimul timp, în urma sfaturilor primite (de episcopul Suciu, n.n.) de la diferiți colaboratori de-ai săi, precum și de la persoane străine de Mitropolie, se observă o îndreptare în vederile sale social-politice”⁶. Ioan Suciu va infirma însă foarte repede concluzia de mai sus a organelor de urmărire ale Siguranței, continuându-și discursul virulent anticomunist. De altfel, după o predică ținută de episcop la 19 aprilie 1948, în care combătea „adevărul” oficial, promovat de presa și radioul controlate de comuniști⁷, organele Serviciului de Siguranță din Blaj își informau superiorii că au luat toate măsurile ca pe viitor persoane verificate „să asiste la predici împreună cu personalul nostru, pentru multiplicarea probelor”. Era vorba evident de „probe” care să-l incrimineze pe episcop, calificat drept „reprezentant al reacțiunii antigovernamentale”.

În primăvara anului 1948 existau indicii serioase că autoritățile intenționează să adopte modelul sovietic și în plan religios, adică să purceadă – sub masca „reîntregirii” Bisericii Ortodoxe – la suprimarea Bisericii Unite. În această conjunctură, un cunoscut adversar din perioada interbelică al uniților, mitropolitul ortodox al Ardealului, Nicolae Bălan, a rostit chiar la Blaj în data de 15 mai

² Ibidem, dosar 537, f. 169.

³ Ibidem, dosar 2310, f. 361.

⁴ Ibidem, dosar 537, f. 8.

⁵ Ibidem, dosar 2330, f. 393.

⁶ Ibidem, dosar 537, f. 127.

⁷ „Adevărul nu este niciodată acolo unde ni se spune prin diferite ziare sau alte îndemnuri... Acest «adevăr» nu face decât să tâmpească pe om și să-l încurce mai rău la minte... Se vede, din multe exemple, că adevărul nu este în ziare sau la radio, ci adevărul vine de la Isus, care nu poate mângâia întotdeauna” (A.S.R.I., fond D, dosar 537, f. 162).

1948 (aniversarea centenarului Revoluției de la 1848) un discurs în care îi chema pe greco-catolici, „rătăciți” de la adevărata credință, să se întoarcă în sânul ortodoxiei⁸. Într-un raport prezentat la sinodul episcopal din 17 iunie 1948, Ioan Suciu amintea că la festivitatea de la Blaj a stat așezat la stânga lui Petru Groza care, la un moment dat, în timpul discursului mitropolitului Bălan, l-a prins de mână și i-a spus că va urma o parte foarte neplăcută pentru uniți. Era vorba de apelul la unitate religioasă pe care mitropolitul îl lansa către turma greco-catolică „rătăcită”. Deși se afla la această festivitate (era chiar gazdă a manifestării!), episcopul Ioan Suciu a fost împiedicat să ia cuvântul și, ca urmare a acestui fapt, a părăsit adunarea de pe Câmpia Libertății⁹. Apelul mitropolitului Bălan a fost reînnoit și de noul patriarh, Justinian Marina, chiar în ziua instalării sale, la 6 iunie 1948. Replica episcopului Suciu a venit la câteva săptămâni, când, într-o predică ținută la Blaj, afirma: „aici, în spatele altarului, pe Câmpia Libertății, mi s-a spus că suntem «rătăciți». Dar de la ce suntem noi rătăciți? De la credință, de la neam, de la țară? Nu! Biserica Catolică niciodată nu a fost rătăcită. Sunt rătăciți acei care vor să servească interesele neamurilor străine”¹⁰. Aluzia la sovietici, care în 1946 începuseră acțiunea de desființare a Bisericii Unite din Galiția (Ucraina), era extrem de străvezie. Prin acest discurs, ascultat de sute de credincioși, Ioan Suciu își asuma un risc imens și mulți greco-catolici s-au temut că va urma o inevitabilă arestare a sa. Deși cunoștea sau bănuia că este urmărit pas cu pas de către Siguranță, Ioan Suciu și-a menținut și în lunile următoare tonul fâșiș critic față de autorități, pe care nu a încetat să le considere „vremelnice”. Că este așa o dovedește și un document întocmit de Direcțiunea Regională de Securitate Sibiu în care se spune că „în cursul lunii iulie 1948, întreprinzând o serie de vizite canonice pe teritoriul județului Alba-Iulia, episcopul dr. Ioan Suciu din Blaj a făcut unele afirmațiuni, cu ocazia predicilor ținute, care au provocat neliniște și agitațiuni în rândurile populației. Tot cu această ocazie sus-numitul, prin afirmațiunile sale cu dublu înțeles, a căutat să instige populația contra actualului regim democratic”¹¹. Vara anului 1948 a coincis cu adoptarea de către guvern a unor măsuri cu vădit caracter anticatolic. Una dintre aceste măsuri a fost denunțarea Concordatului cu Vaticanul, document perceput de presa comunistă ca o ultimă piedică în calea unificării religioase. De altfel, chiar Petru Groza exprima această convingere: „procedând în acest mod (abrogând legea de ratificare a Concordatului, n.n.) noi vom da și Bisericii Ortodoxe posibilitatea ca să cheme îndărăt pe cei care au plecat acum 250 de ani din rândurile noastre”¹².

În luna august situația Bisericii Unite a devenit și mai precară, preoții greco-catolici fiind urmăriți, arestați sau supuși la diverse presiuni. Referindu-se la acest aspect, episcopul Suciu le mărturisea credincioșilor săi: „în călătoriile pe care le-am făcut la București am avut ocazia să stau de vorbă cu cei de la conducerea vremelnică a țării noastre, cărora le-am făcut unele expuneri despre felul cum unele organe reprezentative ale forței statului își fac datoria. Atunci am văzut frunți încrețite, buze mușcate și am auzit întrebarea: «oare se întâmplă toate astea în țara noastră?»”¹³.

⁸ Nici mitropolitul N. Bălan nu a scăpat de supravegherea Securității, fiind acuzat în mai multe note informative că s-a înconjurat de elemente reacționare, filoamericane și că deține în S.U.A. diferite sume de bani pe care le manevrează prin interpuși. Deși ultima acuzație îi putea deveni fatală (în iunie 1948 sovieticii impuseseră blocada Berlinului, URSS și Statele Unite fiind la un pas de confruntare), datorită faptului că a cooperat cu autoritățile, Nicolae Bălan nu a avut de suferit din cauza acestor învinuiri.

⁹ Silvestru A. Prunduș, Clemente Plaianu, *Cei 12 episcopi martiri ai Bisericii Române Unite cu Roma Greco-Catolice*, Cluj-Napoca, 1998, p. 85.

¹⁰ A.S.R.I., fond D, dosar 537, f. 174.

¹¹ Ibidem, f. 171 (se înțelege că în cazul ultimei sintagme folosite este vorba de accepțiunea sovietică a termenului „democratic”).

¹² Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri – Stenograme, dosar nr. 7/1948, f. 15.

¹³ A.S.R.I., fond D, dosar 537, f. 110.

La puțin timp după ce acest dialog a avut loc, autoritățile au decis să treacă la desțituirea episcopului Suciuc și la întocmirea de probe pentru o apropiată arestare. Deși la 3 septembrie 1948 era depus prin decret guvernamental, Ioan Suciuc a continuat să-și desfășoare activitatea, oficiind slujbe și emițând documente în calitate de episcop și administrator apostolic. Cu puțin timp înainte de publicarea decretului de depunere, Ioan Suciuc a început un lung turneu în județele Mureș și Cluj cu scopul de a-și încuraja credincioșii, astfel că știrea depunerii a ajuns la cunoștința episcopului mai târziu, fiindu-i comunicată de canonicul Ioan Moldovan, care venise de la Blaj însoțit de Dumitru Neda și sora sa. Cei trei l-au îndemnat pe Ioan Suciuc să se întoarcă la Blaj și să sisteze predicile pentru a nu-și periclita situația, dar episcopul a refuzat categoric, declarând că nu se va abate de la programul stabilit inițial. În turneul său, Ioan Suciuc s-a bucurat peste tot de primiri fastuoase, fiind întâmpinat chiar și de către reprezentanți ai unor autorități locale cum ar fi șeful de post din comuna Cătina (Ioan Dimitriu), un funcționar al Prefectura județului Mureș (Bogdan Bojdeanu) și primarul comunei Micești (Zaharia Moldovan)¹⁴. Turneul a debutat în data de 5 septembrie la Târgu-Mureș, unde, după ce a oficiat serviciul divin în biserica greco-catolică din oraș, Ioan Suciuc a ținut o predică în care a denunțat legea învățământului care suprima școlile confesionale și înlătura religia din rândul materiilor predate elevilor: „sunt 8 ani de zile de când se duce o luptă pentru desființarea științei religioase, dar azi se duce o luptă mai mare ca oricând. Sufletul poporului este încărcat cu multă povară. Învățătura de azi urmărește să desființeze știința religioasă și să-i învețe pe copii să devină dușmani ai părinților, ai profesorilor și învățătorilor...”¹⁵. Pentru a se împiedica pervertirea prin intermediul școlii, Ioan Suciuc îi îndemna pe credincioși să se ocupe ei înșiși, în familie, de educația religioasă a copiilor. Într-o altă predică ținută tot la Târgu-Mureș, Ioan Suciuc amintea și de situația gravă din armată (supusă „democratizării”), unde ofițerul politruc „dacă aude de spirit și de alte lucruri sfinte îi vine să pună mâna pe armă...” Episcopul oferea și o explicație pentru aceste stări de lucruri: „astăzi suntem conduși de străini și toate se pun la cale de către aceștia... Străinii ar trebui dați afară, căci până când aceștia conduc, nu va fi liniște”¹⁶. Dacă în predicile precedente Ioan Suciuc avusese cutezanța să facă aluzii destul de transparente la sovietici și la hegemonia lor în România, de data aceasta era vorba de un îndemn public și fățiș (foarte puțin întâlnit în această perioadă) de izgonire a dominației străine din viața politică. Această îndrăzneală aproape fără precedent i-a determinat pe agenții Serviciului de Securitate Mureș să afle dacă episcopul nu ia în calcul și eventualele consecințe negative ale gesturilor sale. Iată ce reușea să obțină un informator al Securității Mureș: „lui (Ioan Suciuc, n.n.) nu-i este teamă de a fi arestat, căci în acel moment toți preoții împreună cu credincioșii se vor opune și vor staționa în fața Siguranței”¹⁷.

Un alt moment important al turneului prin județul Mureș s-a derulat la 8 septembrie, când Ioan Suciuc s-a aflat la mănăstirea din Sânmartinul de Câmpie, unde în fiecare an avea loc un pelerinaj cu ocazia sărbătorii nașterii Maicii Domnului. Afluxul de credincioși a fost impresionant, iar efectul predicilor lui Ioan Suciuc atât de covârșitor, încât într-o notă informativă a Securității din 10 septembrie se aprecia că „în urma acestui pelerinaj, prin predicile rostite de acest episcop, membrii organizațiilor politice au rămas foarte deprimați, fiindcă acesta, prin cele spuse, le-a irosit munca”¹⁸ depusă cu atâta trudă”.

¹⁴ Ibidem, f.f. 6–7 și f. 13.

¹⁵ Ibidem, f. 13.

¹⁶ Ibidem, f. 8.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Este vorba de munca de „prelucrare ideologică”. Ibidem, f. 4. Într-o altă predică, ținută la 14 septembrie în comuna Vișuia, Ioan Suciuc își continua opera de subminare a muncii ideologice desfășurate de autorități. Episcopul îi sfătuia pe credincioși ca atunci când primarul îi îndeamnă să nu mai meargă la biserică, să nu-i dea ascultare, „căci primari de această natură aduc otravă și duc la orbire” (ibidem, f. 6).

În contrast cu limbajul folosit de propaganda oficială a regimului, care îl considera pe papă drept „lacheu al imperialiștilor ațățatori la război”, Ioan Suciu îl prezenta enoriașilor pe Pius al XII-lea drept „vâslaș al păcii” și lansa apeluri la păstrarea legăturilor cu Roma catolică: „se caută prin diferite lucruri a ne smulge credința, dar să nu ascultați vorbele acestea, fiindcă credința noastră va rămâne și pe mai departe așa cum a fost în trecut, pentru că Papa de la Roma se va ruga pentru îndreptarea și mântuirea noastră”¹⁹. Ioan Suciu, supranumit și „episcopul tineretului”, a insistat asupra legăturii cu papalitatea și la 10 septembrie în comuna Băița, când le-a dăruit tinerilor din sat cruciulițe primite de la Papă, pentru ca atunci când aceștia le vor privi să-și aducă aminte de Sfântul Părinte și să se roage pentru el „fiindcă și papa se roagă pentru ei pentru ca Dumnezeu să-i scape de urgia care s-a abătut asupra lor”²⁰.

Ultima localitate vizitată de episcop a fost comuna Cătina, unde a fost așteptat de învățătorul satului, dar și de Ioan Dimitriu, șeful de post, o persoană foarte religioasă, care avea legături de prietenie cu preotul greco-catolic din sat. Organele de Securitate din Mureș au avut motive serioase să semnaleze superiorilor acest aspect, mai ales că șeful de post era primul chemat să vegheze la respectarea legilor edictate de autoritățile comuniste, or, Ioan Suciu își axase discursul ținut la Cătina pe denunțarea fără echivoc a acestor legi. „Să nu se asculte de acele legi care sunt contra lui Dumnezeu – a spus Ioan Suciu – și să se asculte numai de ceea ce spune religia și scriptura”²¹. Acest îndemn la nesupunere a determinat probabil autoritățile să treacă la intimidarea și reținerea episcopului. Astfel, după predica ținută în comuna Cătina, în timp ce se afla în drum spre Sâmboleni, Ioan Suciu a fost ridicat de organele Securității din Cluj și transferat apoi în custodia Direcțiunii Regionale de Securitate Sibiu. Episcopul se aștepta la acest deznodământ, deoarece primise mai multe avertismente de la Securitate. Spre exemplu, atunci când se afla în județul Mureș a fost „vizitat” de doi agenți ai Securității județene care l-au sfătuit că este mai potrivit să se întoarcă la Blaj și să pună capăt șirului de predici arhieresti. La acest sfat, episcopul le-a răspuns că Securitatea ar putea să-i trimită ca însoțitori doi stenografi și în cazul în care se va adevăra că el vorbește contra guvernului va răspunde personal de toate afirmațiile sale²². Amintind de această scurtă detenție, episcopul preciza că „acolo unde am fost închis, unul din cei care mă păzeau a căzut în genunchi lângă mine și mi-a spus că și el se roagă pentru că și el crede la fel ca și mine”²³. După eliberare, Ioan Suciu a declarat unor cunoscuți că în ciuda depunerii sale de către guvern va continua să officieze slujbe, urmând ca actele de natură administrativă să intre în sarcina canonicului Victor Pop. De altfel, canonicii de la Blaj s-au solidarizat cu episcopul lor, fiind hotărâți să demisioneze în bloc și să plece la mănăstiri în caz că situația Bisericii Unite s-ar agrava.

Autoritățile erau însă hotărâte să treacă la desființarea acestei Biserici, astfel că la 27 septembrie a început acțiunea propriu-zisă de strângere de semnături din rândul preoților și credincioșilor uniți pentru așa-zisa „revenire” la ortodoxie. Din cei aproape 2 000 de clerici uniți doar 38 au acceptat – mulți dintre ei după presiuni și amenințări – să semneze adeziunea la Biserica Ortodoxă și să se întrunească la 1 octombrie la Cluj într-un „sinod” care să proclame reîntoarcerea greco-catolicilor în sânul ortodoxiei. Preoții care au participat la această Adunare de la Cluj au fost, de altfel, excomunicați de episcopul Iuliu Hossu, la fel procedând și Ioan Suciu cu aceia dintre preoți care țineau de dieceza sa.

În timp ce la Cluj se punea în scenă un prim act al desființării Bisericii Unite, Ioan Suciu, avându-i alături pe cei 10 canonici mitropolitani, îi sfătuia pe enoriașii adunați în catedrala Blajului să

¹⁹ Ibidem, f. 47.

²⁰ Ibidem, f. 48.

²¹ Ibidem, f. 7.

²² Ibidem, f. 100.

²³ Ibidem, f. 109.

nu se lase intimidată de furtuna care va veni, pentru că cei care îi asupresc pe greco-catolici sunt vremelnici. Aceleași idei erau formulate de episcop în predica din 2 octombrie, când afirma că: „numai cu sânge se poate scrie istorie și dacă vom fi vrednici îl vom vărsa. În curând se vor sigila porțile bisericilor catolice, dar noi nu trebuie să disperăm, fiindcă aceasta înseamnă slăbiciune, înseamnă că cei ce vor să ne desființeze se tem de noi. Vor umbla din casă în casă să iscăliți liste pentru a trece la ortodoxie; să nu vă lăsați influențați, chiar dacă vă amenință, căci toate sunt trecătoare și timpul se va întoarce și cei care astăzi vor să ne desființeze se vor întoarce și vor fi cei mai buni catolici. Astăzi am ascultat la radio și am auzit că s-au desprins din sânul nostru 30 de preoți și că au trecut de partea ortodocșilor, dar aceștia se vor căi (...). Zeci de preoți de-ai mei au fost arestați, schingiuiți, ținuți în beciuri umede, palmuiți și târați în nămol pentru credința pe care nu vor să și-o părăsească. Am fost amenințat cu deportarea, dus cu mașina (Securității, n.n.), dar toate acestea nu mă înspăimântă, ci mă întăresc. Vă cer să fiți uniți ca să putem lupta împotriva valului care a venit peste noi, să nu uitați că «ce e val, ca valul trece» și neamul românesc se va bucura de toată libertatea. Să nu vă rătăciți de turma Sfântului Petru, căci numai aceasta este turma adevărată, iar păstorul adevărat Papa Pius al XII-lea de la Roma, în care ne punem toată speranța”²⁴.

În pofida intransigenței sale, Ioan Suciul a manifestat înțelegere față de cei care, sub presiune, au semnat formularele de adeziune la unificarea religioasă („registrele diavolului”, cum le numea episcopul) și i-a chemat pe credincioșii care își păstrasera confesiunea să se roage pentru cei care n-au avut tăria să suporte momentele grele. Aceeași înțelegere o manifesta episcopul și față de preoții ortodocși pe care nu îi considera vinovați de drama prin care trecea Biserica Unită: „să nu credem că actul de trecere (la ortodoxie, n.n.) a fost cerut de preoții ortodocși; el a fost cerut de miniaturile nereușite ale duhului rău”²⁵.

Deoarece acțiunea de unificare religioasă declanșată de autorități întâmpina o puternică rezistență, iar apelurile prin care episcopul Suciul le cerea preoților „reveniți” să-și retracteze semnăturile de adeziune, riscau să producă o criză de conștiință, Securitatea a decis să intervină. Prilejul l-a oferit lansarea la mijlocul lunii octombrie a unui manifest intitulat *Legea strămoșească a românilor*, în care se pleda pentru păstrarea credinței. În data de 19 octombrie, organele Securității din Blaj au trecut la verificarea tuturor mașinilor de scris aflate în oraș, cu scopul de a identifica locul de unde a fost lansat manifestul (trimis apoi tuturor instituțiilor din Blaj). În urma investigațiilor s-a stabilit că manifestul a fost bătut la una din mașinile de scris aflate în cancelaria episcopului Suciul. Securitatea a ridicat de la sediul Mitropoliei greco-catolice toate mașinile de scris, circularele, indigourile și manuscrisele, procedând în același timp la reținerea preotului Rusu și a soției episcopului (cei doi lucraseră până atunci la cancelaria Mitropoliei)²⁶.

Nici momentul arestării lui Ioan Suciul nu era departe, deoarece încă din 16 octombrie Direcțiunea Regională de Securitate Sibiu primise ordin să întocmească un dosar complet cu probe și declarații despre așa-zisa „activitate agitatorică și antidemocratică” a episcopului, dosar care să poată justifica arestarea. Momentul arestării a fost grăbit probabil și de predica ținută de Ioan Suciul la 22 octombrie când, potrivit unui material al organelor de Securitate din Sibiu, „a instigat direct populația, spunând că atunci când vor auzi că se trag clopotele la catedrală, să vină cât mai mulți pentru a-și apăra biserica și să nu o dea decât dacă vor fi călcați în picioare de către acei care sunt fără credință”²⁷. Căpitanul de Securitate L. Moldor, cel care a redactat referatul în care se propunea

²⁴ Ibidem, f. 102.

²⁵ Ibidem, f. 108. Ioan Suciul îl judeca însă foarte aspru pe patriarhul Justinian Marina, care nu numai că nu a acordat vreun ajutor greco-catolicilor, dar a și susținut – cel puțin din punct de vedere moral – autoritățile în acțiunea lor de lichidare a unei Biserici-surori.

²⁶ Ibidem, dosar 11718, f. 177.

²⁷ Ibidem, dosar 537, f. 170.

cercetarea și arestarea episcopului, aprecia că acesta „a desfășurat o activitate contrarie intereselor ordinii și securității statului, propagând din amvon, în predicile sale, idei de natură a tulbura liniștea publică și a agita populația, instigând-o la nesupunere față de eventualele măsuri ce ar urma a fi luate de către autorități”²⁸. În mod concret se invoca suma de 500 de milioane lei primită de la Nunțiatura Apostolică din București și folosită pentru „propaganda antidemocratică și ajutorarea mișcărilor ostile regimului”. Alte capete de acuzare erau sprijinul moral și material dat pentru reorganizarea Mișcării Legionare, predicile menite a îngreuna procesul unificării religioase și a produce „agitațiuni, dezordini și instigări în rândurile populației”. Ca și ceilalți episcopi greco-catolici, Ioan Suciu a fost arestat în noaptea de 28 spre 29 octombrie și va fi anchetat inițial la Direcțiunea Regională de Securitate Sibiu. Ulterior, toți episcopii vor fi aduși la vila Patriarhiei ortodoxe de la Dragoslavele, unde vor fi vizitați la 4 decembrie chiar de patriarhul Justinian și de un arhimandrit de la Mitropolia Moldovei, ultimii doi încercând, se pare, să-i convingă să renunțe la confesiunea lor, pentru a evita gravele consecințe ce se prefigurau²⁹. Refuzul episcopilor de a abjura a constituit un reazem important pentru credincioșii greco-catolici, lucru ce reiese chiar din notele informative ale Securității. Circularele episcopului Suciu, care îndemnau la păstrarea credinței, au fost răspândite în mai multe zone ale Ardealului și au creat „un spirit de rezistență mai dărză din partea credincioșilor greco-catolici”, chiar și după arestarea lui Ioan Suciu.

Așa cum s-a mai afirmat, episcopul anticipase arestarea și încă în timpul turneului prin Mureș și Cluj din prima decadă a lui septembrie 1948 rostise următoarele cuvinte: „Se întreabă lumea și mai ales cei de la conducere de ce Vlădica umblă din sat în sat, fiindcă și așa mâine sau poimâine va fi arestat. Mie nu-mi este frică, pentru că spun numai adevărul și, dacă azi mă închide, mâine scap, fiindcă așa merg lucrurile: azi este rău, dar mâine va fi bine”³⁰. Ioan Suciu nu a mai apucat însă acest „mâine”; după ce a trecut prin beciurile Ministerului de Interne și ale închisorii de la Jilava, episcopul s-a stins la 27 iunie 1953 la Sighet. Legată prin tradiție de PNȚ – mulți preoți uniți fiind simpatizanți sau chiar lideri ai unor organizații locale național-țărăniști –, Biserica Greco-Catolică a împărțășit, într-un fel, soarta acestui partid. La fel ca și fruntașii țărăniști, episcopii greco-catolici (mai ales Ioan Suciu și Alexandru Rusu) au subliniat în dese rânduri esența dictatorială a regimului comunist ce se înstăpânea și în România. Spre deosebire însă de liderii politici ai opoziției anticomuniste, care își cântăreau foarte bine cuvintele pentru a nu risca aplicarea etichetei de organizații antisovietice, prohitleriste în cazul partidelor pe care le conduceau, episcopul Ioan Suciu s-a remarcat prin vehemența cu care a criticat ideologia comunistă, precum și practicile folosite de URSS în România și în Europa Răsăriteană, în general.

²⁸ Ibidem, f. 169.

²⁹ Ibidem, dosar 7755, vol. 3, f. 59.

³⁰ Ibidem, dosar 537, f. 47.

OPINII

IMAGINEA ROMÂNIEI ÎNTR-O RECENTĂ CRONOLOGIE UNGARĂ A VIEȚII INTERNAȚIONALE

DEMÉNY LAJOS

Recent, la Institutul de istorie al Academiei Maghiare de Științe a fost publicată cartea lui Attila Pók, intitulată *A nemzetközi élet krónikája 1945–1997*, adică *Cronica vieții internaționale 1945–1997*. Autorul ei, dr. Attila Pók, istoric și politolog, specialist în istoria contemporană, este directorul adjunct al sus-numitului institut. Cartea, având 400 de pagini, a apărut în colecția: *História Könyvtár. Kronológiák, Adattárak = Biblioteca Historia. Cronologii. Repertorii*, ce apare sub redacția președintelui Academiei Maghiare de Științe, Ferenc Glatz.

În ciuda titlului, care cuprinde cuvântul *cronică*, noi am numi-o totuși *cronologie*, deoarece cartea, acest extrem de util instrument de lucru, cuprinde principalele evenimente și fenomene ale vieții internaționale postbelice, grupate pe ani și înșirate după zile calendaristice.

Amintim aici și faptul că același autor, cu un deceniu în urmă, mai precis în 1986, mai scosese o asemenea lucrare cu referiri la perioada 1946–1985.

În noua ediție, de fapt în noua carte, autorul precizează de la început, precizare făcută în prefață, că, în ciuda noțiunii de *cronică*, în lucrare au fost reținute date controlate, trecute prin filtrul criticii izvoarelor. Aceste fapte sunt însoțite de extrase din documentele vremii, de citate din comentarii. Intenția mărturisită a lui Attila Pók constă în aceea de a oferi cititorilor un repertoriu al întâmplărilor din politica mondială a ultimei jumătăți de veac, repertoriu însoțit de extrase din comentarii care să fie, în același timp, ușor de cuprins.

Autorul menționează că, față de anul 1986, în ziua de azi alte întâmplări par mai importante și demne de reținut. Lumea bipolară și confruntarea sovieto-americană de odinioară aparțin trecutului; ultimul deceniu al veacului este marcat din ce în ce mai puternic de confruntări multipolare, atenția se îndreaptă cu deosebire spre opoziția dintre Nord și Sud.

Disproporția ce se constată în lucrare în ce privește perioadele mai îndepărtate față de cele mai apropiate (din cele 400 de pagini aproape jumătate se referă la ultimul deceniu) este explicată de Attila Pók prin faptul că „apropiindu-ne de prezent tot mai greu se cristalizează evenimentele cheie, și – astfel – autorul și cronica lui sunt mai lungi în prezentare. La fel ar fi mai greu de evitat și expunerea mai amplă a întâmplărilor din Europa centrală și răsăriteană față de alte părți ale lumii, avându-se în vedere publicul de cititori cărui se adresează cartea”.

Autorul menționează că în lucrare au fost reținute doar fapte din domeniul relațiilor dintre state, cu toate că în cazul unor mari puteri și chiar în cel al statelor vecine Ungariei se fac referiri și la viața politică internă, care într-un fel sau altul au avut repercusiuni asupra politicii internaționale. Acest lucru este valabil și pentru alte sfere ale vieții cu schimbările majore din domeniile social, economic și cultural.

Din specificul genului de lucrare rezultă și faptul că textele reproduse vorbesc de la sine, dar adesea ele se contrazic în aprecierea evenimentului reținut. Citarea textelor nu înseamnă deci că autorul ar fi de acord cu aprecierile cuprinse în ele. Scopul mărturisit de autor a fost acela de a oferi cititorului viziuni caracteristice și tipice diversității părerilor.

„Revista istorică”, tom XI, nr. 3–4, p. 309–315, 2000

Attila Pók informează pe cititori în prefață și asupra surselor de informare pe care s-a bizuit în alcătuirea valorosului său instrument de lucru.

Să vedem, după acestea, care este imaginea României oferită de autor, ce evenimente au fost reținute despre țara noastră, ce personalități și în ce anume înfățișare apar în paginile lucrării sale.

Spațiul acordat României este – după noi – consistent, ea apare în lucrare pe 71 de pagini, pomenit fiind de atâtea ori. Sunt cazuri când aproape întreg spațiul paginii este acoperit de evenimentul românesc relatat.

În ordinea cronologică evenimentele referitoare la viața politică din România sunt următoarele:

6 martie 1945. „Petru Groza formează guvernul cu participare comunistă preponderentă” (p. 11).

14 martie 1945. La Cluj în prezența lui Vâșinski Ardealul de Nord este recedat *României* (p. 12).

9 mai 1945. În cadrul cifrelor de pierderi omenești în cel de al doilea război mondial *România* apare cu 1 milion de morți și răniți (p. 13).

28 iunie 1945. Referindu-se la formarea guvernului polonez, printre antecedente se menționează și faptul că la sfârșitul lui septembrie 1939 comandantul suprem, președintele și guvernul polonez se refugiază în *România* (p. 14).

20 august 1945. Ministrul de externe al Marii Britanii declară că guvernele din Bulgaria, *România* și Ungaria nu exprimă voința majorității popoarelor respective (p. 16).

16–26 decembrie 1945. La consfătuirea miniștrilor de externe sovietic, englez și american, Molotov acceptă ca în guvernele bulgar și *român* să fie cooptați câte doi miniștri necomuniști (p. 19).

25 aprilie – 16 mai și 15 iunie – 12 iulie 1946. La Paris are loc conferința miniștrilor de externe ai celor patru mari puteri, care declară nul arbitrajul de la Viena din 30 august 1940 și astfel se restabilesc frontierele din 1 ianuarie 1938 dintre *România* și Ungaria (p. 20).

19 noiembrie 1946. În *România*, la alegeri, Blocul Partidelor Democratice condus de P.C.R. obține sufragiile a 70% din electorat și 91% din mandate. După comentariul radioului român: „Rezultatele înseamnă dispariția lentă și sigură a partidelor istorice” (p. 22).

10 februarie 1947. Marile puteri învingătoare în cel de al doilea război mondial semnează la Paris tratatele de pace cu Italia, Finlanda, Ungaria, *România* și Bulgaria. Schimbările teritoriale cele mai importante: ... Bulgaria păstrează Dobrogea de Sud... Prin anularea dictatelor de la Viena din 1938 și 1940 se restabilesc frontierele Ungariei din 1 ianuarie 1938 (p. 23).

22–27 septembrie 1947. Are loc în Polonia ședința de constituire a Biroului Informativ al Partidelor Comuniste și Muncitorești. La lucrările Biroului Informativ participă partidele comuniste din Cehoslovacia, Bulgaria, Franța, Iugoslavia, Italia, Polonia, *România*, Ungaria și URSS (p. 25).

12 noiembrie 1947. În *România*, sub acuzația „activității antidemocratice”, este condamnat pe viață la muncă silnică Iuliu Maniu, conducătorul Partidului Național Țărănesc (p. 26).

30 decembrie 1947. După abdicarea silită a regelui Mihai, în *România* este proclamată Republica (p. 26).

18 ianuarie 1948. Conferința de presă la București a lui Dimitrov: „în caz că problema federației se va maturiza și aceasta se va întâmpla în mod inevitabil, popoarele noastre, țările democrației populare *România*, Bulgaria, Iugoslavia, Albania, Cehoslovacia, Polonia, Ungaria și Grecia – vă rog să rețineți că și Grecia – vor rezolva această problemă. Ele sunt chemate să decidă în ce se va transforma ea. Federație sau confederație, când și cum se va realiza acest lucru. Putem spune că activitatea prezentă a popoarelor noastre ușurează cu mult rezolvarea în viitor a chestiunii”. Autorul reproduce reacția la aceste afirmații și planuri, reacție apărută la 29 ianuarie 1948 în ziarul Pravda (p. 27).

13 februarie 1948. Cotidianul parizian „Figaro” scrie: „Conform relatărilor sosite din *București*, P.C.R. a dispus eliminarea portretului mareșalului Tito de pe locurile unde acesta este afișat alături de portretele lui Stalin, Dimitrov și Groza. Circulă tot felul de zvonuri la București despre mareșalul Tito, se pare că poziția lui nu este așa de sigură, precum îndeobște se crede. Se pare

că el a pierdut încrederea Moscovei. Aceste zvonuri deocamdată nu pot fi confirmate, dar merită să fie reținute” (p. 27).

29 iunie 1948. Biroul Informativ a dat publicității comunicatul despre „consfătuirea ținută în *România*, consfătuire la care s-a dezbătut situația Partidului Comunist din Jugoslavia și s-a adoptat în unanimitate o hotărâre”. În continuare se reproduce textul cunoscut al hotărârii (p. 31).

25 ianuarie 1949. La propunerea sovietică, Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, *România*, Ungaria și URSS au creat Consiliul de Ajutor Economic Reciproc. În continuare se dau informații despre CAER și se reproduce textul declarației adoptate (p. 33).

24 septembrie 1949. Se anunță sentința în procesul intentat în Ungaria lui László Rajk. Pe marginea acestei relatări autorul reține că la 23 octombrie Societatea Națiunilor Unite a luat în dezbateră chestiunea dacă în Ungaria, Bulgaria și *România* sunt încălcate sau nu drepturile omului (p. 36).

21 octombrie 1950. La consfătuirea miniștrilor de externe de la Praga, Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, Republica Democrată Germană, *România*, Ungaria și URSS dau publicității declarația conform căreia miniștrii de externe ai Angliei, Franței și SUA la consfătuirea de la New York au pus în discuție nemilitarizarea Germaniei Apusene, de a o atrage în NATO (p. 40).

14 mai 1955. Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, RDG, *România*, Ungaria și URSS semnează înființarea Tratatului de prietenie, colaborare și ajutor reciproc cunoscut sub numele Tratatul de la Varșovia. În continuare se dau informații ample despre acest tratat (p. 56-57).

14 decembrie 1955. În Societatea Națiunilor Unite sunt primiți 16 noi membri, printre aceștia aflându-se și *România*. Se reproduce în continuare un pasaj din comentariul Agenției Franceze de Știri pe marginea acestei decizii (p. 60).

30 octombrie 1956. Comunicatul guvernului sovietic referitor la raporturile dintre URSS și celelalte țări socialiste. Printre alte aspecte se reține afirmația după care URSS examinează retragerea trupelor sale din Polonia, *România* și Ungaria.

1-4 ianuarie 1957. La Budapesta are loc Consfătuirea conducătorilor de partide și state bulgari, cehoslovaci, *români*, unguri și sovietici (p. 67).

24 mai 1958. La ședința Consiliului Politic al Tratatului de la Varșovia se anunță retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul *României* (p. 73).

15 martie 1960. Reprezentanții SUA, Marii Britanii, Franței, URSS, Canadei, Italiei, Poloniei, Cehoslovaciei, *României* și Bulgariei participă la Geneva la Consfătuirea despre dezarmare. Se dau, în continuare, informații despre proiectele de dezarmare (p. 79).

16 aprilie 1964. P.C.R. publică luarea de poziție de larg răsunet internațional despre politica sa externă „specială”. Se reproduce din declarație pasajul: „Deosebirile dintre popoare și state vor dăinui multă vreme, chiar și după instaurarea dictaturii proletare” (p. 94).

13-14 octombrie 1964. Pe marginea demiterii lui N.S. Hrușciov și alegerea lui Leonid Brejnev, redată pe larg, se menționează: „*România* și Bulgaria, fără să pomenească meritele lui Hrușciov, felicită noua conducere sovietică” (p. 95).

19 martie 1965. După moartea lui Gh. Gheorghiu-Dej (1901-1965), care din 1948 a fost primul secretar al C.C. al Partidului Muncitoresc *Român*, conducătorul partidului român devine N. Ceaușescu (p. 98).

8 mai 1966. Secretarul general al P.C.R., N. Ceaușescu, scrie în Pravda: „Partidul nostru consideră, că ... au o importanță deosebită aplicarea consecventă a normelor de bază în relațiile dintre partidele noastre frățești, respectarea dreptului fiecărui partid de a-și elabora singur linia sa politică, să aplice în mod creator marxism-leninismul, ținând cont de realitățile țării sale” (p. 101).

15-17 august 1968. Președintele român Ceaușescu la Praga. Partidele român și iugoslav subliniază în mai multe luări de poziții că au încredere deplină în conducerea cehoslovacă și că amestecul din afară în treburile interne ale Cehoslovaciei este dăunător cauzei socialismului (p. 112).

23–28 noiembrie 1970. Congresul al X-lea al Partidului Socialist Muncitoresc Ungar. „Dintre partidele frățești în fruntea delegațiilor române și din RDG nu se află secretarul general sau primul secretar” (p. 122).

2–9 iunie 1971. Vizita delegației române de partid și de stat în China. Se reproduce un pasaj din comunicatul comun în care sunt subliniate meritele deosebite ale lui N. Ceaușescu de a se fi opus în mod hotărât presiunii imperialiste, obținând victorii importante în lupta pentru neatârănare națională și suveranitatea țării (p. 125).

24–26 februarie 1972. Vizita lui János Kádár și Jenő Fock în *România*. Se semnează Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală dintre cele două țări. În cuvântul său N. Ceaușescu „subliniază de mai multe ori meritele istorice ale Uniunii Sovietice, precum și eforturile ei în apărarea păcii și securității reciproce. De China nu amintește, dar subliniază că partidul român va face totul pentru unitatea mișcării comuniste mondiale” (p. 128).

11 septembrie 1973. Pe marginea loviturii de stat din Chile. Printre statele care au relații diplomatice cu noua putere din Chile este amintită și *România* (p. 135).

25 februarie – 5 martie 1976. Congresul al XXV-lea al PCUS. După o relatare relativ restrânsă se spune: „în cuvântul reprezentanților partidelor iugoslav, italian și român se subliniază independența fiecărui partid” (p. 148).

3 august 1977. Șeful statului român, N. Ceaușescu, vizitează *Valea Jiului*, se întâlnește cu reprezentanții celor 35 de mii de mineri aflați în grevă. Ceaușescu promite satisfacerea revendicărilor. Doi dintre conducătorii grevei, la scurt timp, cad victime accidentului de circulație (p. 156).

13 septembrie 1977. Din directiva nr. 21 a președintelui SUA: „Vom îmbunătăți cu discreție raporturile cu Ungaria, pentru a demonstra că statul ei este asemănător cu cel al *României* și *Poloniei*” (p. 157).

12–13 aprilie 1978. Tratatul dintre șeful statului român, N. Ceaușescu și președintele american Jimmy Carter la Washington. Carter vorbește cu recunoștință despre rolul de mediator al lui Ceaușescu în conflictul din Orientul Mijlociu. În comunicatul comun susțin: „dreptul națiunilor de a alege în mod liber și a dezvolta structurile lor politice, sociale, economice și culturale” (p. 159).

13–16 iunie 1978. Vizita președintelui român N. Ceaușescu în Marea Britanie la invitația reginei Elisabeta a II-a. Cu ocazia vizitei este semnat acordul de colaborare româno-britanică în domeniul aeronauticii (p. 161).

5 octombrie 1978. Directorul general al Consiliului Internațional de Vânători și Ocrotitori ai Animalelor Sălbatic, cu ocazia Expoziției Internaționale de Vânătoare, organizată în România, a înmănat șefului statului român N. Ceaușescu placheta comemorativă ce revine vânătorului care a dobândit cea mai mare blană de urs (p. 162).

27–31 martie 1979. La Bagdad are loc consfătuirea a 18 state arabe care resping acordul egipteano-israelian: „Uniunea Sovietică și țările socialiste (cu excepția *României*) critică vehement acordul de pace” (p. 165).

27 decembrie 1979. În legătură cu eoul larg al intervenției militare sovietice în Afganistan se reține: Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, R.D.G., Ungaria, Cuba și partidele comuniste din Franța și Portugalia susțin poziția sovietică, pe când Albania, Iugoslavia și *România*, la fel ca și partidele comuniste din Italia, Spania și Anglia o condamnă (p. 169).

9 octombrie 1981. În *România* este adusă la cunoștință dispoziția după care poate fi pedepsită cu 5 ani închisoare persoana care deține o mai mare cantitate de alimente decât cea permisă oficial. Este limitată cantitatea de alimente ce poate fi cumpărată și toată lumea poate achiziționa alimente doar de la magazinul la care este arondat (p. 187).

17 februarie 1984. Conferința de la Atena cu participarea Bulgariei, Greciei, Iugoslaviei, *României* și Turciei consacrată declarării Balcanilor drept zonă fără arme nucleare... Problema a fost ridicată pentru prima dată în 1957 de șeful guvernului român, Chivu Stoica (p. 214).

26 aprilie 1985. Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, R.D.G., *România*, Ungaria și URSS semnează prelungirea Tratatului de la Varșovia pe încă 20 de ani (p. 227).

15 mai 1985. Demisionează din funcția de ambasador al SUA la București David Funderbruck. După părerea lui, România duce în eroare ministerul de externe american, duce o politică de independență simulată, calcă flagrant drepturile cetățenilor ei. El consideră că este nevoie de o politică mai fermă față de România (p. 228).

30 mai 1986. S-a încheiat șirul tratativilor dintre Polonia și Fondul Monetar Internațional. Polonia devine, pe lângă *România*, Iugoslavia și Ungaria, cel de al patrulea stat socialist membru al F.M.I. (p. 337).

23 noiembrie 1986. În țările socialiste pentru prima dată are loc un plebiscit într-o anumită problemă: populația României este chemată să se pronunțe dacă acceptă reducerea cu 5% a cheltuielilor militare. Rezultatul este un da unanim. Conform unui dicționar de politologie apărut la București în 1977: „plebiscitul este folosit de guverne capitaliste pentru a abate atenția de la scopuri antidemocratice” (p. 240).

25–27 mai 1987. Vizita lui Gorbaciov în *România*. Într-una din declarațiile sale el spune: „Socialismul este cauza noastră comună [...], dacă tăcem despre neajunsurile lui, acestea vor crește”. La una din „adunările prieteniei Gorbaciov analizase reformele sovietice, dar el nu este aplaudat de publicul disciplinat, care în schimb întrerupe de 27 de ori cuvântarea lui Ceaușescu cu exprimarea «spontană» a aprobării” (p. 245).

15 noiembrie 1987. La Brașov în România are loc manifestarea a mii de oameni pentru proasta aprovizionare. După relatările diplomaților occidentali, până la mijlocul lui decembrie au loc asemenea mișcări în mai multe orașe, inclusiv în București (p. 250).

28 noiembrie 1987. Editorialul săptămânalului englez „The Economist”. Extrase ample reproduc. Printre altele: Dificultățile economice pot „duce la mișcări revoluționare în Iugoslavia, Polonia, *România* și Ungaria”... „România este domeniul privat al familiei Ceaușescu (30 de membri ai familiei dețin poziții guvernamentale), la fel ca Trujillo în Republica Dominicană de odinioară sau Somoza în Nicaragua. Amândoi dictatorii au devenit victime ale atentatelor, spre satisfacția publică...” (p. 250).

25 ianuarie 1988. Mátyás Szűrös, secretar al PSMU, pentru prima dată amintește în public despre refugiații din *România* sosiți clandestin în Ungaria (p. 251).

25 februarie 1988. Guvernul SUA anunță că face dependentă clauza națiunii cele mai favorizate acordată *României* de respectarea drepturilor omului. În ziua următoare guvernul român renunță la această clauză (p. 252–253).

7 mai 1988. În România este dat publicității planul de sistematizare al așezărilor. Până la sfârșitul mileniului se va reduce numărul satelor cu circa 50%, adică cu 7 000 de sate (p. 256).

17 iunie 1988. Săptămânalul maghiar „A 7 Nap” (Cele 7 zile) din Iugoslavia analizează programul de distrugere a satelor din *România*. Ceaușescu intenționează să lichideze 8 000 de sate locuite cu precădere de unguri, sași, sârbi, croați și alte minorități naționale. După observațiile unor asociații europene, în România, dintre toate țările continentului, este cea mai grea situația minorităților.

În acele zile și alte publicații (sunt amintite două săptămânale sovietice și una engleză) denunță planul „de sistematizare a satelor” din România (p. 258).

27 iunie 1988. La Budapesta circa o sută de mii de oameni protestează împotriva politicii duse în România față de minorități. *România* închide Consulatul maghiar din Cluj. „Westdeutsche Allgemeine Zeitung” reclamă ca lumea să fie mobilizată împotriva „practicii staliniste” ce amenință pe ungurii și germanii din România. „L’Unita” își exprimă îngrijorarea că în „inima Europei atmosfera devine încordată” (p. 259).

28 august 1988. Pe larg prezentată întâlnirea de la Arad dintre N. Ceaușescu și K. Grósz. În acest context sunt reproduse polemicele dintre „Scânteia” și „Népszabadság”, oficioase ale celor două partide.

14 octombrie 1988. „Neue Zürche Zeitung”, la inițiativa compozitorilor Antal Doráti și Sándor Végh, publică chemarea: Salvați satele din *România*. Printre semnatori figurează personalități ca: Friedrich Dürresnamatt, Günter Grass, Eugen Ionesco, Siegfried Lenz, Yehudi Menuhin, Andrei Saharov și alți 80 de intelectuali. Se reproduce un pasaj din chemare. „În aceeași zi Richard von Weisăcher, șeful Germaniei Federale, solicită guvernului român să reexamineze programul de amenajare teritorială” (p. 263).

15 ianuarie 1989. După ministrul de externe american, Schulz, lumea se află în fața unei perioade promițătoare. Apusul felicită Polonia, Ungaria și URSS pentru progresele obținute în respectarea drepturilor omului, dar regretă că Bulgaria, Cehoslovacia, RDG și *România* nu adoptă măsuri asemănătoare (p. 265).

16 iunie 1989. Pe marginea reînhumării lui Imre Nagy și a celorlalți martiri ai anului 1956, „*România Liberă*” publică un articol semnat de doi academicieni români în care se scrie printre altele: „Comemorarea este folosită în scopul declanșării unor manifestări anticomuniste, care ne amintesc de zilele cele mai întunecate ale fascismului” (p. 272).

17–25 decembrie 1989. Transformări revoluționare în *România*. Sub acest generic, pe două pagini sunt redate evenimentele din România. Sunt pomeniți László Tőkés, Corneliu Mănescu, Ion Iliescu, Petre Roman, Sergiu Celac, Károly Király. Se relatează arestarea și executarea soților Ceaușescu, se vorbește de formarea F.S.N., precum și despre ecoul internațional al celor întâmplate în *România* (p. 281–283).

20 mai 1990. O largă relatare despre alegerile din *România* și rezultatele lor (p. 292–293).

10–17 iunie 1990. Prezentarea amplă a alegerilor din Bulgaria. Pe marginea transformărilor din Europa centrală și răsăriteană se reproduce un larg comentariu din săptămânalul britanic „The Economist”. Reținem aici pasajele privitoare la transformări radicale din Germania răsăriteană, Cehoslovacia și Ungaria. „La capătul celălalt al scării comuniștii travestiți în reformatori au obținut în Bulgaria și *România* o mare victorie”. „Schimbările din România și Bulgaria sunt apreciate de unii drept scamatorie. Ei greșesc întrucât comuniștii reformatori au biruit în alegeri destul de libere. Dar poate au dreptate și cei ce se îndoiesc cel puțin în ce privește *România*, dacă unii stăpâni nu vor renunța la aruncarea bătaușilor instigați în a reduce la tăcere opoziția” (p. 294–295).

2 septembrie 1990. Republica Transnistreană își proclamă independența. Se relatează apoi situația din Basarabia, menționându-se poziția *României* față de schimbările de dincolo de Prut (p. 297–298).

19–21 noiembrie 1991. La Paris are loc întâlnirea la nivel înalt a țărilor francofone. Printre reprezentanți sunt amintiți și cei din *România*.

24 martie 1992. La Helsinki 16 miniștri de externe ai statelor membre NATO și miniștrii de externe din alte 4 țări, printre care și *România* semnează înțelegerea despre Spațiul Aerian Deschis (p. 316).

19 iunie 1992. La Bonn are loc consfătuirea miniștrilor de externe și ai apărării din țările Uniunii Europene. Pentru prima dată ei se întâlnesc cu colegii lor din statele Europei centrale și răsăritene, printre care se numără și *România* (p. 320).

27 septembrie și 11 octombrie 1992. Alegeri parlamentare și prezidențiale în *România*. Ion Iliescu își păstrează postul de președinte, câștigând la cel de al doilea tur de scrutin cu 61,34%. Se rețin rezultatele alegerilor parlamentare după partide și formațiuni politice.

La 30 septembrie SUA refuză pentru *România* statutul națiunii celei mai favorizate (p. 323–324).

27 februarie 1994. Alegeri în Republica Moldova. După prezentarea rezultatelor se menționează: „Partidele care preconizează unirea cu *România* rămân în minoritate” (p. 341).

6 martie 1994. În Republica Moldova are loc plebiscitul cu participarea a două treimi din alegători. Rezultatul: țara își păstrează independența. 90% din participanții la vot se pronunță împotriva contopirii cu *România* (p. 243–243).

9 mai 1994. Consfătuirea miniștrilor din țările Uniunii Europene Apusene (WEU) de la Luxembourg acordă statut de parteneriat mai multor state, printre ele se află și *România* (p. 345).

9–10 decembrie 1994. Întâlnirea la vârf a reprezentanților țărilor membre ale Uniunii Europene la Essen. În legătură cu lărgirea spre Răsărit, hotărârea strategică este adusă la cunoștința țărilor partenere, printre care se află și *România* (p. 350–351).

25 februarie 1995. Ministrul adjunct de externe al SUA, Richard Holbrook, sosit la Budapesta după București și Bratislava, declară printre altele: „Dintre țările Europei centrale SUA a realizat cea mai bună colaborare militară cu *România*” (p. 352).

16 septembrie 1996. La Timișoara Gyula Horn și Nicolae Văcăroiu semnează tratatul de bază româno-maghiar. Sunt reținute comentariile pro- și contra pe seama tratatului. „Gheorghe Funar ... organizează la Cluj funerarii spectaculoase, pe motiv că, după el, tratatul trădează interesele naționale române” (p. 366–367).

3 și 7 noiembrie 1996. Alegeri parlamentare și prezidențiale în *România*. Sunt prezentate rezultatele: Victoria Convenției Democratice Române (53%) și a lui Emil Constantinescu (54,41%). Ion Iliescu, care, după căderea lui Ceaușescu, deținuse demnitatea de președinte, obține 45,59 din sufragii (p. 368).

13 decembrie 1997. La consfătuirea de vârf din Luxembourg a statelor membre ale Uniunii Europene se anunță că în primăvara lui 1998 se încep tratativele de aderare cu Cehia, Estonia, Polonia, Ungaria, Slovenia, Ungaria și Cipru. Cu Bulgaria, Lituania, Letonia, *România* și Slovenia se continuă tratativele de pregătire, dar aceste țări nu vor putea adera în prima fază (p. 377).

Acestea sunt evenimentele, întâmplările și fenomenele reținute de Attila Pók în cronologia sa și care reprezintă imaginea României. Subliniem că în ce privește ultimul deceniu am reținut doar sumar relatările privind țara noastră, relatări ample și bogate în informații. Ca personalități din România figurează în ordinea alfabetică N. Ceaușescu (18), Sergiu Celac (1), Victor Ciorbea (1), Emil Constantinescu (1), Gheorghe Funar (1), Gheorghe Gheorghiu-Dej (1), Petru Groza, Ion Iliescu (6), Károly Király (1), Corneliu Mănescu (1), Iuliu Maniu (1), regele Mihai I (1), Ștefan Pascu (1), Petre Roman (2), Ștefan Ștefănescu (1), Chivu Stoica (1), András Sütő (1), László Tőkés (2) și Nicolae Văcăroiu (1). Cifrele în paranteză indică numărul de menționări.

După noi, imaginea ce se degajă din lucrare, cu mare grijă și competență profesională alcătuită de Attila Pók, este una obiectivă și, față de alte țări europene, bogată în informații. Spațiul acordat României însumează aproape 15 pagini. Dacă ținem cont de faptul că din cele 400 de pagini ale cărții, textul propriu-zis cuprinde 367 de pagini (restul este ocupat de indici și de prefață), acest spațiu reprezintă peste 4% din instrumentul de lucru și de informare.

NOTE ȘI RECENZII

NICU CRĂCEA, *Dezvăluiri legionare*, București, Edit. Fundației „Buna Vestire”, 1997, 236 p. + 1 foto.

Din colecția Editurii Fundației „Buna Vestire”, prezentăm volumul 4, o antologie cuprinzând cele mai importante texte din documentele mișcării legionare din România, ediție îngrijită de Nicu Crăcea. Ne sunt prezentate documente interesante, îndeosebi din perioada septembrie 1940 – ianuarie 1941, falsificate și interpretate denaturat de istoriografia comunistă din România, de Mihai Fătu (Vezi: *Garda de fier, organizație teroristă de tip fascist* (în colaborare), București, 1971, 463 p., ediție tipărită și în limba maghiară; *Sfârșit fără glorie. Partidul național țărănesc (Maniu) și Partidul național liberal (Brătianu) în anii 1944–1947*, București, 1972, 428 p.; *Contradicțiile dintre generalul Antonescu și Garda de Fier în perioada septembrie 1940 – ianuarie 1941*, în volumul *Împotriva fascismului*, București, 1971, p. 285–345, în colaborare; *Privire istorică asupra unor concepții social-politice fasciste promovate de revista „Gândirea”*, în „Anale de istorie”, 1975, nr. 3, p. 57–68 etc.).

Volumul *Dezvăluiri legionare* cuprinde documente de primă mână, semnate de Corneliu Z. Codreanu, Mircea Eliade, Aron Cotruș, Ion Antonescu, Nichifor Crainic, Horia Sima, Radu Gyr, Majestatea Sa Regele Mihai, Vasile Marin, Emilian Ionescu, Platon Chirnoagă, Iustin Iliescu, Liviu Rebreanu, Mihai Sturza, Vasile Postecă, Horia Cosmovici, Eugeniu Bănescu și alții. Documentele au fost selectate din presa vremii, volume tipărite, din fondurile Bibliotecii Academiei Române, Arhiva istorică, Arhivele statului București etc.

Pentru informarea obiectivă, științifică a istoricului român și străin care se ocupă cu studiul istoriei românilor (epoca contemporană), reproducem titlurile capitolelor din cartea prezentată, care n-au nevoie de comentarii: 1. În loc de prefață; 2. Scrisoare adresată regelui Carol II; 3. Revoluția legionară; 4. România, stat național și legionar; 5. Din Însemnările lui Ion Antonescu; 6. Formarea guvernului Antonescu – Mișcarea Legionară; 7. Cronica evenimentelor; 8. Manifestația de la 6 octombrie 1940; 9. Primii pași în viața de stat; 10. Conferința de la Tr. Severin; 11. Atrocitățile maghiare din Ardeal; 12. Laudă țaranului român; 13. Corespondență Antonescu – Sima; 14. Protestul lui Neubacher; 15. Conflictul din Ardeal; 16. Arhanghelul Mihail la Iași – 8 noiembrie 1940; 17. Relațiile cu puterile Axei; 18. Vizita Generalului Antonescu în Italia; 19. Vizita Generalului Antonescu la Berlin; 20. Întrevederea Hitler – Antonescu – 22 octombrie 1940; 21. Paradoxul guvernării; 22. Direcția Generală a Siguranței; 23. Raporturile cu armata; 24. Relațiile dintre Horia Sima și Prof. Ion Codreanu; 25. Legionarii și guvernarea țării; 26. Primejdiile care pândesc o mișcare politică; 27. Tactica Generalului Ion Antonescu; 28. Căpitanul printre noi; 29. Slujba religioasă pentru Căpitan, Nicadori și Decemviri; 30. Anularea sentinței de Condamnare a Căpitanului; 31. Conferința avocatului Ranetescu; 32. După pedepsirea celor de la Jilava; 33. Cazul Iorga – Madgearu; 34. Înțelegerea cu Antonescu; 35. Înțelegerea dintre Antonescu și Hitler; 36. Mihai Sturza eliminat din guvern; 37. De Sf. Nicolae la Teleorman; 38. Din nou Antonescu merge la Hitler; 39. Înregistrarea convorbirii dintre Hitler și Antonescu; 40. Alte provocări; 41. Așa a început lovitură de stat; 42. Încep tratativele; 43. Manifestul către țară al Generalului Antonescu; 44. Generalul Antonescu – o calamitate istorică; 45. Antonescu, Hitler și Legiunea; 46. Din nou Legiunea în prigoană; 47. Ultimele zile la Teleorman.

„Revista istorică”, tom XI, nr. 3–4, p. 317–339, 2000

Fiind mai mult decât o lucrare antologică, volumul de față îl evidențiază pe Corneliu Z. Codreanu și pe Horia Sima ca parte componentă a istoriei naționale. Apariția acestei lucrări în zilele noastre reprezintă un cert eveniment editorial.

Ioan Babici

LOUIS DUMONT, *Eseuri despre individualism. O perspectivă antropologică asupra ideologiei moderne*, București, Edit. Anastasia, 1997, 310 p.

Cartea lui Louis Dumont este structurată pe două paliere problematice. Prima parte este o analiză interdisciplinară – istorică și antropologică – a modului în care s-a elaborat „ideologia modernă” (ontologia și etica, am spune noi), adică „ideologia” definită prin individualism sau chiar identificabilă cu acesta. În a doua parte, autorul întreprinde o evaluare teoretică a antropologiei culturale în comparație cu alte științe.

Prin individualism, Louis Dumont înțelege „o ideologie care valorizează individul [...] și neglijează sau subordonează totalitatea socială” (p. 309). La antipodul individualismului se află holismul: „o ideologie care valorizează totalitatea socială și neglijează sau subordonează individul uman” (p. 308). La rândul lui, individualismul este de două feluri: un „individualism-în-lume” – care constă în afirmarea principială a personalității și implicarea acesteia în viața socială – și un „individualism în-afara-lumii” (după modelul hindus) – atunci când omul se dedică exclusiv vieții spirituale, detașat afectiv de societatea în care trăiește. Potrivit interpretării lui Louis Dumont, individualismul modern s-a elaborat pe măsura evoluției conștiinței creștine de la tipul „în-afara lumii” la tipul „în-lume”, în paralel cu resemnificarea reprezentărilor holiste.

Susținând această teză, Louis Dumont formulează un punct de vedere original, diferit atât de cel mai vechi – în tradiția gândirii lui Jacob Burckhardt –, care identifica originile individualismului în umanismul Renașterii, cât și de cel mai recent – al lui Pierre Manent –, pentru care drepturile individului s-au afirmat în contextul luptei pentru laicitate purtată de Stat împotriva Bisericii.

Existența primilor creștini se desfășura pe două dimensiuni: cea spirituală, care-l punea pe om într-o relație directă și personalizată cu Dumnezeu, și cea socială, care implica acceptarea necesităților și datoriilor lumești, („Să dai Cezarului...”), adică integrarea în societatea holistă a epocii. Conștiința creștină suferea, astfel, o anumită dedublare: deși desconsidera fundamental lumea, o accepta ca pe un fel de rău necesar; singura formă de individualism posibilă era cea „în-afara-lumii” (p. 42–44). Individualismul modern – „în-lume” – al omului care valorizează pozitiv societatea și care se implică inclusiv afectiv în existența ei, a rezultat din „împăcarea” etică a creștinului cu lumea.

Un prim pas în direcția reabilitării lumii s-a înregistrat odată cu sfântul Augustin. În *Cetea lui Dumnezeu*, sfântul Augustin afirma că statul nu-și justifica menirea dacă nu se punea în slujba dreptății. Iar statul care se punea în slujba dreptății era numai cel care acorda locul cuvenit lui Dumnezeu și relației omului cu El. Acest criteriu transcendent de judecare a statului (politicului) – din punctul de vedere al Bisericii –, presupunea aplicarea valorilor supra-mundane, spirituale, în viața socială concretă (p. 53–54). Astfel, spiritualizând cumva lumea aceasta – în care statul materializa principiile Bisericii –, sfântul Augustin a realizat un început de revalorizare a vieții în lume (p. 59).

Ideile augustiniene s-au regăsit în practică din secolul al VIII-lea, când papalitatea a început să acționeze ca o autoritate politică supremă. Pe măsură ce Biserica se implica tot mai mult în lume, politicul urma o traiectorie inversă, împregnându-se de valorile absolute, universaliste. În măsura în care Biserica a pretins să guverneze, direct sau indirect, lumea, individul creștin a fost implicat într-o măsură fără precedent în lume, nu s-a mai putut retrage într-o viață religioasă extra-mundană (p. 67–68). Aici intervine și o diferențiere între catolicismul militant și ortodoxia contemplativă.

Controversele filosofice și politico-juridice din evul mediu au contribuit, la rândul lor, la elaborarea „ideologică” a individualismului modern. Așa, de pildă, William Occam, în secolul al XIV-lea, susținând autoritatea imperială împotriva papalității, a afirmat supremația legii pozitive și inexistența vreunei „legi naturale”, decurgând dintr-o ordine ideală a lucrurilor. În consecință, legea nu exprima altceva decât voința legislatorului, adică – în ultimă instanță – a unui individ particular – individul în sens modern (p. 85–86).

Procesul „împăcării” etice a conștiinței creștine cu lumea s-a desăvârșit odată cu Calvin, care a pus munca, activitatea socială în general, sub semnul grației divine. „Ascetismul în lume” promovat de Calvin a însemnat suprapunerea celor două planuri: spiritual și mundan. Voința omului concentra și exprima dumnezeiescul supra-mundan (p. 72–73). De la Calvin încolo, creștinul a putut să se manifeste ca un „individ-în-lume”, conformându-se, totodată, preceptelor religioase. Existența „în-lume” a primit semnul spiritualului prin înălțarea lumescului, care nu presupunea decăderea divinului.

Louis Dumont nu tratează numai geneza individualismului, ci și avatarurile acestuia în epoca modernă. Societatea modernă, „ideologia” modernă se definesc prin individualism. Chiar și teoriile proclamat holiste nu sunt decât tot expresii particulare ale individualismului triumfător. Herder, de pildă, deși s-a opus universalismului și individualismului abstract de tip luminist, deși a susținut concepția holistă a unei comunități organice de cultură și civilizație, nu a făcut decât să transfere individualismul în planul entităților colective, pentru Herder culturile fiind practic indivizi colectivi (p. 140–141).

Louis Dumont a detectat referințe individualiste inclusiv în fundamentul ideologiei național-socialiste, pe care oricine ar clasa-o fără ezitare drept holistă. „Lupta tuturor împotriva tuturor” – despre care Hitler afirma că definește orice comunitate – era un principiu care acționa la nivelul subiecților reali, al indivizilor biologici (p. 181). De asemenea, „rasa” era concepută ca un ansamblu de indivizi identici, ea neadmițând în interiorul său deosebiri calitative, de tipul stărilor. În acest sens, rasismul apare ca rezultat al dezagregării reprezentărilor holiste tradiționale, prin acțiunea individualismului (p. 185–186). (Componentii „rasei” – adăugăm noi – erau „oamenii de masă” despre care vorbea Hannah Arendt, produsul disoluției structurilor sociale mai vechi, sub impactul evoluției capitalismului. Aceștia nu aveau un status precizat și se defineau tot mai mult prin criteriul cantitativ al numărului într-o mulțime).

Pe lângă aceste interpretări mai amintim și distincțiile interesante pe care le face autorul, de exemplu între individualismul introvertit al Reformei și cel extravertit al Revoluției (p. 160), ori între „naționalismul” francez – pentru care națiunea este un cadru de emancipare a individului – și cel german – pentru care națiunea este un individ colectiv (p. 152).

Ca o notă generală, analiza lui Louis Dumont, perspicace și incitantă, obligă la reflecție.

O critică principală ce s-ar putea aduce întregii interpretări este aceea că (poate) induce o confuzie teoretică. Louis Dumont pare să suprapună opoziția politică dintre individualism și holism peste cea metafizică, dintre antropocentrism, respectiv teocentrism. Ori, teocentrismul nu implică în mod necesar subordonarea holistă a individului față de comunitate, ci numai afirmarea preeminenței ontologice a lui Dumnezeu. Confuzia ar putea proveni din aceea că autorul a generalizat modelul catolicismului, în mediul căruia s-a format. Catolicismul a fost cel care a căutat, mai ales în opoziție cu Reforma, să identifice supunerea față de Dumnezeu cu supunerea față de Biserica universală – instituție holistă. Louis Dumont nu a integrat în analiza sa modelul ortodoxiei, în care, deși teocentrismul este la fel de hotărât afirmat ca și în catolicism, ideile de ierarhie și autoritate sunt mai puțin prezente. Aceasta deoarece exemplul spiritual și ascetic al ortodoxiei l-a constituit – la origini – isihasmul individual sinaitic, în timp ce pentru catolicism exemplul a fost monahismul colectiv promovat de Benedict de Nursia.

A doua parte a cărții conține o analiză teoretică a antropologiei culturale. Aici autorul tratează, de pildă, problema premiselor epistemologice ale antropologiei – măsura în care o disciplină ce

afirmă, principial aproape, individualitatea, particularismul diferitelor culturi, poate conduce la o cunoaștere generală (adică la o cunoaștere de tip științific). Concluzia lui Louis Dumont este că există totuși un fundament valoric universal, care face posibilă comunicarea dintre culturi și, pe această bază, trecerea de la observația empirică la cunoașterea generalizată (p. 224–225, 273–274). Există o matrice universală de care se leagă coerența fiecărui sistem de valori particular. O matrice pe care este însă imposibil să o cuprindem cu mintea în *mod direct* (s.a.) (p. 293).

Este analizată, de asemenea, specificitatea antropologiei în raport cu științele exacte. Dacă științele exacte – arată autorul – descompun realul, separând diferitele dimensiuni ale existenței, antropologia, care se ocupă cu valorile și simbolurile, are vocația înțelegerii și „re-unirii” universului mitului, descompus de știință. Și mitul este o gândire coerentă, dar de o coerență pluridimensională, de un alt tip decât coerența discursivă a științelor exacte (p. 240–243). Antropologia studiază reprezentările sociale, care sunt fapte sociale de o specie aparte (p. 273).

Semnificația aserțiunilor lui Louis Dumont – în măsura în care sunt corecte – nu se limitează la antropologie, ci privește domeniul mai larg al științelor sociale. Pentru teoria cunoașterii istorice ele au o importanță particulară. Ideea imposibilității cuprinderii cu mintea în mod direct a realităților fundamentale universale, și cea a revalorizării gândirii mitice sunt de natură să inducă o reconsiderare teoretică mai amplă. Ne gândim, pe de o parte, la renunțarea la ficțiunea pozitivistă a omniscienței istoricului, iar pe de alta, la depășirea raționalismului scientist de tradiție luministă. În primul caz, istoricului nu-i va mai reveni să refacă imaginea unei lumi „așa cum a fost”, ci să releve *tendențele* generale, devenirea acelei lumi, mai mult decât „fotografia” ei. Relativismul nu înseamnă agnosticism, ci numai acceptarea faptului că trecutul nu poate fi cunoscut ca atare, integral, ci numai în aspectele sale semnificative, prin care s-a prelungit până în timpul prezent, putând fi astfel înregistrat și înțeles de mintea noastră. În al doilea caz, este vorba de abolirea monopolului scientismului „materialist” și integrarea în explicația istorică a „metafizicii”, a spiritualului în general. Societatea nu este doar o rețea de relații și cauzalități inter-umane, ci și cadrul de manifestare, de obiectivare (reală sau numai imaginată, nu discutăm aici) al dimensiunii sacre, supra-umane a existenței. Explicațiile „materialiste” nu depășesc nivelul „literal”, imediat, al fenomenelor, nu acced la înțelegerea dimensiunii simbolico-spirituale a existenței, așa încât nu pot oferi decât interpretări parțiale sau denaturate. Dar pentru a depăși acest impas, istoricul trebuie să-și lărgească orizontul conceptual și metodologic, să nu se mai limiteze, de pildă, la instrumentarul logicii formale, ci să asimileze tipuri arhaice de gândire, de felul logicii binare sau al paradoxului. Numai așa poate percepe în mod autentic – parțial, dar nu denaturat – viața societății la care se referă.

Deși nu formulează explicit asemenea concluzii, cartea lui Louis Dumont are meritul de a deschide direcții de interpretare și de a invita la reflecție personală; prin aceasta, ea constituie o lucrare de interes.

Alexandru Mamina

PAUL FILIP, *Bellu. Panteon național*, București, 1997, 241 p. + il.

O inițiativă laudabilă, la prima vedere, a avut fotografii Paul Filip de a edita, „în regie proprie”, un volum dedicat celebrului cimitir Bellu din Capitală. El nu a intenționat să continue opera lui Gheorghe Bezviconi – care, la începutul carierei sale fotografice i-a fost mentor și l-a îndemnat să immortalizeze monumentele acestui loc de eternă odihnă al intelighenției românești –, ci doar să o illustreze. Dacă s-ar fi limitat la acest lucru ar fi realizat o operă temeinică și folositoare. Dar autorul a voit să-i dea și o tentă științifică, fără însă a fi capabil să o ducă la bun sfârșit. După o introducere

intitulată *Din partea autorului*, în care relatează cum a făcut cunoștință cu Bezviconi și cum a început să fotografieze monumentele din cimitir, încheiată, cum se cuvenea, cu mulțumirile pentru sponsori – dar și cu o autoreclamă în care sunt enumerate volumele pe care le are în pregătire – urmează trei succinte capitole de informare privind istoricul cimitirului Bellu, al familiei Bellu și o notă biografică asupra lui Bezviconi, între care este inserat, cam nepotrivit, un glosar de ranguri boierești. Deși util, acesta și-ar fi găsit mult mai bine locul la sfârșitul volumului. Sunt apoi incluse trei extrase de presă ce descriu funeraliile lui Mihai Eminescu („Steaua Dobrogei”), I. L. Caragiale („Gazeta ilustrată”) și G. Gr. Cantacuzino „Nababul” („Revista ilustrată”). După care urmează o compilație după Ionnescu-Gion și Silviu Dragomir privind mormântul Iuliei Hașdeu și un articol din „România Liberă” semnat de Dora Mezdrea, în care se pledează pentru omagierea memoriei doctorului Nicolae C. Paulescu. În tot acest segment al volumului nu se face vreo precizare asupra felului cum a fost făcută selecția monumentelor, criteriul de fișare și nu este furnizată vreo informație lămuritoare privind ordonarea monumentelor, așa cum se procedează în lucrări de acest fel. De altfel, însuși autorul nu este edificat asupra numelui pe care să îl dea volumului său, ezitând între „album” (p. 9, 11) și „monografie” (p. 10). Or, lucrarea sa nu este nici una nici alta: pentru un album ilustrațiile s-ar fi convenit să fie investite cu mai multe calități artistice și să ocupe o pagină întreagă (cel puțin unele dintre ele); pentru o monografie textul ar fi trebuit să fie mult mai amplu și să aducă informații noi, inedite, materiale de arhivă etc., ceea ce aici nu este cazul. Nici „catalog” nu se poate numi această publicație, pentru că fișele sunt incomplete, lipsind elemente esențiale de identificare și periodizare, iar termenii folosiți sunt nestandardizați. Spre pildă, undeva apare „Bust de Cornel Medrea”, în altă parte „Bust semnat H. Onofrei”, sau „Bustul semnat Oscar Späthe”, iar în altă parte „Operă a sculptorului Dimitrie Paciurea”. De ce atâtea formulări? De ce a fost necesar să se precizeze că bustul este „semnat”? Cele care nu au această precizare sunt doar atribuite respectivilor autori? Apoi, lucrările care nu sunt menționate drept „opera” cuiua nu sunt opere de artă?

Acest mod neunitar de atribuire a lucrărilor de sculptură se regăsește și în consemnarea numelor defuncțiilor. Doar un exemplu: la același monument apar „General Corneliu Dragalina” și „General Dragalina Ion”, unul ca în viața civilă, celălalt ca în arhivele militare. Prenumele unor personalități sunt greșit scrise, precum cel al primarului Protopopescu-Pake, Emil în loc de Emanoil, cum era corect; Storck apare când Frederik, când Frederic (așa cum semna sculptorul), fapt ce suscită confuzii pentru lectorii neavizați.

Informații eronate însoțesc și notele biografice ale defuncțiilor. La Theodor Aman (p. 95) sunt enumerate câteva dintre lucrările reprezentative precum „Vlad Țepeș și solii” (sic), „Capul lui Batori” (sic) al căror titlu este incomplet („Vlad Țepeș și solii turci”, „Mihai Viteazul contemplând capul lui Andrei Bathory”); la Gheorghe M. Tattarescu (p. 162) se spune „Din 1864 este profesor de desen la școala de belle-arte, unde este și director” – două grave erori: plasticianul fusese angajat la nou-înființata instituție de învățământ artistic superior ca „al doilea profesor de pictură”, iar directorul ei devine după moartea lui Aman, pentru scurt timp, între luna august 1891 și luna octombrie 1892 (în acest interval luându-și un lung concediu, din decembrie 1891 până în aprilie 1892).

Criteriile după care au fost organizate cele două secțiuni – „Opere de arhitectură” și „Sculptura în cimitir” – nu sunt evidente. Acestea sunt puse, la grămadă, fără a fi urmărită o ordine cronologică, sau alfabetică (pe autori ori pe defuncți) sau stilistică. Uimitoare este și inexistența unor monumente foarte cunoscute precum Scarlat Petrovici Armis, Marigo Coloni sau Ecaterina Pascal. Altele sunt prezentate fragmentar. Astfel, în același spațiu al cavoului familiei Xantopol – cu sugestiva natură statică militară (cu mantaua, chipiul, sabia și mânușile) realizată de Carol Storck – se află și mormântul generalului Mihail Rasty, străjuit de un admirabil bust de marmură datorat aceluiași abil sculptor; dar, acesta din urmă lipsește. De ce? Oare nu era o operă de artă demnă de a fi prezentată în acest catalog? Cele două piese formează împreună un complex funerar ce nu poate fi prezentat trunchiat. Apoi, la frumosul monument al Alexandrinei Fălcoianu, făcut de sculptorul Auguste

Préault, nu se precizează dacă este copia sau originalul (pentru că sculptura a fost vândută, în 1956, Muzeului Național de Artă și astăzi se află în patrimoniul acestuia, în 1996 figurând în expoziția „În preajma lui Rodin – sculptură franceză 1840–1920”).

Indicele alfabetic din final – compus din biografiile defuncțiilor (p. 135–164) și ilustrații (p. 165–238) – nu-și are nici o noimă pentru că nu este exhaustiv, ci doar o selecție, foarte discutabilă, a unor personalități culturale și politice ce-și dorm somnul etern în acest cimitir, unele având la căpătâi monumente remarcabile, altele niște umile cruci de lemn (uneori propțite cu câte o cărămidă, așa cum este cea a primarului Constantin Doncea, p. 186, fig. 37). Ultima imagine (p. 238, fig. 131) reprezintă locul de veci al autorului, care nici măcar nu este atât de aspectuos încât să merite a figura între celelalte ilustrații. Prezența sa dă, însă, dovada excesivei fatuități a autorului care se adjudecă printre oamenii de seamă ai țării încercând să-și asigure, încă din viață, un loc privilegiat în posteritate.

Bibliografia este incompletă, în ea negăsindu-se nici una dintre monografiile dedicate sculpturii și sculptorilor de marcă ale căror monumente înobilează cimitirul. Lipsește și menționarea unei merituose lucrări de diplomă – *Considerații asupra statuarei funerare din Cimitirul Șerban Vodă* de Mihai Oroveanu – care, deși nu a văzut lumina tiparului, poate fi totuși consultată la Biblioteca Universității de Arte din București, fiind un titlu de referință, cunoscut de toți specialiștii. O apariție mai recentă putea, de asemenea, să figureze în această bibliografie: *Repertoriul monumentelor de for public și funerare ale sculptorilor Storck existente în București și teritoriul aferent* de Teodora-Speranța Diaconescu, Adrian-Silvan Ionescu, Lucian Masek și Alexandru Seferovici („Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice” nr. 1–2/1995, p. 60–86). „În schimb apar titluri nerelevante de genul „Colecția revistei VIP, 1993”!!!

Pentru a fi utilă, lucrarea se impunea a fi compusă pe criterii cronologice sau alfabetice, în funcție de autorii de monumente sau de personalitățile defuncte; materialul din care sunt făcute sculpturile, dimensiunile lor și data elaborării ar fi completat, de minune, informația. Însă, prezentarea haotică, fără o tramă firească de aranjare a documentației, face imposibilă folosirea acestei publicații ca un aparat de lucru atât de necesar pentru cercetător, ce ar fi putut suplini lipsa materialului iconografic din extrem de riguroasa lucrare a lui Gheorghe Bezviconi, *Necropola Capitalei. De un funciar amatorism, volumul Bellu. Panteon național* este o antrepriză ratată care nu aduce nici un serviciu subiectului tratat.

Adrian-Silvan Ionescu

FRANZ HALDER, *Jurnal (1939–1942)*, Edit. ELIT, Iași, f.a., 592 p.

Prin publicarea în limba română a *Jurnalului generalului Halder*, în traducerea Corinei Grigore-Pinhe, se conferă posibilitatea cunoașterii de informații suplimentare privind activitățile militare ale armatei germane în cel de al doilea război mondial, din perioada 1939–1942.

Cartea „reprezintă sinteza ediției complete în trei volume publicată în 1962 și este una din cele mai importante surse de informație militară – din punct de vedere german – privind cel de al doilea război mondial” (postfață). Ea reprezintă viziunea de la nivelul de comandă la care s-a aflat în perioada respectivă.

În *Introducere* se arată că generalul Franz Halder, „numit în funcția de Șef al Statului Major General (august 1938) (...) a continuat jurnalul până la sfârșitul carierei militare”. S-a menționat că „în cadrul Înaltei Comenzi a Armatei (OKH), Halder era o autoritate cu responsabilități extinse, însă întotdeauna subordonat comandantului Armatei” (p. 7). În funcția pe care a deținut-o „a depus eforturi

enorme și, printr-o complexitate organizatorică de excepție, a reușit să supravegheze și să dirijeze sistemul de aprovizionare al armatei, serviciile administrative, sistemul de telecomunicații, sistemul de transport, timp în care organiza și controla cartierele militare germane superioare, era consilier al comandantului armatei și se ocupa de executarea deciziilor militare” (p. 8). Retras din funcție în 1942, a fost arestat de Gestapo la 23 iulie 1944 și eliberat la 5 mai 1945 din închisoarea de la Niederdorf din Tirolul de Sud, de către trupele americane.

Un număr de șapte caiete în care generalul Halder a continuat să noteze în jurnalul său cele mai importante evenimente „din perioada războiului (14 august 1939–24 septembrie 1942)” încredințate pentru păstrare unei vecine (Frau Else Schnell) au fost recuperate și au ajuns „la Centrul de Documentare al Proceselor de la Nürnberg, după ce au fost descoperite accidental de un ofițer american și au constituit o valoare incontestabilă pentru analiștii militari ai perioadei respective” (*Introducere*, p. 8).

De remarcat că „după război, Guvernul American l-a numit pe generalul Halder șef al Programului Istoric militar (Divizia istorică) din Königstein (Taunus) și Karlsruhe (1946–1961)”. A murit în ziua de 2 aprilie 1972 (*Introducere*, p. 12).

În luna septembrie 1942 generalul Halder a fost eliberat din funcție și înlocuit cu generalul Kurt Zeitzler.

Jurnalul conține o importantă încărcătură informațională, redată clar, concis, uneori codificat și chiar, în anumite cazuri, cu precizări și remarci, fapt de real interes dacă se are în vedere nivelul de comandă în cadrul căruia s-a aflat în perioada respectivă. Rețin atenția anumite planuri de acțiune, gruparea unor forțe pe fronturi și chiar zone de operații, redarea unor efective, structurări și regrupări de forțe, unele misiuni determinate de evoluția confruntărilor la nivel operativ-tactic, pierderile proprii pentru anumite perioade (mai ales pe frontul de est), aprecieri referitoare la derularea unor misiuni operativ-strategice, pierderi estimate ale adversarului, anumite dificultăți întâmpinate în evoluția luptelor, referiri la unii comandanți de mari unități etc.

La data de 4 iulie 1941, între alte aspecte s-a consemnat: „Situație; Sud, Armata 11-a avansează încet. Condiții dificile de drum, datorate ploilor recente. Brigăzile române de vânători de munte de pe frontul dinspre nord au declanșat atacul la Cernăuți” (p. 395). Referitor la situația din ziua de 8 iulie 1941 s-a precizat că: „pe frontul românesc ofensiva noastră avansează încet” (p. 402). La 10 iulie 1941 s-a precizat: „Capacitatea de luptă a Armatei a 11-a este atât de scăzută, încât nu o putem lua în calcul la elaborarea unui plan de atac. Nu mai este un partener puternic” (p. 408). În ziua de 11 iulie 1941 a consemnat: „Situație; Sud; Presiunea rușilor pe flancul drept și aripa dreaptă ale lui von Schobert par a fi rezultatul forțelor din ce în ce mai slăbite ale contingentului român. Armata a 11-a raportează că în cazul unui atac nu se mai poate baza pe aceste elemente. Se impune necesitatea unei „Noi operațiuni” împotriva Chișinăului. Va trebui să fim atenți ca această „operațiune” să se limiteze la cel mult Corpul LIV și să nu aibă drept rezultat o dispărare a puterii” (p. 408). La 14 iulie 1941 a menționat referitor la situația din Sud: „Bătălia din jurul localității Berdicev, extrem de dură, pare să se apropie de sfârșit, Divizia a 11-a Blindate are 2 000 de morți și răniți” (p. 413). În ziua de 15 iulie 1941 a precizat: „Armata a 11-a a căpătat libertate de mișcare pe flancul drept, dar la Nistru inamicul continuă să reziste” (p. 414). La 16 iulie 1941 „inamicul din fața Grupului Sud a încetinit ritmul de luptă. Nu cred că există un plan de retragere în spatele Niprului. Este posibil ca diviziile rusești care s-au retras din Basarabia să apară în spatele frontului” (p. 416).

La data de 18 iulie 1941 se arată că: „Führer-ul a dat ordin să cucerim Odessa. Pentru această misiune avem disponibil numai Corpul Hansen, plus două divizii germane și câteva românești. Această manevră, cu care sunt de acord, este necesară și va distra atenția inamicului de la obiectivul major” (p. 417).

În redarea cronologică a evenimentelor se are în vedere aria extinsă a activităților politico-militare, fiind făcute unele referiri. De exemplu, la 26 iulie 1941 se amintește concis situația și poziția unor țări: Japonia, Franța, Turcia, Iran, S.U.A., Finlanda, Suedia, zona Balcani și Italia (p. 422–424).

În ziua de 10 august 1941 a menționat între altele: „Sudul raportează că situația pe aripa de nord a grupului (Armata a 6-a) s-a deteriorat considerabil. Artileria inamică este neplăcut de puternică” (p. 439). „În sud va trebui să cucerim cât mai curând Odessa. Ocuparea orașului va fi lăsată pe seama românilor”.

Se remarcă mențiunea făcută la data de 11 august 1941: „întreaga situație actuală certifică faptul că am subestimat colosul sovietic; Rușii s-au pregătit de război cu hotărâre și abnegație specifice statelor totalitariste. La începutul războiului am luat în calcul 200 divizii inamice. Acum deja am numărat 360. Factorul timp lucrează în favoarea lor” (p. 440–441).

La 15 august 1941 a apreciat că „se pare că la Nicolaev grupul de armată a întâmpinat un inamic mult mai numeros decât s-a anticipat” (p. 442).

Referitor la situația din ziua de 17 august 1941 precum și evoluția luptelor din partea de sud a frontului s-a precizat că „Românii nu vor ataca Odessa înainte de 18 august” (p. 445). În ziua de 20 august 1941 s-a consemnat: „Trupele române de frontieră se apropie din ce în ce mai mult de nord-vestul orașului, dar rămâne de văzut dacă comanda română și trupele se ridică la înălțimea sarcinii trasate. Înalta Comandă a promis să nu se amestece în modul de conducere al operațiunilor. Deci va trebui să așteptăm și să vedem cum se vor descurca Românii” (p. 446).

În consemnarea făcută la data de 24 august 1941 este semnalată „cu o claritate devastatoare lipsa completă de responsabilitate a rapoartelor oficiale, care sunt elaborate în așa fel încât să îndeplinească anumite scopuri”. De asemeni sunt remarcate luptele „extrem de grele de la Dnepropetrovsk” (p. 450).

De semnalat că pentru perioada 10 octombrie–3 noiembrie 1941 s-a precizat laconic că „operațiile au fost executate conform planurilor”. Este remarcat faptul că Armata 11-a a înregistrat un mare succes în Crimeea (p. 474). Este surprinzător faptul că în cadrul semnalării situației operative din flancul de sud al frontului și a rezultatelor obținute în intervalul de timp menționat nu se fac referiri distincte privind ocuparea Odesei de către Armata Română (16 octombrie 1941). Omisiunea este regretabilă dacă se are în vedere importanța strategică a acestui mare port maritim. De menționat că Bătălia de la Odessa a impus eforturi deosebite din partea Armatei Române. Concepția, organizarea, conducerea și execuția operației ofensive de la Odessa a aparținut în exclusivitate comandamentelor române, fiind pronunțat solicitate forțele și mijloacele la dispoziție.

Jurnalul continuă cu inserarea concisă, uneori în stil telegrafic, a principalelor evenimente de pe diferitele fronturi. Se fac referiri și la operațiunile care au avut loc în nordul Africii.

Rețin atenția unele consemnări referitoare la condițiile dificile din timpul iernii. Astfel, la 6 decembrie 1941, pe frontul de Nord a menționat „frig (–38 grade Celsius), cazuri numeroase de deces cauzate de temperatura scăzută” (p. 496). La 3 ianuarie 1942 a indicat „temperatura a scăzut cu mult sub 30 de grade iar trupele pur și simplu nu mai pot să reziste” (p. 513). La 5 februarie 1942 „Ninsorile din sud ne împiedică să lansăm contraatacul”. „Trenuri spital improvizate”. „Tifos: 4 400 cazuri, 729 fatale” (p. 521).

Unele consemnări sunt semnificative. Astfel la 29 decembrie 1941 „din nou o zi proastă! În Crimeea inamicul, care a debarcat la Feodosia, a creat o situație operațională foarte dificilă” (p. 510); la 31 decembrie 1941 „încă o zi grea” (p. 511); la 2 ianuarie 1942 „o zi de lupte sălbatice” (p. 512); la 24 ianuarie 1942 „dezastru la Armata 17-a”. „La sud de Iuknov, presiunea inamică din ce în ce mai puternică” (p. 520).

Reține atenția o mențiune făcută la 20 iunie 1942: „inamicul ne-a anticipat atacul, mai mult, cunoaște intențiile noastre strategice pentru întregul front, între golful Finlandez și Marea Neagră” (p. 537).

În ziua de 22 iunie 1942 sunt făcute referiri la luptele din zona Africii de Nord, precizându-se concis: „la Tobruk victorie mare. Rommel a fost avansat feld-mareșal” (p. 538).

La 25 iunie 1942, redarea situației începe cu mențiunea: „Cuceriri locale la Sevastopol. Românii au avut succes” (p. 539). La 27 iunie 1942 s-a precizat: „la Sevastopol, sectorul central (corpul român) se apropie de cercul interior de fortificații” (p. 540). În ziua de 1 iulie 1942 s-a

consemnat „von Manstein avansat feld-mareșal” (p. 542). Referitor la situația din ziua de 3 iulie 1942 în acest sector s-a precizat „la Sevastopol s-a încheiat” (p. 542). În aceeași zi (3 iulie 1942) a menționat că „inamicul ne cunoaște planurile operaționale. Există pericolul să nu reușim să-i distrugem pe ruși” (p. 543).

La 6 iulie 1942 este reflectat, prin mențiunea făcută, un aspect de la eșalonul de comandă superior „telefoane peste telefoane, despre chestiuni care ar trebui rezolvate cu calm și apoi încorporate în ordine clare – dezagreabil! Cel mai greu de suportat sunt discuțiile cu Keitel și afirmațiile acestuia, foarte greu de digerat” (p. 547). Este relevantă și mențiunea făcută în ziua de 23 iulie 1942, care arată părerea despre modul de conducere a confruntărilor. „Această tendință cronică de subestimare a capacității inamice capătă treptat proporții grotești și tinde să devină periculoasă. Situația devine din ce în ce mai intolerabilă. Acest așa-zis mod de a comanda este caracterizat de o totală lipsă de înțelegere a mașinării comenzii și a limitelor acesteia” (p. 554). La 30 iulie 1942 între altele se arată că la conferința privind situația, Jodl luând cuvântul „anunța pompos că soarta Caucazului se va decide la Stalingrad” (p. 558).

La 8 septembrie 1942 a scris „reproșuri dure comandanților și generalilor” (p. 577). În ziua de 24 septembrie 1942 generalul Franz Halder a părăsit Statul Major General „obosit și deprimat” (p. 580). Jurnalul s-a încheiat la această dată.

De remarcat faptul că *Jurnalul* generalului Franz Halder redă preponderent acțiunile Armatei Germane. Mențiunile referitoare la confruntările în care au fost angajate trupele române pe frontul de est în perioada pe care o tratează sunt răzlețe, sumare și irelevante în raport cu situațiile confruntărilor la nivel operativ-tactic și efectele generate în zonele și misiunile în care au fost angajate.

Dacă se are în vedere aprecierea făcută la data de 17 martie 1941, în cadrul *Jurnalului*, la capitolul *Barbarossa*, potrivit căreia: „Pe România nu ne putem baza. Diviziile lor nu au putere ofensivă” (p. 300), s-ar putea avansa ideea că participarea militarilor noștri la dificilele lupte în care au fost angajați în perioada supusă atenției ar fi fost desconsiderată la nivelul eșalonului superior de comandă al armatei germane la evaluările operativ-strategice, fapt care ar fi regretabil.

Jurnalul, realizat în foarte bune condiții grafice, privit în ansamblu, reprezintă o contribuție de excepție pentru recompunerea, în parte, a imaginii activităților de la nivelul de comandă din care a făcut parte autorul până la 24 septembrie 1942.

Se detașează ca interes unele aspecte referitoare la conducerea ostilităților pe baza unor evaluări nerealiste și a unor dorințe. Astfel au fost generate ordine urmate de situații dezastruoase pentru trupele noastre angajate în aceste operații, soldate cu importante și inutile pierderi umane și materiale.

Cartea, prin abundența și diversitatea aspectelor redată, invită la lectură, dar mai ales la studiu pe profil.

Valeriu Giuran

M. J. LEWIS, ROGER LLOYD-JONES, *Using Computers in History. A Practical Guide*, Routledge, London & New York, 1996, 248 p.

Geneza acestei cărți datează din anul 1989, când autorii au introdus, La Sheffield University, primul curs de aplicare a calculatoarelor în istorie. De la bun început a devenit evident că studenților le este necesar un text tipărit, care să le fie ghid în rezolvarea problemelor practice, ridicate pe parcursul seminariilor și a temelor practice de utilizare a calculatoarelor în laborator. Cartea a fost deci scrisă în dorința de a pune la dispoziția studenților un asemenea text, care să stimuleze interesul față de relația istorie-calculator, încurajându-i să promoveze în încercările lor noua metodologie.

Scopul final al autorilor este acela de a-și convinge discipolii de faptul că, pentru cercetarea istorică actuală, calculatorul a devenit absolut necesar.

Dacă în 1981 existau în universități, pentru profilul istorie, puține cursuri care să-i familiarizeze pe cei interesați cu metodele cantitative și cu computerul în sine, astăzi în Marea Britanie cu greu găsești departamente de istorie în care să lipsească cursurile de cliometrie. Astfel, majoritatea celor care studiază istoria au de timpuriu posibilitatea de a participa la programe de aplicare a metodelor cantitative și a calculatorului în disciplina lor¹.

Lewis și Lloyd-Jones ne pun la dispoziție o carte pentru uzul studenților. Scopul lor este acela de a-i introduce în tainele matematizării prin exerciții. Rezolvarea acestor exerciții, desprinse din istorie, implică lucrul efectiv cu calculatorul și, drept urmare, dobândirea priceperii în utilizarea acestuia și folosirea lui ca instrument în studierea istoriei. De fapt a ști să utilizezi computerul nu servește numai la obținerea diplomei în istorie, ci este un atu pe termen lung pe piața de muncă, pentru orice tânăr².

Parcurgând cartea, tinerii cercetători sunt în măsură să-și însușească două aplicații software³ care, împreună cu procesarea textelor, sunt în momentul de față recunoscute ca instrumente importante de lucru pentru istoric. Aceste două aplicații privesc crearea tabelelor și a graficelor, precum și sistemele de gestionare a bazelor de date. Lucrarea explică modul de accesare al acestor două aplicații software și-l ajută pe cel interesat să le utilizeze efectiv. Tabelele sunt utile istoricului pentru mânăuirea eficientă a informațiilor statistice și majoritatea pachetelor de programe sunt echipate cu facilități de construire a graficelor pentru a prezenta informația într-o formă sugestivă. Sistemele de gestionare a bazelor de date devin și ele de mare importanță pentru istorici. Baza de date este o colecție de informații structurate într-un anumit mod. De exemplu, o bază de date poate conține informații extrase din recensămintele secolului al XIX-lea, informații care privesc atribute ale populației cum ar fi vârsta, sexul, ocupația, adresa etc. Pentru a studia aceste informații folosim ceea ce se numește programul sau sistemul de gestionare al bazei de date.

Pentru istorici și nu numai, apariția calculatoarelor personale a însemnat o adevărată revoluție, iar crearea software-ului adecvat diferitelor arii de cercetare a înlăturat nevoia de a învăța un anumit limbaj de programare pentru a-ți scrie propriile programe. Totul revine acum la a ști ce comenzi anume ale software-ului respectiv să apelezi pentru a executa operațiile dorite⁴. Capitolul introductiv este de fapt un capitol pregătitor. Prima lui secțiune prezintă pe scurt modul de organizare al cărții, însoțit de câteva sugestii și comentarii asupra utilizării sale eficiente. Cititorul nu trebuie să se îngrijoreze dacă nivelul său de cunoștințe în domeniul calculatoarelor este limitat sau inexistent. Lucrarea se adresează atât celor avansați, cât și începătorilor. A doua secțiune a capitolului conține îndrumări de folosire a calculatorului, iar cea de-a treia este o introducere în Microsoft Office. Acest software comercial oferă posibilitatea rulării unor programe ca Excel, Power Point sau Access. Pentru începător sau pentru cel care nu a folosit niciodată Windows, aceste secțiuni sunt cu precădere importante și trebuie studiate cu atenție. Cititorul pentru care utilizarea computerului nu mai este o noutate absolută poate sări peste aceste secțiuni, trecând direct la Capitolul 2.

Cartea conține trei părți. Prima parte, *Introduction*, însumând două capitole (*How to Use this Book and Getting Started* și *Introduction to History and Computing*) conține câteva principii de bază

¹ Speck A., *History and Computing: Some Reflections on the Past Decade*, „History and Computing”, 6 (1994), nr. 1, p. 28–29.

² Middleton R., *Computer Techniques and Economic Theory in Historical Analysis*, „History and Computing”, 1 (1989), nr. 1, p. 35.

³ „Software” este termenul generic pentru programele care rulează pe un calculator, în timp ce „hardware” se referă la componentele fizice ale calculatorului.

⁴ A. Speck, *op.cit.*, p. 29.

ale utilizării metodelor cantitative și a calculatorului în istorie, precum și aprecieri asupra valorii acestora pentru cercetarea istorică.

În partea a doua (capitolele 3–7), accentul cade pe folosirea tabelelor și a graficelor în prezentarea informației istorice. Capitolul 3, *Spreadsheets, Graphs and the Historian* discută asupra funcției și modului de utilizare a tabelelor și graficelor, subliniind interesul pe care acestea îl prezintă pentru istorici. Tabelul este un instrument ideal de organizare și calcul statistic pentru datele din istorie, care conduce în mod necesar spre o discuție asupra rolului jucat de cuantificare în cercetarea istoriei. Drept urmare, Capitolul 3 prezintă cititorului diferite tipuri de date, cu care istoricul se confruntă în mod obișnuit, explică termenii statistici de bază și punctează problemele asociate utilizării statisticii în cercetarea trecutului istoric.

Capitolul 4, *Presenting Historical Data with a Spreadsheet* și Capitolul 5, *Presentation of Historical Information: Graphs*, se completează unul pe celălalt. În Capitolul 4, cititorul învață o serie de tehnici de bază pentru construirea propriilor tabele, pentru ca apoi, în Capitolul 5, informația să fie reprezentată grafic. Tot aici apar și aplicațiile software selectate de autor pentru a ilustra modul în care se operează cu tabele. Din mulțimea softului comercial – industrial existent, autorii au ales pentru demonstrație în lucrarea lor Microsoft Excel IV (larg răspândite mai sunt Lotus 1–2–3 și Quattro Pro). Microsoft Excel IV operează sub Windows, criteriile pe baza cărora a fost selectat fiind:

- este pachetul comercial de programe cu cea mai mare răspândire atât în universități, cât și în lumea afacerilor;
- este considerat ușor de înțeles de către utilizator. Instrucțiunile de bază pot fi ușor și repede învățate, pentru ca apoi să evoluezi către operații mai complicate;
- este parte integrantă a lui Microsoft Office, alături de Microsoft Word (procesor de texte) și Microsoft Access (sistem de gestionare a bazelor de date), adesea folosit de istorici;
- există numeroase manuale care îl pot ghida pe istoric în utilizarea sa judicioasă.

O serie de exerciții completează învățarea pas cu pas a programului Excel, fiecare din ele propunând cititorului mai multe obiective. Îndeplinirea lor conduce la dobândirea priceperii de a-și construi propriile tabele și de a face calculele necesare, pentru ca apoi să poată desena o varietate de grafice. Trei mulțimi de date istorice sunt folosite pentru a demonstra utilitatea tabelelor și a graficelor și anume: modificările echilibrului între sexe în forța de muncă britanică (1841–1931), situația partidelor politice în Camera Comunelor (1900–1910) și cheltuielile publice pentru apărare și educație (1870–1914). Capitolele 4 și 5 sunt deosebit de utile începătorilor și celor mai puțin familiarizați cu Excel. Ele constituie fundamentul teoretic pentru capitolele 6 și 7, în care cititorul utilizează tabelele și graficele pentru a examina un număr de subiecte istorice.

Capitolul 6, *The Historian and Data: the material Conditions of the Working Class in Britain, 1850–1914*, este o dezbatere asupra condiției clasei muncitoare britanice în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Sunt puse la dispoziția cititorului date istorice și, utilizând tabele și grafice, acesta este învățat să exploreze o anumită problemă și anume în ce măsură clasa muncitoare a avut de câștigat de pe urma procesului de industrializare, în perioada 1850–1914 și dacă aceasta s-a reflectat în salarii și câștiguri mai mari. Acest capitol se bazează și el pe o serie de exerciții menite să dezvolte abilitatea de a trata cantitativ informația istorică și de a-i înțelege și interpreta conținutul din punct de vedere istoric. Capitolul se încheie cu un exercițiu, văzut ca studiu de caz, asupra orașului industrial Sheffield. Sunt furnizate informații care reflectă diferitele tipuri de date tratate pe parcursul capitolului și se cere un raport asupra standardului de trai în acest oraș, în perioada 1850–1914.

Capitolul 7, *Spreadsheets and Graphs: the Historian and Data*, îl îndrumă pe cititor către studii variate, de istorie politică, economică, socială și demografică. Se pun la dispoziție date relevante pentru fiecare temă și se cere construirea de tabele și grafice, pe baza cărora să se examineze diverse întrebări de natură istorică. Scopul este acela de a-l face pe cititor mai îndrăzneț, mai independent în modul de a folosi calculatorul pentru analiza informației istorice.

Partea a treia, *Databases*, cuprinde capitolele 8–10 ale lucrării și mută centrul de echilibru pe utilizarea cantitativului și a calculatoarelor în studii de istorie independente, adică în proiecte de cercetare concretizate în studii sau dizertații, în care studentul este acela care fixează scopul proiectului, decide asupra surselor, metodelor de lucru și asigură o prezentare finală academică. Ultima parte a cărții prezintă și modul de folosire al unui sistem de gestionare a bazelor de date, care oferă posibilitatea organizării și structurării informației istorice inițiale.

Capitolul 8, *Databases and the Historian*, explorează proprietățile unei baze de date și utilizările potențiale ale unui sistem de gestionare a bazelor de date, oferind sugestii pentru studii independente.

Capitolul 9, *Getting Started with a Database* și Capitolul 10, *Databases and Independent Study*, sunt complementare. Proiecte de cercetare, dintr-o varietate de domenii ale istoriei, pun în lumină modul în care bazele de date facilitează munca istoricului.

Există o varietate de sisteme comerciale de gestionare a bazelor de date, cel mai des utilizate fiind Paradox, Dbase și mai recentul Microsoft Access, care este prezentat și în această lucrare.

Exemplul care însoțește Capitolul 9, și anume o investigație asupra cinematografelor din Sheffield în perioada interbelică, are menirea unei călăuze printre etapele construirii unei baze de date istorice. Cititorul învață de fapt să aplice un set precis de reguli în folosirea sistemelor de gestionare a bazelor de date. Este utilizat Microsoft Access sub Windows și sunt abordate probleme legate de alcătuirea tabelelor, introducerea datelor, procesarea informației printr-o serie de interogări, editarea rapoartelor.

Dezideratele proiectului sunt următoarele:

- să exploreze structura industriei cinematografice la nivel local printr-un studiu de caz, Sheffield;
- să cuantifice informația asupra cinematografiei prin construirea unei mici baze de date cu informații relevante legate de cinematografele din Sheffield;
- să examineze impactul cultural al cinematografului asupra unui oraș industrial, în perioada interbelică.

Pentru un număr de cincizeci de cinematografe sunt adunate date privind numele cinematografului, adresa lui, controlul financiar (un singur proprietar sau o mică companie), data deschiderii (anul deschiderii oficiale, dar nu în mod necesar data când a fost deschis ca cinematograful, întrucât ar fi putut fi transformat în cinematograful dintr-un teatru sau music-hall, de exemplu), prețul biletului, numărul de locuri, observații (dacă există sau nu matinee pentru copii sâmbăta, dacă există programe special destinate copiilor, dacă este instalat echipament de sunet etc.).

Capitolul 10, *Databases and Independent Studies*, examinează potențialul sistemelor de gestionare a bazelor de date prin încă trei exemple de studii de sine stătătoare.

Parcurgând lucrarea lui Lewis și Lloyd-Jones, istoricul dobândește o considerabilă experiență în folosirea calculatorului pentru cercetarea istoriei. Cunoștințele acumulate sunt aplicabile însă și în alte domenii decât cel al istoriei, astfel încât le-am putea denumi „cunoștințe transferabile”, extrem de utile pentru a-l face pe istoric competitiv pe piața actuală a muncii.

Glosarul de termeni tehnici, precum și bibliografia constituie în sine instrumente de lucru pentru cel interesat de această nouă și în continuă prefacere metodologie.

Așa cum anunță titlul, cartea lui M.J. Lewis și Roger Lloyd-Jones este cu adevărat un ghid practic, cu menirea de a-l iniția pe cititor în tainele aplicațiilor calculatorului în istorie și care reușește pe deplin să-i stârnească interesul și să-i stimuleze potențialul creator.

Irina Gavrilă

PETRU LUCINSCHI, *Ultimele zile ale U.R.S.S.*, București, Edit. Evenimentul Românesc, 1998, 160 p. + 18 foto.

În Editura „Evenimentul Românesc”, sub egida Fundației Moldo-Române pentru Comunicare și Mass-Media, a văzut lumina tiparului cartea semnată de Președintele Republicii Moldova, Petru Lucinschi: *Ultimele zile ale U.R.S.S.* (editor Ion Cristoiu, redactor Mircea Suci).

Cuvântul înainte, semnat de Ion Cristoiu, este intitulat *Un narator, un analist, un filosof*. După cum se știe, despre unul din evenimentele cruciale din istoria universală a veacului XX – destrămarea U.R.S.S. –, s-au scris până în prezent zeci și sute de cărți și articole, memorii, studii, eseuri, romane-document. „Prin ce răzbate – relevă Ion Cristoiu – puternic și inconfundabil, în această hărmălaie de liberă gândire și tipărită, volumul lui Petru Lucinschi – *Ultimele zile ale U.R.S.S.*? Prin trei elemente care își găsesc sinteza în personalitatea autorului: unghiul de vedere original al participantului, interpretarea pătrunzătoare a analistului, meditația seducătoare a filosofului” (p. 7).

Dedicată trecutului istoric, cartea lui Petru Lucinschi rămâne, prin simpla ipostază a autorului, un îndrumar pentru viitor al oamenilor politici din Răsărit, inclusiv din România, pentru care tranziția de la socialism la capitalism s-a dovedit, se dovedește și se va dovedi mult mai dificilă decât li se părea în urmă cu câțiva ani.

În volum sunt inserate date biografice ale lui Petru Lucinschi. El s-a născut la 27 ianuarie 1940 în localitatea Rădulenii Vechi, raionul Florești, în familia lui Chiril și a Parascaviei Lucinschi. Președintele Republicii Moldova a studiat la Universitatea de Stat din Moldova, fiind specialist în istorie și filologie. În anul 1977 și-a susținut teza de doctorat în filosofie. După eșuarea puciului din august 1991, datorită înțelepciunii lui Boris Elșin, Petru Lucinschi devine colaborator științific superior la Institutul de Cercetări Social-Politice al Academiei de Științe din Moscova. După destrămarea U.R.S.S., în 1992 este numit ambasador extraordinar și plenipotențiar al Republicii Moldova în Federația Rusă. La 4 februarie 1993 este ales în funcția de speaker al legislativului de la Chișinău. La 22 martie 1994 este ales Președinte al Parlamentului Republicii Moldova de legislatura a XIII-a.

La alegerile prezidențiale din 1 decembrie 1996, zi care coincidea în mod fericit cu sărbătoarea națională a României, Petru Lucinschi este ales Președinte al Republicii Moldova.

Volumul prezentat succint în nota de față este împărțit în două capitole și mai multe paragrafe. Lucrarea este însoțită de un interviu de familiarizare a cititorului român cu autorul acestei cărți, cu numeroase fotografii.

Președintele Republicii Moldova, Petru Lucinschi, în „Raport despre starea națiunii”, ținut la 15 ianuarie 1998 la Palatul Republicii, în cadrul unei conferințe de presă, face bilanțul primului său an de președinție. Președintele Petru Lucinschi subliniază în acest raport: „Vă rog încă odată, să realizăm la maximum posibilitatea oferită de viață de a fi independenți... Să ne dorim unul altuia un an mai bun, deși trebuie să spun că ne așteaptă un an greu” (p. 130).

Volumul Președintelui Republicii Moldova Petru Lucinschi se constituie într-un răspuns „al societății civile românești la gesturile de apropiere și deschidere către România făcute de șeful statului moldovean” (p. 159).

Pentru cititorul român apariția acestei cărți la București reprezintă un eveniment editorial de excepție.

Ioan Babici

JEAN-JACQUES MARIE, *Les peuples déportés d'Union Soviétique*, Bruxelles, Editions Complexe, 1995, 206 p.

Accesul la arhivele sovietice a permis sovietologului Jean-Jacques Marie, recunoscut pentru cercetările sale privitoare la troțkism, să reia problema deportărilor operate în U.R.S.S. în epoca celui

de al doilea război mondial. Istoricul francez nu face o lucrare de pionierat. Sovietologia dispunea de lucrări care analizaseră global sau fragmentar acest tragic proces și care oferiseră explicații ce își păstrează relevanța. Noutatea constă în evaluarea statistică a fenomenului pe baza documentelor oficiale și desigur secrete redactate de diversele biroururi ale statului sovietic.

Deși intensitatea maximă a fenomenului deportării s-a înregistrat în anii '40, autorul descoperă o preistorie a deportărilor în deceniul anterior, când au căzut victime finlandezii în 1932–1934 și polonezii în 1936. În ambele cazuri era implicat un număr relativ mic de persoane. Mai importantă a fost deportarea coreenilor, stabiliți recent în Extremul Orient sovietic, care a debutat în 1935 și a durat mai mulți ani. Deportății au fost stabiliți în Kazahstan și Uzbekistan, care vor deveni teritoriile predilecte ale exilului și pentru alte popoare. Sucombând tentației cantitative, evident incorectă moral, s-ar putea spune că adevărata epopee a deportărilor începe cu germanii în momentul declanșării invaziei din 22 iunie 1941, deoarece este afectat un număr mare de persoane. Germanii au început să fie colonizați în Rusia din 1764, când primele contingente de coloniști au fost stabilite pe fluviul Volga. Colonizările au continuat în secolul XIX și au fost vizate și alte regiuni cum ar fi Crimeea, Basarabia sau Caucazul de Nord. Dacă inițial suveranii ruși, pentru a-i atrage, le-au oferit substanțiale privilegii, acestea au fost anulate în 1871. La sfârșitul secolului XIX erau înregistrați în Rusia 1.3 milioane germani. Demografia lor pare să fi fost stagnantă de vreme ce în 1939 erau 1 427 232 germani, din care aproximativ 25% locuiau în Republica Autonomă Germană. Impactul războiului asupra acestei comunități a fost rapid și la 28 august 1941 a fost publicat decretul prin care se ordona deportarea germanilor. Decretul nu a afectat doar pe etnicii germani de pe Volga, de vreme ce un raport al NKVD din 25 noiembrie 1941 afirma că 799 459 germani au fost deja deportați, uluitoare performanță pentru un stat care simultan suferea grave înfrângeri militare. În noiembrie–decembrie 1943 este rândul karaceșilor și kalmucilor să fie deportați ca represalii la atitudinea lor favorabilă față de armata germană. Angrenajul deportărilor se abate implacabil în martie 1944 și asupra altor populații din Caucaz: cecenii, ingușii și balkarii. Într-un raport redactat în iulie 1944, Beria inventaria triste rezultate ale deportărilor din Caucaz, avansând cifra totală de 602 193 persoane, din care 496 460 de ceceno-inguși (deși este vorba de două popoare diferite), 68 237 karaceaiși și 37 406 de balkari. Majoritatea victimelor au fost instalate în deja consacratele Kazahstan și Kirghizia.

Printre cele mai mediatizate cazuri de popoare deportate în cursul războiului este cel al tătarilor din Crimeea, și ei invariabil acuzați de complicitate cu armata germană. Autorul susține că, deși au existat forme de colaboraționism incitate de politica națională a germanilor, la urma urmelor ambiguă și inconsecventă, ele au fost marginale și nu puteau justifica politica punitivă aplicată nediferențiat. Suspiciunile regimului sovietic, alimentate de fantasmе, dar și de unele realități, au generat represaliile colective descrise de istoricul francez. Conform recensământului din 1937 existau în întreaga uniune 379 341 tătari, majoritatea concentrați în peninsula Crimeea, unde în 1921 se proclamase o republică autonomă. Problema deportării tătarilor pare să fie mai complicată datorită intervenției unui element care precede cu mult declanșarea războiului. În 1925 se crease *Societatea pentru instalarea muncitorilor evrei în URSS*, care își propusese încurajarea colonizării evreilor în Crimeea. Eforturile societății s-au soldat cu rezultate mediocre, dar ideea a fost reluată în timpul războiului de Comitetul Antifascist Evreiesc creat de autoritățile sovietice în 1942. Așadar, pe lângă acuza de colaboraționism, un rol, secundar, l-a avut și intenția de a crea în Crimeea o zonă de locuire evreiască. Fapt este că în 18–20 mai 1944 au fost deportați 180 014 tătari în condiții dramatice, care au provocat moartea, după o evaluare neoficială, a peste 46% dintre ei. Soarta popoarelor deportate în perioada războiului a fost definitivată prin decretul din 26 noiembrie 1948, care proclama deportarea lor perpetuă. Decretul în cauză avea o semnificație particulară pentru politica națională a regimului sovietic. Deportările din anii '30 lăsa să se prefigureze o reorientare radicală în domeniul politicii naționale. Al doilea război mondial a reprezentat proba care a relevat gradul de fidelitate al diverselor popoare față de puterea sovietică și totodată a funcționat ca pretext pentru aplicarea acestei politici

radicale, ce părea să se contureze în ultimii ani interbelici. Decretul din 1948 elimină aspectul conjunctural care mai putea subzista și transformă măsurile de deportare într-o politică de sistem.

Deportările nu au încetat odată cu războiul, fapt care demonstrează utilizarea lor ca metodă de guvernare și în ultimă instanță pentru realizarea utopiei sovietice. Autorul se referă și la deportarea moldovenilor (denumire folosită consecvent în text) din 1949 și doar menționează pe cea din 1940–1941. Conform unui raport din 17 februarie 1950 au fost deportați 94 792 moldoveni, la care autorul adaugă numărul celor decedați în timpul peregrinărilor spre zonele de populare specială, rezultând un total de 120 000 de persoane, care reprezintă 7% din populația Moldovei.

La 1 ianuarie 1954, conform surselor de arhivă consultate de autor, existau 2 720 072 de coloni speciali, sintagmă care desemnează persoanele deportate. După originea etnică această populație semi-penitenciară era formată din 1 240 482 germani, 324 319 ceceni, 83 598 inguși, 64 818 karaceaiși, 33 883 balkari, 165 629 tătari, 36 835 greci, armeni și bulgari proveniți din Crimeea, 138 586 baltici deportați între 1945–1949, 10 408 moldoveni deportați în 1940–1941, 36 057 moldoveni deportați în 1949 etc. Evident, aceste cifre redau impersonal amploarea dramelor suferite de popoarele stigmatizate de regimul sovietic. Este aproape imposibil de reconstituit numărul celor care au decedat în timpul transportului organizat cu rigoare criminală de către autorități, din cauza condițiilor inumane în care au fost instalați în regiuni inospitaliere și în vecinătatea unor populații deseori ostile, care asimilasera propaganda oficială.

Debutul destalinizării a însemnat și luarea primelor măsuri care vizau lichidarea sistemului populărilor speciale. Încă din 1954–1955 sunt ridicate o serie de interdicții, unele inițiative fiind determinate de presiuni externe, cum ar fi cazul germanilor sovietici, în favoarea cărora intervenise cancelarul Adenauer. Deportările au fost formal condamnate în cursul Congresului XX al PCUS și câteva popoare sunt autorizate să revină pe teritoriile originare de locuire, revenire deseori acompaniată de tensiuni, cum este cazul incidentelor de la Groznâi din iulie 1958 între ceceni și ruși. Sistemul populărilor speciale este definitiv desființat prin decretul din 7 mai 1960, când ultimele elemente deportate considerate cele mai intransigente sau virtual cele mai periculoase sunt autorizate să revină în teritoriile lor naționale (ucraineni, baltici, moldoveni). Lichidarea oficială a sistemului populărilor speciale nu a echivalat întotdeauna cu restabilirea integrală a drepturilor popoarelor deportate. Situația cea mai ingrată au cunoscut-o indiscurabil tătarii, cărora li se interzisese revenirea în Crimeea. Comunitatea tătară a fost astfel obligată să militeze un timp îndelungat pentru recunoașterea dreptului de a reveni pe teritoriile de unde fuseseră deportați. În 1966 are loc prima acțiune spectaculoasă a acestei comunități, când este adresată o petiție Congresului XXIII al PCUS, din nefericire fără rezultat. La 20 mai 1969 se fondează chiar o *Comitet pentru apărarea drepturilor civice*, care urma să coordoneze eforturile tătarilor de a se restabili în Crimeea. Măsurile represive ale autorităților au condus la un reflux al mișcării, reluată abia după accederea la putere a lui Gorbaciov. Azi tătarii, deși au putut reveni în aria lor inițială de locuire, trebuie să înfrunte un adversar mai redutabil decât regimul sovietic, mafiile locale, care controlează piața funciară într-o regiune turistică, sprijinite de grupări șovine ruse.

Soluția aleasă de germanii sovietici a fost alta. Deși absolviți în bloc de acuzația de trădare în august 1964, germanii au preferat să se repatrieze în RFG. Dacă în intervalul 1956–1986 au fost autorizați să părăsească definitiv URSS doar 130 000 de germani, în 1993 numărul germanilor care s-au repatriat a atins cifra de 170 000.

Ultimul capitol al lucrării intitulat *Bilanț fără perspective* are valoarea unui verdict. Jean Jacques Marie analizează cu severitate – lucrarea este redactată în perioada primului conflict din Cecenia din 1994–1996 – sechelele sistemului deportărilor și în general politica națională sovietică care au degenerat în frecvente confruntări etnice și religioase, instigate și întreținute de structurile mafioate locale, de birocrățiile de partid convertite subit fie la democrație, fie la naționalism, peste care se proiectează nostalgiile imperiale ale Rusiei.

Ovidiu Bozgan

WERNER OGRIS, *Vom Galgenberg zum Ringtheaterbrand (Auf den Spuren von Recht und Kriminalität in Wien)*, Wien, Böhlau Verlag, 1997, 256 p.

Între drept și istorie, aceasta ar fi sintagma ce caracterizează cel mai bine interesanta încercare a profesorului Werner Ogris de la Universitatea din Viena (și din bibliografia indicată de autor la finele volumului rezultă că nu a avut modele de urmat, de vreme ce una singură din lucrările citate are ca subiect istoria vieții juridice a Vienei, celelalte având caracter fie de istorie generală, fie de istorie particulară, fără legătură cu instituțiile juridice) de a prezenta străzi, monumente, locuri, palate, alte clădiri din Viena, totul legat de o serie de evenimente cu rezonanțe și juridice, ca de exemplu: execuții capitale, proclamarea unei noi forme de stat (republică în loc de imperiu), promulgarea vastei legislații iozefiniste, revoluții cu efectele lor și pe plan juridic, organizarea și dezvoltarea istorică a învățământului juridic superior, activitatea judiciară și clădirile în care a avut, și are loc, activitatea parlamentară și cea a importanței instituții ce a fost primăria Vienei mai ales în secolul XIX, căsătorii dinastice celebre și locurile unde au avut loc, atentate și pedepsele aplicate atentatorilor, proclamarea neutralității Austriei, procese celebre, incendii și litigiile cărora le-au dat naștere.

Structura volumului: cuvântul introductiv al autorului (acesta menționează că lucrarea nu a fost scrisă sistematic și nici din punctul de vedere al istoriei generale a Vienei, ci din punctul de vedere al istoriei dreptului – Rechtsgeschichte, căci, adaugă autorul, i s-au părut mai importante faptul proclamării de la balconul unei clădiri în anul 1806 a sfârșitului Sfântului Imperiu Roman și soarta învățământului juridic din Alma Mater Rudolphina decât analizarea stilurilor respectivelor clădiri), sumarul, cele 37 de capitole ale volumului (am cită câteva dintre titlurile capitolului: *Burgring, Hofburg, Judenplatz, Justizpalast, Parlament, Rathaus, Universität*), tabel cu date istorice (câteva dintre aceste date: 881 – prima mențiune documentară a Vienei; 1365 – întemeierea Universității; 1529 – primul asediu de către turci asupra Vienei; 1683 – al doilea asediu de către turci asupra Vienei; 1806 – sfârșitul Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană; 1814–1815 – Congresul de la Viena; 1848 – revoluția, primul Reichstag; 1867 – „Constituția din decembrie”, dualismul austro-ungar; 1918 – întemeierea republicii; 1920 – Constituția republicană federală, la a cărei redactare juristul Hans Kelsen și-a adus o contribuție esențială; 1938 – Anschlussul; 1955 – Tratatul de stat cu Austria; 1979 – deschiderea Centrului Internațional de la Viena – UNO City) bibliografie, indice de persoane, indice de locuri și materii.

La fila 216 se află un tabel privind învățământul superior și evoluția sa din 1884 până în prezent; în 1997, din totalul de 100 188 studenți ai Vienei (56 838 femei, 43 350 bărbați) un număr de 13 128 (6 102 femei, 7 026 bărbați) urmează dreptul. La finele volumului se află o hartă a centrului Vienei, cu schițarea străzilor și clădirilor.

Cartea conține o serie de ilustrații (lipsește lista lor), din care am menționa: 17 aprilie 1945, în fotografie Theodor Körner – primar general provizoriu al Vienei – și cancelarul Karl Renner; imagini în legătură cu atentatul din 21 octombrie 1916, când fiul lui Victor Adler, Friedrich Adler, în vârstă de 37 de ani, l-a împușcat mortal pe primul ministru Karl Stürgkh; acuzatul în fața completului de judecată (menționăm în legătură cu acest atentat că s-a pronunțat condamnarea cu moartea; pedeapsa a fost preschimbată în 18 ani temniță grea; apoi a intervenit amnistia și atentatorul a murit în 1960, la 80 de ani, la Zürich); Parlamentul în 1877; în 1743 Maria Theresia primind pe rectorul Universității; noua Primărie, caracterizată de autor ca „întruchipare a burgheziei liberale”; executarea prin spânzurare, în 1849, a ucigașilor contelui Latour; atentatul nereușit din 1853 asupra împăratului Franz Iosif; Bertha von Suttner – prima femeie care a obținut în 1905 premiul Nobel pentru pace – în fotografie, Bertha von Suttner în timpul unei alocuțiuni; inaugurarea clădirii principale a Universității pe Ringstrasse în 1884; vechea primărie, în jurul anului 1800; execuția în 30 aprilie 1671 a contelui maghiar Franz Nádasdy; schema orașului Viena – centrul – spre sfârșitul secolului XII.

Chiar dacă volumul autorului (tipărit în condiții excelente) nu-și găsește o perfectă justificare „juridică” (în sensul intenției de a prezenta o „Historia juris” a orașului Viena) și ne aflăm, de fapt, în fața unei lucrări mai degrabă enciclopedice, cititorii vor reține aspectul care-i interesează și juristul care va cerceta lucrarea nu va fi desigur ultimul dintre aceștia.

Betinio Diamant

APOSTOL STAN, *Iuliu Maniu. Biografia unui mare român*, București, Edit. Saeculum, 1997, 512 p.

Bogata și multilaterală activitate politică și de om de stat desfășurată de Iuliu Maniu (1873–1953) a constituit în ultimul timp obiect de investigare științifică riguroasă, de tratare obiectivă în diferite lucrări monografice. Între acestea cartea istoricului Apostol Stan apărută cu sprijinul Ministerului Culturii și al Direcției Departamentelor de Studii, Doctrină și Programe a PNȚCD, vine să adauge noi contribuții într-un domeniu ceva mai puțin investigat, să releve una din trăsăturile fundamentale ale lui Iuliu Maniu, lider al PNR și al PNȚ, mai ales în lumina numeroaselor documente necunoscute până în prezent; Apostol Stan face dreptate memoriei unui mare român, a unei personalități politice, al cărei nume a devenit multe decenii tabu și ale cărei viață și activitate au fost deformate și denigrate.

Monografia consacrată lui Iuliu Maniu de către istoricul Apostol Stan este una din cele mai bune cărți ale anului 1997, care examinează biografia și contribuția marelui fiu al neamului românesc, atât în perspectiva datelor istorice în genere știute – de la Memorandumul românilor transilvăneni (1892) și până la amurgul democrației românești (1947), odată cu instaurarea odiosului regim totalitar comunist.

În vederea unei mai bune sistematizări a materialului documentar extrem de bogat, cât și pentru o tratare clară și accesibilă celor mai diverse categorii de cititori, autorul a structurat în mod judicios lucrarea în 22 de capitole. Coperta cărții reprezintă portretul lui Iuliu Maniu de Done Stan. Lucrarea are un aparat științific foarte variat și adus până în zilele noastre. Autorul arată în *Introducere* că „Iuliu Maniu este un om politic a cărui viață și activitate au fost intrinsec legate de prefacerile fundamentale ale României moderne” (p. 5). În carte se arată că Iuliu Maniu descinde dintr-o familie de nobili români din zona Șimleului Silvaniei (Bădăcin), fiind nepot prin mama sa al marelui pașoptist ardelean Simion Bărnuțiu. Studiile primare le frecventează la Blaj și liceale în Zalău, iar dreptul la Universitățile din Cluj, Viena și Budapesta. Începând cu 2 octombrie 1898, Iuliu Maniu se stabilește la Blaj ca avocat al Mitropoliei Române Unite cu Roma, funcție extrem de importantă, îndeplinită până în 1915, când este înrolat în armată ca simplu soldat. În anul 1896 este ales membru în conducerea PNR, iar în anii 1906–1910 este ales de români deputat în parlamentul de la Budapesta, unde luptă pentru apărarea aspirațiilor naționale ale românilor transilvăneni. În discursul rostit de Iuliu Maniu la Adunarea Națională de la Alba-Iulia, ținut în sala Cercului militar, la 1 Decembrie 1918, când s-a hotărât unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Sătmăruului și Maramureșului cu Regatul României, a spus, printre altele: „Este de ajuns să pun în vederea onoratei Adunări naționale că unirea tuturor românilor într-un singur regat și într-un nedespărțit stat este nu numai un ideal sfânt, izvorât din trecutul nostru și din comoara vieții noastre sufletești, ci este și un drept indiscutabil al nostru, în baza ființei noastre naționale unitare. Noi, fiii națiunii române de pretutindeni, suntem de aceeași obârșie, de aceeași fire, cu o singură și unitară limbă și cultură și suntem încălziiți de aceleași tradiții sfinte și de aceleași aspirații mărețe (Aplauze îndelungate). Când toate acestea sunt unitare, poate încerca cineva să împiedice manifestarea acestei unități și în ce privește viața politică, sufletește de mult înfăptuită?” (După „Românul”, Arad, nr. 23/1918). Marele Sfat Național de la Alba Iulia îl alege pe Iuliu Maniu președinte al Consiliului Dirigent, alcătuit din 15 membri.

După constituirea României Mari, lui Iuliu Maniu îi revine meritul istoric hotărâtor în formarea PNT (1926) -- fiind ales președinte, iar vicepreședinți au fost aleși: Ion Mihalache și dr. N. Lupu, Al. Vaida și Pavel Brătășanu. V. Madgearu a fost ales secretar general, iar Mihai Popovici casier (p. 157).

După cum se știe, în noaptea de 30 spre 31 august 1940 a avut loc, sub președinția regelui Carol al II-lea, al doilea Consiliu de Coroană pentru a lua cunoștință de hotărârea dictatului de la Viena. În cuvântul rostit în Consiliul de Coroană, Iuliu Maniu – șeful celui mai influent partid politic din România (PNT) – a protestat împotriva oricărei încercări de înstrăinare a celei mai mici părți din Transilvania, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș de la statul român.

„...În numele poporului român din Ardeal – declara Iuliu Maniu – protestez în contra ruperii integrității Ardealului, protestez împotriva alipirii acestei părți către Ungaria și protestez contra procedurii care s-a observat, care dă aspectul că această ciuntire a acestei părți a Ardealului se întâmplă oarecum cu învoirea noastră, printr-o judecată convenită de noi...” (Arh. M.A.E., fond 71/Transilvania, vol. 42/1940, fila 286).

„La 5 februarie 1953 – trecut cu o lună de 80 de ani –, în prezența lui N. Carandino și a unui deținut, trimis să spioneze, Maniu murea (în închisoarea din Sighetu Marmației – n.n.)” (p. 509).

Apostol Stan arată în *Înceiere* că „Rămășițele pământești ale lui Maniu erau destinate unei soarte enigmatice, să se amestece cu pământul, spre a nu fi găsite niciodată, ca numele să-i fie acoperit de uitare pentru eternitate. Căci mormântul lui era considerat de comuniști un pericol pentru puterea lor totalitară” (p. 509).

La aniversarea a 125 de ani de la naștere și comemorarea a 45 de ani de la trecerea lui Iuliu Maniu în eternitate, românii de pretutindeni cinstesc așa cum se cuvine memoria acestui mare român.

La sfârșitul lecturii cărții istoricului Apostol Stan avem bucuria de a descoperi un Iuliu Maniu real, cu propriul chip pe o epocă istorică complicată, demistificată, pe care a înrăurit-o profund și în care se oglindește.

Traducerea acestei monografii într-o limbă de largă circulație internațională ar oferi cititorilor străini posibilitatea de a cunoaște una din personalitățile de frunte ale neamului românesc, fost lider al PNR și PNT.

Ioan Babici

P.M. ȘORNIKOV, *Politika Rumânskih vlastei i krizis pravoslavnoi țerkvi v Bessarabii 1918–1940*, în „Otecestvennaia istoriia”, 1998, nr. 5, p. 158–167.

Cea dintâi reacție la citirea acestui articol este să renunți după prima pagină pentru că tot ce ai sub ochi îți este cunoscut; s-a tot scris de decenii în acest fel în istoriografia sovietică. Între timp, istoricii români și ruși și-au mai nuanțat teoriile, au renunțat la polemica comandată de Comitetele Centrale de la București și Moscova și executată de istorici servili, în favoarea argumentelor. Și chiar dacă părerile în problemele controversate diferă substanțial, cel puțin forma în care sunt ele prezentate s-a modificat sensibil în ultimul deceniu.

Autorul, P. Șornikov, din Republica Moldova, nefiind la curent cu noile tendințe în tratarea problemelor controversate din relațiile româno-ruse, s-a produs, într-una din cele mai apreciate reviste de istorie care se publică la Moscova, cu un studiu în spiritul controversatei cărți a lui A.M. Lazarev despre statalitatea moldovenească și problema basarabeană.

Autorul pleacă de la următoarele premise: Basarabia a fost ocupată cu forța de români, Bucureștiul a transformat biserica în instrument de consolidare a integrării teritoriului încorporat, iar

ocupația românească a fost întâmpinată cu ostilitate de clerul ortodox din Basarabia. Toate acestea, scrie P. Șornikov, au declanșat reacții de „sabotaj politic” din partea clerului, puțini fiind cei care au acceptat să colaboreze cu noua administrație. Aceasta din urmă a început să-i schimbe pe preoții localnici cu clerici aduși din dreapta Prutului. Autorul vorbește chiar de o curățire pe criterii etnice a bisericilor din Basarabia, declanșată de Patriarhia Română. Se exemplifică cu scoaterea limbilor rusă și slavă veche dintre obiectele de studiu ale Seminarului din Chișinău, confiscarea cărților rusești din bibliotecile bisericesti, impunerea slujbei în limba română și se amintesc unele excese din județul Ismail, unde preoții nu puteau începe slujba decât în prezența jandarmilor români.

Cea mai mare parte a articolului se ocupă de conflictul declanșat de introducerea noului calendar bisericesc gregorian. Împotriva acestuia s-a organizat Uniunea creștinilor ortodocși din Basarabia. Liderul organizației a fost avocatul Alexei Oprea, proprietarul publicației „Nabat”. Susținătorii vechiului stil au fost sprijiniți de Biserica ortodoxă rusă din exil. Reprezentanții clerului din Basarabia au dezaprobat oficial reforma introdusă în cadrul Congresului bisericesc din februarie 1926. Pentru a calma spiritele, primul ministru Al. Averescu declară că deși a fost introdus noul calendar, sărbătorile bisericești vor putea fi ținute și pe stil vechi. Însă Sinodul BOR nu a fost de acord cu interpretarea dată de șeful executivului. P. Șornikov spune că a urmat o veritabilă prigoană. Clericii care susțineau stilul vechi au fost îndepărtați din biserici, dați în judecată, unii au fost nevoiți să emigreze, anchetați de poliție și bătuți de jandarmi.

Abia în 1928, odată cu venirea la putere a PNT, conflictul s-a atenuat. În noul climat politic s-au putut tipări calendare bisericești în limba rusă cu sărbătorile pe stil vechi.

Potrivit autorului, mișcarea împotriva reformării calendarului avea un caracter de masă. P. Șornikov relatează scene idilice cu țărani care țineau sărbătorile pe stil vechi, dansând la hora din sat pentru că bisericile erau închise de autorități, iar când sărbătorile erau pe stil nou mergeau la lucru la câmp în loc să ia drumul bisericii. Unele crize s-au rezolvat punctual. De exemplu, autorul menționează intervenția lui Constantin Stere la primul ministru Iuliu Maniu pentru a obține din partea Sinodului permisiunea serbării Paștelui pe stil vechi în primăvara 1929.

Cuvinte de laudă are autorul pentru Constantin Hadji-Culea și avocatul Teodor Chirilov, care au înființat în august 1930 Partidul Moldovenesc. Acesta milita pentru apărarea intereselor moldovenilor basarabeni, considerați – scrie P. Șornikov – cetățeni de categoria a doua ai României și și-a propus refacerea statului moldovenesc în granițele lui Ștefan cel Mare. Din apărarea tradițiilor bisericești s-ar fi născut mișcarea națională de protest, concluzionează autorul. După ce mai citează, plin de evlavie, câteva documente ale comuniștilor basarabeni în favoarea teoriei sale, P. Șornikov decretează: „Războiul surd al credincioșilor cu biserica oficială românească a continuat în Basarabia până în ultimele zile ale ocupației”.

Concluzia studiului: „Transformarea bisericii ortodoxe ruse din Basarabia în biserică românească – scrie istoricul din Republica Moldova – a fost realizată cu mijloace violente, cu prețul înlocuirii celei mai mari părți a clerului local cu unul românesc. Autoritățile românești au izbutit să pună organizația religioasă în serviciul scopurilor sale etnopolitice, însă rezultatele finale ale acestei politici sunt îndoielnice. [...] A fost o politică antipravoslavnică ... ce a slăbit autoritatea morală a bisericii. [...] Criza bisericii basarabene în anii ocupației românești a fost parte a dramei sufletești a poporului Basarabiei”.

Ce dramă? Unde-i criza? Dacă în Basarabia era „dramă și criză” cum poate fi calificat ce se întâmpla atunci în Uniunea Sovietică? Au distrus „ocupații români” biserici? Au ars biblioteci, cum a făcut în secolul trecut, la Chișinău, Pavel Lebedev cu cărțile românești de cult? Același Lebedev a întrerupt și apariția buletinului eparhial care se edita și în limba română. Tot el a închis peste 300 de biserici pentru că se slujea în românește. Autorul putea compara situația bisericii din Basarabia la sfârșitul secolului al XIX-lea cu cea din perioada interbelică. Însă se pare că Șornikov nu a intenționat să facă o cercetare serioasă, ci doar să reșapeze teorii sovietice privind România interbelică.

Autorul în loc să cerceteze arhivele, să numere câte biserici din Basarabia au fost închise, câți preoți alungați și de ce, se limitează la a repeta tezele cominterniste despre „jandarmul român”. În loc de cifre exacte cu numărul bisericilor la 1917 și 1940, cu pregătirea clerului, componența etnică a acestuia (mereu invocată de autor fără nici un fel de cifre), cu situația lui materială, autorul ne livrează teze staliniste despre cât de nemernici au fost românii în Basarabia. Mai mult, P. Șornikov comite și o fraudă intelectuală. Deși în titlu pretinde că se ocupă de criza bisericii din Basarabia, în realitate autorul se referă la situația bisericii ruse și a enoriașilor ruși de acolo. Cu restul populației provinciei, peste 66%, ortodocși moldoveni, ca și cu ucrainenii, tot ortodocși, autorul nu a prea știut ce să facă și i-a trimis la horă în sat să protesteze astfel față de schimbarea calendarului bisericesc.

Armand Goșu

GLENN E. TORREY, *The Revolutionary Russian Army and Romania, 1917*, Pittsburg, 1995, 94 p.

Glenn E. Torrey, profesor la Universitatea din Oregon și beneficiar a numeroase stagii de documentare în bibliotecile și arhivele din Europa, inclusiv România, este binecunoscut istoricilor din România datorită lucrărilor sale privind istoria României, dintre care amintim doar *Romania in the First World War (1914–1919)*, Kansas, 1981.

Prezenta lucrare, apărută sub egida Centrului de Studii Rusești și Est Europene și a Centrului de Studii Internaționale de pe lângă Universitatea din Pittsburg, este structurată în patru părți.

În prima parte, intitulată *Revoluția vine în România*, autorul prezintă, pe baza unei bogate documentații, impactul revoluției din Rusia și al propagandei bolșevice asupra armatei rusești aflate pe frontul din Moldova și asupra ordinii interne din România, precum și reacția armatei române față de ideile bolșevice.

Sub impactul evenimentelor din Rusia, în rândul trupelor rusești din Moldova s-au răspândit cu repeziciune ideile bolșevice și au apărut fenomene ca: înmulțirea actelor de indisciplină, pactizarea cu inamicul, creșterea numărului de dezertori; toate acestea în pofida măsurilor luate de unii generali ruși, cazul lui R.A. Lechetski – comandantul Armatei a IX-a. Aceste fenomene, apărute în rândurile armatei rusești, în special fraternizarea cu inamicul, au fost favorizate de comandamentul german, care dorea să incite trupele rusești împotriva României (p. 4).

În ciuda eforturilor de a răspândi ideile revoluționare în rândurile armatei române, aceasta a rămas imună în fața acestor încercări. Această atitudine se explică prin antipatia față de Rusia, datorată relațiilor româno-ruse din trecut și nefericitei experiențe a campaniei din 1916. Pe bună dreptate, autorul adaugă acestor explicații și sprijinul popular de care se bucura familia regală din România, în comparație cu aceea a țarului, mai ales după anunțarea reformei agrare și electorale și în urma numeroaselor acțiuni întreprinse de charismatica regină Maria. Atitudinea armatei române și măsurile luate de autoritățile române au împiedicat bolșevizarea României, în pofida numeroaselor încercări făcute de bolșevici.

În a doua parte a lucrării, *Operațiunile militare româno-ruse din 1917*, se arată că, deși trupele rusești și-au adus o importantă contribuție la victoriile din Moldova, meritul principal a revenit trupelor române care au trebuit să facă față nu numai inamicului, ci și unor greutăți generate de refuzul unor unități militare rusești de a ocupa pozițiile abandonate de inamic, cazul Corpului 40 din Armata a IX-a în timpul bătăliei de la Mărăști. În schimb, în cazul bătăliei de la Mărășești, colaborarea româno-rusă a funcționat mai bine, fapt explicat de autor și prin faptul că una din diviziile rusești angrenate în luptă a avut ofițeri originari din Basarabia, mulți din ei români.

A treia parte, *Sfârșitul armatei rusești în România*, abordează evenimentele din toamna și iarna anului 1917. Pe fondul preluării puterii de către bolșevici a sporit dezordinea în rândurile trupelor rusești din Moldova, cazul Armatei a VI-a – în zona Siretului, fapt care a creat numeroase probleme armatei române în ceea ce privea acoperirea sectoarelor de front părăsite de ruși.

Mai mult, marile unități rusești, prezente pe frontul din Moldova, au început să semneze armistiții locale, iar bolșevicii au preluat controlul asupra a tot mai multe unități militare și au trecut la eliminarea ofițerilor care încercau să reinstaureze ordinea (cazul generalului Dukhonin, asasinat la 3 decembrie 1917). În aceste condiții, generalul Scerbacev a solicitat sprijinul guvernului român în lichidarea focarului bolșevic de la Socola. După unele ezitări, datorate temerii față de eventualele urmări negative în plan militar și politic, guvernul român a luat, în noaptea de 21/22 decembrie 1917, decizia de a interveni. Intervenția armatei române din zilele următoare s-a dovedit plină de succes, trupele bolșevice fiind dezarmate. Acest episod și semnarea armistițiului de către trupele rusești prezente în Moldova, care determinase și încheierea armistițiului de către armata română, au dus la retragerea trupelor rusești din România.

În ultima parte a lucrării, *Concluzii*, autorul scoate în evidență impactul redus al ideilor revoluției din Rusia în România, faptul că actele de dezordine provocate în Moldova de trupele rusești au precipitat intrarea armatei române în Basarabia în anul 1918, iar evenimentele ce au avut loc pe parcursul anului 1917 explică ostilitatea româno-rusă de mai târziu, deși perioada 1914–1916 crease o alianță între cele două părți.

Prin documentația folosită și prin punctele de vedere susținute de autor, unele poate prea puțin nuanțate, lucrarea de față se înscrie, după părerea noastră, în rândul lucrărilor necesare pentru o mai bună înțelegere a acelei perioade tragice din istoria noastră, dar fără de care poate nu ar fi fost posibilă Marea Unire.

Adrian Grecu

MICHEL WINOCK, *Histoire de l'extreme droite en France*, Paris, Edition du Seuil, 1994, 326 p.

În anul 1994 la editura „Seuil” din Paris a apărut o nouă colecție, care analizează problematica dreptei franceze. Publicată sub direcția lui Michel Winock, cartea prezentată este formată din opt articole semnate de Michel Winock, Christophe Prochasson, Pierre Birnbaum, Pierre Milza, Jean-Pierre Azema, Jean-Pierre Rioux și Pascal Perrineau.

Semnatarii acestor articole sunt cinci istorici, un specialist în sociologie politică și un politolog. Punctele de emergență ale acestor trei discipline implică realitatea că au conștiința fluidității subiectului studiat și incertitudinea semantică la care se raportează. Perioada istorică studiată este amplă, având ca punct de plecare Revoluția Franceză de la 1789 și încheind cu anul 1994. Punctele de analiză a cărții încep cu momentul 1789 și începutul cristalizării acelei mișcări care va fi numită în mod tradițional dreapta. Continuă cu anii sfârșitului de secol XIX, realizând o analiză asupra societății de sfârșit și început de secol cu exemplificare „Afacerea Dreyfus” ca moment al acțiunii culturii catolice și antisemite, urmează în mod cronologic „L'action française”, ce a însemnat, urmările asupra spațiului ideologic de dreapta, regimul de la Vichy, reculul mișcării după război, refacerea, odată cu disoluția imperiului colonial, terminând cu o analiză a „Le Front National” 1972–1994 ca expresie politică a dreptei franceze.

Autorii au încadrat foarte strict pe cei care, în opinia lor, pot fi considerați ca făcând parte din acest spațiu doctrinar.

Astfel în cadrul dreptei franceze se regăsesc regaliști, contra-revoluționari, național-populiști, anti-dreyfusarzi, antisemiți, fasciști, colaboraționiști, petaniști, lepeniști. La aceștia se adaugă membri ai unor organizații care sunt catalogate ca fiind de dreapta: „Jeunesse antisemite”, „Ligue des patriotes”, „Ligue antijuive”, de la sfârșitul secolului XIX, sau ligile din anii '30 ai secolului XX; „Les-Croix-de-Feu”, sau fascia lui Georges Valois, în 1934, „La solidarité française”, etc.

Analiza mișcării urmează reperul cronologic, analizând elementele de continuitate și discontinuitate. Cum am mai arătat, rădăcinile mișcării de dreapta se localizează în mediul rural, în timpul regimului iacobin. Cauzele rezistenței armate împotriva administrației iacobine nu au fost ideologice, ci se originează în unele gafe ale regimului. Regaliștii au știut să-și asimileze prin propagandă mișcarea, Vendeea, de exemplu, devenind un simbol al contrarevoluției. Simbolurile rezistenței au fost valorile și instituțiile vechiului regim, regalitatea de tip divin, catolicismul, societatea ordinelor și principiul moștenirii ereditare în dauna principiului egalității în fața legii. Însă această mișcare este un eșec, completat după 1815, deoarece „Restaurația” a impus principii vechi într-un nou tip de realitate. Până la 1880 în Franța mișcarea regalistă este puternică ca precedent, reușind să impună pe tronul Franței pe împăratul Napoleon al III-lea.

După Sedan și dezastrul militar-teritorial este momentul revanșei republicanilor și înființarea Republicii a III-a. Însă forțele de dreapta își păstrează un electorat stabil. Apar delimitări tot mai clare între dreapta și stânga, dezvoltându-se în Franța un curent antisemit.

Afacerea Dreyfus este urmarea firească a evoluțiilor din interiorul societății franceze. Este un proces de conștientizare a identității naționale, se pune problema ce cale trebuia urmată, fie cea universalistă, fie biologică. Antisemitismul pătrunde în presă (exemplu ziarul „Anti-Juifs”), în politică (la nivelul camerei deputaților era un grup parlamentar antisemit). Catolicismul este liantul dintre diverse grupări de dreapta, finalitatea politică a acestui curent fiind recreștinarea Franței.

Anul 1898 este anul apariției în spațiul civic francez a unei noi ligi intitulată „L'action française”, condusă de Maurice Pojo și Henri Vangeois. Această ligă va deveni cea mai importantă organizație a dreptei franceze de la începutul secolului XX. Se vehiculau idei patriotice, ostile democrației parlamentare, antisemită, dar nu regalistă. Ulterior Charles Maurras dă o nouă direcție prin adoptarea formulei monarhice și folosirea forței ca instrument politic. Mișcarea va primi o serioasă lovitură în 1926, când Papa Pius al XII-lea o dezavuează oficial¹.

Anii '30 ai secolului nostru aduc revigorarea dreptei. Însă activiștii mișcării sunt mai numeroși, mai turbulenți și mai periculoși decât predecesorii lor. Ei nu sunt o mișcare izolată în peisajul politic francez, opera de radicalizare fiind cauzată de efectele crizei economice. Este momentul în care cadrul ideologic tradițional este abandonat pentru a pătrunde într-o „nebuloasă ideologică”. Apar noi organizații ca „Federation nationale des contribuables” (1928), „L'Union nationale des combattants” (UNC) 1933, „Le dorganisme”, „Jeunesse patriotes” (J.P.), „Les Croix-de-Feu” (1929), etc. Acestea au programe care pornesc de la deziderate mai puțin radicale: o justă repartizare a impozitelor, un program anticomunist sau antiparlamentarist, culminând cu „nebuloașa fascistă” a lui Francois Coty și Georges Valois. Ideologia organizațiilor de dreapta franceze considerate fasciste au în program ideile de familie, munca, respectul ierarhiei și a autorității, civilizația creștină, subordonarea individului și a structurilor statului unui șef, cultul șefului carismatic și valorile eroice.

Momentul de apogeu al mișcării a fost regimul de la Vichy. Dacă până în 1943 existau două tendințe: prima de păstrare a statului francez și a doua ultra dreapta colaboraționistă, după acest an statul se transformă într-un regim politienesc colaboraționist. Structura politică a regimului era

¹ În 1926 Papa Pius al XI-lea condamnă cărțile lui Charles Maurras la index; în 1927, prin „Sacra Penitentă”, se suspenda grația divină pentru susținătorii „L'Action française”; în 1928 Roma interzice aderenților serviciul religios la căsătorii.

compusă din forțe aparținând dreptei, extremei drepte, comuniști², pacifiști³, sindicaliști⁴, elitiști⁵, antidemocratici⁶, etc.

Concluzia autorilor este că anii '30 sau '40 nu reprezintă o paranteză aberantă în istoria Franței.

După război, până în 1965, dreapta franceză cunoaște un recul semnificativ datorită stigmatizării. Până în 1978 din punct de vedere al procentului obținut în alegeri dreapta nu depășește 1%. Propaganda dreptei se îndreaptă împotriva modernizării și a importurilor (ex.: coca-cola), cruciada antifiscală, militează pentru păstrarea etnicității poporului francez.

Se observă o modificare semnificativă adusă de Jean Marie Le Pen⁷, care schimbă tactica electorală canalizându-și mesajul spre electoratul urban, atrăgând muncitori, funcționari, tineri, șomeri. Creșterea prestigiului dreptei vine pe fondul uzurii stângii, a unei dispersări a electoratului francez și a nemulțumirii față de sistemul politic. Șomajul, insecuritatea socială, dificultățile sistemului educațional de a se adapta noilor realități sunt teme de propagandă demagogică. Însă cea mai mare realizare a istoriei franceze este posibilitatea de a coexista într-un sistem de valori stânga republicană și dreapta catolică.

În această carte se realizează o incursiune istorică pertinentă asupra extremei drepte franceze. Sunt analizate pas cu pas etapele apariției și formării extremei drepte cu evoluțiile și involuțiile sale, punctându-se asupra acelor evenimente care au avut o importanță majoră și un impact important asupra evoluției vieții politice și sociale franceze.

Sabin Daniel Drăgulin

² Francois Chasseigne – vechi militant comunist.

³ Paul Faure – cunoscut militant anticomunist cu tendințe pacifiste.

⁴ René Belin – secretar al Confederației generale a muncii.

⁵ Joseph Barthelemy – vechi deputat moderat, pacifist.

⁶ Gaston Bergary – vechi transfug, ex-june turc cu tendințe de radicalism.

⁷ Jean-Marie Le Pen – este cunoscut încă din anul 1956 ca membru al extremei drepte franceze, lider de opinie al „Le Front National”, membru al parlamentului european, reușește printr-un mesaj demagogic și naționalist să atragă un electorat numeros începând cu anii '90.

„REVISTA ISTORICĂ” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, în domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Surse inedite, Probleme ale istoriografiei contemporane, Opinii, Viața științifică, Recenzii, Note, Buletin bibliografic, Revista revistelor, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sunt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sunt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, culese pe computer în programul WORD for WINDOWS sau într-unul compatibil. Notele din text vor fi numerotate în continuare. Textul imprimat va fi însoțit de discheta aferentă. Ilustrațiile vor fi plasate la sfârșitul textului. Rezumatele vor fi traduse în limbi de circulație internațională. Responsabilitatea pentru conținutul materialelor revine în exclusivitate autorilor. Corespondența privind manuscrisele și schimbul de publicații se va trimite pe adresa redacției, B-dul Aviatorilor nr. 1, Sector 1, 71247 – București, tel. 650 7241.

REVISTELE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

REVISTA ISTORICĂ
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES. Mentalités – Civilisations
THRACO-DACICA
DACIA – REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE.
NOUVELLE SÉRIE
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
MATERIALE ȘI CERCETĂRI ARHEOLOGICE
BULETINUL SOCIETĂȚII NUMISMATICE ROMÂNE
ARHEOLOGIA MOLDOVEI
ARHIVELE OLTENIEI
EPHEMERIS NAPOCENSIS
ARS TRANSILVANIAE
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE, CLUJ-NAPOCA
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE „A. D. XENOPOL”, IAȘI
STUDII ȘI MATERIALE DE ISTORIE MEDIE
STUDII ȘI MATERIALE DE ISTORIE MODERNĂ
STUDII ȘI CERCETĂRI DE NUMISMATICĂ
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
– SERIA TEATRU – MUZICĂ – CINEMATOGRAFIE
– SERIA ARTĂ PLASTICĂ

ISSN 1018 – 0443

43 356

www.dacoromanica.ro